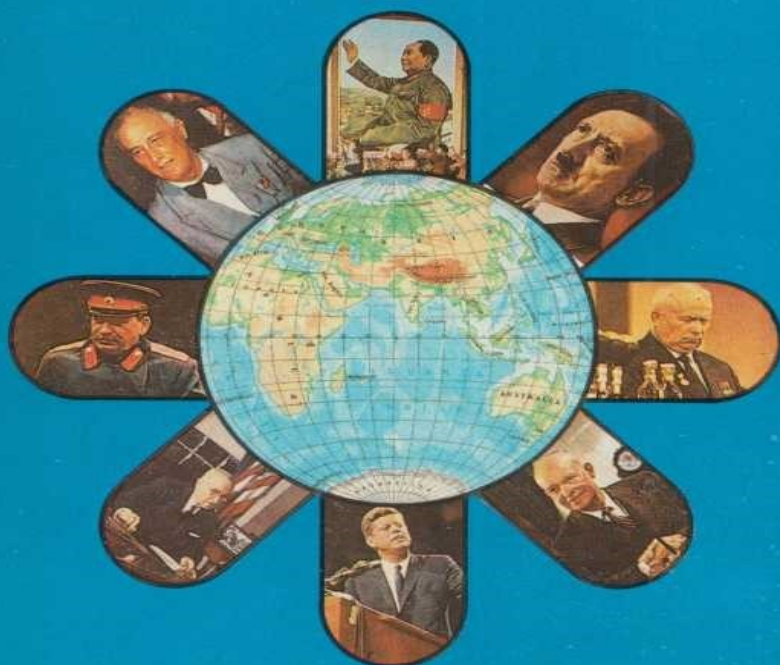

PIERRE ACCOCE
Dr. PIERRE RENTCHWICK

ACEȘTI BOLNAVI
CARE NE GUVERNEAZĂ

Pierre Accoce

Dr. Pierre Rentehwick

Acești Bolnavi care Ne guvernează

În loc de prefață

Cartea de față dezvăluie, pentru prima dată în România, extraordinarele tragedii ale unor personalități istorice ce au condus omenirea la dezastre sau echilibre precare.

Pentru că, puțini știu – sau pot admite – că șefi de state, ai unor mari puteri care au dispus de forța de a înrâuri istoria și destinele omenirii, au fost, implicit, și Marii Bolnavi care ne-au guvernat.

Consecințele au fost și ele pe măsură, împingând popoare și națiuni întregi în conflagrații zonale ori mondiale sau târându-le în sărăcie materială și morală degradantă până la disperare, instaurând ori demolând sisteme sociale democratice, tehnocrate ori totalitare, viabile dar demonice, acești „Mari Bolnavi” ai omenirii au dispus, după bunul lor plac, de soarta și destinele fiecăruia și ale tuturor, hotărând când, cum și cât să iubim, să mâncăm, să plângem ori să zâmbim, ba chiar, paradoxal de tragic, când, cum și cât să ne

naștem, să trăim și să murim. *Sunt adevăruri crude și abominabile pe care Istoria le scoate la iveală tocmai pentru ca, meditănd asupra tragediei existenței condiției umane, să facem ca mersul Ei să nu se mai repete, iar dreptul omenirii la Speranță, Bunăstare și Fericire, să poată deveni o realitate. Pentru că, chiar dacă admitem că „epocile” își nasc personalitățile de care au nevoie, istoria pe care oamenii și-o fac și o trăiesc, nu este nici mai bună și nici mai rea decât sunt ei, însăși.*

Revelațiile acestei publicații, unică în lume, aparținând unor specialiști de notorietate indubitabilă, au darul de a ne face mai înțelepți și buni, mai răbdători și încrezători în menirea, dreptul și obligația fiecăruia, de a-și face conștient datoria pentru care s-a născut, a trăit și a murit.

Căci, Omul, această „trestie gânditoare”, trăiește cum gândește și moare Cum... Iubește. Dar, trebuie să triumfe!

Valeriu Câmpeanu

Preambul

Nebunii, vizionarii, halucinații, nevropații și alienații au jucat în toate timpurile roluri mari în

istoria omenirii. Și aceasta nu numai atunci când accidentul lor, înnăscut, le-a transmis această superioritate. Au făcut mari ravagii; dar nu totdeauna. Astfel de oameni au avut o influență incalculabilă atât asupra epocii lor cât și a celor ce au urmat; ei au lansat importante mișcări culturale și au făcut mari descoperiri. Lucrul acesta a fost posibil în ciuda anomaliilor lor, pe de o parte tocmai datorită acelei laturi distincte a personalității lor, iar pe de altă parte, datorită trăsăturilor patologice ale caracterului lor, asimetriei dezvoltării, accentuării anormale a anumitor dorințe, urmării disperate, fără rezervă sau discernământ a unui țel unic. Toate acestea, în mod sigur, le-au dat forța de a-i antrena și pe alții și de a învinge astfel rezistența lumii.

O nevroză este un fundament foarte instabil pentru a așeza pe el Viața. Dacă istoria este presărată cu nume de nevropați, de monomani, de psihopați care s-au cățărat subit spre putere, aceștia s-au topit, în general, cu aceeași rapiditate cu care au și urcat.

Întregul curs al lumii poate fi deturnat fie și de temperamentul unui singur individ. Dacă Miltiade ar fi fugit de la Maraton și Charles Martel de la Poitiers, civilizația occidentală ar fi fost alta. Și toate ar fi fost

altfel dacă Iisus Hristos s-ar fi lepădat de credința sa în fața lui Pilat.

Sigmund Freud

Franklin Roosevelt

Trăim ora Yaltei. O eră încordată. Ea s-a născut la 11 februarie 1945, într-o duminică, într-un palat rococo al acestei stațiuni de odihnă din Crimeea, pe coasta Mării Negre, pe unde țarilor le plăcea altă dată să se plimbe. În ziua aceea, când cel de-al doilea război mondial se apropia de sfârșit, Franklin Delano Roosevelt, Winston Churchill și Iosif Stalin au semnat o înțelegere redutabilă. Timp de opt zile, au spart frontiere, au pregătit anexări de teritorii și și-au vândut viitoarele lor zone de influență. Pentru Statele Unite, Marea Britanie și Uniunea Sovietică miza era mare: *împărțirea lumii*. Puține date au contat atât de mult în acest secol.

Se cunosc astăzi consecințele conferinței la nivel înalt. Ea trebuia să aducă o lungă pace umanității sătulă de cea mai dificilă probă la care a fost supusă civilizația noastră. Dar nu i-a urmat decât războiul rece. Apoi războaiele locale, războaiele coloniale și războiul industrial, al răzvrătirii, fructele amare ale

fărămițării planetei.

Responsabilitatea revenind fiecăruia dintre cei trei șefi de state care au angajat acest proces, data de 11 februarie este de acum cunoscută. Noi posedăm chiar descrierea cristelnițelor pe care ei au pus bazele erei noi. Cu coniac caucazian. La o masă de banchet, încă încărcată de farfurii și de tacâmuri depărtate unele de altele pentru a lăsa loc suficient documentelor ce trasau soarta a trei miliarde de oameni. La ora 16, cu parafele aplicate în josul paginilor capitale, cei trei Mari s-au despărțit în sfârșit.

Toate acestea au fost analizate, descrise și așezate în rapoarte de către istorici, autori de mare competență. De-a lungul anilor ce s-au scurs de atunci, ei au făcut investigații în domeniul politicii, strategiei, diplomației și economiei. Dar medicina a fost neglijată și este regretabil. Ea poate aduce totuși mărturii care să contribuie la făurirea istoriei. Pretutindeni, cei ce guvernează sunt judecați în funcție de binefacerile sau de nenorocirile care le urmează. Anume particularități chimice le impregnează fața. Văzându-i, ai crede că sunt o specie privilegiată, ai crede că nici vârsta, nici scăderile

temporare ale energiei corpului, normale la alții, pe ei nu-i ating vreodată. Îi vom explica, însă, cititorului că orice cursă către putere mobilizează ființe de excepție, dotate cu calități ieșite din comun. Și este, probabil, foarte adevărat. Rar însă se sugerează că cei ce îndrăznesc cucerirea puterii rămân totuși vulnerabili. Cum să negi faptul că sănătatea lor, mai devreme sau mai târziu va apăsa asupra conduitei? Că ea va influența anumite decizii esențiale pe care ei au fost determinați să le ia? Boala sfârșește întotdeauna prin a elimina și viciile și virtuțile.

Așadar, la Yalta. Printre cei trei șefi de state care se adunaseră acolo se afla și un muribund. Avea să moară două luni mai târziu. Era exact cel pe care-l considerau Tiranul Occidentului: Franklin Delano Roosevelt. Avea 73 de ani și acțiunile sale cuprindeau continentul american de la Nord la Sud. Ele se răspândeau asemeni unor raze de pe malurile australiene până în inima Europei.

O astfel de strălucire, ca și obligațiile pe care acest om și le-a asumat, justifică faptul că ne ocupăm de el. El a dorit cel mai mult această, conferință la nivel înalt. S-a luptat și i-a brutalizat pe ai săi pentru a o obține chiar când armele secerau pe câmpul de

luptă. Conferința s-a ținut. Dar dispunea el eu adevărat de mijloacele intelectuale și de forța fizică necesară pentru a-i face față?

La 3 februarie 1945, în ajunul deschiderii conferinței, gerul împietrea pistele de la Saki, cel mai apropiat aerodrom de Yalta. 25 de avioane, transportând cele 700 de persoane care compuneau delegațiile engleză și americană se învârtteau deasupra solului. Piloții lor nu aveau nicio speranță de a găsi prin apropiere un aeroport mai puțin acoperit cu polei. Peste tot domnea frigul. Trebuiau să aterizeze cu orice preț.

Aparatul lui Franklin Delano Roosevelt a aterizat la ora douăsprezece și zece minute și s-a oprit lângă hangare. Președintele nu apărură imediat în ușa avionului. Voia să aștepte ca Winston Churchill să coboare primul. Douăzeci de minute mai târziu primul ministru englez pune piciorul pe pământul rusesc.

Locotenentul Norris Houghton, de la Marina americană, care comanda escuadra însărcinată să organizeze primirea reprezentanților țării sale, asista atunci la debarcarea președintelui Statelor Unite. Ceea ce văzu îl zgudui. Unul dintre însărcinații cu garda de corp, Mike Reilly, îl duse pe Franklin Delano

Roosevelt în brațe, îl așază apoi cu grijă într-un jeep, pe un scaun special, ca să poată trece în revistă armata sovietică ce-i prezenta onorul.

Toată lumea știa că Președintele nu se putea deplasa fără ajutor. Se știa, de asemenea, că scăpase ca prin minune de o poliomielită care-l lăsase infirm pe viață. Tocmai își sărbătorea cea de-a treizeci și noua aniversare când virusul îi luase cu asalt măduva spinării. În curs de două zile paralizia se instalase deja, tetanizându-i tendoanele și mușchii membrelor inferioare. Supraviețuise bolii, dar încorsetat în fiare; proteze făcute dintr-un aliaj ușor îi încadrau gambele. În 1912, când flagelul l-a doborât, era deja angajat în afaceri publice. S-a ridicat însă deasupra necazurilor, apoi a cucerit chiar și președinția Statelor Unite în 1932. Reales în 1936 și în 1940, la 7 noiembrie, în fine, era primul american care trăise mai bine de 12 ani în Casa-Albă. Fu singurul care avu un astfel de succes, deși era în fotoliul rulant.

Ca și ceilalți, locotenentul Houghton cunoștea faptele. Cu mult mai înainte îl văzuse și se și apropiase de Franklin Delano Roosevelt. O altă cauză provocase emoția sa de la Saki.

„Aspectul feței sale m-a impresionat, scria el opt

ani mai târziu.¹ Trăsăturile adâncite mult erau pline de riduri. Ele dovedeau o intensă oboseală. Pielea, cenușie, părea diafană”.

Un om de cristal, cu vocea înfundată. Părea indiferent la ceea ce-l înconjura.

Ansamblul acestor trăsături, perceptibil pentru orice medic, uneori și pentru profani, rămâne totuși un fapt puțin obiectiv. Nu-ți permite, evident, să pui un diagnostic. Totuși, când anumiți practicieni experimentați descoperă astfel de indicii la pacienții lor, pe care-i cunosc bine, ei ajung să presimtă că aceste persoane riscă un atac major în zilele sau săptămânile următoare. Ca și cinci organismul i-ar avertiza astfel pe cei din jur că el suferă. O serie întreagă de afecțiuni mari îi alertează pe cei ce urmează a avea probleme de sănătate. E o datorie să interpretezi corect aceste mesaje.

Mai mult, locotenentul Houghton constatasese că președintele Roosevelt părea mult mai slăbit și mai descărnat decât s-ar fi putut prevedea. Pelerina neagră, amplă, în care șeful de stat era înfășurat făcea să i se observe și mai bine paloarea. Când pelerina se

1 Norris Houghton, *That was Yalta*, in *The New Yorker*, 23 mai 1953.

da într-o parte, se vedea cum omul înota în haine. Îi plăcea să poarte cămăși care să nu-l strângă la gât. Pe acolo puteai să-ți bagi mâna până la piept, fără să desfaci nasturele de la guler. Tremurând de frig, încovoiat, umbra a ceea ce a fost, omul acesta era într-un real pericol.

Anturajul apropiat al Președintelui împărtășea alarma locotenentului Houghton. De exemplu, George Fox, un fost matelot infirmier, care îl masa în fiecare seară. La fel și Arthur Prettysmann, valetul negru care-i împingea fotoliul rulant. Era și opinia celor zece delegați politici și militari care urmau să-l asiste direct pe Președintele american de-a lungul celor opt zile prevăzute pentru conferință. Ei știau că în cursul recentului voiaj pe mare, la bordul crucișătorului de luptă Quincey, care-l adusese din Statele Unite până în insula Malta, din Mediterana, Roosevelt nu-și părăsise aproape deloc cușeta. Citise un maldăr de romane polițiste de care nu se mai sătura. De asemenea, el frunzărise cele mai bune albume ale sale cu timbre poștale, dar nu deschisese valiza ce conținea dosarele asupra litigiilor de frontiere existente deja în lume, pregătite special pentru el de către Departamentul de Stat. Se simțise prea epuizat pentru a le acorda

atenție. Chiar și la Malta, unde îl așteptase pe Winston Churchill, înainte de a lua avionul pentru Yalta, degradarea stării sale de sănătate nu trecu neobservată de primul ministru britanic. „Nu mai are puterea de mai înainte”, mărturisea acesta persoanelor apropiate.

Totuși, deși se mișcau în același spațiu, pe urmele firave ale manifestărilor Președintelui, două personaje rămâneau străine neliniștii generalizate. Primul era fica sa, doamna Anna Boettiger, care participa la călătorie în locul doamnei Roosevelt. Al doilea - viceamiralul Ross T. McIntire. Că doamna Boettiger n-a remarcat ceea ce totuși le sărea celorlalți în ochi, asta nu mira pe nimeni: vocea inimii astupă pe cea a conștiinței. Dar că viceamiralul McIntire să se arate așa de puțin perspicace, iată un fapt surprinzător pentru mulți. El era medicul personal al lui Franklin Delano Roosevelt. Președinții americani au într-adevăr obiceiul de a se încredința corpului medical al Armatei sau al Marinei Statelor Unite. „Pentru că oamenii care compun această unitate sunt ofițeri și practicieni, a explicat Ross McIntire într-o carte publicată după moartea lui

Roosevelt². Și pentru că ei sunt, conform disciplinei serviciilor armate, puțin vorbăreți referitor la ceea ce văd sau aud; oricine poate conta pe discreția lor”.

Roosevelt nu s-a abătut niciodată de la tradiție. Din atașament față de trecutul său de secretar de stat adjunct al Marinei, până în 1920, el a ales varianta de a se încredința celor doi reprezentanți de la Navy. Primul era maseurul său, George Fox, și decizia aceasta nu avea să o regrete niciodată. Cel de-al doilea era Ross McIntire; opțiunea era mai puțin fericită. Căci, dacă viceamiralul s-a arătat discret în legătură cu secretele de stat pe care le afla fără să vrea, după ce a venit la Casa Albă, începând din 1933, ne putem întreba dacă el observase în mod serios boala care-l copleșea pe Președinte. Spre a-l scuza într-un fel precizăm că era medic oto-rino-laringologist. Orice alt medic generalist, chiar civil, ar fi servit Statele Unite cu un patriotism asemănător. L-ar fi tratat poate chiar mai bine pe importantul său pacient și i-ar fi prelungit zilele.

Fără îndoială că președintele Roosevelt nu era

2 Viceamiralul Ross MacIntire, former White House Physician, *Twelve Years with Roosevelt*, London, 1949, Ed. Putman and Cy.

ușor de îngrijit. Lui nici nu-i era ușor să trăiască. Mulți cronicari au retușat portretele personajului, obținând tablouri uneori fără asemănare între ele, în multe privințe. Toți erau însă unanimi în aprecierea fondului. Franklin Roosevelt era un mare sălbatic, în politică, dar și în viața de toate zilele.

Unii îl prezintă drept un om de acțiune, realist, energetic; ei laudau figura pe care Președintele o arăta lumii, începând din 1930, în ciuda handicapului său fizic, urmându-și apoi ascensiunea sa politică. Pentru a susține atașamentul pe care-l avea față de el poporul american, ei și-l reprezentau dominând clanul intelectualilor care aspirau la Casa Albă. Roosevelt era, în ochii lor, unicul părinte al „New Deal”, vastă mișcare de reforme sociale și economice propusă în 1933 Statelor Unite, ieșite cu greu din marea criză financiară care făcuse ravagii în dreapta și în stânga. În politica externă el era un intervenționist inspirat. A făcut să se destrame neutralitatea americană în 1937, a reînarmat Anglia vlăguită în 1941, a impus apoi Carta Atlanticului, un *credo* pentru viitor.

În sfârșit, el fu cel ce consacră ultimele două președinții ale sale luptei contra Germaniei naziste și Japoniei imperiale, pregătind în același timp viitoarea

Organizație a Națiunilor Unite. Pe scurt, a fost un uriaș. Mânat de un elan de dimensiunea formidabilei puteri tehnologice pe care o încarna, era capabil să treacă pe deasupra mizeriilor, ajungând până acolo încât să le uite și pe cele ce veneau din propriul său corp.

Alții l-au prezentat pe Roosevelt mai puțin înălțător, ba chiar indolent, neavând încredere în flerul său, fiind o persoană căreia îi repugna consultarea atentă a dosarelor, improvizând cu scopul de a se obosi cât mai puțin. Printre ei, un francez, Arthur Conte³. El a văzut în Președinte o ființă lipsită de geniu, ca să spunem așa. Un superficial, afirma el, elev mediocru, student fără diplome, avocat fără procese, dar care s-a lansat definitiv în politică căci aici îi era mai ușor, văzând în ea un mijloc de parvenire, așa cum înclina balanța în vremea aceea. Bogat fiind, dar neștiind ce înseamnă cu adevărat banul, presimțea că politica poate fi pentru el un minunat domeniu în care să-și cheltuiască pofta de luptă și vitalitatea sa furioasă. „Îndrăgostit de paradă, precizează Arthur Conte, căutând în putere și

³ Arthur Conte, *Yalta le partage du monde*, Robert Laffont, 1968.

substanța ei, dar și atuurile, dotat cu o puternică imaginație și cu un puternic simț al bâlciului, pentru a organiza prestigioase puneri în scenă, destul de cinic pentru a exploata până la exces demagogia și destul de diletant pentru a avea forța să se amuze de cinismul său, el n-a adâncit niciodată pe deplin o problemă”. Un obsedat de superstiții, cum sunt multe ființe supradotăte și strălucitoare, care iubea filmele western, dar făcea mofturi la mâncărurile selecte, capabil să fumeze, fără să se gândească însă la actul pe care-l făcea. În sfârșit, era prezentat ca prea puțin înclinat să se cultive.

Om curajos? Improvizator? Istoria n-a elucidat încă. O va face vreodată? Nu va confunda ea oare aceste două fațete? Un lucru e sigur. Îți trebuie stăpânire de sine pentru a nu ceda farmecului lui Roosevelt, pentru a-i acorda o atenție constantă; și a-i administra medicamente lichide, și cu greu îți poți imagina că doctorul Ross McIntire s-ar fi putut ridica la înălțimea unui astfel de pacient. Ceea ce, de altfel, și explică seninătatea dezarmantă pe care medicul acesta o afișa în momentul debarcării la Yalta.

„De la intrarea mea în serviciu și până în 1942 – a scris el – Președintele nu a fost niciodată bolnav”.

Mai adevărat era că nu a declarat public semnarea vreunui comunicat medical privind starea sănătății pacientului său, timp de nouă ani.

Primul buletin prezentat Casei Albe datează cam în perioada Crăciunului 1943. Aflăm astfel că o gripă l-a determinat pe președintele Roosevelt să nu iasă din camera sa. Agravându-se până la bronșită, gripa avusese complicații, datorate tulburărilor intestinale.

Doctorul **McIntire** afirma că a făcut, cu această ocazie, un examen meticulos al sănătății președintelui. În primăvara lui 1944, în martie, și mai apoi în august, această gripă combativă recidivează. De fiecare dată doctorul **McIntire** reîmprospătează bilanțurile medicale și-și face cunoscute acțiunile, precizând că președintele este într-o excelentă stare pentru un om de vârsta lui.

Nimeni nu ia în serios, astăzi, comunicatele medicale care vorbesc despre o gripă ce a recidivat, atunci când o mare personalitate este frecvent obligată să zacă în pat, și când devine imposibil de ascuns absența sa prelungită în sfera afacerilor. Diagnosticul este însă comod și maschează aproape întotdeauna o altă afecțiune, care, dă adesea dureri de cap medicilor. La Washington, în 1944, comunicatele

optimiste ale doctorului Mc **Intire** n-au convins deloc pe cei apropiați președintelui. Declinul său era evident.

Toamna, viceamiralul **McIntire** declara că Franklin Roosevelt prezenta o ușoară hipertensiune arterială, fără însă a furniza date precise. El o pune pe seama oboselii impuse de cea de-a patra campanie electorală a Președintelui, în vederea realegerii sale la Casa Albă.

Trebuie să recunoaștem, campania a fost epuizantă. În 1932, Herbert Hoover, Președintele căruia tocmai îi expira mandatul, un republican considerat ca bun organizator, nu fusese un opozant redutabil al lui Roosevelt. Talazul democrat îl măturase. Aceeași majoritate zdrobitoare condusesese la plebiscitul lui Roosevelt în 1936, apoi în 1940. Dar prin 1941 entuziasmul popular începu să se topească. De pe atunci era evident că Statele Unite vor intra în războiul care deja făcea ravagii în Europa.

„Ca și în primul război mondial, noi încercasem să rămânem deoparte, a notat în carnetele sale intime Harry Truman, senator democrat în acea vreme. Refuzam a crede că puteam fi antrenați la așa ceva. Marele șef preveni însă țara că era totuși posibil. Fu

acoperit cu noroi, murdărit, ridiculizat, dar nu-și pierdu curajul”.

Așa și trebuia. În primul rând pentru a trezi această imensă țară, și apoi pentru a o determina să accepte mobilizarea. Și totul cu scopul de a pune pe picioare vastul program de fabricare a armelor de război, cel mai mare pe care l-a cunoscut istoria: tunuri, tancuri, avioane, articole destinate tuturor Aliaților: rușilor, englezilor, chinezilor, până la australieni. Urma să se construiască și să fie condusă în luptă cea mai mare flotă, aviația cea mai potrivită și cea mai puternică, totul pentru a echipa opt milioane și jumătate de soldați, pe două fronturi cu o distanță de 20.000 km.

Un efort uriaș, dar discutabil. Mulți americani se arătau copleșiți de sacrificiile impuse. Și dacă Hoover nu mai rezista în fața lui Roosevelt în 1932, nu la fel se întâmpla în 1944 cu Thomas Dewey, noul campion al republicanilor lansat pe urmele Președintelui aflat în declin. El sosea precedat mai întâi de o reputație de bătauș, făurită în lupta dusă împotriva gangsterilor care terorizau coasta de est a Statelor Unite. Acești neînduplecați, reprezentându-i pe conservatori nu vor fi înfrânți de Roosevelt decât în noiembrie 1944. O

competiție dură!...

Cei ce l-au văzut pe președintele Roosevelt în ziua celei de a patra întronări, la Washington, n-au uitat cum se împleticea, cât de greu îi era să pronunțe discursul său. Își aminteau și că Harry Hopkins, omul, căruia Roosevelt îi datora cel de-al patrulea succes al său, dar și pe cele precedente, era în aceeași stare critică.

Harry Hopkins, fiind mai mult decât o eminență cenușie, era dublura președintelui. Un bun metodist. Unul dintre cei mai înalți demnitari ai francmasoneriei americane, ca și Roosevelt pe care-l servea începând din 1928. Intrând în intimitatea sa și fiindu-i confident, el îi dăduse multe sfaturi în legătură cu alegerile sale politice.

„Împreună, ei au cultivat un gust pronunțat pentru mesianism, pentru libertate fără limite, pentru un mondialism de bun gust” notează Arthur Conte.

Diplomat strălucitor, Hopkins figura printre cei mai siguri colaboratori ai Președintelui. Misiunile sale, delicate și dificile, în special cele legate de Stalin, de Churchill, de Papa Pius XII și de generalul de Gaulle, aproape nu mai puteau fi numărate. El îl ura pe Hitler și ura și nazismul. Totuși, adversarii politici ai lui

Franklin Roosevelt în Statele Unite discutau metodele acestora și eficacitatea lor. Înclinația de sorginte florentină pentru fast și cheltuielile mari pe care el le făcea alături de președinte, îl desemnau drept ținta favorită a comentatorilor politici. Uneori el exista doar pentru a primi loviturile destinate Puternicului pe care-l slujea.

Ca și Roosevelt, Harry Hopkins era foarte bolnav. Dar se știa, în general, de ce suferea. Ca urmare a numeroaselor hemoragii gastrice suferise o operație la stomac, în 1936, care arăta prezența unui ulcer pe cale de a deveni canceros. Ablația parțială a pliurilor stomacale nu-i lăsa decât un scurt răgaz.

Începând din 1941, în fiecare lună, medicii nu-i pronosticau decât că mai avea doar câteva săptămâni de trăit. Suferea de o boală rară, numită hemochromatoză datorată unei supraîncărcări cu fier a organismului, drept urmare, fără îndoială, a multiplelor transfuzii care compensau hemoragiile sale, și boala aceasta îl epuiza. Ea contribui la dezvoltarea cancerului în ficat și sfârși prin a-l ucide în ianuarie 1946. Din când în când, chircit și abătut, datorită suferințelor sale cumplite, el arăta de fiecare dată celor din jur un chip buimăcit.

*

* * *

Roosevelt fusese dus de unul dintre oamenii ce alcătuiau garda sa de corp până la mașină. Acestea se întâmplau pe aeroportul Saki, pe 3 februarie 1945. În acea zi a trebuit ca Hopkins să fie transportat pe o targă. Aproape numai pe brancardă își va face cea mai mare parte a intrărilor sale în sala de conferințe de la Yalta. Doi impotenți, cu zilele numărate într-adevăr; moartea președintelui american urma să preceadă cu câteva luni pe cea a asistentului său fidel. Exact asupra acestora apăsa încărcătura maximă cu care trebuia înfruntat Stalin.

Un Stalin vioi încă, în ciuda hipertensiunii care-l submina. Declinul ce-l urmărea pe Roosevelt era tot mai ușor de observat. Șeful statului sovietic îl apreciasse personal în noiembrie 1943, la Teheran, în compania lui Churchill, în timpul unei prime conferințe internaționale care nu punea în discuție decât mijloacele militare de reducere a rezistenței armatelor germane. Ne putem întreba dacă el nu cunoștea deja natura răului care-l rodea pe președintele american. Prevenit asupra dorinței presante a lui Roosevelt de a completa pe planul

politic, chiar în zilele următoare încheierii războiului, ceea ce Teheranul aducea în planul armelor, Stalin observă și el decăderea inexorabilă care îl deconecta pe Președinte.

Fapte și iarăși fapte. Opt luni după această întâlnire în Iran, adică în iulie 1944, Franklin Roosevelt preconiza o a doua reuniune la nivel înalt. El îi însărcinează pe Averell Harriman, ambasadorul său la Moscova, să propună un loc de întâlnire echidistant față de Washington și capitala sovietică. Fu ales nordul Scoției. Dar stăpânul de la Kremlin se eschivă. El alege o scuză referitoare la sănătate pentru a evita călătoria: „M-au durut urechile după întâlnirea noastră de la Teheran. Medicii sunt de părere că orice călătorie în avion, orice schimbare de climă ar avea asupra mea un efect nedorit”.

Toată vara lui 1944, Roosevelt reveni asupra ideii, propunând alte locuri propice pentru conferință, locuri ce corespundeau dorințelor sale: Atena, Cipru, Constantinopol, Ierusalim, Salonic. Dar de fiecare dată Stalin tergiversează. El nici nu trebuia să-și părăsească țara de vreme ce el însuși conducea operațiunile militare contra Germaniei. Roosevelt insistă încă o dată, în octombrie 1944, în plină campanie

electorală prezidențială contra rivalului său la Casa Albă, Devery. De această dată, Harry Hopkins, mesagerul său la Moscova, propune Roma sau Malta. Stalin așteaptă luna noiembrie și realegerea lui Roosevelt, apoi răspunde: „Odessa”.

Atunci, obișnuiții casei prezidențiale de la Washington explodară. Călătoria urma să fie lungă, până în Marea Neagră, supunându-l la un efort imens pe Președinte. Urmează o nouă sugestie a lui Stalin exact în acest moment: „Yalta”. El nu propunea astfel decât o reducere iluzorie a distanței, cu vreo câțiva kilometri, cel mult, și asta oferită drept cadou; Roosvelt cedă.

Întâlnirea fu definitiv fixată pentru februarie 1945.

Când înfruntă un adversar pe care-l bănuiesc puțin slăbit, jucătorii de poker sau boxerii acționează exact cum făcea Stalin în timpul acestui duel. Primii ieșiți pe câmpul de luptă cad, ceilalți își atrag adversarii tot mai slăbiți în interiorul ringului. Scopul urmărit în cele două cazuri este același: să-și epuizeze cât mai mult posibil rivalul pentru a-l învinge total. Șeful statului sovietic a știut să mizeze pe această prelungire de timp. Întârziind cu răspunsul până la

sfârșitul anului 1944, el nu se temea că Franklin Roosevelt ar putea să-și piardă președinția. Simțul civic și patriotismul interziceau americanilor, în plin război, o adevărată criză politică interioară. Cu operațiunea de negociere a locurilor de întâlnire, forțându-l pe Roosevelt să vină până la el, Stalin câștiga câteva luni. Nici nu se gândea că asta ar fi ceva riscant pe planul sănătății. Aceste șapte luni, ca revanșă, au apăsător dramatic destinul lui Franklin Delano Roosevelt ale cărui forțe fizice s-au topit literalmente între iulie 1944 și februarie 1945. În sfârșit, interminabila traversare pe timp de iarnă a Atlanticului și a Mediteranei era o probă dură pentru Președinte deși se făcea pe Quincey, un vas de război bine protejat, dar inconfortabil. Apoi, mai era și acest zbor în avion, dificil, între Malta și Yalta. În vremea aceea nimeni nu a măsurat amploarea ravagiilor organice care l-au afectat pe Roosevelt de-a lungul acestor luni. Pe atunci tehnologia medicală era puțin eficace în acest domeniu.

Abia în 1970 s-a știut numele bolii ce-l măcina pe Roosevelt. În acel an, doctorul Havard G. Bruenn, un medic american a publicat o analiză revelatorie într-o

revistă medicală de mare notorietate din țara sa.⁴

El își începe studiul arătând cum fusese chemat la Casa Albă, în martie 1944, în calitate de medic consultant, cu scopul de a-l seconda pe viceamiralul Ross McIntire. Decizia fusese impusă de doamna Roosevelt. El constată mai întâi că prea adesea, în trecut, s-a negat existența unor boli care să-i ucidă pe numeroși președinți ai Statelor Unite. Apoi se miră: după moartea lui Franklin Roosevelt, ca de altfel după cea a lui John Fitzgerald Kennedy, toate documentele clinice referitoare la acești doi șefi de state dispăruseră, deși, în mod normal, ele trebuiau păstrate în arhivele Spitalului Naval al Marinei americane, la Bethesda, aproape de Washington. Dar s-au păstrat destule date clinice asupra îngrijirilor date pacientului pentru ca acest dosar să fie reconstituit.

Franklin Delano Roosevelt, precizează doctorul Bruenn, suferea de arterioscleroză, de mulți ani. Aceasta este o afecțiune datorată întăririi țesuturilor arterelor, caracterizată de acumularea grăsimilor

4 Dr. H.G. Bruenn. *Clinical note on the illness and death of president Franklin D. Roosevelt* in Ann. Int. Med., 72: 578—591, 1970.

amorfe și peretele intern al acestor vase. Ea debutează în straturile profunde ale peretelui și se complică prin proliferarea și îngroșarea fibrelor la început elastice, atrofierea celulelor numite conjunctive, apoi prin calcifiere. Boala atinge mai ales arterele groase și medii, aorta, de exemplu, arterele care irigă inima și creierul, arterele membrelor, a căror obstrucție o poate provoca.

Acest flagel s-a născut în același timp cu omenirea. S-a dezvoltat pas cu pas, odată cu civilizația umană. A continuat să se dezvolte odată cu ea. Lovește pe oricine, la orice vârstă, chiar și copiii.

Hipertensiunea arterială constituie una dintre primele avertizări ale instalării acestei boli. Când ea este dublată de tulburări datorate colesterolului, substanței grase care se află în celulele sângelui, ea și degradării arterelor retiniene, vizibilă la un examen al fundului de ochi, toate acestea fac ca pacientul atins de hipertensiune să fie un candidat serios la complicații cardiace și la complicații vasculare cerebrale. Era tocmai cazul lui Franklin Delano Roosevelt.

În martie 1944, doctorul Bruenn îi luă mereu tensiunea. Ea era mult prea ridicată: 185 mm Hg

pentru T.A. Maximă, și 105 mm kg pentru T.A. Minimă. În Europa, unde medicii măsoară încă în centimetri și nu în milimetri, s-ar spune „18, 5 și 10, 5”. Media normală la vârsta șefului de stat, dacă s-ar putea vorbi de o medie în materie de tensiune, ar fi trebuit să fie de 140/70 sau 14/7.

Electrocardiograma cu undele sale „T”, în mod profund inversate, arăta că Franklin Delano Roosevelt era deja victima unei prime complicații: insuficiență ventriculară stângă. Aceasta însemna că inima își epuizase capacitatea de compensare a creșterii presiunii sângelui în artere, creștere datorată arteriosclerozei, depozitelor de colesterol în pereții vaselor, plăcilor îndurate și bursuflurilor care obstruau parțial aceste vase. Ventriculul stâng, care împinge sângele în corp, își crescuse puterea contracțiilor sale pentru a combate această presiune. Dar, obosit, mușchiul cardiac ceda. Debitul sanguin în artere scădea. Și ventriculul, incapabil de a se goli, se dilata.

De obicei, se încearcă stăpânirea acestui accident cu anticoagulante, care fluidifică sângele, cu diuretice. Și, mai ales, cu tonicardice, folosite însă cu prudență.

Doctorul Bruenn propuse un plas, constând mai ales din repaus la pat și un tratament cu digitală, pe care Președintele nu îl acceptă decât parțial. Digitala, un tonicardiac foarte folosit în acea vreme, permitea ameliorarea insuficienței ventriculare. Câteva zile mai târziu, Roosevelt putea să se ridice din pat, dar pe 26 mai 1944 se plânse de noi tulburări. Diagnosticând o colică hepatică, rezultată dintr-un exces de colesterol, doctorul Bruenn descoperi, într-adevăr, prin intermediul unei radiografii, că vezicula biliară era plină de calculi.

5 august 1944. O nouă alertă. În cursul unei croaziere de plăcere pe apele Pacificului, președintele Roosevelt făcu un mic infarct de miocard. Un cheag obstruase o arteră coronară. O zonă de necroză, de cel puțin 2/2 cm, consecutivă acestei obstrucții, leza inimă. Sedativele calmară durerea. Tonicardiacele făcură să dispară tulburările de ritm și starea de șoc. În plus, președintele Roosevelt primi anticoagulante, poate chiar antivitamine K, pe atunci abia descoperite, care au ca acțiune reducerea extensiei cheagurilor.

În ciuda îngrijirilor pe care i le dădea doctorul Bruenn, tensiunea arterială a bolnavului urcă încă periculos de mult pe 18 noiembrie 1944. Luată în

poziție de repaus, în timp ce pacientul era culcat, ea era 260/15 mm Hg. Și aceasta timp de mai multe zile.

Am trecut deci în revistă, păstrând rigoarea datelor clinice, tot tabloul tulburărilor ce îl slăbiseră pe Roosevelt în cursul anului 1944. Acestea sunt de fapt suferințele grave pe care doctorul McIntire le botezase cu numele „gripă cu repetiții”. Ele au jalonat lunile pe care președintele american le consacrase urmării efortului depus de țara sa pentru război, conducerii afacerilor interioare ale Statelor Unite, dirijării campaniei electorale pentru realegerea sa, încercării de a obține de la Stalin acceptarea unei conferințe la nivel înalt. Greu se poate înțelege de ce doctorii Bruenn și McIntire au lăsat un pacient atât de mult atins de boală să întreprindă o îndelungată călătorie cum a fost cea pe care a făcut-o Roosevelt la Yalta.

Puțin după publicarea notelor doctorului Bruenn, un medic englez, doctorul Harold Sheehan, și-a exprimat opinia, fără ocolișuri: „Era evident că președintele Roosevelt se afla în ultimul stadiu al bolii sale. Noi am fost șocați să vedem că apare un muribund care ar fi trebuit să beneficieze de o cu totul altă ambianță. În starea sa de sănătate, decizia de a

merge la Yalta era o gravă eroare a executivului, atribuită curajului nemărginit al domnului Roosevelt, dar și spiritului său de sacrificiu în fața înaltelor sale responsabilități”.

Lordul Moran, medicul personal al lui Winston Churchill, care l-a urmat pe primul ministru britanic în cursul tuturor deplasărilor sale, nu a pierdut ocazia de a-l observa pe președintele Roosevelt, de fiecare dată când i s-a ivit prilejul de a se apropia de el. Într-o carte consacrată pacientului său⁵, lordul Moran nu a ascuns impresia dezastruoasă pe care i-a făcut-o șeful statului american, când a debarcat la Yalta.

„Unui medic, scria el, imaginea Președintelui i se oferea drept imaginea unui bolnav. Un om grav bolnav. El avea toate simptomele arteriosclerozei cerebrale aflate într-un stadiu avansat, astfel încât eu i-am dat atunci doar câteva luni de trăit”.

Dar oamenii orbesc numai când nu vor să vadă, și la acest stadiu, americanii nu puteau să se obișnuiască cu ideea că Președintele lor era sfârșit.

Fiica sa nu credea că el este cu adevărat bolnav și doctorul **Mc Intire** o susținea. Dar, în ajunul plecării

⁵ Lord Moran, *Churchill; The Struggle for survival*, London, Ed. Constable, 1966.

spre Yalta am primit o scrisoare de la doctorul Roger Lee, din Boston, fost președinte al Colegiului american al medicilor, care spunea: „Roosevelt a suferit o congestie cardiacă acum opt luni. Există, bine înțeles, grade în cadrul congestiilor cardiace, dar Roosevelt avea, de asemenea, o staza hepatică și respira greu. Un examen post mortem ar fi arătat cu siguranță o congestie a tuturor organelor”.

Pe fondul unei hipertensiuni arteriale ce a antrenat o masivă hemoragie cerebrală, președintele Franklin Delano Roosevelt a fost doborât. Mai multe vase au cedat deodată. Un cataclism de o astfel de amploare se manifestă rar fără semne prevestitoare. În cazul lui Roosevelt ele au existat. Sunt multe mărturii în acest sens. Decorarea și analiza unor astfel de indicii era un lucru delicat, și, fără îndoială, dificil la vreme. Ele constituiau ceea ce se numește azi „boala Alvarez”.

Walter Clement Alvarez⁶ era un medic născut în 1884 la San Francisco, în California. El a studiat un ansamblu de simptome repetate, însă foarte neliniștitoare, pentru că observase apărând aceste simptome înaintea atacurilor. A demonstrat un talent

⁶ W.C. Alvarez, Little Strokes, Lippincott, Philadelphia, 1967.

rar, de savant, de analist și de statistician în același timp, reîmprospătându-și mereu concluziile cu noi date până când a fixat un adevărat protocol de experimentare al declanșării și al manifestărilor acestor tulburări. Colegii medici au dat în 1966 numele său acestui cod de observații magistrale.

Este vorba de imperceptibile accidente vasculare, de rupturi ale microanevrismelor, la nivelul creierului, care alcătuiesc fondul acestei maladii. Sunt cunoscute de fapt sub numele de mici ictusuri, sau „Little strokes”. Ele sunt crize neașteptate, minuscule, dar reale. Creează multiple și infime necroze cerebrale, felurite puncte negre. Orice zonă poate fi atinsă, în creier. În funcție de localizările acestor focare, unele funcții ale celui atacat pot fi perturbate, iar anumite senzații pot fi șterse. Subiectul suportă, astfel, schimbări în procesul de oxigenare, o anemie temporară, sau spasme vasculare. Se pot instala în această perioadă ușoare amețeli sau chiar tulburări de coordonare a mișcărilor, tulburări de limbaj sau paralizii ușoare. Buna dispoziție dispare. Scrisul devine ilizibil. Sunt observate adesea stări de oboseală inexplicabilă, absența, tulburări, slăbiri de vedere. Anumite ființe, cărora li se potrivea mai înainte un

caracter deschis și multă blândețe, devin deodată introvertiți, închiși.

Cardiologii nu descoperă nicio urmă suspectă în electrocardiogramele lor. La fel, neurologii, în electroencefalograme, căci pacienții atinși de astfel de simptome își recuperează repede capacitatea parțial pierdută după ușorul lor seism mental, până la microatacul următor. Mulți medici neglijează aceste simptome sau chiar nu le înțeleg. Unii, chiar printre cei mai perspicace, dar care ignoră boala și caracteristicile sale, botează aceste accese „manifestație isterică” sau „tulburări psihosomatice”. Alții vorbesc pur și simplu de o stare gripală, pentru că aceste microatacuri sunt însoțite de o ușoară gripă. Ele afectează, în majoritate, ființele îmbătrânite. Li se atribuie numele de „isterie”, numită „senilă”. Ca și Roosevelt, președintele Thomas Woodrow Wilson, care conducea Statele Unite în timpul primului război mondial s-a numărat printre victimele lor. Winston Churchill va fi și el, de asemenea, atins de boală, de altfel, ca și Iosif Stalin după spusele cardiologului său, doctorul Miasnikov.

Agent cu rol de avertisment, boala Alvarez anunță adesea un accident apoplectic major, pe

termen mai lung sau mai scurt.

Pentru neurologii care au consultat dosarele lui Franklin D. Roosevelt, bănuielele se risipesc, căci dovezile instalării bolii s-au acumulat.

Mai întâi, o manifestare vizibilă a schimbării scrisului Președintelui. Grafologia nu este doar arta de a recunoaște caracterul oamenilor după felul cum ei își modelează literele, așa cum cred profanii. Mulți neurologi o folosesc pentru a urmări evoluția unei eventuale degradări fizice a pacienților lor. Ei notează astfel indiciile depresiei, cunoscute, între altele, în cazul marilor hipertensiuni arteriale. Precedându-l pe doctorul Alvarez, unul dintre acești specialiști, doctorul Wladimir Gottlieb Eliasberg, neuropsihiatru de origine germană care a exersat în Statele Unite, este unul dintre cei ce au experimentat această metodă de analiză. El a avut ideea în 1953 de a observa și de a compara eșantioanele scrisului președintelui Roosevelt, pe parcursul multor ani.

„Cu mult înainte de Yalta, constatase el⁷, acest scris este teribil”. El se aseamănă aproape cu cel al unui om atins de boala lui Parkinson, sau chiar cu cel

⁷ Doctorul W. G. Eliasberg *How long was Roosevelt ill before death* „in Dis. Nervous Syst.” 1953.

al unui om cu insuficiență circulatorie a sângelui la nivelul creierului.

Ne putem întreba dacă Președintele n-ar fi trebuit să se retragă înainte de această întrevedere capitală, dacă Churchill și Stalin nu au profitat de boala lui Roosevelt”.

Alterarea scrisului Președintelui nu-i scăpase doamnei Eleonor Roosevelt. Torturat cu întrebări legate de această slăbiciune, dar neștiind cu adevărat cum să o interpreteze, doctorul McIntire nega ceea ce era evident. Dar nu o liniștea pe soția șefului statului.

După spusele apropiaților săi, Roosevelt însuși părea agasat de această dificultate materială de a-și exprima gândurile. Uneori depunea eforturi mari ca să-și acopere hârtiile cu idei, apoi renunța la asta și începea să dicteze. Dar, potrivit viceamiralului McIntire, el atribuia slăbiciunea efectelor vârstei. Ce prejudicii îi aducea vorbirea sa? Bolnavii se arată rareori capabili de a-și evalua corect starea lor. De obicei asupra medicului apasă greutatea judecății. Roosevelt era deja prea atins pentru a-și mobiliza facultățile psihologice necesare compensării insuficiențelor proprii, așa cum reușise în momentul atacului său de poliomielită.

Și alte semne, precoc, au indicat cât de repede se agravase la Roosevelt boala lui Alvarez. Ea se traducea printr-o modificare intermitentă a dispoziției prin somnolări, rătăcirii intelectuale, pierderi de memorie, o absență a coordonării în gândire. Și aceasta începând din 1943. Lordul Moran raportase deja că șeful statului american nu putuse să ia parte în mod activ la prima conferință la nivel înalt, la Teheran, în acel an: „El era ciudat de irascibil dacă trebuia să se concentreze un oarecare timp. Dacă ceva îi cerea reflecție, schimba subiectul. Apoi, avea tot mai dese insomnii”.

Medicul lui Winston Churchill adăuga că Harry Hopkins, (fără îndoială și el atins de cancer, în momentul conferinței de la Teheran), pus să judece cu obiectivitate slăbiciunea patologică a patronului său, declarase: „Președintele a fost inapt. I s-au pus numeroase întrebări și el a dat răspunsuri proaste”.

Un ultim indiciu demonstra permanența asalturilor bolii Alvarez în ultimele luni ale vieții lui Roosevelt: slăbirea vederii. Ideea fixă conducea la o obsesie devorantă și altera visul pe care-l purta, în el, de ani: acela de a fi un om al păcii, de a rămâne sub acest titlu în istorie și de a deveni astfel mai mare ca

Cezar, mai înțelept ca Socrate. Iar el era, în realitate, omul care bătea câmpii.

Unicul mijloc de a ajunge la o pace îndelungată, își revenea el (Mgr Spellmann, arhiepiscop de New York se grăbi să repete propunerea în fața Papei Pius XII), consta în a pune pe picioare o Organizație a Națiunilor Unite. Statele Unite și Uniunea Sovietică i-ar fi dat prin participarea activă, superioritatea care lipsea atât de derizoriei Societăți a Națiunilor, concepută cu un scop identic în 1919 de către Thomas Woodrow Wilson, predecesorul său îndepărtat și nefericit la președinție. Apoi Roosevelt a risipit, printr-o fobie, generozitatea acestei porniri: „Două necesități se impun: să zdrobim Germania și Japonia coalizate și să-l împiedicăm pe Stalin să cedeze tentației de a accepta ofertele eventuale de pace separată care ar veni de la Hitler”.

Această proastă apreciere a realităților politice și strategice i-a surprins pe mulți istorici. Căci, dacă Hitler putea aspira la un astfel de armistițiu, în 1944, el îl aștepta numai de la Aliați, cu scopul de a arunca apoi toate aceste forțe în fața Armatei Roșii. Începând chiar din 1941 el nu ascunsese ideea că marșurile Estului i se înfățișau ca adevărați dușmani.

O a doua manifestare a obnubilării: pierderile parțiale ale puterii de judecată se agravau și interlocutorii nu erau înțeleși. De exemplu, așa a procedat cu Stalin. Personalitatea stăpânului de la Kremlin. Îl fascina. Îl admira, credea că Stalin îl va aprecia și el. Spunea chiar că i s-ar putea acorda lui Stalin o încredere totală: „Sunt convins că dacă eu îi ofer tot ceea ce îmi este posibil să-i aduc, fără să-i cer nimic în schimb, noblețea îl obligă, nu va încerca să anexeze orice și va accepta să conlucrăm la crearea unui univers al democrației și al păcii”.

Și, cu scopul de a-l ralia pe șeful statului sovietic părerilor sale, se simțea gata să-i dea foarte mult.

„Împărțirea lumii va fi simplă, îi mărturisea el lui Mgr. Spellmann. Extremul Orient va merge la Cian Kai-și, care domnește deja cu ajutorul nostru în China. Pacificul? Statelor Unite. Africa? Marii Britanii, datorită drumului spre Indii. Europa? Uniunii Sovietice. Sper ca Stalin să nu se arate prea aspru când va interveni.

Va cere, fără îndoială, Statele baltice, Finlanda, Basarabia și o parte a Poloniei. Pot. Să mă înțeleg mai bine cu el decât cu Churchill, care este un idealist. Stalin este realist, ca și mine, de altfel. Pornind de

aici, un acord între noi pe baze realiste vine de la sine”.

„Un preț prea greu pentru astfel de fantasma” au estimat unii istorici, care l-au judecat sever pe președintele american în seara cea mai însemnată a vieții sale. După părerea lor, îi lipsea atunci total doctrina în tot ceea ce privește politica externă. Avea doar câteva principii de acțiune vagi, câteva iluminări și atât.

După părerea medicilor, cel puțin în ceea ce era legat de bucătăria politicii și privind prin prisma cauzelor cunoscute ce duceau, la confuzii mintale, ar fi trebuit să fie atribuită o bună parte a ultimelor sale gafe degradării fizice și dificultăților în stăpânirea propriilor idei. Când o boală grea atinge un organism încă solid, ființa umană trece adesea peste suferințe, punându-și în funcție capacitățile de conservare. Uneori, când criza a trecut, chiar reușește să-și folosească în beneficiul său acest atac, ca și când aceasta ar stimula instinctul de putere, ca și când l-ar putea fortifica pe individ. Se întâmplă însă cu totul altfel când un proces morbid roade un pacient de-a lungul vremii. Începând de la un anume punct căderea este vertiginoasă.

Stalin nu se arătase deloc zgârcit pentru a-și primi cât mai bine, la Yalta, vizitatorul, inspirat, devenit între timp atât de vulnerabil. Îi deschisese cel mai frumos palat de pe malul mării, palatul Lividia, arătând ca o prăjitură mare cu trei etaje și cu pietre galbene, cuibărită într-un parc stufos, reședința de vară a țarului Nicolae II, ultimul țar al Rusiei Sfinte. Aici se țineau în fiecare zi, cu scopul de a reduce deplasările care l-ar fi extenuat pe președintele american, ședințele plenare ale conferinței. Acesta era găzduit la parter datorită infirmităților sale. Camerele rezervate doctorului McIntire și lui Hary Hopkins, el însuși o persoană căreia îi plăcea să zacă în pat, erau de o parte și de alta a apartamentului șefului de stat. Mobilele, grele, masive, fuseseră împrumutate de la Moscova și transportate apoi la Lividia. Astfel că tablouri enorme în masivele lor cadre aurite, lămpi de cupru cu abajururi de mătase galbenă, covoare de Boukhara se aflau acum, aici. Trei vagoane aduseră șaisprezece tone de caviar. Alte convoaie deversară cele mai bune feluri de mâncare și băuturile cele mai scumpe pe care încă le mai produsese Rusia în timpul războiului.

Stalin s-a instalat la doi kilometri, în vila Koreis

cu milițienii săi, cu șeful său bucătar Sidor Chirilovici Criucicov și pivnicerul șef. L-a instalat pe Winston Churchill mai departe, la cinci kilometri, în vila Voronțov. Pozițiile limitau întrevederile particulare ale englezului cu Roosevelt, pentru că el ar fi trebuit să treacă pe sub ferestrele vilei Koreis.

Când președintele american ateriză la Saki, cu o suită de 400 de persoane, cu diplomații săi, cu militarii, cu consilierii, cu dactilografele și servitorii personali (niște filipinezi), totul era gata curățat și frecat. Lambriurile din acaju de pe pereții palatului Lividia, ca și parchetul sălii de bal devenită sală de conferințe, fuseseră chiar ceruite.

Această conferință din Crimeea și tot ceea ce ea a însemnat pe plan politic, a fost obiectul descrierii analiștilor și istoricilor. Ea a pus bazele unei Organizații a Națiunilor Unite, dar nu asemeni celei ce fusese visată de Roosevelt. Ea a dezmembrat Germania nazistă înfrântă, a fixat zonele de ocupație acordate Aliaților și cheltuielile de război pe care le datorau germanii celorlalte state, a hotărât soarta criminalilor de război. Noile frontiere ale Poloniei, Iugoslaviei și Europei de Sud-Est au fost desenate aici.

A fost semnată și o convenție asupra strâmtoarelor

și a altor treceri maritime.

În schimbul declarației de război față de Japonia, Uniunea Sovietică și-a văzut deschisă calea ferată manciuriană, insula Sakalin, insulele Kurile, ca și sasul de la intrarea în Extremul Orient, ceea ce-i permitea, astfel, influenței sale să se extindă asupra unei mari părți a Asiei. Iată cheile care bulversau geografia politică.

Acum se știe cât de greu a atârnat boala lui Roosevelt asupra desfășurării întâlnirilor, de-a lungul a opt zile consacrate tratativelor.

Ședința plenară, în prima zi, a durat doar două ore și douăzeci de minute, dar comisioanele fiecărei delegații fuseseră dezbătute în prealabil, timp de cinci ore. Ceea ce se pare că s-ar fi întâmplat în fiecare dintre zilele următoare.

În cursul acestor o sută șaiszeci de minute. Stalin a desenat lupi pe foile de hârtie împrăștiate în fața lui, iar Churchill a fumat multe țigări. Cordial, chiar jovial la începutul întrevederilor, președintele Roosevelt se stingea în mod treptat. Până la un moment dat când s-a cufundat în tăcerile sale. El nu s-a animat din nou decât în momentul dineului pe care-l oferea celorlalți doi oameni importanți. La meniu se putea servi caviar

și cu lingura. Și pui fript după rețeta Nouvelle-Orléans, carne tocată, macaroane, fructe conservate. Au fost ținute douăsprezece toasturi. Stalin n-a băut decât din sticla sa personală, niște vodcă, ce era în realitate îndoită cu apă. Churchill a ridicat paharul „pentru o pace de o sută de ani”. Și Roosevelt a făcut la fel toastând „pentru respectul drepturilor micilor națiuni”. Anii ce urmau aveau să arate că au fost doar niște urări și atât. În seara aceea, la orele douăzeci și trei, după ce a salutat pe fidelul său Hopkins chiar în camera acestuia unde îl trimisese să se odihnească de la începutul conferinței, pentru că boala sa canceroasă îl făcea să sufere prea mult, Roosevelt s-a întins pe pat în puloverul gri, cu țigara pe buze și cu romanul său polițist în mână. El avea deja insomnii. „Un bătrân bolnav!” declarase imediat după întoarcerea la vila Voronțov, Winston Churchill care era totuși cu opt ani mai în vârstă decât Roosevelt.

În cea de-a doua zi, după trei ore și patruzeci și cinci de minute de reuniune, primul ministru britanic își confirmă afirmația din ajun. Trioul Marilor, consilierii lor, aproximativ douăzeci de persoane așezate în jurul mesei, în loc să discute serios, au purtat dialoguri fără noimă. Un ton straniu pentru o

conferință la vârf. Responsabil de asta a fost Franklin Roosevelt, care a dirijat dezbaterile cu prea multă vervă și cu detașare completă de subiect. „Câtă dezinvoltură!” mormăie Churchill cu o agasare crescândă. Și tot așa a fost atmosfera până la 11 februarie 1945. După o oră de concentrare, în general, președintele Roosevelt ceda. Gândurile sale se împrăștiu. Venind valuri-valuri, distragerea sa îl făcea să se piardă. Cât despre Stalin, el era atent. Dezordinea îi deschidea adevărate ieșiri pentru tot ce însemna impas sau dificultate prevăzută. În ziua aceea s-a trasat la Yalta soarta Germaniei, ocuparea sa militară, suma totală a cheltuielilor de război, destinul șefilor săi.

Când deschise cea de a treia ședință plenară, a doua zi, președintele Roosevelt părea puțin mai odihnit. Cu spatele încălzit de scânteierea buturugilor arzânde din șemineu, cu privirea licărind la adăpostul lornionului, el își începu discursul. Mai înainte dejunase cu Churchill și pusese la punct cu acesta o adevărată tactică de abordare a problemei frontierelor poloneze, mai ales pentru a explica modul cum vedea el viitoarea Organizație a Națiunilor Unite. Dar ameliorarea stării Președintelui se topește repede.

Stalin rezistă, tonul său urcă. Stăpânul de la Kremlin, cu vocea rece și cu ochii coborâți, consideră utopică gândirea lui Roosevelt, preferându-i un pact solid, în trei, cu scopul de a preveni, pe viitor, orice crize de conflict major. Și el refuză clar să revadă pozițiile în problema poloneză. Seara, după o cină ușoară în prezența fiicei sale, președintele Roosevelt se simți rău. Tensiunea arterială a urcat până la 300/170. O presiune alarmantă care impune griji urgente. Doctorul McIntire s-a ocupat de asta. În ciuda masajelor sale, George Fox nu putu relaxa mușchii crispați ai pacientului său. Noaptea, pentru cei din palatul Lividia, păru foarte lungă.

Expert în alternanțe și mai mult strateg decât diplomat, jucând fie cu cald, fie cu frig, Stalin oferi o fericită surpriză lui Roosevelt, imediat ce se deschise cea de a IV-a ședință. El a reflectat. Accepta în linii mari propunerile lui Roosevelt în ceea ce privește Națiunile Unite. Urmară cinci ore de reuniuni.

La început în formă bună, Președintele american se ținea la înălțime. Apoi, consecință a acestei relaxări nervoase, îl copleși apatia, o indiferență inexplicabilă. Churchill constată chiar că Roosevelt somnola în câteva scurte reprize. Îi dădu documentele pe care

însă americanul nu le citi. Englezul fu cuprins de furie. El vorbi despre asta medicului său personal, Lordul Moran. Dar se înșela asupra naturii acestor semne. Nu înțelegea că acestea demonstau prin fapte declinul patetic al lui Roosevelt.

A cincea zi a fost cea mai importantă a conferinței din Crimeea. Exact în acea joi, Uniunea Sovietică acceptă să declare război Japoniei. Gândind să economisească miile de vieți ale militarilor americani, Roosevelt ține, într-adevăr, să fie intensificate bombardamentele în insulele nipone. El dorește ca avioanele americane să decoleze de la bazele care vor fi instalate în Siberia, în Kamceatka. Dorește ca trupele sovietice să asigure curățirea acestor insule japoneze când va sosi momentul ca ele să participe la împărțirea profitului. El este gata, în schimb, să negocieze consolidarea ambițiilor rusești în Asia, un loc din lume în care Stalin dorea să pătrundă de multă vreme. Târgul fu încheiat discret în biroul lui Roosevelt, fără ca Churchill să fie chemat, cu o jumătate de oră înainte de ședința plenară. Patru persoane i-au asistat pe cei doi șefi de stat: Averell Harriman și „Chip” Bohlen, pentru Roosevelt, Viaceslav Mihailovici Molotov și Pavlov, alături de

Stalin. Treizeci de minute mai târziu, reuniunea oficială fiind deschisă, Roosevelt strălucea în fața unui Churchill plin de amărăciune, care părea a înțelege că Marea Britanie nu era decât o putere de rangul al doilea și că stăpânirea lumii s-a mutat în alte mâini. Bucuria îl transfigura pe Președinte. În joia aceea, în ciuda celor patru ore consacrate lucrărilor viitoare și a tensiunii care se ridicase încă, Președintele american nu mai somnola în fața covorului verde. Structura ce urma să o ia Organizația Națiunilor Unite era definită și soarta Poloniei pusă la punct. Cea a Europei de Est se profila și ea.

La o oră după terminarea ședinței principale, Stalin deschise invitaților săi și prinților din delegațiile respective ușile vilei Koreis. Sună un clopoțel. Bucătarul șei se întrecuse pe sine. Prevăzuse douăzeci de feluri pentru cină. O masă imperială.

Caviarul era din belșug. Sosuri și diferite feluri de carne tronau pe masă, alături de peștele oceanic afumat. Feluri și feluri de fructe. Vodcă, de ai fi putut face baie în ea, cognac și șampanie (sortiment dulce și sec). Se toastă de patruzeci și cinci de ori! La ora unu dimineața, livid și la capătul forțelor, Roosevelt ceru permisiunea de a se retrage. Acesta fu, de fapt, și

sfârșitul uimitoarei seri.

Această sărbătoare „păgână” din noaptea de 8 februarie este fără îndoială ultimul „party” pe care-l trăi cu intensitate Roosevelt. Unii vor estima că festinul a fost un gest foarte periculos pentru un om atât de profund atins de arterioscleroză. Alții vor gândi că această degajare n-a putut în niciun fel grăbi sfârșitul, căci, conform părerilor lor, cu mult înainte se angajase procesul fatal în corpul Președintelui.

9 februarie a fost o zi de repaus la Yalta. N-a fost marcată decât de rularea unui mic film și de actul fotografierilor oficiale, pentru presă. La ora 10, extenuat, cu trăsăturile schimbate, cu privirea absentă, Roosevelt vorbea de întoarcerea în America. „E gata să lase baltă totul!” se revolta Churchill, mereu orb la căderea fiziologică ce-l rodea pe Președinte.

Duminică, 11 februarie, înaintea ultimei ședințe plenare consacrată punerii la punct a textelor, prevăzută pentru prânz, Fr. Roosevelt făcu o scurtă plimbare în parc, prin fața palatului Lividia, la bordul unui jeep adaptat infirmităților sale. Chiar și acolo se observă o manifestare morbidă. Totul îl supăra, nimic nu-i plăcea. Își simțea sfârșitul aproape.

În timp ce secretarele pregăteau comunicatele ce le vor fi înmânate pentru a fi semnate, cei trei Mari Oameni se așezară la masă la ora 12 și cincizeci de minute. Trei ore mai târziu se despărțiră. Stalin pregătise cadouri pentru oaspeții săi. Din nou caviar, și șampanie, vodcă, somon afumat, scrumbii, unt, portocale, mandarine, precizează Arthur Conte. Roosevelt oferi țigări din foi de tutun albe, ciocolată, mașini de ras electrice, sucuri de fructe sub formă de conserve". Și pe deasupra, un pumn zdravăn de decorații americane, destinate eroilor Armatei Roșii. Conferința de la Yalta se încheie.

Șeful statului sovietic s-a închis apoi în vila Koreis. El va părăsi Crimeea cu trenul, a doua zi.

Winston Churchill trebuia să-l aștepte pe Roosevelt de vreme ce porneau amândoi pe drumul către portul Sevastopol. Dar prietenia pe care primul ministru englez o purta președintelui Statelor Unite n-a rezistat focului celor opt zile ale conferinței.

El îl salută sec pe Roosevelt, îl abandonează imediat și se sui în pachebotul britanic „Fanconia” care îl duse înapoi pe pământul englez.

În învălmășeala acestor plecări, în mișcările precipitate ale însoțitorilor săi, să-și fi dat oare seama

Roosevelt de decepția primului ministru britanic? Să fi remarcat el ce se petrecuse? Se lăsa purtat. Mike Reilly, garda sa personală, îl transportă până la mașină, în care urcase deja doctorul McIntire și fiica Președintelui, Doamna Boetinger. La Sevastopol este urcat la bordul vasului Cacocin, crucișătorul folosit pentru comandă și pentru legături radio, datorită căruia delegația americană a păstrat un contact permanent cu Casa Albă, în timpul cât a durat conferința. Îmbrăcat în impunătoarea sa uniformă, căpitanul C.O. Corub, care era proprietarul vasului Cacocin, oferi, la rândul său, un dineu, dar după tipicul american. El făcea să bată un pic de vânt din țara sa. Roosevelt înclină capul ca o pasăre slăbită, insensibil la omagiul adus și la atenția ce i se acordă. Muzica sovietică a flotei Mării Negre a primit ordin de la Stalin de a oferi chiar în seara aceea un concert pentru președintele american. Fiica sa și doctorul McIntire erau deja cu picioarele pe pământ. Nici Roosevelt nu va primi serenada.

Sleit de oboseală, învins de răul care-l inunda, el s-a retras la cabina ce-i fusese pregătită special.

Nu va vedea niciodată această pace pe care o dorise din toată inimă, pentru care venise până în

acest îndepărtat pământ rusesc. El nu va măsura pe deplin importanța a ceea ce a dat sau a lăsat lui Stalin pe acel pământ. Nici nu va auzi cum s-au năruit fortărețele celui de al III-lea Reich.

În șaizeci de zile, la Warm Springs, în Georgia, unul dintre cele mai frumoase state de pe coasta de răsărit a Americii, ora supremă va suna pentru el. Deodată, ceva a explodat în creierul său. Și lumea a rămas într-o clătinare fără sfârșit.

Thomas

Woordow

Wilson

Warren Harding

Jean de la Fontaine: „Omul este de gheață în fața adevărului, dar este de foc în fața minciunilor”.

Cam știa să observe acest glumeț fabulist! Cunoștea adevărata valoare a lucrurilor. Aluzia făcută prin intermediul imaginii, aleasă de obicei din regnul animal ca și perifraza, îi permiteau să mărturisească, fără să-și riște vreodată întemnițarea, duritatea puterii absolute exercitate de Ludovic al XIV-lea ca și abuzurile locale ale nobilimii, ale parlamentului, ale celei de-a treia stări, ale clerului. Toți orchestrau, din umbra monarhului, în secolul al XVII-lea, „plăcerea de a trăi”. Fapte pe care poporul, deși sleit de puteri, le

credea cu ușurință.

Astăzi, discutarea în mod deschis a comportamentului celor puternici este un fapt tolerat mult mai bine, chiar dacă este periculos să o faci la anumite latitudini sau în interiorul anumitor granițe. Dar a aduce revelații într-un anume domeniu rămâne un lucru limitat. Fiind condiționate timp de mai multe secole, de unele idei, masele se resemnează greu să-și vadă topite legendele pe care ele le reconsideră mereu, care le ajută în mod paradoxal să-și șteargă propriile lor anxietăți. Cine ar demistifica, de exemplu, pe acest bun doctor Albert Schweitzer plecat să-și ascundă o neurastenie combativă în inima pădurii gaboneze, sub acoperământul unei execrabile doctorii pe care el o aduce negrilor?

Franklin Delano Roosevelt era grav bolnav în 1944 și apoi la Yalta? Unii ar spune așa: „Frumoasă afacere!” Și și-ar expune apoi argumentele ce i-au determinat să o facă. Oricine moare de o boală. Afecțiunile cardio-vasculare ucid un om din doi, în Occident. Ceilalți sunt victime ale cancerului, cirozei, hepatitei sau accidentelor rutiere. Ce e uimitor ca până și un șef de stat să moară astfel? Și nu însăși bătrânețea naște uzura celulelor, nu aduce ea un

sfârșit natural vieții, sub forma unei boli?

Trebuie să admitem demonstrația. Dar tulburările trăite de Roosevelt cu câteva luni înaintea dispariției sale nu pot fi comparate de un om rațional cu efectele secundare ale aceleiași nenorociri care l-ar lovi pe un anonim. Când se scurge viața unui șef de stat, trebuie știut că sprijinul acestui președinte plecat să negocieze în Crimeea soarta unei jumătăți a lumii și având o sănătate compromisă până într-atât încât a murit puțin după aceea, puntea lui de sprijin e alcătuită din milioanele de oameni pe care i-a reprezentat, apoi din riscurile asumate în numele lor, fără ca ei să fie măcar consultați. Ce să mai adaugi despre acele ore capitale, când Roosevelt nu-și mai stăpânea cu adevărat gândirea!... Anturajul său politic și diplomatic era și el dezorientat, iar națiunea americană nici nu știa, atunci, că ea nu mai avea, de fapt, căpitanul care să o conducă.

Iată și o a doua reflecție. Ea este destinată altruștilor pe care i-ar fi necăjit responsabilitatea ce micșora prestigiul lui F.D. Roosevelt. Pentru ei, (și sunt multe astfel de persoane) el rămâne Președintele generos, care a lansat Statele Unite în cel de-al doilea război mondial cu scopul de a elibera Europa de jugul

german. Clișeul este frumos, dar bun pentru naivi. Cine ar face război din generozitate? Doar necesitatea i-a impus lui Roosevelt această gravă decizie. După raidul surpriză care distrusese flota americană de la baza Pearl Harbor, Japonia avea să distrugă încetul cu încetul toate bazele pe care Statele Unite le întrețineau în Pacific. Nici faptul că Germania pregătea rachete cu încărcătură nucleară nu poate fi ignorat de americani. Statele Unite, ca de altfel toate țările de pe pământ, beligerante sau nu, se simțeau amenințate. Iată două motive, pentru multe altele, economice sau politice, care justificau o intrare în război. Și dacă-i fu sortit să participe la acest conflict atunci când încă era lucid, președintele Statelor Unite, nu știu să-l mai termine, datorită bolii care-i întuneca judecata. El lăsa deschise, într-adevăr, prin înțelegerea de la Yalta, toate căile care permiteau războiului să renască aproape pretutindeni în lume.

Lui Franklin Roosevelt nu-i lipsiseră totuși avertismentele. Un alt președinte american, Thomas Woodrow Wilson traversase înaintea lui chinuri aproape identice, în circumstanțe asemănătoare. Comisese aceleași greșeli datorită bolii sale. Istoria este scrisă pentru a fi povestită, nu pentru a fi

demonstrată, căci ea nu este o știință, este un început fără sfârșit. Ce dorea președintele Woodrow Wilson, când debarca la Paris, pe 11 ianuarie 1919, în ajunul conferinței care urma să înceapă a doua zi în capitala franceză, și care va dura șaiszeci și șapte de zile? Pacea. El venea să asigure fericirea oamenilor. Avea un plan pentru aceasta.

Parisul cunoștea bucuria adusă de formidabila ușurare după armistițiul semnat la 11 noiembrie 1918 și care marcase sfârșitul primului război mondial. Se dansa peste tot. Viața înmugurea din nou. Soldații aliați, amestecați frățește unii cu alții, învingătorii nemților, „acești Cruciați care veniseră să demonstreze puterea Dreptății și a Binelui” – iată chiar cuvintele lui Wilson – erau sărbătoriți ca niște eroi. Pe străzi, în haină, cu pantaloni cu dungi și cu joben, diplomații europeni viermuiau pretutindeni. Toți doreau să-l vadă și să se apropie de Președintele american. Ei se simțeau uneori copleșiți de personalitatea lui dar alteori îi și decepționa. Se arăta adesea confuz. În unele momente părea epuizat, la capătul puterilor fizice. În culise, Georges Clemenceau, președintele Consiliului francez îl ironiza pe tema aceasta: „Se crede un al doilea Iisus Hristos

venit pe pământ pentru a-i converti pe oameni”.

Un atac facil și răutăcios, căci Woodrow Wilson nu făcea un mister din misticismul său. Și aceasta datorită faptului că era puritan, cu un caracter rigid, pentru că avea principii de care se agăța cu dinții, în orice ocazie, pentru că Partidul Democratic îl alesese guvernator al statului New Jersey în 1910, apoi pentru că devenise președinte al Statelor Unite în 1912. O ascensiune politică fulgerătoare. Programul său era simplu, dar el ținea la acest program. În politica interioară: apărarea intereselor publice împotriva coalițiilor financiare și industriale și scăderea costului vieții prin reforme vamale.

În materie de politică externă avea un *credo* și mai simplu: neutralitatea. Acestei atitudini îi datoră realegerea sa în noiembrie 1916. Detesta bătăliile, avea oroare de războaie. Niciodată, în viața sa, nu-i dăduse cuiva măcar un pumn, nici chiar când era copil. Pe deasupra, nu putea suferi submarinele „arma trădătorilor, spunea, pentru că lovesc fără să iasă la iveală”. Fabricanții saga-urilor vor explica, mai târziu, cum a reușit să-și alăture compatrioții și să-i determine să susțină ideea intrării în primul război mondial, la 6 aprilie 1917. Și aceasta pentru că

Germania decretase deja războiul submarin, fără restricții, la 31 ianuarie 1917. Încă o legendă. Adevărul este mult mai prozaic. Interesele comerciale americane fuseseră grav amenințate.

După acest înspăimântător conflict care a sângerat enorm Europa, iar Germania și Franța, mai mult decât alte țări, Wilson sosește la Paris cu un program de pace în paisprezece puncte, unul fiind înființarea Societății Națiunilor la care el visa. Programul poate fi rezumat în trei fraze: prevenirea conflictelor, reprimarea războiului, favorizarea dezvoltării culturale și a progresului social. Aceasta este, deci, opera sa. Colonelul House, adjunctul său, n-a făcut decât să finiseze detaliile.

Dar, de-a lungul tratativelor legate de Conferința de la Paris, blocul Aliaților, prietenii săi, devine repede o reductă înțesată de adversari. Se aliază atunci cu Italia pe baza proiectului legat de Fiume, un fost port francez de origine venețiană pe care Yugoslavia îl tot cerea, dar fără rezultat. El determină din partea Franței o răcire a relațiilor datorită neînțelegerii problemelor sale de securitate. Indispuse și Imperiul Britanic prin încăpățânarea de a subordona totul recunoașterii de către ceea ce avea să fie Societatea

Națiunilor. În acea vreme, Europa nu prea avea ce face cu ideile sale mesianice, referitoare la civilizație. Și el se enervează, apoi chiar se irită datorită problemelor interne legate de frontiere, probleme destinate mai degrabă să garanteze o revanșă a învinșilor decât agresivitatea învingătorilor.

Lumea se mira pe atunci, mai întâi discret, apoi din ce în ce mai fățiș, de straniile sale neliniști. Nu avea nervii tari, plângea uneori în mod cu totul inexplicabil. Dădea semne de confuzii mintale. Tulburări de memorie întrerupeau adesea discursurile sale. Lipsea des, fiind înlocuit de colonelul House, revenea câteva ore mai târziu, submina lucrările adjunctului său și dispărea din nou. Deruta generală se agrava. Chiar și în Statele Unite lumea nu-l mai urma. Senatul american va refuza să ratifice Tratatul de la Versailles și va semna o pace separată, majoritatea opiniilor senatorilor dezaproband inițiativele sale.

America nu va intra în Societatea Națiunilor. Aceasta, devenind doar o tribună pentru oratorii vorbăreți din fire, își va pierde orice prestigiu din lipsa unor mijloace materiale necesare pentru a-și pune în practică sancțiunile. Italia, devenită fascistă, va

cotropi Etiopia fără ca S.D.N. Să ridice vreun deget. Ea nu se va opune nici reocupării malului stâng al Rinului de către Germania, nici războiului Spaniei, nici atacului Chinei de către Japonia, nici *Anschluss*-ului din Austria nici dezmembrării Cehoslovaciei de către Hitler. Ea va închide ochii în momentul invaziei Germaniei în Polonia. Și astfel, va fi un al doilea război mondial.

Un expert al sufletului omenesc, Sigmund Freud, părintele psihanalizei, a încercat să-l înțeleagă pe Woodrow Wilson. El a explorat motivele blocajelor sale, ale intransigențelor maladive, ale slăbirilor succesive care l-au constrâns să cedeze în fața celorlalți aliați care nu s-au dat înapoi de la denaturarea operei sale destinate să asigure o pace milenară. Aceasta este singura investigație făcută unui șef de stat de către genialul medic austriac.⁸

Obsedat de analiza raporturilor ce-i leagă pe copii de părinți, element capital pentru structurarea personalității la orice individ, Freud a remarcat mai întâi cât de mult l-a iubit Wilson pe tatăl său, un

8 Sigmund Freud et W.C. Bullit, *La président Thomas Woodrow Wilson portrait psychologique*, ed. Franc. Albin Michel, 1967.

slujitor al Bisericii prezbiteriene.

L-a iubit, l-a respectat și l-a admirat. Timp de mai mult de patruzeci de ani, el n-a luat niciodată o decizie importantă fără a-l consulta în prealabil. O stare ambiguă căci ea nu ia forma unei identificări cu tatăl. Acesta era înalt, frumos și puternic; reușea totdeauna în ceea ce întreprindea.

Slăbuț, cu o sănătate precară, leneș la învățătură, nicidecum harnic în anii ce vor urma, Wilson n-a știut niciodată să treacă dincolo de această dominare a tatălui său. Deși tăia în carne vie, tatăl devenise un fel de șef al aleșilor Domnului în ochii propriului fiu, un interpret al Domnului pe pământ. Și, deși a avut surori, acest băiat ajunsese să se considere de-a dreptul fiul unic și mult iubit al unui zeu. Pe scurt, un fel de Iisus Hristos. Situarea inconștientă în postura de salvator al umanității a apăsător grea Statele Unite, în ultimii săi ani de viață. Cocoloșit, Wilson copilul, apoi Wilson-adolescentul nu a părăsit niciodată fustele mamei sale, care îl răsfăța cu un devotament egal cu cel pe care-l purta față de soțul său. Așa se explică pe deplin de ce el va alege mai târziu o soție ce-i semăna întru totul mamei. Construcția sa explică de ce nu se înconjură niciodată

decât de femei sau de oameni inferiori, refuzând orice raporturi amicale cu oameni de o inteligență superioară: el nu reușise să-și înlăture „complexul lui Oedip”, o ostilitate inevitabilă dar normală, față de tată, pe care orice băiat normal trebuie să o traverseze.

Freud demonstrează cât de mult vor marca aceste fapte politica lui Wilson. „Orice s-ar întâmpla, spunea el, este bine așezat, de vreme ce însuși Dumnezeu acționa prin intermediul lui. Admitea că uneori s-ar putea înșela, dar niciodată nu admitea că ar putea greși. Supraeul său nu i-ar fi permis-o. Mai degrabă, în loc să-și mărturisească faptele, prefera să uite sau să deformeze evenimentele, să se îndepărteze complet de lumea reală și să elaboreze fapte imaginare, adoptate unor exigențe ale motivațiilor sale”.

Acest comportament i-a închis cariera de avocat pe care o începuse la Atlanta, în Georgia. Predând dreptul la Universitatea Princeton, deveni președintele acestei instituții în 1902. El își începu oficierea printr-o dăscăleală: „Ce ar fi făcut Iisus în zilele noastre, în locul nostru și cu șansele pe care noi le avem?” Dar el își demonstra deja ura față de

numeroșii administratori, mergând până acolo încât să compromită existența financiară a instituției pe baza unor neînțelegeri iscate de amorul său propriu. Lansat în politică și ales președinte al Statelor Unite la 5 noiembrie 1912, mulțumea celui ce-i organizase campania electorală prin cuvintele: „Că ați făcut mult sau puțin, pentru alegerea mea, acesta este un lucru ce nu contează aproape deloc. Amintiți-vă că Dumnezeu a vrut ca eu să fiu președintele Statelor Unite și că nici dumneavoastră și nicio altă ființă omenească nu ați fi putut să-i împiedicați dorința”.

Pe atunci, el era deja foarte obosit, și se îngrijea mereu. Purta o sondă gastrică pentru a-i aspira secrețiile acide ale stomacului. Suferea de o deprimare nervoasă devenită cronică.

„Un nevropat, condusesse Freud. Și o nevroză este un fundament foarte instabil ca să cutezi să așezi pe el o viață. Calitățile defectele sale îl conduseseră pe Wilson pe culmile puterii, dar defectele calităților sale făcură din el, în final, nu unul dintre cei mai mari oameni ai lumii, ci un ratat”.

Studiile lui Sigmund Freud n-a putut rămâne în afara discuțiilor controversate. Studiile lui Joshua

Hoffs⁹ o demonstrează. Totuși, un neurolog american din New York, profesorul Edwin A. Weinstein, care a putut avea acces la sursele esențiale, aduce precizări explicând din punct de vedere clinic tulburări de personalitate și de comportament care l-au afectat pe Wilson,¹⁰ fără referire la o interpretare psihanalitică, adesea nedemnă de încredere. Fii atribuie aceste tulburări unei îndelungate maladii vasculare, la nivelul creierului, care l-a doborât încetul cu încetul pe președinte.

La patruzeci de ani, în 1896, T.W. Wilson prezintă primele simptome ale bolii. El suferă într-adevăr, de alterări cerebrale care se exteriorizează sub forma unei slăbiri musculare pe partea dreaptă, cu senzație de degete moarte și cu dificultăți manifestate la scris. Stările sale de rău se repetă în câteva reprize, în timpul președinției sale la Universitatea Princeton. În loc să consulte un medic, Wilson își pune singur diagnosticul: „Am o nefrită, spune el, și crampe

9 Joshus Hoffs „*Comments on psychanalytic biography with special reference Freud's interest in Woodrow Wilson*”. in *Psychanalytic Review*, 56: 402—414, 1969.

10 Edwin A. Weinstein, „*Denial of Presidential Disability A case study of Woodrow Wilson*” in *Psychiatry*, 30:376—391, 1967; „Woodrow Wilson's Neurological Illness” in *journal American History*, 57:324—351, 1970.

specifice scriitorilor”. Soției sale, care se neliniștește, nu-i vorbește de crizele hemoroidale periodice. Și învață să scrie cu mâna stângă! Chiar începe să joace golf ca stângacii. Asta e într-adevăr remarcabil.

În 1906, devine brusc orb de ochiul stâng. Accidentul a fost provocat de un cheag care a obstrucționat artera centrală a ochiului, sau de către o leziune a arterei carotide, ceea ce nu se putea încă diagnostica în acel timp. Doctorul George de Schweinitz, chemat pentru o consultație, bănuiește o boală arterială generalizată. El găsește o ușoară hipertensiune la pacientul său și-i recomandă un repaus complet. Doamna Wilson se teme să nu fie cumva vorba de o senilitate precoce.

Doi ani mai târziu, Woodrow Wilson se plângea încă de slăbiciunea mâinii drepte. Începând de acum observațiile clinice ale mai multor medici ai săi sunt, în mod deliberat, distruse. Dar doctorul Edwards S. Gifford Jr. din Philadelphia, confirmă că în acea vreme președintele suferea deja „de o foarte mare presiune arterială și că fundul său de ochi prezenta tulburări hipertensive: arterioscleroză, spasme arteriale, hemoragii retiniene și exsudate”, ceea ce corespunde gradului celui mai sever de hipertensiune arterială.

Și totuși, el se lansează spre cucerirea puterii și triumfă. Cei deveniți familiari președintelui au observat schimbările din comportamentul său. A devenit mai iritabil, impulsiv, mai agresiv. Aceste semne scapă doctorului Grayson, de la Casa Albă când afirmă, în 1913, că noul președinte al Statelor Unite este într-o perfectă condiție fizică. Treizeci de ani mai târziu, viceamiralul **McIntire**, medicul lui Roosevelt, acționa asemeni lui.

1915. Wilson se plânge de dureri de cap, de tulburări de vedere. Devine și mai nervos. Dar, în loc să se adreseze specialiștilor eminenți de care Statele Unite nu duc lipsă, el își ia alături un medic tânăr de la Marină, care se va atașa familiei Președintelui, pierzând obiectivitatea consultantului. În 1918, el nu va vedea accentuându-se semnele instalării bolii Alvarez.

În plină Conferință de Pace, la Paris, pe 3 aprilie 1919, președintele Wilson resimte tulburări intestinale violente însoțite de sânge în urină. Niște mișcări incoercibile afectează piciorul stâng și partea stângă a feții sale. I se recomandă de îndată șederea în pat. Comportamentul său devine irațional. Îi acuză pe francezi de a fi încercat să-l otrăvească. Din patul său

de bolnav, el interzice folosirea automobilului de către toți membrii delegației sale. Vede spioni pretutindeni. Stările sale de rău traversează manifestarea unei tromboze de tip Alvarez. Dar tânărul medic ce-l escorta nu o depistează. Reîntoarcerea la Washington a fost hotărâtă.

În marele birou oval al președinților, la Casa Albă, la 22 august 1919, o nouă rafală de dureri de cap se abate asupra președintelui Wilson. Ea anunță o agravare a stării sale. Trei zile mai târziu, într-adevăr, dis-de-dimineată, Wilson simte ca un fel de deșirare la nivelul creierului. Și jumătatea stângă a feții sale rămâne fixă, paralizată. Se scurge o săptămână. O nouă explozie în cap. Încă un ictus, adică o tromboză cerebrală sau carotidiană. Brațul stâng și piciorul stâng devin blocate. La 28 septembrie, în sfârșit, se întâmplă o dramă. Un atac cerebral masiv îl fulgeră pe Președinte. Mai întâi, își pierde vorbirea. Urmează o brutală decompresiune cardiacă, adică o perturbare profundă a bătăilor inimii, urmată de o dificultate respiratorie majoră care-l obligă pe bolnav să rămână așezat în permanență în patul său pentru ca procesul respirației, rărit mult, să-l facă să supraviețuiască. Nu se mai putea comunica cu Președintele. Totuși, clipa

era grea. Senatul dezbate intrarea sau neparticiparea Statelor Unite la Societatea Națiunilor.

Este tulburare mare la Casa Albă. Dar o panică înăbușită, pentru ca ea să nu răzbată în exterior.

În timp ce doctorul Grayson se îngrijește să limiteze efectele atacurilor succesive, s-a întâmplat ceva inimaginabil: doamna Wilson își asumă sarcina de a conduce treburile țării și ea este aceea care-i primește pe miniștri. Le cere, însă, secretul absolut. Ea îi convinge că o „demisie a președintelui Wilson ar exercita o influență nefastă asupra țării și ar avea repercusiuni asupra stării sănătății sale”. În aceste ore esențiale pentru omenire, vasul America plutea în voia valurilor, fără comandant.

Câteva zile mai târziu, Wilson reușește să se ridice, dar nu-și poate părăsi camera. Mergea cu dificultate împrejurul patului, obosea repede și nu putea să vorbească deloc. Aceasta însă nu-l împiedica să declare că nu ar fi bolnav. „N-am avut nimic la creier!” mormăia el. Și chiar credea singur ce spunea, de vreme ce-și făcea proiecte serioase pentru a treia candidatură la președinție. Ca și el, soția respinge total adevărul. Obişnuiților casei ea le citează adesea cazul lui Louis Pasteur, care făcuse anumite

descoperiri științifice după ce suferise de o tromboză cerebrală. Scumpul său Woodrow poate foarte bine să apară a treia oară în fața electorilor săi; el n-a avut decât o stare mai proastă, o alertă, nimic mai mult.

Inconștiența cuplului îl scandalizează pe Robert Lansing, secretarul de stat însărcinat cu Afacerile Externe. Deja în timpul Conferinței de Pace de la Paris, el încercase în zadar să atenueze efectele rățăcirilor Președintelui, care compromitea politica exterioară americană.¹¹ De această dată, a dat alarma. Atitudinea îl va costa propriul său post, și nici nu-i va fi iertată vreodată.

În fața senatorilor uimiți, el scoate la iveală faptul că Președintele este foarte grav bolnav, mai mult decât se cunoștea la Casa Albă. Chiar se îndoiește că Wilson ar mai putea într-adevăr să-și asume sarcinile președinției Statelor Unite. Fulgerul lovește cu putere toată lumea politică. O dezbatere violentă îi opune pe adversarii lui Wilson partenerilor săi. Primii protestează în numele rațiunii de stat. Ceilalți le răspund că nimeni nu are dreptul să se atingă de viața lui particulară. Este numită o comisie

11 Robert Lansing „*The Peace Negotiations. A personal narrative*, New York, Houghton Mifflin Cy, 1921.

de anchetă. Ea este însărcinată să constate cum se simte președintele și să ceară audiență. Ar fi de făcut, în treacăt, o remarcă: nu exista nici măcar un medic printre cei delegați să facă parte din comisie.

Doamna Wilson acceptă cu mare greutate ca soțul său să fie supus unui examen. Ea ajunge până acolo încât îi dispersează pe senatori. Fiecare va fi primit separat, fiecare întrevedere va fi foarte scurtă, câteva secunde, cel mult o jumătate de minut. A fost instalat repede un divan în celebrul birou oval. Wilson s-a întins și a adoptat o atitudine nonșalantă. Își ascundea brațul stâng, definitiv paralizat, sub o pernă. Un asistent alături de el îi sufla la ureche numele fiecăruia dintre cei ce urmau să fie primiți, ceea ce-i permitea să le spună prenumele încă de la intrare. Tonul Președintelui era arogant. Înșelăciunea mersese: era același Wilson din 1912, avea aceeași figură și aceleași toane. Niciunul dintre senatori nu descoperi făcătura.

Îi trebuiră Președintelui trei zile pentru a se reface după efortul depus. Era un om grav bolnav, care rămânea în fruntea statului american.

Totuși, contrar voinței soției sale, el nu se va prezenta la alegerile prezidențiale din noiembrie

1920. În primăvara aceluia an, agravarea bolii n-a putut scăpa privirilor celor neavizați. S-a acceptat ideea că Președintele nu se va mai reface. Uimiți peste măsură de starea sa fizică, organizatorii mașinii electorale democratice au prevăzut chiar și un lider de schimb, senatorul Cox.

În opoziție cu ei, la republicani, un adversar își desfășura deja campania electorală: senatorul Warren Gamaliel Harding. Era un fost muncitor tipograf devenit ziarist, dar care reușise să se afirme în presă. Cu siguranță că relațiile sale erau puțin neclare. Se spunea despre el că era legat de specialiștii „cavaleriei” bancare, din dorința de a se îmbogăți repede pe spina colectivității. Dar a fost mereu un opozant înverșunat al politicii wilsoniene. Hotărât lucru, spunea el, nu este bine să lăsăm Statele Unite să se angajeze prea mult în afacerile europene. Această poziție coincide cu cea a majorității opiniei americane din 1920. Și argumentele electorale ale lui Harding au audiență. Mai mult, el este o persoană care inspira încredere, fizic vorbind, când îl compara cineva cu Wilson. Avea o statură solidă și o poftă de mâncare zdravănă.

Retras într-o vilă bogată din Washington, Wilson

îl vede ales pe Harding, la 2 noiembrie 1920. O iarnă crudă pentru el. Începând din acea zi, într-adevăr se întunecă. Nici nu-și dă seama că țara sa nu intră în Societatea Națiunilor pe care o pregătise cu atâta trudă.

Întâmplarea îi va oferi totuși o revanșă strălucitoare, chiar dacă el nu mai era în măsură să o aprecieze, căci acest Harding, ce-i fusese preferat doar datorită bolii, se dovedește a fi tot atât de vulnerabil. Și el avea arterioscleroză!

Domnii Means și Russell, un istoric¹² și un biograf¹³ au consacrat două studii acestui senator de Ohio. Portretele lor se pun de acord: când a fost ales, președintele Harding știa că este serios atins de boală. Nimeni nu cunoștea natura răului, cu excepția celor din anturajul său. Acolo, nimeni nu ignora motivele stărilor sale de amețeală, „gripelor” sale, stărilor de rău care-l obligau uneori să-și întrerupă perorațiile sau discursurile. Era surescitat în permanență. Dar părea că nu se prea sinchisește de

12 G.B. Meana, *The Strange Death of President Harding*, Guild Publishing Corporation, 1930.

13 F. Russell, „*The Shadow of Blooming Grove, Warren Harding in this Time*”, New York, Mac Giraw Hill Bock Cy, 1968.

riscurile care decurgeau de aici. După o expresie în vogă pe atunci „își ardea din rășputeri viața”. Se sinucidea datorită exceselor sale.

În Pantheonul președinților americani, Harding n-a lăsat o amprentă de calitate. Vremea sa poartă marca scandalurilor. Aceasta pentru că el își alegea foarte rău relațiile particulare precum și colaboratorii. Erau mulți profitori printre ei. Secretarul de stat la Afaceri Externe, Albert B. Fall avea avantaje personale de pe urma împrumuturilor din rezervele federale ale companiilor petroliere, în care și el avea multe și mărunte interese. Mai târziu, a fost judecat pentru asta. Alți administratori făceau periodic obiectul anchetelor sau urmăririlor pentru fapte similare. Incapabil de a-și îndepărta anturajul cu purtări îndoielnice, pentru că arterioscleroza îi întuneca facultățile mintale, Harding ieșea mult în lume, călătoreea de-a lungul continentului american.

În cursul uneia dintre aceste fugi ale sale a murit, la San Francisco, în august 1923, la vârsta de 58 de ani, după doi ani de președinție mediocră și tulburătoare, scandaloasă în cea mai mare parte. A fost victimă, în același timp, a unei hemoragii cerebrale și a unui infarct al miocardului, precum și a

unui maelstrom organic. Vicepreședintele de la acea dată, Calvin Coolidge, originar din Vermont, devine astfel cel de al XXX-lea președinte al Statelor Unite.

La Washington, cel ce fu al XXVIII-lea, Thomas Woodrow Wilson, 67 de ani, a rămas surd și orb la acest epilog derizoriu pe care l-a marcat ieșirea sa din istorie. Un an mai târziu, în 1924, un ultim seism cerebral puternic îl doborî. În realitate, el era deja mort de aproape trei ani, de când națiunea americană îi întorsese spatele. Visase neconținut să aducă fericirea și pacea eternă tuturor oamenilor, dar ceva se spărsese în capul său, ceva blocase totul. Fiind respins de oameni, se simțea respins și de Cel căruia îi închinase viața: Dumnezeu. Ceasul nu poate exista fără ceasornicar.

Dwight Eisenhower

Același tufiș nu adăpostește niciodată doi arbuști de măcăleandru. Tot așa un vultur nu suportă niciodată ca un alt vultur să se apropie de zona lui. Antilopele kobs din Africa, cele ce poartă coarne în formă de liră, îi mușcă și pe cei din aceeași specie care pătrund în cercul lor de patruzeci de metri pătrați cucerit ca un adevărat teren de zbenguială.

Aici. Femelele vin să-și caute alesul, imediat ce și-au. Înțărcat puiul deja crescut. Aceste obiceiuri sunt cunoscute. Antropologii precizează că mamiferul sau pasărea nu-și apără astfel doar teritoriul de acțiune sau un anumit spațiu, ci își afirmă, înainte de toate, dominația.

Unul domină, altul este dominat: acest raport e tot atât de vechi cât viața însăși. E scutit omul? De ce ar scăpa tocmai el acestui impuls?! Studiul comportamentului, sociologia, istoria, confirmă contrariul. Pretutindeni, cel ce domină este cel ce face legile, cel ce ordonă și gerează. Cei dominați încuviințează, se pleacă sub povara vieții aspre, ce li se pregătește, frământați, frecați, lustruiți în contactul cu alții, galeți care impun tulburarea torenților.

Exact invers comportamentului animalelor la care forța este suficientă pentru a asigura dominația, omul dotat cu putere nu are neapărat nevoie de mușchi umflați ca să se impună. Franklin Roosevelt a reușit-o într-un fotoliu de paralytic, configurația palmelor și brațelor lui Woodrow Wilson aminteau pe cele ale domnișoarelor. Inteligența și încăpățânarea, șiretenia ca și un stomac robust pentru a înghiți toate bobârnacele și pentru a suporta peștii cu oase cu tot,

iată într-adevăr ce are valoare.

Se naște cineva anume pentru a-i domina pe ceilalți? În realitate e vorba de o înclinație naturală, înscrisă într-un bagaj ereditar, mai mult decât de o înclinație a spiritului. Lucrul este evident. Așa cum sare în ochi că grădinițele și creșele de copii viermuiesc de ființe mai mari sau mai mici, de puternici sau slabi, de frumoși sau mai puțin frumoși, deși au toți aceeași vârstă, cu câteva săptămâni diferență. În comunitățile de copii, se disting repede cei ce domină și cei ce acceptă dominarea. Aceștia din urmă cântă, dar tonul îl dau primii. Egalitatea rămâne o amăgeală. Nu numai „egalitatea șanselor”, o formulă pentru politicienii retorici; ci chiar egalitatea fundamentală, la nivelul patrimoniului celular.

De asemenea, trebuie ea ascendentul celui ce domină să se maturizeze și el să-l poarte în sine, adult, până în vârful evoluției sale. Această cursă este nemiloasă. Pentru cei ce cad în mod accidental peste bord, nu există mână întinsă drept ajutor. Nenorocul distraților, căci locurile costă scump. Uneori, puterea vine într-un târziu îndepărtat, asemeni unui fruct pe care nu-l mai aștepți sau pe care nu-l mai dorești, cel puțin în mod conștient. Se întâmplă și ca pofta să se

risipească atunci când îți înfigi dinții în el. Poți simți chiar o durere cumplită, până ce îl vezi scos din gură. Generalul american Dwight David Eisenhower a încercat această frustrare.

America, se spune, are gustul paradoxului, simțul lipsei de măsură. Ea numără, într-adevăr, mulți cetățeni considerați printre cei mai bogați oameni din lume. Dar mulți alții rămân printre dezmoșteniții universului occidental, locuind în cabanele sordide ce înconjoară minele dezafectate din munții Apalași. Ea este singura țară din lume care a înscris un drept sublim în Constituția sa, dreptul la fericire. Totuși, în ghetourile sale, viața rămâne extrem de dură și mulți copii ai Americii bat recordurile consumului de droguri, recorduri ce ating disperarea. Ea se îmbracă cu bună știință în haine neconformiste, dar își împopoțonează și-si fardează morții ca să intre în neant cu o cât mai bună înfățișare. În sfârșit, ea își are un erou, acoperit de onoruri, în culmea gloriei sale militare. Și a făcut din acesta cel de-al treizeci și patrulea președinte. El aplica un sistem nou de viață, la vârsta la care mulți se gândesc mai degrabă la pensie. Să recunoaștem că n-a acceptat cu prea mare veselie în suflet această sarcină. Cel puțin prima dată.

Cei ce-i erau apropiați, în anii în care își purta încă stelele pe uniforma de comandant suprem al forțelor N.A.T.O. Îl auziră declarând adesea: „Oricine ar dori să fie președinte nu apare calificat de la început pentru o astfel de sarcină. Niciun om de bun simț nu aspiră la un astfel de post; postul trebuie să-i fie impus”. Lui i s-a impus. O dată. Apoi bunul său simț s-a topit cu încetul.

Dwight David Eisenhower avea într-adevăr șaizeci și doi de ani când America îi oferea, în 1952, Casa Albă. Predecesorul său, democratul Harry Truman își pregătea valizele de plecare. Iată o vârstă destul de înaintată pentru a intra în politică. Opiniile sale par, de altfel, destul de puțin ferme.

„Nicio importanță nu are eticheta, îi asigură el pe cei din jur. Eu sunt aici doar din datorie”. Faptele dovedesc pe deplin că i se forțase mâna. Cu opt luni mai devreme, când începuse cercul electoral cu alegerile primare de la New Hampshire, el trăia încă în Franța, la Marnes-la-Coquette, în apropierea N.A.T.O.-ului pe care-l comanda. Nici măcar nu făcuse actul oficial de depunere a candidaturii. Numele să a întrunească unanimitatea. Democrații îl numeau lider, republicanii și-l disputau și ei. Se decisese pentru acest

din urmă partid doar pentru că tatăl său îi votase totdeauna pe republicani.

Sosirea unui om atât de dezlânat în materie de doctrine politice, în fruntea uneia dintre țările cele mai puternice de pe pământ poate deruta. Se știa despre ei că era pescar, jucător de golf, pictor, dar numai duminica, și fermier diletant pentru că poseda o fermă-jucărie la Gettysburg. Sarcasmele explodară: „Apoteoza mediocrității” mormăia generalul american Douglas MacArthur, un ațățător care visa el însuși să conducă și să declanșeze fulgerul atomic pentru a se așeza alături de Zeus, modelul său. De obicei mai suav, de partea cealaltă a Atlanticului, generalul Charles de Gaulle nu se arăta nici el, de această dată, mai puțin aspru: „El nu este făcut pentru treburi politice cotidiene, și, pe deasupra, ale uneia dintre cele mai mari țări”.¹⁴

Însă republicanii care l-au ales îi găsesc calități suficiente pentru a înfrunta dificultățile momentului: o răbdare de elefant, o mare capacitate de a primi lovituri fără să roșească și un gust înnăscut pentru compromisuri. Simțul concilierii, respectul pe care-l

14 J.R. Tournoux, *La tragédie du Général*, Paris, Ed. Plom. 1967.

purta oamenilor și care îl determină să se arate unul dintre generalii cei mai economicoși în vieți umane în tot cursul celui de-al II-lea război mondial, toate erau urmarea educației sale. Determinându-l să crească în spiritul Bibliei, de când era copil și până a intrat la West Point, mama sa n-a încetat să-i repete: „Cine trăiește prin intermediul sabiei va muri de sabie”. Ducând lipsă de dogmă politică el avea totuși un credo: „Niciodată n-am denigrat pe nimeni. Nu încerc niciodată să demolez un om, oricare ar fi dezacordul dintre noi. Din toate acestea mi-am făcut un fel de religie a mea”.¹⁵

Statele Unite doresc într-adevăr să-și recapete suflul, explică Sherman Adams, guvernator republican al statului New Hampshire, care a organizat campania prezidențială a lui Eisenhower.¹⁶

Războiul face ravagii în Coreea, unde trupele Națiunilor Unite înfruntă China. Indochina dă o lovitură fără milă Franței care-și vede destrămat imperiul colonial. Chiar și în China, Mao Tze-Dung l-a măturat pe Chang Kai-și care s-a reîntors în Formose,

15 C.L. Sulzberger „*Les Derniers des géants. Mémoires*”, Paris, Ed. Plon, 1972.

16 Herman Adams, „*Les Secrets de l'administration Eisenhower*”, Ed. Stock, 1962.

iar, America de Sud, imperiul comercial al americanilor din nord începe să se destrame. Pentru Marea Britanie, aliatul privilegiat, vechiul drum spre India este definitiv închis. În Europa bântuie războiul rece. Încordări periculoase opun Uniunea Sovietică statelor occidentale.

Nici în interiorul Statelor Unite, lucrurile nu merg mai bine. Administrația democraților, cea a lui Truman, după 20 de ani de dominație continuă, lasă o mare încurcătură de facturi imposibil de plătit. Datoriile provocate de efortul militar impus de dezvoltarea forței nucleare sunt de patru ori mai mari decât venitul național. Disponibilitățile băncii s-au epuizat. Cu Macarthur, înlăturat de conflictul coreean pe care el îl înverșunase din cauza opiniilor sale extremiste, Joseph McCarthy duce o puternică vânătoare de vrăjitoare și spectacolul jenant al emisiunilor sale televizate anticomuniste încep să indispună țara. Era nevoie de un pompier pentru a ține sub control aceste adevărate focuri, precizează Sherman Adams, pentru a le împiedica să degenereze în incendii. Organizator înnăscut dotat cu o forță de lucru puțin obișnuită, capabil să acționeze repede și chiar să învețe, președintele Eisenhower își ține

pariul. Primul bilanț al intervențiilor sale rămâne pozitiv. El rezolvă conflictul coreean, îl calmează pe Macarthur și-l paralizează pe mccarthy fără să-i atace vreodată frontal. Imediat după anunțarea morții lui Iosif Stalin, în 1953, el propune un plan pentru a stopa războiul rece dintre Vest și Est, pretinde și chiar obține o poziție clară a sovieticilor în toate domeniile politice, economice și militare. El ameliorează raporturile între Statele Unite și U.R.S.S., precum și relațiile Americii cu Europa occidentală.

Cu scopul de a dezamorsa tensiunea care opune țara sa Chinei fără însă ca pentru asta să-l abandoneze pe Chang kai-și el propune în termenii celui mai eficace discurs din toată cariera sa politică retragerea Flotei a VII-a americană, care patrula de-a lungul coastelor chineze în fața insulelor Formose. Un mesaj de pace difuzat și adresat lumii întregi, ridică în slăvi dezarmarea și controlul internațional al energiei atomice sub egida Națiunilor Unite. Imediat tradus în opt limbi, în India, apelul îi va face să lăcrimeze de ușurare și pe cei din Est. W. Churchill va lăuda acest ordin în mesajul personal adresat lui Molotov, la Kremlin.

„Lumea nu știe, dar acest discurs a fost cel mai

penibil pe care Eisenhower l-a pronunțat vreodată, a declarat Sherman Adams. Președintele își întrerupsese scurta sa vacanță de la Angusta ca să vină la Washington să-l scrie. Când sosea la Casa Albă, în dimineața de 16 aprilie, el suferea de dureri de stomac atât de puternice că abia putea să ridice capul. Apărea în fața camerelor de luat vederi palid și distrus și trebui să se sprijine de tribună pentru a putea vorbi. Am crezut că nici nu va putea ajunge la capăt. Mi-a mărturisit mai târziu că hârtia imprimată pe care încerca să o citească dansa în fața ochilor lui. Dar totuși a reușit să termine”.

În 1953, aceste dureri nu mai puteau însemna, în cazul lui Eisenhower, doar o uzură datorată puterii. Ele indicau că suferea de boala lui Crohn, o îngroșare puternică a mucoasei care acoperea peretele intern al intestinului gros. Această ileită – un al doilea nume ce se dăduse afecțiunii – putea să se întindă pe tot colonul și pe tot rectul. Ea se localizează într-unul sau două segmente care separă sectoarele sănătoase. Adeseori, întărirea zonelor atinse este atât de puternică încât se ajunge la obturarea intestinului. Într-un fel, aceasta e o ocluzie. Evoluția spre cancer este posibilă, dar foarte rară. Un singur tratament

există: operația chirurgicală, însemnând o înlăturare a părții atinse. În 1953, această boală abia diagnosticată în cazul lui Eisenhower era încă puțin răspândită ca să justifice o intervenție chirurgicală.

Dar după treizeci de luni de exercitare a funcției sale la Casa Albă, președintele a început să resimtă și alte tulburări serioase: efectele hipertensiunii. Știa de mult timp că arterele sale se întăreau și că arterioscleroza îl amenința. Până în 1945, nu-și supraveghease regimul de alimentație, nici nu-și menajase plămânii, și nici circulația. Într-adevăr, fuma mai mult de două pachete de țigări pe zi. Durerile de cap violente și amețelile îi alarmară pe medici. Imediat ce tutunul fu suprimat și mâncărurile deveniseră ușoare, Eisenhower crezu că poate să scape de extinderea bolii. Aceasta însemna să uite și consecințele oboselilor sale datorate solicitării în calitate de șef al statului, și înghițiturile de adrenalină care acționau pe dedesubt în timp ce el își domina aparent bine reacțiile, în fața interlocutorilor săi politici. Răul, însă progresa pe dinăuntru.

În cursul verii anului 1955 tensiunea urcă subit. Ea îl alertează pe generalul Howard Snyder, medicul și prietenul președintelui.

Medicul știa că toate crizele cardiace, consecință a hipertensiunii sau accidentelor vasculare cerebrale lovesc când nu te aștepți. Destul de rar atunci când subiectul amenințat face eforturi mari, și când el acumulează o oboseală puternică ce-i intoxică organismul. Dar aproape întotdeauna ele izbucnesc în momentul unei destinderi nervoase, în timpul unei vacanțe, de exemplu. Și din două cazuri cel puțin într-unul criza se petrece în timpul nopții, în plin somn, de preferință în primele ore care urmează momentului când adormi. În faza de recuperare marcată de semnul numit „lent”, somnul „rapid”, sau „paradoxal”, care întrerupe acest somn lent. Acum ritmul bătailor inimii este modificat. Presiunea sanguină în artere devine instabilă, supusă în mod succesiv scăderilor ce alternează cu creșteri bruște. Această mișcare, ca și modificările chimice la fel de dese ale compoziției sângelui antrenează formarea cheagurilor în arterele coronare și declanșarea unui infarct al miocardului.

La 25 septembrie 1955, aproape de Denver, în Colorado, terminându-și vacanța, președintele Eisenhower făcu 27 de găuri de golf, ceea ce nu-l epuiză deloc. El a pescuit, de asemenea, mult timp într-un râu vecin cu Lowry Air Force Base unde de

fapt locuia împreună cu soția lui. În seara aceea se plânse de o ușoară indigestie pe care o atribui cepei crude mâncate la dejun. La orele 22 se duce în camera sa și adoarme fără greutate. Patru ore mai târziu mergea în camera de alături să o trezească pe soția sa. În piept simte o durere puternică. Crezând că este încă efectul indigestiei doamna Eisenhower îi dă lapte și magneziu, dar totuși îl cheamă pe doctorul Swyder. 45 de minute mai târziu diagnosticul a fost pus: infarct. Președintele, lungit, cu o mască cu morfină pe față este transportat la spitalul Fitzsimons, care era foarte aproape. Drumul este efectuat fără escortă, într-o mașină particulară ca să nu se dea alarma. Eisenhower nu purta decât un halat de baie peste pijama. Doctorul Swyder îl însoțește singur pe Președinte până la camera amenajată în grabă special pentru el. Niciun infirmier nu a fost chemat.

Aceste măsuri erau necesare, intenția doctorului Swyder părea fără echivoc: el dorea să ascundă accidentul coronar, să-l facă să treacă drept una dintre acele „gripe” atât de obișnuite, ale șefilor de state. Dar, hotărât lucru, Dwight Eisenhower nu este făcut din același aluat cu predecesorii săi. El cere ca sursa răului său să fie dezvăluită. Lunga boală

nedezvăluită a președintelui Woodrow Wilson îl impresionase mult, într-adevăr.

Fiind în acea vreme ofițer instructor în Pennsylvania, el se întreba, ca și alți militari, pentru ce opinia publică a fost ținută în ignoranță și nu a știut starea reală a celui ce nu mai putea să asigure misiunea de ghid al țării. După opinia sa, națiunea trebuia să aibă dreptul de a cunoaște cu exactitate și în orice moment, oricare ar fi fost acel moment, starea de sănătate a președintelui. El nu-și imagina pe atunci că va încerca la rândul său stări de slăbiciune tot așa de grave ca cele care-l lovise pe Wilson. De ar fi știut aceasta, și tot nu și-ar fi schimbat convingerile. Nu aprobase el (imediat ce-l aflate) amendamentul recent adus Constituției de către Congres în vederea limitării oricărui risc de a mai vedea și alți candidați, cu sănătatea șubredă, (cum fusese Roosevelt) agățându-se la nesfârșit de președinție? Nimeni nu va mai putea de atunci înainte să se mențină mai mult de două legislaturi la postul suprem.

Fidel poziției sale, el va cere doctorului Paul Dudley White, cardiolog la Boston, chemat în ajutor de către doctorul Swyder, să nu ascundă nimic țării referitor la starea sa. „Spuneți adevărul, tot adevărul,

nu încercați să ascundeți nimic, orice ar fi”. I se va îndeplini dorința. Niciodată comunicatele medicale privind un șef de stat bolnav nu au fost mai realiste sau mai precise. Este remarca pe care el o face cu satisfacție doctorului White. Acesta răspunde: „Asta poate să nu însemne mare lucru în ochii marelui public. Medicii însă vor înțelege adevărul”.

În „Memoriile” sale, publicate după plecarea sa de la Casa Albă¹⁷, președintele consacră un întreg capitol crizei sale cardiace, adăugând câteva însemnări care arată cât de mult poate să-i lipsească unui bolnav simțul autocriticii. Probabil pentru că el suferă și de o pierdere parțială a imaginilor – amintiri, observată la o atingere a lobului occipital al creierului, după un mic atac de tipul maladiei Alvarez, care se manifestă în același timp cu infarctul.

„Rememorându-mi o întreagă perioadă din prima parte a bolii mele serioase, pot să mă felicit de multe lucruri, cel mai de pe urmă nefiind cu siguranță acela că nu-mi puteam alege un moment mai bun pentru a mă lăsa doborât de o criză cardiacă. Economia era în plin avânt, Congresul lucra de zor. Putusem să

17 Dwight Eisenhower, *Mes années à la Maison-Blanche*, t. 1, Paris, Ed. Robert Laffont, 1963.

manevrez cu ajutorul secretarului meu de stat, Foster Dulles, problemele de politică externă și la ora aceea nu exista niciunde în lume vreun pericol pentru o criză iminentă. Puteam deci să mă lipsesc de părerile zilnice ale Consiliului economic consultativ, puteam să mă dispensez de a aproba sau respinge legile votate de Congres, sau să adresez mesaje de recomandare Capitoliului. Și, între lucrurile cele mai importante, iată unul: nu am fost solicitat să iau o decizie operațională implicând folosirea forțelor armate ale Statelor Unite. Cu siguranță că dacă s-ar fi ivit vreo situație critică (de exemplu reperarea unei incursiuni a bombardierelor dușmane), implicând o decizie rapidă pentru utilizarea forței de represalii a Statelor Unite, aș fi putut cu siguranță să judec și să acționez singur, imediat ce trecuseră primele 48 de ore ale crizei mele. Totuși, dacă s-ar fi privit o situație analogă celei din 1958, când ordonasem să fie debarcați soldați americani în Liban, concentrarea spiritului, cântărirea argumentelor pentru și „contra”, decizia finală ar fi reprezentat, în timpul primei săptămâni a bolii mele, o sarcină pe care medicii ar fi găsit-o, pe bună dreptate, cu mult prea grea pentru un cardiac de dată recentă. Astfel stând lucrurile,

puteam, grație unei perioade de liniște să-mi păstrez spiritul limpede, să conversez cu membrii guvernului despre problemele pe termen lung și să mă restabilesc în mod satisfăcător”.

Toți medicii care au avut ocazia să îngrijească un bolnav cu infarct de miocard se vor gândi pe bună dreptate că președintele Eisenhower părea prea sigur pe sine când afirma că el ar fi putut „să judece și să acționeze singur”, chiar și la 48 de ore după infarct, fie și pentru a decide asupra intrării în război a Statelor Unite fără să consulte pe nimeni. Afirmatia este copleșitoare într-adevăr și arată cât de insistentă devine gândirea lui Eisenhower. Să reluăm pasajul în discuție: după spusele sale, două zile după criză președintele ar fi putut în chiar prima săptămână a bolii sale să decidă asupra unui război mondial, dar el nu s-ar fi încumetat să-și asume o intervenție de felul micii afaceri din 1958 cu Libanul. Este posibil. În estimarea faptelor, o astfel de dispoziție, atât de derutantă încât cu greu te abții să nu o califici extravagantă te lasă visător. Privită retrospectiv ea îți dă fiori pe șira spinării.

Începând din septembrie 1955, lucrurile nu se ameliorează deloc pentru Dwight Eisenhower. Starea

sa nu va înceta să se degradeze. Și încă brusc.

În noaptea de 7 iunie 1956, doctorul Swyder este chemat de urgență la Casa Albă. În apartamentele sale particulare, la etajul al II-lea, președintele se răsucesce de durere. Îl doare și stomacul, datorită maladiei lui Crohn pe care o are.

În ajun, el oferise un dineu fotografiilor presei la reședința prezidențială. Și-a respectat regimul și nu a băut decât două whisky-uri. Dar de data aceasta procesul ocluziei intestinale se angajase. Swyder ezită, nu se decide decât a doua zi după amiază să-l transporte la spitalul Walter Reed. Dilemă pentru chirurghi. Examenenele cardiace rămân suspecte. Și dacă Bătrânul cum îi spun eu afecțiune colaboratorii săi, rămâne pe masa de operație? Ocluzia se agravează. Șansele pacientului de a ieși din ea se diminuează: una la zece. Intervenția nu mai poate întârzia.¹⁸ Va fi limitată la minimum posibil, chiar dacă ar fi nevoie să mai fie făcută încă o dată, mai târziu, ceea ce, de altfel se va întâmpla în 1967.

Tratat magnific, pentru că operația a fost un

18 L.D. Illestone, I.S. Radvin, B. Blades, T. I. Whelan, „*Président Eisenhower operation for regional enteritis. A footnote to history*”, în *Ann. Surg.*, 199; 661–666, 1964.

model în domeniu, Eisenhower poate să se scoale din pat opt zile mai târziu și să-l primească pe cancelarul german Konrad Adenauer. El chiar hotărăște să nu anuleze călătoria prevăzută pentru 21 iulie în Panamă. Dar, pentru cei apropiați, care cunoșteau bine poziția sa, îndoiala creștea. Era el același ca în trecut? Vrea, într-adevăr, să se prezinte sub aceeași formă. El dă asigurări fără să glumească, că, fără criza sa cardiacă, nu și-ar fi redepus candidatura la Casa Albă. Unde-și plasează totuși, dorința de a avea puterea? Nu este oare supus cangrenei puterii?

Ea îl roade. La un an după a doua alegerea ca președinte, la 25 noiembrie 1957, un atac cerebral îl doboară. Mai întâi s-a plâns că-i este frig, dimineața, după ce-l primise pe regele Marocului Mahomed V, în vizita sa oficială. După *luncii*, frisoanele au devenit mai numeroase. După-amiaza, „Ike” se reîntoarce în apartamentul său și încearcă să discute cu Ann Whitmann, secretara sa. Dar nu se mai poate exprima. Se pierde.

Examenul neurologilor este minuțios. De câteva zile ar fi trebuit să-i fi alarmat cu tulburările sale de vorbire. Nimeni nu poate spune cât de afectat este sistemul nervos al președintelui. Era el supus deja

asaltului unei afecțiuni chiar și mai grave? Trebuie să se odihnească! Programul său trebuie reorganizat. Chiar se sugerează demisia.

Iată că demonii puterii sunt treji și întunecă posibilitățile intelectuale ale lui Eisenhower. El îl va imita pe Wilson și-și va nega această boală. Nu are nimic la creier. Trebuie să continue. Încă o dată monologhează timp îndelungat asupra contractului pe care-l are cu țara: datoria este motorul său. Așa cum pacea a fost datoria lui Roosevelt și a lui Wilson, înaintea lui. Orbii istoriei își făuresc motive solide ca să se împiedice pe ei înșiși de a vedea.

De acum înainte, Eisenhower nu va mai trăi decât întors cu fața spre trecut. Sherman Adams i-a amenajat o cameră mică, special pentru a se odihni, foarte aproape de biroul său. Președintele poate să se retragă aici înainte și după dejun, începând cu ora 16, momentul când programul zilnic se termină. I s-a dat o mică mașinărie electronică pentru a putea juca golf, trecând de o gaură la alta pe urmele bilelor mici și albe. Pescuitul i se permite, dar numai la câmpie, fiindu-i interzis cu desăvârșire în frumoasele râulețe de munte. Ele sunt stâncoase și pun prea mult la încercare organismul datorită altitudinii. Unul după

altul, el va face încă două infarcte, înainte de a i se sfârși cea de-a II-a perioadă a președinției. De fiecare dată inima prezintă fibrilații. Ele sunt un fel de tremur dezordonat al fibrelor musculare cardiace, dând peretelui inimii aspectul unui pachet cu viermi care se mișcă înăuntru. Astfel se produce o paralizie a cavităților cardiace incapabile de contracții coordonate. Nu pot fi întrerupte aceste tremurări decât cu un defibrilator care relansează inima prin șocuri electrice. La cel de al treilea infarct Eisenhower a primit substanța defibrilatoare de patru ori în aceeași zi, smulgându-l astfel de patru ori din ghearele morții aproape sigure.

Dacă prima perioadă de președinție a celui de al 34-lea șef al Statelor Unite a putut prezenta un bilanț pozitiv, asta nu s-a mai întâmplat cu cea de a doua perioadă.

Situația internațională se încordează din nou. Israelul intră în război cu Egiptul; focul se întinde în Orientul Mijlociu. Nasser naționalizează canalul Suez. Ca revanșă, francezii și englezii debarcă pe coastele mării. Budapesta scapă de sub control o revoltă. Uniunea Sovietică șterge de pe fața pământului toți rebelii, scaldându-i în sânge. Războiului rece, care

avea un trecut foarte apropiat îi succede un război al nevoilor. Eisenhower a crezut drept să autorizeze survolarea frecventă a U.R. SS.-ului de către U2 „libelulele negre”. Unul dintre aceste avioane de spionaj cade sub tirurile armelor rusești la 1 mai 1960, și pilotul, Francis Powers este capturat. Sovieticii folosiră incidentul ca pretext pentru a anula în ultimul moment o conferință la nivel înalt consacrată dezarmării, prevăzută a avea loc la Paris. Cursa înarmării nucleare ia avânt. Richard Nixon, vicepreședintele S.U.A., crescut sub aripa lui Eisenhower s-a făcut huiduit în America de Sud, ba chiar rănit de mulțime, în Venezuela. Iată, în sfârșit, Cuba definitiv sustrasă influenței americane, devenită bază port-avion a tunurilor instalate în Florida.

În interiorul Statelor Unite erau conflicte destule datorate segregăției. Tinerii negri îndreptau mereu atacuri contra albilor. În Little Rock, capitala statului Arkansas, bătălia violentă a impus trimiterea trupelor cu scopul de a restabili ordinea care rămânea precară. În Congres, aflat acum în opoziție declarată cu președintele, atacurile se multiplică în special legate de bugetul tinzând a se umfla ca o broască, asemeni vremurilor acelora rele ale democrațiilor. Se discută

asupra cursei fabricării și lansării sateliților. Este vremea certurilor care ațâță vântul rece al confuziilor. Trist sfârșit pentru această guvernare, dar previzibilă, de vreme ce timonierul nu mai vede stâncile.

El nu mai reușește nici să-și vadă clar propria stare fizică și rămâne surd la semnele dezastrului care urcă din adâncurile sale. Sherman Adams, care fu constrâns să-l părăsească în 1958 în urma unui scandal financiar discutabil, dar de care președintele nu se putea lipsi, îi face o vizită la Casa Albă în iulie 1960. Dwight Eisenhower mărturisește că nu se simte deloc obosit de exercitarea funcției sale. El crede că se află într-o așa de bună formă încât ideea de a se vedea înlocuit din fruntea națiunii îl contrariază mult. Președintele lasă să se înțeleagă într-o discuție cu fostul său asistent că dacă Constituția, care a suferit de curând un amendament, i-ar îngădui, el și-ar depune candidatura a treia oară.

O formă bună? Al treilea mandat? Era încă în toate mințile? Între 1960 - 1969, revenit în sânul familiei D. Eisenhower va suporta patru noi infarcte. Între 16 și 24 august 1968, medicii îl vor considera din punct de vedere clinic mort în paisprezece reprize. Va mai suferi o operație la intestine, datorată ocluziei. Ca

urmare a violențelor colici hepatice, provocate de prezența a șaisprezece calculi biliari, i se va extirpa și vezica.

Era ca un spectru lipsit de țesuturi. O ultimă probă grăbește sfârșitul: insuficiență cardiacă globală. Ea îl copleșește încet pe 28 martie 1969. De data aceasta. „Bătrânul” nu mai rezistă. Are 69 de ani. Epuizat, se stinge. La ce bun să fie menținut în viață în mod artificial? Medicii încrucișează brațele. Totuși, doi dintre ei, chirurghi renumiți, nu sunt de acord: doctorul Christian Barnard și doctorul Denton Cooley. Primul a încercat transplant de inimă, la Cap, în Africa de Sud. Al doilea, (elev al nu mai puțin celebrului Michael DeBakey, la Houston, Texas, dar față de care avea un sentiment de ură), și-a cucerit un renume mondial în același domeniu. Cei doi titani ai chirurgiei vasculare propun, deci, cu răceală, un transplant de inimă. Familia se va opune, din fericire, acrobației lor chirurgicale. Activismul terapeutic, uneori este lipsit de logică.

John Fitzgerald Kennedy

São Paulo a cunoscut recent o banală izolare datorată carantinei. Virusul s-a răspândit galopant,

meningita a omorât vreo patru mii de persoane. Pentru a stopa flagelul, a trebuit să se recurgă la vaccinarea grabnică a unui număr de şaizeci de milioane de brazilieni. Procesul rapid prin care aproape simultan în lume fetele adoptă moda mini, apoi blue jeans-ul poate fi asemuit cu cel al răspândirii epidemiei. Astfel, orice boală sau lovitură fulgerătoare, orice molimă care se răspândeşte determină ca într-un anume moment, mase întregi de indivizi să fie vulnerabili sau măcar predispuşi la contaminare.

Înclinaţia spontană şi selectivă a popoarelor de a îmbrăţişa o cauză într-o oarecare perioadă scurtă de timp este oare supusă, unui mecanism similar? Judecând aşa am elucida un mister, căci un om al puterii care urcă la cârmă, în timpul unui regim ce nu-l limitează doar la festivităţi, comunică adesea propriile sale stări febrile subiecţilor pe care-i conduce.

Cu Dwight Eisenhower, americanii s-au comportat toţi ca nişte cardiaci. Şi aceasta, la modul serios. Tensiunea sa urca? Pe ei îi rodea neliniştea. Îşi menaja el forţele? Şi ei cădeau asemeni lui, în somnolenţă! Scăderile coronare se abăteau asupra

lui? Poporul se întuneca. Fiind supusa salturilor, economia celei mai puternice țări din lume a cunoscut echivalentul decompensăm fiziologice care-l măcina pe dinăuntru pe președinte: Bursa scădea în Wall Street.

Apoi veni vremea lui John Fitzgerald Kennedy. Cu părul vâlvoi, cu ochii de catifea și cu surâsul reclamelor, Adonisul de la Boston a sărit în groapa unde viermuiau crocodilii ambiției. Era bogat și cultivat. Atunci când reușita îl aștepta în universul juriștilor sau în industria cinematografului, pe care demoni voia el să-i pună să joace roluri de rețieri sau gladiatori în arena politică sub culorile democrațiilor? Se estimează că înainte de a pretinde în mod rezonabil candidatura la postul suprem este nevoie în medie de un postulat de vreo douăzeci de ani ca să te „coci” în politică. Ori el sosea aici asemeni unui fruct verde. Mai trebuia încă adăugat că puținii săi ani de practică, doar opt, nu semănaseră prin nimic cu cei ai predecesorilor săi. Nu se antrenase niciodată în treburi de administrație, fie statală, fie municipală. Nu știa nimic mai mult decât o anume parte a Americii, cea a privilegiaților, a universitarilor snobi sau a cluburilor. Cum se explică totuși că Statele Unite n-au

șovăit, ba chiar l-au urmat? Cum altfel decât prin fenomenul contaminării!

Mulți autori au bătut câmpii, țesând în legătură eu Kennedy structuri de basm. Povestirile lor picante au împânzit totul. Joe, tatăl, este prezentat ca un potentat ocult, capabil să ofere câte un ținut spre guvernare fiecăruia dintre fiii săi. Mama, Rose, tremură de emoție și se roagă pentru toate drumurile copiilor. La Hyannis Post, la marginea Bostonului, ei se întinseseră ca dagocitoza și făcuseră din întreg cartierul un fel de clan. Un trib turbulent reunind nouă copii, toți minunat dotați, în afara unuia, Rosemary. Aceasta rămase blocată la stadiul de infantilitate în urma unui handicap cerebro-motor. Dar, tot după cum povestesc acești fabricanți de povești, ea va reuși să ajungă singură la Washington, în mod miraculos, ca să-l aplaude, ascunsă în mulțime, pe fratele său mai mare în timp ce devenea „Domnul Președinte”.

Suficient de puternică prin ea însăși, realitatea merita o legendă așa dulceagă? Rosemary, de exemplu, n-a asistat la triumful fratelui: încă din adolescență era internată la o mănăstire din Wisconsin, și nu a părăsit acest azil niciodată. Deja

îndatorat la nașterea ei, Joe, tatăl, a fost un eficace făcător de bani (și doar atât), în industrie, în cinematograful, ba chiar și în timpul crizei economice din 1929 pe care el o speculează. Alături de alți furnizori din aceeași branșă, el finanță campaniile succesive ale lui Franklin Roosevelt. Ca recompensă, deveni ambasador al Statelor Unite la Londra, în 1937. Totuși fu constrâns să demisioneze din acest post în 1941, pentru că se arătase favorabil lui Hitler. Autoritarismul naziștilor îl subjugă. Întristat, el se înfundă cu totul în conservatorism. Fire prevăzătoare totuși, se feri să-și influențeze copiii.

În familia Kennedy această sarcină i-a revenit totdeauna lui Rose, mama, o femeie tot atât de „puternică” precum o violetă, dar care era sufletul tribului. Ținând încă din tinerețe un jurnal intim, ea notează tot, face chiar și fișe. Știe să stăpânească și să orienteze. Și grație ei, nu lui Joe, John Kennedy trebui să urce pe cea mai înaltă culme politică.

În timpul vacanțelor petrecute cu ai săi la Palm Beach, în Florida, unde acestui fiu (cea de a doua păsărică din cuibul familiei) i se spunea „Don John”, Rose descoperă că el are o mare putere de seducție asupra sexului frumos. Toate femeile care se apropie

de el au, prin voința îngerului, niște priviri ca ale Himenei sau Jocastei. Iată un dar din naștere foarte util, gândi ea, pentru cine știa să-l exploateze sincer. Cum Rose știa, se va folosi de asta. În 1952, în urma unui contracurent al marelui val antidemocratic ce mătură Statele Unite John se va prezenta la alegerile senatoriale. Tocmai în Massachusetts, feuda uneia dintre gloriile solide ale republicanilor: Henry Cabot Lodge. În culise, Rose conducea campania într-un fel cu totul nou. Ea organizează treizeci și trei de „ceaiuri” monumentale, care reuniră mii de femei. Și ele îl vor pune pe Cabot Lodge la podea. Devenite mai numeroase în jurul idolului lor, ele îl realeg pe John Kennedy în Senat, în 1958. Tot prin ele, pedalând pe atracția pe care le-o inspira, el va câștiga cursa spre președinție, în 1960.

În ianuarie, chiar în acel an, începeau primele alegeri, care desemnau candidatul partidului, în vederea confruntării finale, și pentru democrați ca și pentru republicani. Richard Nixon, liderul acestora din urmă, ducea o campanie clasică. Însă, sprijinit de Robert, fratele său mai mic, John Fitzgerald Kennedy care învățase multe stând în preajma lui Rose, a inventat o poțiune magică: operația „Cazanul cu

aburi". Toți cei ce vor candida după aceea la putere se vor inspira de aici, subliniază Pierre Salinger¹⁹ care asigura la acea vreme relațiile celor doi frați cu presa.

Este un proces inspirat direct de tehnica serviciilor secrete, care localizează mai întâi indivizii de la care așteaptă o colaborare, apoi îi exploatează, după ce au descoperit evident, mijlocul de a-i avea la mână. Un pluton de tinere fete foarte strălucitoare patrulează prin statele Americii. Acest pluton contactează delegații la Convenția națională a democraților, pe care mizează Kennedy. Viața personală, gusturile fiecăruia dintre ei, lumea care le era apropiată, totul este investigat și așezat în fișe. Când Kennedy va fi aproape de ei, va găsi repede cuvintele care să le demonstreze ce mult îi prețuiește. În fiecare stat, timp de trei ani, tot mai mulți coordonatori adună, potrivit aceleiași metode, o documentație masivă în legătură cu toate femeile și bărbații electori cei mai influenți. Cei din familia Kennedy au astfel un impresionant aparat, căruia i se puteau cere multe. Faptul că se sprijină pe cunoașterea aprofundată și secretă a celorlalți, faptul

19 Pierre Salinger, *Je suis un Américain*, Paris, Ed. Stock, 1975.

că simțul detaliilor le aduce forță, toate acestea se datorează lui Rose, mama.

Înarmat astfel, John Kennedy poate începe campania pentru alegerile primare. Abia acum el va descoperi cu adevărat realitatea americană. Fantastica sa bogăție, dar și mizeriile sale. În Virginia de Vest, ia primul contact cu familiile minerilor, și înțelege, în sfârșit, ce înseamnă să fii sărac. În fața porților uzinelor, la Wisconsin, el strânge mâinile timp de șaisprezece ore pe zi. Ale sale sângerează, că sunt zgâriate de unghiile oamenilor, în New Hampshire, de-a lungul unui maraton identic. Își voalează vocea, vorbind din ușa sălilor de conferință în statul Washington; un profesor de dicție îl învață cum trebuie să vorbească pentru a nu fi în pericol.

Dacă va cuceri fără dificultate simpatia poporului, mai ales atunci când femeile domină prin număr în mulțime, lui Kennedy nu-i va fi tot așa de ușor să o facă și cu cei din ierarhie, cu autoritățile partidului democrat. Și cine nu ducea atunci lipsă de lideri! Intelectualii se rugau pentru Adlai Stevenson. Sudiștii nu acceptau pe nimeni în afară de texanul Lyndon Johnson. Negrii îl aplaudau mai ales pe senatorul Hubert Humphrey. În fața lor, Kennedy

părea nesemnificativ. Harry Truman îl găsește prea tânăr și-l detestă: „E catolic, mormăie acesta; totuși, îndoindu-mă de el, nu mă îndoiesc de Papa, ci de *papà*, de *papà* Joe, un blestemat conservator”.

Eleanor Roosevelt, soția președintelui defunct, care încă mai are putere în partid, îl iartă greu pe „puștiul” acesta, care crezuse în urmă cu mult timp, el și toată familia sa, că senatorul mccarthy, bântuit de fantomele lui anticomuniste ar putea fi salvatorul Americii.

Și totuși toți se înclină. La 2 iunie 1960, Kennedy devine candidatul unic al democraților în bătălia pentru Casa Albă.

Disputa oficială cu Nixon va fi ceea ce sunt, de altfel, toate campaniile electorale. O învălmășeală plină de zvâcneli. Trecând peste acordurile orchestrelor, contează rezonanța cuvintelor rostite mai mult ținând și nu sensul lor. Or, Kennedy învățase cum să facă să sune tare cuvintele sale. Pentru a trezi Statele Unite, căzute în apatie din vremea lui Eisenhower, el lansează un slogan botezat „Noua Frontieră”, și rezumat într-o frază „Trebuie să punem această țară în mișcare”. O lozincă goală ca o tobă, estimau adversarii săi, dar care prinde la public. Place

americanilor pentru că ei sunt eternii pionieri în căutarea de noi spații. „Vă promit Luna!” adaugă Kennedy. În fapt, astronautii vor scurma praful palid al satelitelui natural al Pământului înainte de sfârșitul unui deceniu, eu prețul unui efort tehnologic colosal, cel puțin la nivelul costurilor. Patru dezbateri televizate, de o rară violență îi opun pe Kennedy și Nixon, și-i aduc un câștig de mai multe milioane de voci, după spusele celor ce au sondat opinia publică. Ele îl vor servi, căci alegerea președintelui se joacă la sfârșit, cu o sută de mii de voci ale majorității democraților. O mizerie, comparată cu șaizeci și nouă de milioane de votanți! Dar ce importanță are diferența, nu contează decât consacrarea.

În timp ce ascultă cu sfințenie discursul de investitură al lui Kennedy, la 20 ianuarie 1961, America suspină de satisfacție. Neliniștile care au provocat vulnerabilitatea lui Wilson, Roosevelt sau Eisenhower par uitate, aproape ireale. America are, în sfârșit, un Președinte tânăr: patruzeci și trei de ani. El nu riscă nimic. Fericirea de pe fața noului ales este molipsitoare. Dar ce ar fi devenit exuberanta satisfacție colectivă dacă America ar fi descoperit că a fost jucată pe degete?

Citând „Memoriile” lui Rose Kennedy²⁰ constatăm deja că imaginea de sportiv strălucind de sănătate, furnizată de fiul ei este o amăgire. Fișele sale de sănătate întocmite pentru întreaga familie și ținute cu rigurozitate la zi, mărturisesc: „tuse convulsivă, rujeolă, varicelă, scarlatină, înainte de trei ani, apendicită, inflamarea ganglionilor, gălbinare complicată în urma recăderilor și astm cronic, în adolescență”. Nimic nu îngrijora până acum. Milioane de oameni în lume, în fiecare an, cunosc toate acestea. Mai îngrijorător pare a fi accidentul care-l doboară pe John Kennedy la nouăsprezece ani. O cădere greșită, în timpul unui meci de fotbal american, eu o echipă de juniori din Harvard unde își urma studiile, antrenează o fractură a unui disc al coloanei vertebrale. Sfârșitul carierei sportive, pentru el, a marcat începutul unui adevărat martiriu, care îl va măcina toată viața.

Rose arată că durerile dorsale au întârziat efectuarea stagiului militar, în 1941. Marina nu-l mai voia. Dar după dezastrul de la Pearl Harbor, ea îi încredințează totuși o navă care naviga în Pacific: PT-109, o vedetă rapidă. Torpilată, ea se pierde în 1943 în

20 Rose Kennedy, *Le Temps du souvenir*, Paris, Ed. Stock et Albin Michel, 1974.

largul insulelor Solomon, în Malaezia. Rana de la spate s-a agravat în cursul atacului. După șapte luni de îngrijiri, John Kennedy revine în țară în cârje. În sângele său deja circulă germenii malariei.

Și totuși lucrurile nu trec neobservate. Decorat, tânărul bostonian este chiar sărbătorit drept erou. Când intră în mod serios în politică și-și începe campania de viitor senator, în 1952, America pare, de asemenea, să ignore suferințele care-l domină. Kenny O'Donnell, unul dintre apropiații lui, povestește că-și ascunde cârjele în spatele mașinii. Ele îi sunt însoțitori zilnici, dar de care nu se servește, însă, niciodată pentru a ajunge în sălile în care publicul îl așteaptă. Pe estradă se ține drept și surâde. Odată terminat discursul, cu pumnii strânși, el închide ochii de durere, urcă în camera sa, face o baie caldă și rămâne aici o oră înainte de a se culca.

Doborât de suferințele sale, trăiește practic în permanență întins pe spate în cursul următorilor doi ani, după căsătoria cu Jacqueline Lee Bouvier. Aflând că ar fi posibilă o operație, că i s-ar putea introduce un disc artificial în coloana vertebrală lezată, acceptă intervenția, și intră, în octombrie 1954, într-un spital

new-yorkez²¹ din Manhattan. Lucrul acesta este o adevărată dramă. Șocul operator antrenează o brutală decompensare. Cei din anturajul său socotesc starea atât de disperată încât primește o oncțiune extremă. O infecție gravă cu stafilococi impune o a doua intervenție, patru luni mai târziu. Atunci, încă o dată i se dau ultimele sacramente. Își revine, dar greu. Jackie Kennedy, care se vede deja amenințată cu văduvia, îl îngrijește, devotată, în cursul lungii sale convalescențe, la Palm Beach.

Începând cu această epocă, deci din 1955, nimeni în cercul familiei Kennedy nu va mai vorbi de sănătatea sa. *Black-out*. Dar medicii au fost alertați de decompensarea și de infecția anormală care însoțiseră operația de disc. Aceste complicații, știu ei bine, provin adesea dintr-o scădere a mecanismelor de apărare a organismului. O boală ascunsă? O anchetă discretă dezvăluie originea acestei insuficiențe.

În 1948, în cursul unui tur al lumii, Kennedy fu spitalizat de urgență în Pacific, la spitalul militar american, în insula Okinawa. Fu transportat rapid la Boston, aproape de reședința lui, la clinica Lahey,

21 J. Nichols: *President Kennedy's Adrenale*, J.A.M.A., 201: 129.

unde fu mai întâi îngrijit de doctorul Bertels²², apoi la Peter Bent Brigham Hospital, la doctorul George Widmer Thorn, cel mai bun specialist al domeniului glandelor suprarenale, pe plan mondial.

Capsulele suprarenale, care stau pe rinichi își varsă în mod normal în sânge hormonii lor: mai ales adrenalina, hidrocortizonul, corticosteronul, aldosteronul. Acest flux reglează presiunea sanguină, stimulează energia cardiacă, exercită o acțiune constrictivă asupra vaselor. El ordonă echilibrul sodiului și potasiului în sânge. El comandă metabolismul zaharurilor, grăsimilor, proteinelor, și asigură rezistența la infecții, la traumatisme, la stresuri de orice fel. Are o importanță fiziologică extremă. Când fluxul chimic natural scade și nu se aduc îngrijiri, urmează moartea, după slăbirea progresivă și după cașexie. Tulburarea se numește „boala bronzată” sau „boala lui Addison”, pentru că Thomas Addison, medic englez a descris primul această afecțiune în 1855.

El este și cel ce a remarcat că bolnavii prezintă totdeauna o pigmentație cutanată de culoare închisă.

22 J. et C. Blair, *The Search for J.F.K.*, New York, Berkley, 1976.

Ea este rezultatul unei activități crescute a hipofizei, glandă importantă la nivelul creierului, care compensează pe moment căderea suprarenalelor. Numită melanodermie, ea dă pielii o nuanță brun-roșcată. După Addison, răul provine din distrugerea totală a capsulelor de către tuberculoză. Dar, dacă el recunoaște uneori că declanșarea ei influența barilul lui Koch, cercetătorii anglo-saxoni au stabilit că insuficiența poate să rezulte, de asemenea, la unul din doi pacienți, și dintr-o refracție funcțională a organelor.

Până în 1950 nu se putea face mare lucru pentru cei atinși de boală. Dar în anul acela chimia a descoperit fabricarea pe scară industrială a cortizonului. O reușită fundamentală. Medicina va profita mult de ea, chiar până la exces. În cursul crizelor sale, John Kennedy beneficiază deci de o șansă importantă. Căci, după ce a mocnit mult, boala lui Addison l-a doborât, totuși. Ea explică tenul său bronzat, chiar când nu-l vedea soarele, crampele, tensiunea scăzută, zgomotele surde și slabe ale inimii sale, durerile difuze, oboseala constantă, și schimbările de tot felul. Atins atât de timpuriu, el nu se va mai reface. Hormonul pe care organismul său

nu-l mai fabrică, fără de care nu se poate trăi, va fi absorbit în fiecare dimineață sub formă de pilule. Ca și diabeticii, constrânși să nu-și uite niciodată insulina, iată-l condamnat să-și urmeze la nesfârșit tratamentul și să nu aibă încredere în supradoze sau în insuficiențele terapeutice. Trebuie să poarte în permanență un document indicând precauțiile avute în vedere în cazul unui accident rutier. Decompensarea bruscă și infecția au complicat operația de disc și au confirmat existența răului: în ciuda aportului adus de cortizon, insuficiența suprarenală a fost prea puternică și a subminat organismul.

John Kennedy n-a ignorat gravitatea acestei tulburări. Îl neliniștea. Nu pentru că se temea de sechele; el știa că e bine îngrijit. Dar se teme ca lumea să afle că viața sa depinde de chimie. Se teme de reacțiile publicului dacă natura bolii sale era divulgată. Ea prezenta un tablou morbid. Chiar și originile bolii pot tulbura. De asemenea, interzice anturajului său să pronunțe numele bolii. „Dacă sunteți nevoiți, recomandă el, spuneți numai, insuficiență a suprarenalelor, compensată printr-o medicație simplă pe cale bucală”.

Pierre Salinger va repeta aceasta cu fidelitate până în 1975, dată la care ne va confirma, la Paris, că era într-adevăr vorba de boala lui Addison. Dar Theodore C. Sørensen, purtătorul de cuvânt al viitorului Președinte, va spune și mai repede adevărul, puțin după moartea lui Kennedy²³.

Dacă nu se plângea niciodată de suferințele sale, adaugă el, era pentru că el transporta de la un capăt la altul al țării mai multe pilule și poțiuni decât adăpostea un întreg dispensar. Această deficiență endocriniană dădu naștere la multe zvonuri referitoare la starea sa de sănătate. Zvonurile îl hăituiră pur și simplu de-a lungul anilor. În virtutea rolului meu oare mă obliga să fiu agentul de legătură între jurnaliști și medici, eram bine plasat ca să pot ști cu adevărat până la ce limită John ținea ca publicul să nu afle că lui îi era prea rău și că n-ar fi putut înfrunta oboselile unei campanii și sarcina președinției, sau că el risca, dacă ar fi fost ales, să moară înainte de termenul final al primului său mandat. Cu excepția operației sale la coloana vertebrală, niciuna dintre

23 Theodore C. Sorensen, *J. F. Kennedy*, Paris, Ed. Gallimard, 1966.

șederile sale la spital, pentru indiferent ce motiv s-ar fi făcut aceasta, chiar minor, nu au fost niciodată făcute publice. Eram constrâns să găesc tot felul de scuze ca să decomand sau să întârzii reuniunile în cursul cărora el trebuia să ia cuvântul. O sarcină pe care o detestam cel mai mult”.

Pe tot parcursul campaniei pentru alegerile prezidențiale, Kennedy reuși, deci, să înșele aparențele. Ascunse chiar și durerile sale dorsale, care reveniseră. Ele îl constrâneau să se oprească, adesea în mijlocul zilei, la un motel, ca să-și poată scoate corsetul și să facă o baie prelungită, cu scopul de a se destinde. Contrar imaginii pe care o lăsa, când își pronunța discursul său inaugural, la Washington în 1961, era exact un bolnav grav care-și lua în spinare responsabilitatea supremă.

Ei, și ce!... Fiind bine înconjurat din toate părțile, un șef de stat, chiar și bolnav, nu poate să guverneze? John Kennedy nu fu un mare Președinte? Mulți cred că a fost chiar strălucitor. Alții o și spun, urmându-l pe Pierre Salinger. Acesta din urmă a fost bine plasat astfel încât să poată măsura schimbarea importantă adusă de bostonian în societate și în politica americană.

„Cu Kennedy, a scris el, pentru prima oară la noi după mult timp, politica și-a recăpătat demnitatea ei. El a fost omul speranței. Înțelegea natura opiniei publice, faptul că ea impunea anumite limite celor de la putere. Dar cunoștea și necesitatea de a preceda opinia publică. Înțelesese că președinția putea fi un instrument de educare”.

Lucrul era evident pentru oricine: Kennedy a marcat scurta sa trecere pe la Casa Albă. El a știut să-și țină piept lui Nichita Hrușcirov, pentru a-l constrânge să-și retragă forțele pe care sovieticii le implantaseră pe ascuns în Cuba, vizând evident Statele Unite și pe care le descoperiseră avioanele de spionaj ale lui Kennedy. De asemenea a știut să sprijine din punct de vedere economic țările europene care doreau să rămână independente față de sistemul comunist, cultivând în același timp neutralitatea Statelor Unite. El nu subestima teribila sa responsabilitate în caz de conflict nuclear: „Eu cunosc cifrele, spunea el. O sută de milioane de europeni morți într-o singură zi, și optzeci și patru de milioane aici. Un astfel de război poate distruge umanitatea”.

Dar totuși a ratat ocazia de a deschide relațiile cu China. Fără îndoială pentru că chinezii, încă

învârtindu-se pe orbita Moscovei, nu erau pregătiți să se apropie de Statele Unite. În sfârșit, a comis două greșeli majore: a lăsat să debarce o mică armată de emigranți cubanezi, încadrați de C.I.A., în golful Porcilor, din Cuba; apoi a participat la extinderea războiului din Vietnam, deși știa că el nu putea câștiga acest război în locul vietnamezilor care luptau alături de trupele americane. Cine ar putea jura că aceste două grave greșeli nu erau o consecință a bolii care-l rodea? Sau a tratamentului pe care-l făcea? Știe cineva foarte bine ce efecte antrenează boala lui Addison? Sau chiar cortizonul?

Toți specialiștii recunosc că tulburările psihologice constituie o regulă în formele cronice ale bolii lui Addison însoțite uneori de tulburări neurologice. Conform părerii lui George Widmer Thorn, care l-a consultat de multe ori pe Kennedy în timpul când era senator²⁴, cei ce contactează boala lui Addison se arată apatici sau negativiști în optzeci și patru din o sută de cazuri. Alunecă spre depresii nervoase sau devin iritabili în patruzeci și opt din o sută de cazuri. Un psihiatru elvețian, profesorul

24 Ed. C. Thomas, G. W. Thorn, *Diagnosis and Treatment of Adrenal Insufficiency*, Springfield.

Werner Stall²⁵ a confirmat, de asemenea, că ei prezintă adesea o extremă slăbiciune musculară, că suferă de insuficiențe funcționale multiple, că prezintă tulburări de memorie și tulburări de somn. În ansamblu, acești experți afirmă că boala lui Addison antrenează tulburări cerebrale cu tendințe schizofrenice și halucinatorii. Din această cauză orice tratament comportă și o terapie psihiatrică.

Tot așa, un tratament pe termen lung cu cortizon antrenează în mod frecvent efecte secundare, fizice sau psihologice. El face să se slăbească mușchii, facilitează infecțiile cutanate, favorizează tendința spre obezitate, demineralizează oasele. Uneori, provoacă perforații digestive sau declanșează hemoragii. Tulburările psihice nu sunt mici. Medicii americani și elvețieni consideră că la acest nivel, cortizonul acționează ca un drog halucinant. Așa încât îl numesc în spitalele lor „opiumul bogaților”.

Aceste comentarii explică de ce maladia Addison care atacă patru persoane dintr-un milion de indivizi, nu este considerată drept o afecțiune benignă. Ceva te face să tremuri atunci când știi că este vorba de un

25 W. Stoll, *Die Psychiatrie des Morbus Addison*, Stuttgart, Thieme Verlag, 1953.

individ care exercită funcțiile unui șef de stat.

Ca mulți oameni ai puterii, John Kennedy a suportat greu ajutorul medicinei. Medicul său personal, doamna Janett Travell, a lăsat să se înțeleagă, în 1961, că el nu prea făcea ceea ce-i era recomandat.

De exemplu, a recurs fără să-și avertizeze anturajul, la injecții cu amfetamină, presupunând că-l vor ajuta să-și ridice moralul, injecții pe care i le făcea pe ascuns un medic new-yorkez, domnul Max Jacobson, căruia mai târziu i s-a și retras dreptul de a exersa.

Drogul n-a făcut decât să-i scurteze viața. Or, Kennedy știa că a lui deja ardea prea repede. Sau poate presimțea pericolul care îl pândea. Se simțea îndemnat probabil, să grăbească istoria. Este exact impresia pe care i-a lăsat-o domnului Isaiah Berlin, profesor la Cambridge, Massachusetts și cercetător la Ford, care a cinat la Casa Albă pe 26 octombrie 1963. În cursul cinei care alătura supă de broască țestoasă cu sufleul de homar, udat cu șampanie, Kennedy nu se mai oprea din depănatul amintirilor despre tatăl său²⁶. Vorbea încât lăsa impresia că rămăsese, din punct de

26 C.L. Sulzberger, *Les Derniers des géante*, op. cit.

vedere psihologic, dominat de acesta.

Fără îndoială că el dezvăluia în seara aceea cheia propriilor sale agitații. O dublă motivație îl împinsese să se lanseze în cursa pentru președinție și să scurt-circuiteze timpul ca să ajungă mai repede la Casa Albă. Mai întâi, o luptă accelerată cu el însuși, pentru că se știa expus efectelor bolii sale. Și, mai ales, grija de a reacoperi cu aur, cât mai repede blazonul familiei Kennedy, șters prin alegerea proastă a lui Joe, care crezuse în șansele naziștilor, în timpul perioadei înfierbântate ce precedase cel de-al doilea război mondial.

Precipitarea și un gust accentuat pentru activism au marcat într-adevăr epoca sa. Niciodată el nu și-a lăsat fideli să se odihnească. Îi hăituia în permanență. Alături de el, erau și ei mereu în drum, mereu alergând, abandonându-și propriile familii. Aceasta explică numărul mare de divorțuri printre colaboratorii săi, în cursul campaniei pentru Casa Albă. Nu regretau însă nimic. Intraseră în cursă din vocație. Ca și el, descopereau că puterea este un afrodisiac.

Nimeni nu va ști niciodată până la ce capăt îndepărtat l-ar fi purtat acest cult al prosternării în

numele guvernării. Nici ce ar fi devenit Statele Unite. În interiorul trenului febril pe care-l pusese în mișcare, experții financiari începuseră să-și pună întrebări în legătură cu oportunitatea căilor economice alese. În exterior, în ciuda zâmbetelor promovate de politica „dinților albi” se trezea deja germenul războiului rece. Chiar și în Europa, a cărei soartă el o vedea redusă la cea a unui bastion avansat pentru America, entuziasmul primului moment pe care el a știut să-l insufle, se topea. Lumea se îndoia.

La 22 noiembrie 1963, în cea de a treizeci și patra lună de președinție, el sosea la Dallas, în Texas, statul lui Lyndon Johnson pe care-l făcuse primul său adjunct. În mașină, așezat alături de Jackie, soția, se afla de față și guvernatorul John B. Connally, unul dintre cei ce știau de mult că răul îl mânca pe dinăuntru. Acesta încerca să stopeze campania sa din 1960 spunându-i că va fi inapt din punct de vedere fizic să-și asume sarcina puterii. La o fereastră de la etajele superioare ale unui depozit înconjurat de mulțimea înghesuită pe tot parcursul trecerii sale, un tânăr exaltat, Lee Harvey Oswald introducea calm un pumn de gloanțe în încărcătorul carabinei sale italiene. John Fitzgerald Kennedy nu mai avu cum să

meargă mai departe.

Lyndon B. Johnson

Culisele puterii țin de caravansera și de sala de jocuri. Împrejurul șefului statului, instalat pe locul său, mișună curtezanii îmbătrâniți și călăreții saltimbanci care ard de nerăbdare să-și demonstreze talentele. Mișună, de asemenea, și oportuniștii, căci la balul păsărilor, se seceră totdeauna spicele. Nimeni nu știa dacă aceștia posedă cu adevărat un *credo*. Nu-i recunoști decât după permanenta lor disponibilitate. Când ei se șterg din arenă, lasă foarte rar o urmă. Dar iată că hazardul îi poartă dintr-odată în fața scenei, în timpul unei vacanțe și iată că odată cu ei se ridică și vântul aventurilor. Pentru ei și pentru cei ce devin funcționarii lor.

Tot așa și cu Lyndon B. Johnson. Dacă ar merita o etichetă, aceasta ar fi cea a imprevizibilului. John Kennedy îl reținuse ca vicepreședinte, pentru că-și cumpăra astfel un pachet solid de voturi sudiste, în vederea alegerilor prezidențiale din 1960. Pentru acesta, actul părea ca o promisiune de retragere la pensie încetul cu încetul și el se arăta mulțumit. Ca și în sport, istoria nu reține decât numele campionului

și-l neglijează pe cel al sportivului de pe locul II. Totuși, ca și-n sport, imponderabilul există și în politică. Ce se știa despre el în 1963, în timp ce purta doliul național la funeraliile lui John Kennedy? Doar că a trăit aproape treizeci de ani în serviciul democraților, în Senat ca și în Texasul natal. Punct final.

De obicei, când un nou președinte ajunge la Casa Albă, el face curățenie împrejur. Mobilele, hârtiile, asistenții predecesorului său, totul este ambalat, clasat, măturat. Or, Johnson nu schimbă defel decorul. Păstrează asistenții celui dispărut. El nu include în aparat decât trei oameni noi: Walters Jenkins, Bill Moyers, Jack Valenti. Și un vicepreședinte incolor, conform tradiției, Hubert Humprey. America văzu în aceasta un semn că el urma să continue linia deja existentă. Se înșela. Cu Johnson ea intra în vremea surprizelor, imediat urmată de eșec.

Dacă recurse la asistenții lui Kennedy, a căror imagine o va detesta curând pentru că va fi prea mult comparat cu bostonianul, este pentru că disprețuia prea mult oamenii și nu-și va lega soarta de cea a unei echipe. Ei trebuiau să plece pe nesimțite. Considera să-și poarte impune dorințele oricui. Căci, pe ascuns,

el avea ideile sale.

Când se instalează la Casa Albă, se dovedește dintr-o dată un vulcan și se comportă aici asemeni unui rege. America îi cunoștea deja înclinația către excese și către un limbaj colorat. Ea surâde când el ordonă unuia dintre consilierii săi să-și mai scurteze pletele, chiar și când îl expediază pe altul să urmeze un curs de „farmec personal”. Se amuză și de mania sa pentru contactul telefonic care-i permite să-și mobilizeze oamenii zi și noapte. Se amuză și de mania care-l determină să se facă filmat continuu pentru ca istoria să-l aibă în amintire. Își bate joc și de exhibiționismul său.²⁷ Crezând în modalitatea simplă de a-și întări corpul prin natație, nu-i contraria el oare pe vizitatorii săi, chiar și pe Henry Ford ca și pe alți mari patroni ai industriei grele, când plonja de față cu ei gol pușcă, în piscina de la Casa Albă? Oricare ar fi fost invitații săi, el își scarpină nestingherit în fața lor pânțele, pe dedesubtul cămășii, sau chiar își arată cu plăcere cicatricea de pe abdomen, cicatrice demonstrând ablația vezicii biliare. Reîmprospătând un obicei al Sudului, el nu se dă înapoi să-și primească musafirii

27 D. Kearns: *Lyndon Johnson and the American Dream*, Harper et Row, New York, 1976.

chiar așezat pe W.C. Acest straniu tratament i-a fost aplicat lui Douglas Dillon, unul dintre patricienii țării.

Mânat de o oarecare perversiune morală, întâlnită altă dată la Marii acestei lumi pe care-i obnubila puterea, Johnson nu se preocupă niciodată să știe dacă întrece, sau nu, măsura. Disprețul față de colaboratorii săi, gustul nesănătos de a reteza orice, sar în ochii tuturor în momentul torturii morale pe care i-o aplică lui Hubert Humphrey aruncându-l în adevărate chinuri provocate de sentimentul de insecuritate și transformându-l parcă într-un vas de porțelan chinezesc. Erau umilințe care compensau pe cele pe care pretindea a le fi suferit el, fiind în același post, ca urmare a loviturilor lui Kennedy.

Totuși, când cerne ecourile referitoare la hiperactivitatea președintelui, America începe serios să-și pună întrebări. Aceasta pentru că nu mai era acum vorba doar despre munca în salturi, ci de coordonarea afacerilor publice. Niciun dosar, nici cel mai neînsemnat nu scăpa vigilenței lui de chițibușar. Delega pe unul sau altul numai mișcându-și buzele. Și urma totdeauna o cale opusă sfaturilor primite. Dar pentru că nu-și poate domina, din nefericire, îndoielile care-l sapă pe dinăuntru, el își schimbă și-și tot

reschimbă alegerile. Nu-și face cunoscută voința decât în ultima secundă și aceasta e mușcătoare, atunci când urgența îi impune să se pronunțe. Dar cum să-și mai controleze valoarea angajamentelor sale?

Alarma se produce datorită comportamentului față de presă. Convinș că trebuie să-i dezvăluie zilnic câte o idee, el o dorea docilă și devotată. De vreme ce ea se revoltă, începe să o urască. El este cel ce dezvoltă în Statele Unite procedeul ascultării convorbirilor telefonice și spionarea altora. Nevoia sa de a acționa secret îl împinge să transforme Casa Albă în fortăreață. Medicii văd aici deja rodul impulsurilor sale necontrolate și acceselor maniace. Poate vorbi o oră, pe același ton, ca o mitralieră. Viziunea sa despre univers devine astfel puțin cam isterică. Ce rău îl macină? Unii după alții, suporterii lui se îndepărtează. Lady Bird, soția, i-a cântat mult timp în strună, dar acum încrucișează brațele în semn de neputință. În 1968, în timp ce se apropia sfârșitul normal al mandatului lui Johnson, și în timp ce acesta se văicărea continuu că nimeni nu-l iubește, ea putea deja număra pe degetele a patru mâini persoanele care mai căutau încă să stea în preajma președintelui.

Bilanțul scurtei sale președinții atingea deja

dezastrul. Subjugat de anumiți generali ai Pentagonului, „vulturii” cu care el a împărtășit urcușul carierei sale către autocrație și autoritarism, n-a putut să reziste, în cursul războiului din Vietnam, întunecaților demoni ai escaladei. 1.600.000 de soldați americani se perindă în Extremul Orient, înainte ca acest conflict să se încheie. Pe întreg teritoriul Statelor Unite conflictul nu va fi șters ușor din memoria oamenilor. America îi iartă puțin chiar și opțiunile luate în politica economică interioară. Educat la școala New Dealului rooseveltian, în 1933, el a injectat masiv capitaluri federale în sectoarele slabe din punct de vedere economic. Dar în 1965 o astfel de faptă nu avea nicio justificare. Felul în care acceptase aspirațiile negrilor era mult discutat. Într-adevăr, doar datorită lui, câteva zeci de orașe americane au și astăzi primari negri, și tot lui i se datorează faptul că această funcție este deschisă negrilor. Asemeni bombelor, modul lui Johnson de a amplifica tensiunile face un gol imens în jurul lui.

Curios, acest om, încăpățânat să guverneze ca și când lumea s-ar fi unit împotriva lui, a mai avut încă un fulger de luciditate, în 1968. El hotărăște să abandoneze politica, pentru a se închide în *ranch*-ul

său, ca să aștepte cascadele de infarcte ce-l vor ucide, un an mai târziu. Uitat. Fără prietenii. Totuși, asta n-a fost un cadou pentru Statele Unite. Căci cel căruia el i-a deschis drumul îi seamănă în multe privințe. Și e încă și mai rău! Dar cine ar fi ghicit atunci?

Richard Milhous Nixon

Richard Milhous Nixon. Este un om cu maxilare pronunțate, o privire de vultur și un nas ca o toartă de oală. Rar se va mai întâmpla ca un președinte al Statelor Unite să-i amuze așa tare pe cronicari. De-a lungul vieții sale politice și-a ascuns totdeauna jocul, dar a spionat fără încetare jocul altora. În trecut, în America, intervenționismul rămânea apanajul democraților și izolaționismul cel al republicanilor. Timp de mai bine de douăzeci de ani republicanul Nixon s-a comparat cu totul natural în pielea unui conservator; și încă unul dintre cei mai înverșunați pe care-i produsea America. Totuși, ajuns la Casa Albă, el va lua bastonul și cochilia pelerinului și, cu mierea păcii pe buze, va porni în lume. Un fel de Ioan cu două fețe. Cu multe tertipuri la îndemână, asemeni speculanților sau misiților, ca să nu cumva să-i scape ceva, vreodată. Nimeni nu bănuise nimic din toate

astea mai devreme. Faptul provoacă acum mirare. Să înțeleagă cine poate!...

Când își va relua suflul, intrând pe făgașul ei, istoria va număra cu grijă câte succese reale a băgat cu adevărat în sacul său. Fără îndoială că-l va vedea drept fondatorul convins al destinderii cu Uniunea Sovietică. Apoi, în postură de Marco Polo, mergând să înnoade relațiile diplomatice cu noua Chină. Pentru ea, el va rămâne de asemenea chirurgul care a știut să-i stopeze înspăimântătoarea sa hemoragie de război. Și totuși n-a acceptat el oare să se lase asupra Hanoiului teribilele bombe cu bile, în timp ce se umplea de virtuți interpretând rolul de porumbel? N-a autorizat personal operațiunile clandestine care-l vor înlătura pe Salvador Allende, în Chile? Și n-a accelerat el cursa armamentului, semnând începerea construcției șantierului pentru rachetele „Mirv” care, fiecare în parte, puteau să arunce mai multe bombe atomice în puncte diferite? Să înțeleagă cine poate!

În ceea ce privește politica interioară americanii vor spune uneori că el a fost un președinte bun: nimeni altul nu reușise să le plătească impozitele. Totuși, pentru a trage o concluzie finală, ei așteptau ca rana deschisă prin voința sa să sângereze mai

puțin. Pentru ora aceea el a rămas eroul cinic al scandalului Watergate. Primul președinte care a încercat să instaureze la Casa Albă un aparat fascist, căci de fascism ține dezvoltarea spionajului interior și mobilizarea aparatului guvernamental pentru a-i urmări pe cei ce fac mofturi când li se cere să fie atenți la masa hotărâtă la nivel înalt. De fascism ține și neglijarea Constituției și a legilor, făcute pentru toți, oameni bogați sau săraci. Și aici – să înțeleagă cine poate!

Psihanaliștii cred că au descoperit²⁸ un capăt de explicație în trecutul său. Richard Nixon fu unul dintre rarii președinți americani, singurul poate, care cunoscuse deznodământul cel adevărat, și asta încă din copilărie. Frank, tatăl, conducea tramvaie la Columbus, în Ohio. Deveni apoi agricultor, în California, muncitor necalificat la puțurile petroliere, tâmplar, plantator ratat în Yuba Lindo, apoi băcan și pompist zdrențăros la Whittier. Nu construi decât un lucru, în tot lungul vieții sale: baraca ce adăpostea menajul său cu Hannah Milhous, o metodistă *quaker*, originară din Indiana. Aici se nascură cei cinci copii ai

28 B. Mazlish: *In search of Nixon*, Basic Books, New York, 1972.

lor. În 1923 el îl dădu pe Richard, cel de-al doilea fiu să lucreze la fermă cu jumătate de normă: viitorul președinte al Statelor Unite avea atunci zece ani. La paisprezece ani, tot pentru a face să crească veniturile gospodăriei, el atrăgea clienții la Slippery Gulch Rodeo, care adăpostea un tripou clandestin.

Hrăniți cu pâine neagră, chiar și celor puternici li se slăbește caracterul. Dar sărăcia îi copleșește mai mult pe cei slabi, în ciuda sufletelor bune, dornice să afirme contrariul. Ea este cea care dezvoltă simțul supunerii, frica de viață, uneori chiar mai mult: rușinea față de mizerie. La unii, ea pune în mișcare ura. Ura pentru toate sistemele și poate și pentru toți oamenii. Acest ultim lot fu cel al lui Richard Nixon. Nu fu el un gigant cu bărbia de împărat roman? Trebuie să admitem că se despărți repede de modelul tatălui său. Îl făcea responsabil pentru toate lipsurile avute încă din leagăn. Se apropie de Hannah, de mama sa. Chiar până la punctul în care se identifică cu ea. Nu conducea ea căminul? Ca recompensă a iubirii filiale se imaginează preferatul ei. De aceea, suferă mii de stări de gelozie când ea părăsește timp de doi ani grijile casei, angajată fiind ca femeie de serviciu într-un sanatoriu din Arizona. Aici, în schimbul lucrului

său se dau toate îngrijirile necesare fiului mai mare, Harold, care va muri totuși, de tuberculoză. Revenită la Whittier, ea îl reia pe Richard de mână și îl conduce la biserică în fiecare duminică. Vrea să-i inoculeze și lui rigoarea morală care structurează propriul ei caracter. Dar, naivă și stângace, ea nu măsoară cu justețe gradul în care pe el îl deformează pedagogia aceasta. „Umilințele, slăbiciunea, nevoile se pot combate” spune ea. „Se ascund” înțelege el. „Ține piept la toate” strigă ea. Ceea ce înseamnă: „Întreprinde orice pentru a ține piept” în modul undulat de înțelegere al copilului. Dincolo de cuvinte, aceste două universuri sunt divergente. Din lipsă de discernământ Hannah contribuie la blocarea lui Richard Nixon. Un om închis în sine, asta va deveni.

Altă nuanță: era un introvertit avid, care-și va folosi voința ca să se îmbogățească, ceea ce pentru el este sinonim cu afirmarea. Prin munca sa intensă de școlar obține o bursă la Facultatea de drept de la Universitatea Duke. Dar noul său document de tânăr avocat nu este un „Sesam”. Porțile marilor cabinete ale oamenilor de afaceri new-yorkezi rămân închise în fața acestui aventurier care vine din Vest. În America, de altfel și în alte părți, selecția socială există. Și aleșii

zeului „Dolar” își apără cu fermitate privilegiile lor. Încercați numai să vă duceți și să vă instalați în cartierele lor! Acrit de tot, cel puțin așa părea, Richard Nixon se întoarce în California. Acolo, măcar, e soare totdeauna. Tocmai asta spusese tatăl său în momentul în care părăsise Ohio. Gânduri negre îl întunecă. Ar trebui să înfrunte societatea cu forță, asemeni revoluționarilor romantici? Sau să-și canalizeze modul de apărare așa cum ea îi îngăduie. De la acest moment, atent la deviațiile pe lângă care trece, care îi prefațase mai puțin atitudinea de asalt cât cea de om viclean, Nixon se lasă stăpânit de dorința mașinațiilor, până prin 1946.

Cei ce-l cunosc acum îl zugrăvesc drept sforar, mincinos, insolent, tulburat, impenetrabil. Lor le datorează porecla „Tricky-Dick”, „Richard Sforarul”, devenită un adevărat drapel. Acestui tânăr lup nu-i trebuie decât un teren de vânătoare adecvat. Drumul său se încrucișează la un moment dat cu al unui bancher care recrutează tineri candidați pentru Camera reprezentanților, din partea republicanilor. În fața lui Nixon, se deschide astfel viața extravertită a politicienilor. Un automedicament care te face să-ți pierzi capul. Și totuși lumea știe cât valorează

remediile empirice: benefice pe moment, ele devin, pe măsură ce trece timpul, adevărate otrăvuri.

Printr-o dublă escrocherie morală Nixon își face intrarea în politică. Trage sforile pentru un scaun de deputat în California, în 1946. Exista încă un candidat deja angajat în cursă: Jerry Voorhis, patruzeci și cinci de ani, liberal moderat, anticomunist notoriu. Nixon dorește să-l înlăture, în loc să-l înfrunte cu loialitate. Și ce armă să aleagă dacă nu calomnia, cea mai utilizată în toate vremurile? Sub tirul înverșunării sale, încă acoperit de precauțiuni, nefericitul Voorhis devine un fel de germen al comunismului. El neagă la început, însă cedează ușor. Cu cât protestează mai mult, cu atât se înfundă mai mult. Nu e ceva specific „submarinelor” să-și ascundă apartenența la un partid sau altul? Voorhis nu se va mai ridica. Și iată-l pe Nixon ales.

Senatorial Joseph mccarthy va utiliza aceeași strategie, pentru a-și lansa puțin mai târziu celebra sa „vânătoare de vrăjitoare”. Dar legenda îi atribuie lui Nixon paternitatea procedului. Ar trebui să spunem clar că o astfel de metodă se numește „nixonism”, mai degrabă decât „maccarthism”. Inventatorul rămâne, deci, fiul pompistului din Whittier.

Cu scopul de a se face reales, în 1948, el își înfige cleștii în trupul lui Alger Hiss, un fost înalt funcționar la Departamentul de stat, care într-adevăr avusese simpatii marxiste în trecut. Acesta va fi hăituit, făcut una cu pământul, literalmente târât în fața justiției de către un Nixon dezlănțuit. Care de altfel îi ia, fără greutate, scaunul de deputat.

Când i se pare că poate să treacă într-un nou eșalon, în 1950, devenind senator, el știa deja exact cum să măture orice eventual adversar. De altfel și contextul politic al Statelor Unite îi servea. Sub bruma lăsată de războiul rece, creierul americanilor înghețase. Cea de-a treia victimă fu o femeie, doamna Helen Gahagan Douglas. Și ea făcea parte din latura moderată și avea o oarecare înduioșare față de ideologia comunistă. Ea chiar votă creditele pentru ajutorul militar american în Coreea. Sub atacul lui Nixon, deveni „doamna roz”, o aristocrată ipocrită cu sămânță de ideologie comunistă, bineînțeles, care nu are curajul opiniilor extremiste, cum îl are el. Și pentru a o trage la fund, din lipsă de orice probă sau măcar de o bănuială, el așează numele ei alături de cel al lui Alger Hiss. Ca și Jerry Voorhis, doamna Gahagan Douglas se prăbuși. Nixon se instalează în Senat.

Plăcerea perversă de a pungăși pe toată lumea, prin intermediul oricărei murdării, pe adversari ca și pe proprii lui electori, îl îmbată. Iată-l, deci, pe „Richard Sforarul” gata copt pentru orice compromis, pentru orice deraieri de la calea normală, cu atât mai mult cu cât aceste pot servi unei cauze: dreptului său.

Dacă, judecând la rece, îl observăm pe Nixon încă din copilărie și-i observăm personalitatea atât de ambiguă, dezvoltată prin intrarea tumultuoasă și suspectă în politică, un fapt totuși ne frapează: nevoia sa de compensare. Comandamentele religioase îi încarcă părinții cu onoruri, dar ei își disprețuiește tatăl și se identifică intim doar mamei. Se răzbună pe frații săi, strângând timp de un an, pe un carnet, date referitoare la activitățile lor. Ba, mai mult, pentru a-și justifica activismul său personal, inventează o amenințare permanentă a unor comploturi comuniste, și duce toate acestea până la delir. Lucrul nu-l împiedică însă, ca odată devenit președinte, să întrețină cu orice preț legături cu toți conducătorii sovietici și chinezi. Și nu admiră el oare, în străfundul său, respectul pentru ordine și pentru lege pe care acești șefi îl impun la ei acasă? „Extremele se atrag” spun psihanaliștii. Această stranie flexibilitate mentală

era o bătălie între conștient și inconștient, dusă permanent în sufletul lui Nixon.

De altfel, era convins că omul abil poate să anticipeze orice i s-ar putea ivi, pe tot parcursul vieții. Un orgoliu nemăsurat, nu? El nici nu știa contra cui să se înarmeze, dar se pregătea asiduu. Cam ăsta era motivul oficial al febrilității sale care i-a impresionat atât de mult pe cei apropiați. Tot febrilitatea l-a sedus și pe placidul Eisenhower, pe care centralele atomice l-au umplut de mirare totdeauna. Președintele cel mare îl cheamă deci înapoi și, începând cu 1952, îl instalează vice președinte și-l și păstrează astfel opt ani. Micul birou ocupat de el la Casa Albă declanșează un adevărat scurtcircuit în creierul lui Nixon. Are acum o culme care își canalizează potențialul de energie încă risipită: să-și reia cursul, să îmbrățișeze strâns opulenta Americă, iar dorința de a se uni cu Puterea formidabilă îi va pătrunde din nou în corp până în cea mai îndepărtată celulă. Meticulos până la manie, așa cum nu va fi niciodată Johnson, pentru a-și atinge scopul, el își cenzurează gesturile, își potrivește într-un anume fel vocea și-și dichisește discursurile; chiar și pe cel mai puțin important. Totuși, are un handicap: îi e teamă de mulțime, chiar

dacă declară ziaristului C. Sulzberg că îi este ușor să se adreseze marelui public anonim. În realitate, pentru el, orice contact uman stă sub semnul fobiei.

Când îngroașă până dincolo de măsură gestul de apropiere de Nikita Hrușciiov, în iulie 1959, în fața unui stand cu produse culinare de la o expoziție organizată la Moscova și care se referea la modul de trai american, el nu vrea decât să demonstreze, de departe, poporului american că știe să țină piept liderilor sovietici. Bătut dintr-o singură lovitură de Kennedy, pe când candida la președinție, în 1960, jură că pe viitor, oricare ar fi conjunctura electorală, să nu mai neglijeze nimic, cu scopul de a obține maximum de voturi. O cheie care nu trebuia uitată: mai târziu ea va contribui la explicarea scandalului de la Watergate.

Ar trebui totuși ca mulți electori să fie orbi pentru a nu estima la adevărata ei valoare personalitatea anumitor candidați la rolul de șef al statului! Cel ce a început prin a trișa la scară mică, nu poate decât să trișeze și mai mult, pe măsură ce crește setea sa de putere.

Californienii au fost cei ce l-au demască pe Nixon la timp. Adică în 1962. În anul acela, încă amărât de pe urma înfrângerii suferite în fața lui

Kennedy, înfrângere pe care el o atribuia doar reprezentanților presei „acești scurmători de mizerii care asasinează un destin manipulând opinia publică”, în anul acela, deci, vizează un scaun de guvernator al statului. Și șterge eșecul zdrobitor. „Nixonism” sau „maccarthism” oricum s-ar numi timpul când se făcea vânătoarea de vrăjitoare, acesta nu a fost uitat. Lumea își amintește de soarta lui Jerry Voorhis, a doamnei Gahagam Douglas. Or, Nixon reapare în noiembrie 1968. Cu bărbia mai imperială ca oricând și cu privirea ațintită pe linia galbenă a Extremului Orient. Candidează la președinție încă o dată.

S-a schimbat el oare, de-a lungul traversării deșertului? Cu siguranță, dar în mai rău și evenimentele următoare o vor confirma. Totuși este ales, chiar dacă majoritatea este mică. N-a rostit decât trei cuvinte în timpul campaniei sale: „Pace în Vietnam, pace în Vietnam”. America nu mai dorea războiul acesta. O făcuse deja să-i iasă părul prin căciulă. Chiar și numai cu jumătate de gură ea era de partea acestui păstor, cu condiția ca el să o scoată din viespar. Dar oare știa el unde se află Tenkin, Annam, Laosul, Cochinchina, Cambodgia? Îi păsa lui de soarta bătăliei, de oamenii care mureau așa de departe? Va

încheia, într-adevăr în mod oficial, tratativele de armistițiu cu Henry Kissinger, începând din 1969. Fără grabă, totuși. Să stăm să judecăm: pacea se va instala abia peste șase ani. Și cel ce o va împământenii va fi altul, Gerald Ford, succesorul lui Richard Nixon. Negociatorii dificili, vietnamezii participanți la război vor complica sarcinile plenipotențiarilor americani. Totuși, Nixon nu va consacra acestui fapt nici marea parte a forțelor sale, nici prea mult din timpul său. O singură preocupare domină: propriul său destin.

Dacă a existat vreodată o „enigmă Nixon” aceasta ar fi răspunsul la întrebarea: „pentru ce narcisismul a subminat pe acest om într-așa mare măsură?” Trei medici se ocupă de el. Primul, doctorul John C. Lungren, o face de douăzeci de ani. General-maiorul Walter Tkach și locotenentul William Lukash îl asistă zilnic. Când oare să fi văzut ei urcând semnele tulburării sale mentale, semnele psihonevrozei obsesive?

Nimeni nu scapă de idei fixe. Profesorul P. Scherrer a remarcat faptul²⁹. Amintirea repetată a unui eșec, a unei decepții poate tulbura mai multe

29 Pr. P. Scherrer, „*La caychonévrose obsessionnelle* in *Cahiers médicaux lyonnays*, vol. 51, no. 13, april 1975.

nopti de somn, poate strica timpul afectat lucrului dar și cel afectat recreerii. Uneori, un refren, o riturnelă, enervează fără să înțelegi cu adevărat pentru ce. Când merg, unii caută sau evită întâlnirea dalelor de piatră. Alții împing până la manie gestul de a-și aranja uneltele lor de scris sau obiectele de pe birou. Este vorba deja de tendințe obsesive, aceasta este părerea medicilor.

Fiind discrete, ele permit o viață normală. Psihonevroza obsesivă devine uneori nevindecabilă. După angoasă, fobie, isterie, este cea de a patra dintre marile nevroze descrise de Sigmund Freud.

Nu are o bază anatomică cunoscută. Fiind un rău al sufletului, ea lezează personalitatea, ajungând până acolo încât să o altereze în formele ei cele mai critice. Se crede că ar avea o bază ereditară, pentru că mamele atinse de boală favorizează instalarea ei la copii, Ea demonstrează, în fapt, o rebeliune refulată împotriva dresajului dus de părinți. Psihanaliza descoperă adesea sursa patologică ce a declanșat-o.

Echilibrul care determină o viață psihică fericită, depinde de relația normală a dorințelor ce urcă din straturile profunde ale inconștientului cu cenzura pe care o impun imperativele morale și sociale. La omul

obsedat, nu există nicio armonie, ci numai conflict. Dorințele sale se dovedesc exigente. Și cenzura sa, susceptibilă, devine crudă. Cearta între cele două laturi este nemiloasă. Pacientul suportă agresare din partea propriilor săi factori de apărare. O luptă înverșunată care-l extenuază, căci el se închide într-un cerc vicios. Pentru a-și exorciza ideile și impulsurile sale, pune în mișcare mijloace care devin prin ele însele obsedante.

După ce se recunosc aceste boli? După îndoieli și scrupule, care blochează gândirea și micșorează acțiunea ei. Cea mai mică decizie demonstrează asaltul interior care-i destramă pe oameni. Președintele Johnson i-a cunoscut chinurile. Se află întotdeauna un personaj pe care te poți bizui în anturajul marilor obsedați: el devine un fel de punct de sprijin sau țăp ispășitor la îndemâna stărilor sale turbulente. În preajma lui Johnson vicepreședintele Humphrey are acest rol ingrat. Nevoia de a-l minimaliza pe celălalt, alt semn confirmând nevroza obsesivă se manifesta la Johnson în timpul funeraliilor lui Winston Churchill. Toate capetele încoronate sau prezidențiale din lume merseră la Londra. Gripat, Johnson fu înlocuit de reprezentantul Curții Supreme,

Earl Warren, deși Humphrey era totuși disponibil. Dar, dacă mergea, vicepreședintele s-ar fi întâlnit cu personajele cele mai puternice de pe pământ și, poate, ar fi vorbit de Johnson, ceea ce acesta nu ar fi suportat.

Comportamentul mental rigid, denunță, de asemenea, nevoia de perfecționism a obsedaților. Ei practică ritualuri magice, vrăjitoarești: unii recită tabla înmulțirii sau etalează cunoștințele referitoare la marile date ale istoriei, se ridică din pat chiar și de douăzeci de ori pe noapte ca să verifice dacă gazul este bine închis sau se spală pe mâini de o sută de ori. Când tendințele lor numite „sadice” ies din corsetul care le ascundea, constăți că au unghiile negre, că ei se complac în dezordine. Cuvinte grosolane invadează limbajul lor. De asemenea, se izolează, datorită fobiei pentru alții, se întunecă de melancolie, plâng fără motiv, ceea ce jurnalistul C. Sulzberger va remarca, de exemplu, la Johnson. Uneori, impulsurile lor îi incită să zboare, să se sinucidă sau să practice exhibiționismul. Se întâmplă să și treacă la fapte. În anumite cazuri, se îndreaptă spre schizofrenie: ea demonstrează că apărarea lor s-a sfârșit. Trist tablou.

Și Richard Nixon?

În șase luni care urmează intrării sale în funcție, noul stil al Casei Albe devine vizibil pentru toți. Așa cum devine clar și pentru medici că președintele începe să prezinte simptome serioase ale existenței acestei psihonevroze. Casa Albă luă atitudini energice față de Johnson? Fu transformată în bunker. Un formidabil aparat protector taie legăturile dintre Președinte și restul Statelor Unite și dintre Președinte și lume. O super-echipă, o super-poliție, și un lot de super-cerșetori că în Evul Mediu în vederea grelelor lovituri ce urmau a fi date.

Nixon mobilizează trei personaje de încredere ce stau în umbra sa, capabile să-i suporte furiile venite din senin: Harry Robinson, zise Bob Haldeman, John Ehrlichman, un evreu austriac și Henry Kissinger. Acesta din urmă, pentru a se complăce, va adopta practica diplomației și mizantropiei patologice a patronului său. Ea va deveni o diplomație volantă. Cu Boeingul său 707, înțesat până la aripi de mașinării electronice, el va sări, ca un purice, din stat în stat. Datorită puternicelor emițătoare ale avionului-birou, în orice punct al lumii s-ar fi aflat, el putea să comunice în permanență cu omul invizibil de la Casa

Albă. Nixon, fără să știe, imita un alt mare obsedat, și el celebru, claustrat acum în urma unei retrageri totale, Howard Hughes, bogat de crăpa și trist de-ți storcea lacrimi, murdar și bărbos, care conducea, fără să se arate, imperiul său industrial. Nixon iese totuși, uneori, din peștera sa. Și aceasta pentru a semna, în patru colțuri ale pământului, tratatele pregătite în secret de ai săi. Sau pentru a alerga să se închidă într-un alt *blockhaus*, pe partea cealaltă a Statelor Unite: la reședința sa particulară, la San Clemente, în California.

Începând cu 1940, am văzut că fiecare președinte american și-a acordat lui însuși o putere din ce în ce mai mare, în detrimentul instituțiilor americane. Acestea erau adevăruri în cazul lui Roosevelt, Truman și John Kennedy. Și încă și mai adevărat pentru Johnson. Încă de la începutul primului său mandat, Richard Nixon duce preponderența puterii executive până în cel mai înalt punct. Ceea ce-l împinge ușor să braveze în fața legilor, pentru că se crede de neatins, tot așa cum se crede o pasăre răpitoare față de celelalte din sectorul său. Când Haldeman sau Ehrlichman aruncă dispozițiile lor secretarelor, mormăind „faceți asta”, îți poți imagina

că el și-a dat acordul. Când Kissinger înnoadă și deznoadă departe firele diplomației sale de cangur, în aparență stăpân pe deciziile sale, ne gândim că Nixon îl sprijinea. Dar nimeni nu știe totul cu adevărat și nu încearcă să întrebe dacă președintele era acela care comandase actele. Astfel va decurge viața politică la Casa Albă, începând din 1969. Ceva vag, imprecis, care disimula un autoritarism de fier.

În anul acela, apoi în 1970, războiul se întindea în Vietnam, în loc să se încetinească, așa cum se angajase Nixon în cursul campaniei sale prezidențiale. Destinate mai devreme sau mai târziu să furnizeze soldați, ca de altfel tot restul țării, campusurile universitare se unesc. Sute de mii de manifestanți iau cu asalt Casa Albă. Știe cineva că în spatele ferestrelor președintele a tremurat? De furie, însă! Și asta datorită urii sale împotriva mulțimii. În contact cu alții, nevropatul obsedat nu-și poate împiedica agresivitatea. El are o nevoie vitală de această impulsivitate. Ea îi permite să-și continue apărarea împotriva lui însuși, ea constituie oprirea cenzurii pe care și-o aplica. Ce s-ar întâmpla cu el fără ea? Nixon tatonează deci, perplex, neștiind ce decizie să ia. Decizia survine totuși, pentru că urgența o impune. Și

e cea mai proastă; dezvoltarea serviciilor secrete, cele oficiale și cele paralele, cu scopul de a controla dușmanul din interior. Pentru a spiona țara. Pune în funcțiune o „armada” clandestină având ca obiectiv principal controlul cetățenilor americani.

Este exact momentul ales de un jurnalist, Daniel Ellsberg, care difuză niște documente privind Pentagonul și războiul din Extremul Orient. El deveni pe dată omul ce trebuia înlăturat, un nou Jerry Voorhis. Este contactat psihiatrul său, doctorul Lewis Fielding sperând să descopere în dosarul lui medical ceva cu care să-l dea gata. În zadar. În afară de cercetările asupra acestui ziarist, Nixon face un transfer imediat asupra unei mari părți a presei. Împinși de ura sa, oamenii încep să încalce chiar și legile. De aproximativ șase ori în numai câteva săptămâni.

Din exterior, totul lasă să se presupună că el conduce, coordonând greoaia mașinărie lansată de îngrijorările sale. Este ignorat faptul că anturajul său se străduia, înainte de toate, să-i împiedice explozia personalității. Căci, chiar dacă cei trei medici tac, asistenții săi constată că aspectele tulburătoare ale comportamentului cresc. În mai 1970, când

declanșează incursiunea militară din Cambodgia, dă chiar în seara aceea cincizeci de telefoane la diverși interlocutori. Pe aceștia, subiectele convorbirilor îi lasă buimăciți. Vorbea despre mama sa, o adevărată sfântă și despre Pat, soția sa, despre Războiul de Secesiune și despre tinerețe. N-aveau cum să știe că logoreea aceasta îi dădea sentimentul siguranței. Discută, de asemenea, timp de ceasuri întregi cu subalternii săi despre poziția mobilelor din birourile lor, despre culoarea perdelelor și despre cea a uniformelor gărzii.

Johnson se lăsa filmat. Același resort care-l flagela îl determină să înregistreze tot ce spune, în celebrul birou oval.

Totul: deciziile politice, propunerile, chiar și cele neînsemnate, pe care le poleiește cu discursuri vulgare, cu un argou de derbedei. Iată mărturii strânse pe kilometrii de landă magnetică, cu scopul de a hrăni posteritatea. Nu ordonă doar punerea sub ascultare a convorbirilor ziariștilor, ci deschide iarăși ancheta asupra lui Ted Kennedy, suspectat de a-și fi ucis o prietenă, în timpul unui accident cam straniu, la Chappaquidick. Cere să se fabrice o telegramă în vederea compromiterii până și a fantomei

președintelui John Kennedy, în cursul asasinării președintelui Ngo Dinh-Diem, la Saigon. Nixon se situează într-o deplină impunitate, mult deasupra dispenselor și a privilegiilor sale. El domnește cu adevărat.

Se apropie timpul realegerii la Casa Albă. În 1972, își ia bastonul de călător și-și desfășoară din nou campania în Statele Unite. Împinge atât de departe perfecțiunea, cu scopul de a-și asigura victoria încât explorează chiar și Alaska, deși regiunea nu va juca niciun rol la alegeri. Această minuțiozitate este o necesitate nevrotică, nu o urgență politică. Un impuls identic îl determină să ordoneze punerea sub observație și sub ascultare a convorbirilor, chiar și în sediul Partidului Democrat de la Washington. Iată lansată afacerea Watergate. O decizie născută din grija de a nu neglija nimic pentru a câștiga totul. În realitate, o acțiune de maniac. Și, la 17 iunie 1972, „instalatorii” săi se lasă demascați în mod stupid.

Scandalul izbucnește și crește. El nu-i împiedică însă pe milioanele de americani de a-l realege pe Nixon pentru patru ani, în noiembrie. Lee Savage, care cunoaște bine Statele Unite, unde și trăiește, va spune că mulți dintre ei au votat mai degrabă

împotriva candidatului democrat George Megovern decât pentru Nixon.³⁰ Situația e generată de neîncrederea față de intelectuali. Electorii considerau că o persoană fără scrupule, șireată și ambițioasă valorează mai mult decât un pacifist onest și bine intenționat. Persoana fără scrupule părea de această dată hotărâtă să joace cartea păcii. Cu siguranță, de data aceasta își va ține cuvântul. Dar cu ce întârziere! ... Și cu minciuni cam cât un munte. Până acum, va adăuga Lee Savage, el căzuse de fiecare dată în picioare, în ciuda minciunilor și escrocheriilor sale. Pentru ce Nixon-Watergate să cadă în loc să se redreseze, ca Nixon cel de totdeauna? Medicii știu răspunsul: din cauza extinderii nevrozei sale. Ea întunecă judecata. Chiar și a șmecherilor obișnuiți să câștige cu un set de cărți ascunse în mâneca hainei.

Într-adevăr, un Nixon lucid n-ar fi lăsat să se întindă o afacere așa de explozantă. În 1952, când fu acuzat de delapidare (pe bună dreptate), nu-și făcu el cu succes o autocritică plângăreață și deformată care atrase opinia publică în beneficiul său? Cu multă putere de stăpânire dezarmase și de această dată

30 Lee Savage „*L'Enigme Nixon*” Paris et Bruxelles Ed. Elsevier — Sequoia, 1975.

furia publică înainte că ea să devină furtună. Cetățenii se delectau cu regretele sau căderile celor Mari. Se recunoșteau pe ei înșiși în păcatele mărturisite de ceilalți. Totuși, în primăvara lui 1973, împins de procurorul special însărcinat cu afacerea Watergate, profesorul Archibald Cox, de la Harvard, Nixon, obsedatul, nu mai aude vocea rațiunii. Se scurgea deja, omul ăsta! Spiritul său, devenit rigid și aspru, ca un aisberg, nu poate decât să se topească. I se cer benzile care demonstrează delictele? Le numără, iar le numără, apoi le contemplă. Nu reușește să se despartă de ele, să ia o decizie, fie ea și aceea de a le distruge. Ele îi aparțin. Ce vor oamenii ăștia și justiția lor? Ar înțelege ei ceva? strigă totuși, în gura mare, că e nevinovat. Trebuie să fie crezut! N-a făcut nimic! El planează ca sub influența unui drog, L.S.D.

Senatul i-a încredințat unui reprezentant, Sam Erwin, misiunea de a lămuri țara. Sam Erwin este o autoritate. Popularitatea sa vine mai ales din lecturi, căci citează pretutindeni pasaje din Noul Testament. Prin vârstă și prin aspectul fizic el dă o notă în plus de siguranță. Să poată el să-i smulgă lui Nixon ceea ce profesorul Cox nu reușise să obțină? Speranță deșartă! Exact pentru că senatorial Erwin îi amintește

imaginea lui Franck Nixon, micul spițer din Whittier, și astfel președintele nu va ceda. Nu vrea să discute cu o persoană pe care o consideră o reîncarnare a tatălui său, și, pentru a scăpa de pericolul acestei întrevederi, puse să fie spitalizat. „O gripă virală care a antrenat o pneumonie” asigură medicii. În realitate, Nixon se supune timp de câteva zile unei binefăcătoare psihoterapii. Din nefericire, psihonevroza obsesivă nu se vindecă niciodată, nici prin cuvintele medicilor sufletului, nici prin chimie.

Justiția face progrese, totuși, sub impulsul dat de judecătorul John Sirica. Unii după alții, executanții ordinelor lui Nixon, cei din apropierea sa, sunt arestați și inculpați. Printre ei, John Dean și John Mitchell, ministrul Justiției. Nixon îi lăsase în plata Domnului, aruncați peste bord, ca un lest. Pentru a se salva, ei vorbesc și se scuză.

Dacă privești lucrurile retrospective, simți cum te apucă frigurile. În mersul ei, istoria nu ține niciodată seama de sănătatea celor ce stau la cârma ei. Și în Statele Unite și oriunde altundeva. În octombrie 1973, Arabii atacă Israelul și se declanșează războiul lui Yom-Kippur. Criza poate conduce la o catastrofă mondială. Totuși, lucrurile se

calmează. Dar ce ar fi devenit umanitatea dacă alți oameni nu l-ar fi frânat pe acest obsedat, chiar când era pe panta periculoasă, când era dotat cu acea putere ce putea să aprindă focul nuclear? Mai mult, cum el lăsa să se învenineze tot mai tare conflictul vietnamez, ne putem întreba dacă Nixon a măsurat bine consecințele responsabilității sale. Totul se năruie împrejurul lui. Tribunalul cere socoteală vicepreședintelui său Spiro Agnew, constrâns să demisioneze căci i se demonstrase că făcuse deturnare de fonduri. Era un răufăcător obișnuit. Gerald Ford îl înlocuiește din mers. În octombrie, tot profesorul Archibald Cox este cel ce insistă: vrea benzile magnetice înregistrate. Nixon ordonă la întoarcere să fie destituit. Biroul lui Cox și Ministerul de Justiție sunt închise de către F.B.I.

Reacția publică e promptă față de președinte. Din nou, iată Casa Albă asediată de mii de automobiliști. Scandându-și furia cu acompaniament de claxoane, ei cer destituirea lui Nixon. Toată magistratura se îndreaptă acum asupra lui; onoarea justiției americane era în joc. De data aceasta însă, puterea executivă trebuie să-și plece capul. 450.000 de telegrame de protest năvălesc spre Washington.

Senatorii însărcinați să se pronunțe sunt luați pe sus. La 26 decembrie 1973, încolțit, copleșit. Nixon strânge taraba și se închide în cel de-al doilea bunker californian, la San Clemente.

Mulți au lăudat înclinația sa de a nu renunța ușor. Fidelii săi, ultimii, așteptau încă riposta. Trebuia să vină, ba chiar fu anunțată pentru aprilie 1974: un discurs televizat în toată țara. Inconștient, Nixon face să treacă asemeni unei parăzi prin fața camerelor de luat vederi, un amestec fantastic și ciudat de cuvinte. Arătând în spatele lui spre cele vreo 38 de volume legate în piele, el explică cum că toate convorbirile lui sunt notate acolo și că ele vor demonstra nevinovăția lui. Și minte, și minte... Pierduse și noțiunea adevărului și pe cea a falsului, căci aceste adevărate povestiri, împodobite cu grosolănii și picanterii veneau din partea unui șef de stat și-l acopereau pe de-a-ntregul. Furtuna își desfășoară pânzele. În numele onoarei Americii acest imoral, acest personaj care repugna, trebuia doborât.

Nimeni nu spuse: acest bolnav. Și totuși el *asta* era. Și încă într-un grad pe care psihanalistii îl măsurară repede, căci el atinsese deja faza impulsurilor sinucigașe specifice persoanelor pline de

obsesii strivitoare. De mai mult timp, el simțea o greutate în piciorul stâng. Era o inflamație mai puțin puternică, dar cronică, a unei vene. La pacientul lor se dovedea a fi o flebită. Un cheag sanguin astupase vasul; codița lui, plutind în curentul sanguin putea să se desprindă de rest și să antreneze o embolie. Nixon fu tratat cu substanțe anticoagulante, care fluidificau sângele, apoi cu anti-inflamatorii destinate să reducă durerea, roșeața, căldura și tumefacția, și, în sfârșit, cu antivitamine K, destinate să resoarbă edemul. O bandă elastică strângea piciorul. Doborât, Nixon însuși va dezlănțui destinul. El hotărăște să plece într-un turneu fără un scop politic adevărat, în Orientul Mijlociu și la Moscova, în iunie 1974. Walter Tkach și William Lukash, cei doi medici ai săi de la Casa Albă, îl însoțesc. În ciuda somațiilor lor, el își aruncă medicamentele și-si scoate ciorapul elastic. Stă în picioare sau merge pe jos timp de ceasuri întregi, în timp ce dureri vagi își făceau, totuși, apariția. Cum și-ar fi bătut joc de justiția americană și de oamenii care-l urmăreau la Washington cu meschinăriile lor, dacă ar fi dispărut așa, pur și simplu. Adică în străinătate. În sfârșit în acest mod el intra în istorie și, de aceea, își dorea moartea. Numai că ea încă nu-l dorea pe el.

Reîntoarcerea sa nu fu deloc glorioasă. Eforturile de a scăpa de soartă fuseseră zadarnice. Comisia judiciară se reunește la 24 iulie, dezbaterile se televizează. Sâmbătă, 27, la începutul serii se dă și verdictul. Douăzeci și șapte de membri ai comisiei contra unsprezece recomandă destituirea președintelui. Nu-i mai rămâne lui Nixon decât să demisioneze. Ceea ce și face, la 9 august 1974. Plătind rătăcirile datorate tulburării sale mintale, el pierde totul: prestigiul, considerația personală, stima alor săi și a națiunii.

Redevenit simplu cetățean, pulsația morții îi dă târcoale ca și înainte. Refugiat la San Clemente, el suportă consecințele imprudențelor din timpul verii și ale călătoriei din Egipt. Flebita s-a redeșteptat. Încă se poate trata pe cale chimică. Va cere cu insistență o intervenție chirurgicală, dorind să sfârșească pe masa de operație, în timpul anesteziei. Un ultim pas pe lună. O ultimă sfidare adresată dușmanilor. Dar medicina veghează. Decizia pe care Nixon o impune în noiembrie 1974, din nou, este rea. La fel fuseseră și celelalte, aproape toate, pe care el le luase în cursul ultimilor patru ani ai mandatului său. Iar pentru doctorii chirurghi cauza nu era pierdută. La insistențele

doctorului John Lungren, este spitalizat la Long Beach, în California. Și doctorul Eldon B. Hickman pune mâna pe bisturiu. În șaiszeci și unu de minute își isprăvește lucrul. O operație remarcabilă. Intervenția restabilește circulația de adâncime. Câteva zile mai târziu, Nixon revine la San Clemente, în universul care îi repugnă. Cel al oamenilor.

Adolf Hitler – Benito Mussolini Neville Chamberlain, Édouard Daladier, Generalul Maurice Gamelin

Statele Unite au aproape 17.000.000 de tineri, în vârstă de la 18 până la 21 de ani, adică 11% din noul corp electoral. Ori, pentru 92% dintre ei, primul război mondial era necunoscut. La 82% dintre ei, criza economică nu are niciun ecou și 62% nu puteau să spună nimic din ceea ce se petrecuse la Pearl Harbor în 1941. 56% nu știau nimic despre războiul Coreei, 40% erau complet neștiutori în privința asasinării lui John Kennedy. Trei din zece au uitat deja că în iulie 1969, un american, Neil Armstrong a călcat primul în lume pe solul Lunii. Acest sondaj datează din mai 1976. E de înțeles că în discursurile lor, politicienii americani avizați limitează referințele doar la trecut.

Pentru mulți electori ei vorbeau un fel de patagoneză sau de swahili, o limbă necunoscută.

Fenomenul nu ocolește bătrânul continent, care a suferit atât în cel de-al doilea război mondial. Recorduri bătute cu orori, cu lacrimi amestecate cu sânge.

Peste tot erau ruine. 37.000.000 de morți sunt înregistrați în Europa față de 40.000.000 de victime, sumă înscrisă la debit. Rase, naționalități, filosofii și confesiuni confundate, 12.000.000 de deportați au fost împușcați, spânzurați, gazați, arși în campusurile de concentrare pe care le organizează naziștii.

Cei scăpați din înspăimântătoarele locuri ale naziștilor, care poartă încă în cap și în sânge sechelele atrocităților comise de „ordinul negru” nu uită ce a însemnat fascismul. În schimb, tinerele generații subestimează sau resping informațiile ce se raportează la aceste vremuri, totuși recente. Se constată și în Franța același fenomen. Și acolo apar inscripții cu grafit pe betonul orașelor. „CRS SS” bâlbâie tinerii manifestanți, după o ciocnire cu un corp de polițiști pe care ei îi asociază cu furioșii asasini ale căror fapte monstruoase ei nici nu le cunoșteau. Această lejeritate cu care este făcută

comparația demonstrează că teribila realitate a hitlerismului nu mai impregnează spiritele. Ea nu mai indignează pe nimeni. Pe măsură ce îmbătrânesc, chiar și cele mai rele păcate intră în umbră. Ca și când oamenii ar face astfel plata evoluției lor.

Istoricii și-am îndeplinit misiunea cu prisosință. Renunțând la legea perimată care proteja secretele de stat timp de cincizeci de ani, ei au exhumat, înainte de a le fi venit ceasul, toate probele și documentele care-i copleșeau pe Adolf Hitler și Benito Mussolini, căpcăunul și perversul, vinovați de a fi dezlănțuit un adevărat infern. Studiile lor vizează în egală măsură pe cei timorați, pe cei fără vlagă, pe incapabilii care nu știură să împiedice dezastrul, deși ar fi putut, la vremea aceea. La rândul său, medicina își aduce contribuția la cunoașterea adâncă a protagoniștilor acestei farse sinistre. Cei doi dictatori fasciști care semănau moarte în numele rasei nu prea păreau a fi încadrați în modelele oamenilor sănătoși: puroiul rodea la fel de mult venele și sufletul. În fața lor cedară până și cei responsabili, care dispuneau totuși de resurse și de amânări suficiente pentru a opri degringolada. Printre acești faliți se aflau doi notabili, bolnavi atinși de tulburări care motivau fără îndoială

imposibilitatea lor de a face față probelor: primul ministru britanic, Neville Chamberlain, conducătorul armatelor franceze și generalul Maurice Gamelin. Ei își cunoșteau, și unul și celălalt, bolile care le micșorau capacitățile. Se vor angaja totuși la unele însărcinări esențiale pe care n-ar fi trebuit să și le asume dacă ar fi fost corecți. Se impune să explicăm de ce aceștia trebuiră să-și plece capul. Lumea a plătit scump faptul că bolile lor erau nevindecabile.

Să ne întoarcem la anul 1939, anul I. Anul I al Istoriei care a văzut cum lumea se clătina. Franța își încredințează soarta lui Édouard Daladier, cincizeci și cinci de ani, de un an președinte al Consiliului. Bondoc, având gâtul scurt, umerii largi, el păstrează în vocea sa surdă accentul din Vaucluse, pământ recunoscut pentru trufandalele sale. Tatăl său, brutar din Carpentras, îi inoculă o probitate intelectuală recunoscută și scrupuloasă. A muncit mult pentru a-și plăti studiile. Elev la Lyon sub protecția lui Édouard Herriot, înainte de a deveni discipolul său în politică, și-a trecut examenul de specialitate în domeniul istoriei. Obişnuit cu afacerile publice de-a lungul anilor de radicalism, el reprezintă aspirațiile micilor burghezi francezi. Este circumspect, nu se aruncă

niciodată cu capul înainte într-un eventual curent nou. De 17 ori a fost ministru și adesea la Ministerul Apărării Naționale. El este omul care oferă siguranță celor din ierarhie. Cea de-a III-a Republică l-a făcut deja de două ori președinte al Consiliului. Cine să fi putut să țină mai bine cârma pe parcursul dificilelor ore care se anunțau? Hitler avu cui să vorbească. Datorită aiurii sale, încăpățânării și atacurilor sale bruște el fu numit „taurul de la Vaucluse”.

Aceasta este legenda sa, căci adversarii nu se sfiesc să spună că acest taur are coarne de melc. Indolent, visător, fatalist și impulsiv, iată adjective care revin adesea în criticile comentatorilor politici ale aceluși timp. Lipsește unul: incompetent. El este, într-adevăr, un politician periculos. Are o încredere totală, pătrunsă de timiditate, în militari.

Cel pe care-l soarbe din ochi de vreo patru ani este generalul Maurice Gamelin care avea, în 1939, șaizeci și șapte de ani. Era un om scund, cu maniere blânde.

Are mâini care binecuvântează. Avându-l pe el, afirmau cei ce-i venerau numele, Franța se îmbogățise cu cel mai bun strateg. El fu cel ce alcătui planurile de bătălie de la Marna, care au fost un adevărat succes în

1914. Și aceasta în umbra mareșalului Joffre. De la acesta din urmă, el moștenise doctrina, talentele și experiența. Spirit luminat, inteligență subtilă, republican convins, iată pentru ce, din 1933, era șef al Statului Major. Are o armă secretă: se izolează. „Un ofițer superior trebuie să stea departe de detaliile cotidiene, spunea el. Dacă nu, cum să-și gândească profund planurile și să-și îndeplinească responsabilitățile?” Subjugat, președintele Daladier aprobă. Și Franța îl urmă.

Totuși, cei care, din motive de serviciu reușesc să treacă „dincolo de porți” rămân uimiți. Sub înveliș se așteptau să ghicească o altă față. Gamelin părea, într-adevăr, că nu mai are deloc imaginație, nici voință. O mai fi știind el oare ce înseamnă să „acționezi”? se întrebau acești militari. Aveai impresia că vezi un hipopotam, notau ei, împietriți.

Cea de-a doua persoană importantă se afla la Londra: Arthur Neville Chamberlain, șaptezeci de ani în 1939 și prim-ministru de doi ani. O consacrare foarte târzie și, ca să spunem totul, inexplicabilă. El îi succedase lui Stanley Baldwin, care se dovedise a fi un om de forță. Înalt, aspru și trist, Neville Chamberlain se jucase de-a polițistii în politică timp

de douăzeci și cinci de ani, înainte de a fi propulsat, cu umbrela pe braț în plină cronică a zilei. La Birmingham, în teritoriul electoral pe care-l avea familia sa încă din 1876, deși Neville se născuse cu căiță, adică având semnul norocului pe frunte, el nu prea trecea drept un combativ. Nu-l egala nici pe tatăl său, Joseph, nici pe fratele mai mare, Huston. Tot ceea ce ei atingeau se transforma în reușită, în afaceri ca și în politică. Cu Neville, totul rămânea gri, totul venea lent, foarte lent. El trecu la Sănătatea publică, la Afaceri sociale, chiar și la Finanțe, ca ministru, dar fără ca figura sa să impresioneze mulțimea. Pe stradă nu era recunoscut de nimeni. Se răzbuna pe dosarele sale. Un meticulos, un om care făcea totul cu migală.

În culisele ministerelor se știa că este maniac, dar fără să fi ajuns la delire, un om cu rigori, un moralist manihean. Calmul său provoca ușoare zâmbete. Detestând războiul, el milita pentru dezarmarea generală – adevărată utopie. Tratatelor colective îl agasau. Îi convenea izolarea. Deodată, totul s-a răsturnat, în 1937, fără ca cineva să știe de ce.

Chamberlain se dezlanțui, accentuându-și înclinațiile, devenind mesianic, apostol al non-

beligeranței. Să fie aceasta poate motivul care să fi condus la așezarea lui la conducerea țării? În politică, și în sport de altfel, cunoașterea adversarului este o condiție esențială pentru reușită. Or, în 1939 evenimentele o vor confirma, Chamberlain, Daladier și Gamelin nu știau absolut nimic despre reflexele lui Hitler sau Mussolini. Ei știau totuși, bineînțeles, că Hitler se comporta ca un actor aproape de pensie având încă arta de a mânui mulțimile. Dispunea de o claviatură bogată de demonstrații caracteriale, trecând de la furie la dispreț, de la insultă la dezinvoltură, apoi la exaltarea vizionară, la lacrimi, și la transformări de la o stare la alta, totul dus chiar până la extrem. Se îngrijea prea puțin de precizia reală a discursurilor sale, neavând în vedere decât efectul instantaneu asupra interlocutorilor³¹. Maxilarele sale păreau gata să sfărâme totul. Doar privindu-i cizmele îți dădeai seama că este în stare să calce în picioare orice. Se spunea despre el că e miop și că-i e rușine de asta, refuzând să poarte ochelari, cerând ca textele să-i fie bătute la o mașină cu caractere mari, speciale. Detaliile referitoare la viața

31 Gert Buchleit „*Hitler, chef de guerre*“ Paris, Ed. Arthaud, 1961.

sa, de când luase conducerea, în 1933, după paisprezece ani de învățeli circulau peste tot. Detesta biroul, avea încredere mai mare în intuiție decât în studiu, ducea o existență sedentară, se scula târziu, ținea să-i fie raportat totul la fiecare miez de zi, apoi dejuna frugal pe la orele șaisprezece. Își făcea siesta, consuma zahăr în cantități de necrezut, cina după ce se încheia lotul său cotidian de audiențe și perora până la orele trei sau patru în fiecare dimineață. Un om care nu juca nimic, nu practica niciun sport, nu vâna, nu pescuia, nu înota, care instala plictisul împrejurul lui.³² Totuși, nimic din această harababură nu-ți permitea să-i observi cu adevărat comportamentul.

Trebuia așteptat până în 1943 pentru a putea fi alcătuit portretul psihiatric al Führerului, la cererea guvernului american, dornic să înțeleagă, cu scopul de a le domina, reacțiile posibile ale stăpânului Reich-ului, în cursul celui de al II-lea război mondial. Însărcinat cu aceasta, psihanalistul Walter Langer a descoperit deci că Hitler era înspăimântat de ideea cancerului, pentru că mama sa murise de cancer la

32 Raymond Cartier, *Hitler et ses généraux*, Paris, Ed. Favard, 1962.

sân. Se temea de cancer mai mult decât de orice altă boală. Se credea deja atins la stomac, fapt ce explica puțină mâncare pe care o consuma și aceasta încă din 1935. Apoi își imaginează că gâtul său era în pericol. Profesorul von Eicken celebrul specialist berlinez îl operă de un polip banal care stătea la baza pierderilor sale de voce. Deodată, Langer aduse știrea că Hitler era isteric,³³ că se îndoia mereu de el însuși, respingând orice model patern, o ființă blocată pentru orice carieră care cerea un efort intelectual. Manifesta unele tendințe anale găsindu-le expresia în picturile sale, tendințe pasive și masochiste, feminizate, care dovedeau o homosexualitate latentă. Isteria fu demonstrată clinic de cecitatea trecătoare care-l lovi în 1918, când refuză să recunoască apărarea germană. Disocierea existentă între psihologie și inteligență fu pusă în evidență de puterea sa excepțională de muncă în plan politic, în serviciul unei voințe instabile. Îndoielile sale, panica sa, toate fură proiectate asupra unor țapi ispășitori: evreii și țările vecine Reich-ului. Frica sa în fața medicinei tradiționale zămisli dorința de a se

33 Walter Langer, *The Mind of Adolf Hitler*, New York, Basic Book Pub, 1972.

înconjura de războinici, netolerându-l decât pe doctorul Theodor Morell, mai mult un confectioner, care-l îndopa cu bacterii intestinale și-l puse la un regim vegetarian, cu scopul de a combate ceea ce el numea „o absență naturală de floră bacteriană”, o adevărată prostie. Numai antibioticele care au un spectru vast de acțiune, dar care vor fi descoperite în 1948, puteau provoca trecător acest fenomen. Această teamă de medicină și operele sale se traducea mai ales, la Hitler, prin interzicerea fără vreun motiv ca armatele sale să fie supuse vaccinărilor împotriva tetanosului, ceea ce a avut drept urmare un număr impresionant de decese datorate acestei boli venită de undeva din întunecatul timp și înfrântă peste tot în lume. Sub impulsul acestui isteric, cel de-al III-lea Reich deveni și el isteric, posedat. Și blacheurile de fier se pregăteau să bată în grabă drumurile Europei, scandând pulsul megalomaniei sale.

Iată ceea ce Chamberlain, Gamelin și Daladier nu știau în 1939. Totuși și alte semne, chiar din cele politice, deci ușor de înțeles pentru ei ar fi trebuit să-i alarmeze. Devenit Führer, Hitler părea deja că-și programează loviturile cele rele. În fiecare an aducea o surpriză, și de preferință sâmbăta, pentru că știa

bine că la fiecare sfârșit de săptămână guvernele de la Londra și Paris trag obloanele și pleacă la țară să se odihnească. A stabilit apoi serviciul militar obligatoriu în Germania, începând din 1935. Dă primul asalt al Reich-ului nou contra tratatului de la Versailles care pusese capăt primului război mondial. El reocupă Renania în 1936, formă axa Roma-Berlin în 1937, anexă Austria și țările din Sud în 1938, apoi își întinse protectoratul în Boemia și Moravia, în Slovacia, reanexă Memelul, încheie un pact de neagresiune cu Stalin în 1939 și legă Dantzigul de Reich. Frenezie! De fiecare dată – doar o mână de englezi inclusiv Winston Churchill – printr-o simplă operație polițienească ar fi stopat acțiunile lui Hitler, poate ar fi distrus nazismul care încă era neorganizat, dar lor le lipseau mijloacele materiale militare pentru a pune în aplicare o astfel de intervenție. Orbi, Aliații respinseră ideea unei acțiuni de forță, refuzând să recunoască aspectul patologic al bulimiei hitleriste.

În umbra lui Hitler care creștea cuprinzând totul, Benito Mussolini ajunsese totuși mai repede decât austriacul la fascism, pe care-l inventase în 1919 și care prospera în Italia. El mîna țara conducând-o cu biciul, din 1922. În vîrstă de șaiszeci de ani în 1939, la

zenitul puterii sale, el dă frâu liber unor manifestări de o veritabilă isterie exhibiționistă. Conducător de carnaval, face paradă de la balconul marelui său teatru, Piața Veneția din Roma. Pozează pentru posteritate în uniformă de caporal de miliție, cu capul ras, cu bărbia în afară, rotind niște ochi furioși și înțepenind în atitudini provocatoare. Setea sa de acțiune, gustul pentru violență și ambiția de a parveni constituie fondul acestui personaj. Pilotează mașini de cursă, avioane, seceră grâul, gol până la brâu, alături de țărani, participă la întreceri *cross-countries* pe care le impune tuturor miniștrilor săi. Dar această mască ascunde o frică panicoasă de a nu fi singur. Se desprinde cu ușurință de prietenii adevărați.

Simte el cumva, în străfunduri că n-a reușit să cucerească italienii, așa cum Hitler îi avea la degetul mic pe germani? Polemist, cu limbaj colorat, orator excelent cu racursiuri izbitoare și cu imagini pitorești, mai mult îi amuză pe cei din asistență. Totuși, Italia rămâne fermă. Dincolo de cuvinte, de circ, ea nu-i urmează cu adevărat pe cei ce pretind că-i dau tonul. Ea a văzut atâtea de pe când domnea asupra lumii, de pe vremea imensului său imperiu!... În ciuda propagandei, succesele economice ale regimului

mussolinian - campania grâului, secarea mlaștinilor Pontins - se dovedesc slabe. De asemenea Ducele o împinsese, pentru a o supune și mai mult, în dificila cucerire a Etiopiei, sperând să restabilească împrejurul Mediteranei puțin din grandoarea trecutului. Își risipește într-adevăr forțele și își uzează în cel mai înalt grad creditul pe care-l impusese. În ciuda înclinației sale spre icter și guturai care-l vor lovi în repetate rânduri toată viața, în ciuda schimbărilor de anotimp și aceluiași ulcer stomacal ce-l obligă să respecte un regim dietetic sever începând chiar din 1924, de ce alt rău să fi suferit pentru a se comporta ca un halucinat?

Câțiva medici, italieni, elvețieni și olandezi știaau: neurosifilis.³⁴

Maladia veneriană contractată de Benito Mussolini data de foarte mult timp, din epoca în care el își făcea serviciul militar la vânătorii de munte, cu mult înainte de a fi trăit cu Rachela Guidi, cu care nu se va căsători oficial decât în 1925. Învățător fiind la Gaultieri, în Emilia, după absolvirea Școlii Normale de la Forlimpopoli, se pare că el era deja supus unui tratament. Puțin timp după aceea, urmărit pentru

34 G. Hilbert: *Benito Mussolini*, Ponguin Book, 1962.

activitățile sale de agitator socialist, trebui să se refugieze în Elveția unde avu o meserie provizorie de zidar, până în 1908. Dar se auzi, deja, vorbindu-se despre tulburarea aceasta și despre fișa medicală a acestui Don Juan notoriu, la Policlinica universitară de dermatologie de la Geneva.

Înainte de descoperirea penicilinei, tratarea sifilisului era un proces de durată și aleatoriu. Pentru a combate agentul ce cauzase infecția, apirochetul numit „trepomen palid”, se recurgea la injectarea unor substanțe având la bază mercurul, arsenicul și bismutul. Primul atac dat acestei boli se prelungea timp de patru ani. Boala avea complicații ca și tratamentul, de altfel. Cele benigne erau eritrodermiile, sau bolile pielii. Dar când cineva subestima aceste dermatoze, sechelele lor sfârșeau prin a altera starea generală. Folosirea prelungită a bismutului asociat cu mercurul antrena, de asemenea, îndelungate dureri de gingii, făcea ca salivă să fie abundentă, cauza uneori inflamații renale, ceea ce impunea an control repetat al albuminei în urină, după fiecare serie de tratamente. Atunci, de fiecare dată, flagelul își împingea mai departe ravagiile sale. Faza numită „terțiară”, a bolii, se instala definitiv.

În Elveția, chiar la Geneva, Benito Mussolini fu surprins de o stare gravă, de rău, în plină ședință, la Societatea Națiunilor, cam prin 1930. Medicii puseră diagnosticul unei reacții numită Herxheimer, drept urmare a unui tratament prelungit cu Salvarsan, substanță antisifilitică clasică ce avea la bază mercurul. Această exacerbare brutală și bruscă a leziunilor sifilitice, asociată cu o febră puternică, cu dese leșinuri, survine de la începutul tratamentului, oricare ar fi medicamentul folosit. Agravarea simptomelor o dă proasta sa îngrijire sau neglijarea avertismentelor medicilor. Căci ea poate fi prevenită de obicei printr-o pregătire medicamentoasă respectată cu strictețe.

Doctorul J. Merloo din Amsterdam a asistat la această criză. Delegat din partea Olandei în Comisia pentru stupefiante a Societății Națiunilor, el a raportat acest incident revelator al cărui martor a fost.

Adolf Hitler însuși bănuia existența acestui handicap fizic diminuându-l pe cel ce îl însoțea în aventură. Îl însărcină pe medicul său propriu, doctorul Morell să verifice. Dar operația părea delicată. Trebuia extras sânge și puncționat lichidul cefalorahidian, pentru că sifilisul, în cazul Ducelui,

începea să invadeze creierul și măduva spinării, ceea ce impunea ca liderul italian să se supună de bunăvoie la examenul medical. Or, Mussolini n-ar accepta în ruptul capului cu bună știință astfel de intervenții. Neștiind cum să înlăture dificultatea, doctorul Morell preferă să renunțe.

Alte preocupări, e drept, îl mobilizează pe Führer, la sfârșitul verii lui 1939. Deși nu era ignorant asupra riscului de a deschide poarta războiului total, el hotărî brusc să invadeze Polonia. Știa că această țară avea legături de prietenie cu puterile aliate, Franța și Anglia. Ba chiar mai mult: un tratat de asistență unea Franța cu Varșovia. Atacând Polonia, Hitler constrânse deci Anglia și Franța să se arunce în război. Totuși, el le măsurase puterile timp de patru ani, fără să recurgă la analize psihologice. Adică a măsurat pur și simplu poltroneria șefilor lor, mediocritatea lor în politică. Iată-i, într-adevăr, pe Neville Chamberlain coborât pe pământ, pe Édouard Daladier cufundat în stări proaste și pe Maurice Gamelin – prăbușit.

Faptele care urmează confirma observația Führerului și dau de gândit. În anul precedent, o criză gravă îl opusese pe Hitler Aliaților. Era în septembrie

1938.

După ce reușise un *Anschluss* cu Austria, stăpânul Reich-ului pretindea să i se supună, prin intermediul Cehoslovaciei, regiunea sudică ce fusese colonizată cu germani. Un sâmbure evident de conflict. Franța și Anglia puteau să se mobilizeze și să-l strivească; ele aveau deja mijloacele necesare. Dar el sconta pe ezitarea lui Daladier și a lui Chamberlain. Atitudinea lor chiar îi depășea speranțele. Ei îi căzură la picioare, din propria lor inițiativă, la München. Se târâră pur și simplu în fața lui și a lui Mussolini; în numele păcii încercară să poarte tratative și impuseră Cehoslovaciei cedarea teritoriului pe care îl cerea el. Dincolo de această decizie lamentabilă care întări dorința lui Hitler de a conduce, confuzia se produse și datorită circumstanțelor în care se ținut această conferință.

Neville Chamberlain a solicitat într-adevăr întâlnirea rușinoasă fără să se consulte în prealabil nici cu cabinetul său, nici cu Lordul Halifax, ministrul său pentru Afaceri Externe; și cu atât mai puțin cu Parlamentul britanic. Folosindu-se de o legătură particulară, a solicitat întrevvedere și încă într-un mod presant. A mărturisit-o într-o scrisoare adresată

surorii sale, pe 19 septembrie: „Astfel, am trimis telegrama fatală și abia a doua zi dimineața am spus cabinetului ce făcusem”. Neînțelegând cum un om, la asemenea vârstă ar mai putea face deplasarea, Hitler propuse să vină el însuși la Londra. Dar Chamberlain a insistat. A explicat și asta surorii lui: „El a renunțat la proiectul său, care nici nu mi-ar fi plăcut, căci i s-ar fi înlăturat loviturii mele toată forța ei dramatică”.

O lovitură dramatică, într-adevăr, dată în numele păcii și al oamenilor. Impulsivitatea senilă care-l stăpânea pe Chamberlain a dezamorsat strategia diplomatică a Angliei și a accentuat dezechilibrul forțelor care apăsau Europa. Contrar primului-ministru britanic Foreign Office-ul și o mare parte a deputaților britanici, urmând opiniei lui Winston Churchill și Anthony Eden, doreau mult mai mult o acțiune promptă, militară, împotriva lui Hitler. Stalin avea să-i confirme imediat lui Churchill că așteptarea sa fusese zadarnică. Dacă Europa occidentală rezistase pur și simplu manipulărilor hitleriste, adăuga el, nicidecum Uniunea Sovietică n-ar fi tratat cu Reich-ul în 1939. Încheiase chiar un acord cu Anglia în sensul că ea nu se întorcea împotriva Reich-ului decât dacă acesta din urmă devenea prea

întreprinzător față de frontierele sale. Dar acești „dacă” n-au însemnat niciodată politică. Bufeul de delir al lui Chamberlain, de zece ani deprimat cronic și dintr-odată picat în fantasme, l-a eliberat pe Hitler și a precipitat cataclismul.

Ba chiar mai mult, în septembrie 1939 la puțin timp după ce războiul fusese declarat Germaniei, toți tacticienii experimentați ai lumii presupuneau că armatele franceze vor trece imediat Rhinul și că se vor grăbi spre Berlin. Astfel cerea și recentul tratat franco-polonez. Convenția suna așa: „În următoarele 15 zile ce vor urma mobilizării generale”. Informațiile militare confirmau că cea mai mare parte a forțelor naziste, erau împinse spre Est. Hitler nu putea atunci să opună Vestului decât o rezistență slabă. Lipsindu-i echipamentul de foc din dotare, el avea puțini oameni care să poată lupta cu arma în mână. Orice lună de răgaz pe care ar fi câștigat-o începând din acel moment îi mărea puterea. Or, Gamelin i-a dat tocmai acest răgaz. Chiar și atunci fața lucrurilor s-ar fi schimbat, dacă generalul francez n-ar fi cedat tărăgănărilor sale inexplicabile. Dar acești „dacă” n-au construit niciodată Istoria. În 1938 ca și în 1939, Chamberlain, Daladier și Gamelin dețineau comanda.

Lor le datorează lumea faptul că a cunoscut adevărata față a lui Adolf Hitler.

Totuși, adevărata natură a caracterului lor sare de acum în ochi. La Londra, Neville Chamberlain nu-și mai ascunde convingerea că nu se simte făcut pentru aceste vremuri care se înfierbântă. A menținut timp de doi ani forțele militare la nivelul lor cel mai scăzut pentru a-și justifica și în acest fel ura față de război.

Dar războiul e acum prezent. Cu Winston Churchill, Anthony Eden, țara întreagă îi cere acum socoteală. El pierde. Se gândește să se adreseze Statelor Unite care sunt însă limitate de izolaționismul lor. Miniștrii săi și deputații îl contrazic pe față. Atunci se arată orb și surd, insensibil la critici ca și la avertizări, de un maniheism mai rigid ca oricând. Universul său interior se năruie.

Lucrurile vor înainta repede pentru el și adevărul despre ele va fi ținut secret. Când va demisiona, în mai 1940, îl vor spitaliza. În iulie o intervenție chirurgicală arată că suferă de cancer la colon.³⁵ Moare la 9 noiembrie 1940, îngrozit că Anglia va fi invadată de armatele germane.

35 M. MacLeod, *Neville Chamberlain*, London, Frederick Müller, Pub. 1962.

Un cancer intestinal nu se instalează într-o lună, două. Când se manifestă, cu sângerări, cel mai adesea, el are deja o evoluție întinsă în timp, cel puțin doi sau trei ani, după cum îi este forma. La Chamberlain, cancerul fu declarat inoperabil în iulie 1940. Adesea nu tumoarea primă o descoperă medicii, ci metastazele. Unele dintre acestea ajung la creier, unde declanșează mici embolizații, care pot semăna cu cele provocate de boala lui Alvarez, născută dintr-o arterioscleroză pronunțată. Atingând atunci funcțiile motrice sau senzoriale, ele bulversează tot comportamentul. Oricare ar fi fost formele luate de apariția acestui cancer, Neville Chamberlain era în cunoștință de cauză referitor la boala sa, înainte ca războiul să izbucnească, înainte de 1939, și fără îndoială înainte de Munch, poate știa chiar din vremea când era numit prim-ministru, în 1937.

Ceea ce și explică schimbările pe care colegii săi, miniștrii, le observară în acea vreme. Onoarea civică, atâta cât această expresie poate să spună ceva politicianilor, i-ar fi impus să se retragă să se retragă la timp.

La Paris, Édouard Daladier face dovada, de asemenea, chiar de la declararea conflictului că va

uzurpa locul președintelui Consiliului în momentele cruciale. Acest taur de la țară caută adăpost printre hățișuri, sau un obstacol pentru a se retrage pe furiș. N-a înțeles nimic din amănuntele războiului. Îi respinge pe cei ce vor să-l sfătuiască în interesul Franței. El se expune atunci cunoscătorilor în materie de psihologie politică, ce nu ratează ocazia.³⁶ Fiind, cu siguranță, dotat cu finețe și intuiție, Daladier nu reușește, conform părerii lor, să ia hotărâri decât în urma celui mai lung și mai lent proces. Cum să fi putut el să ia hotărâri rapide, lucru specific pentru șefii de state, oameni căliți și impermeabili la agitațiile venite din afară, oameni ale căror sentimente nu sunt niciodată deturnate în vreun fel, așa cum nu le sunt deturnate nici ideile? El lasă să acționeze asupra lui ceea ce filosoful german Gottfried Leibnitz numea „micile percepții”. Pentru că îi lipsește agilitatea intelectuală, el se așteaptă ca printr-o muncă oarbă și nesfârșită, agilitatea să se urnească și să-l determine să ia hotărâri clare. Este modul de acțiune al celor loviți de abulie, al celor „fără voință”, al infirmilor mintali. Între timp, nu încetează de fel să revină asupra propriilor sale hotărâri, atunci când nu

36 Pertinax, *Les Fossoyeurs*, Paris, Ed. Sagittaire, 1946.

cedează presiunii celor ce-l înconjoară. Cum să-i însemni pe alții cu zgârieturile tale când nu ești capabil să zgârii? Politica sa a fost totdeauna deformată, datorită forțelor contradictorii. Dar, cu câteva vicleșuguri, el disimulează deformarea. Ei bine, acesta este omul care a reprezentat Franța la Munch, care trebuia să-i țină piept lui Hitler.

Parlamentul francez era slab, dar se putea totuși sprijini pe executivul său pentru că-i dăduse puteri depline. Dictator în ciuda voinței sale, om fără ambiție, iată-l deci pe Daladier așezat într-o omnipotență de care nu se putea folosi fără a fi violent. Aceasta exact în momentul în care izbucnește războiul. Lui îi lipsea și elanul interior, dar și vreun program oarecare. Conștient de slăbiciunea sa, încearcă să o facă să apară în ochii celorlalți drept ceva trecător. Neliniștit și plin de umbre, gelos pe autoritatea altora, prea grăbit în bănuieli și închis, neposedând nici autonomia inteligenței, nici pe cea a caracterului, se teme instinctiv de oamenii pe care nu-i cunoaște de multă vreme și conferă prin asta o puternică influență celor din anturajul său, dar care sunt în număr destul de restrâns.

Atașamentul său față de Maurice Gamelin este

explicabil. De vreme ce motivele a ceea ce s-a numit „un război caraghios” se conturau, aceste opt luni de așteptare dementă îl vor servi foarte mult pe Hitler, însă se vor dovedi mortale pentru Franța. Din septembrie 1939 până în mai 1940, armatele franceze vor sta în tabere, pe pozițiile lor.

Exemplul nu venea oare de sus? Ce făcea generalul Gamelin, patronul armatei franceze în septembrie 1939? Alerga să se închidă în fortul Vincennes, la porțile Parisului, fort devenit postul său de comandă. „O mănăstire”, așa cum declarase generalul de Gaulle, trecând pe aici și sperând în zadar să preia ordine. Înconjurat de foarte puțini ofițeri, triați pentru a fi apoi propulsați în liniște, cu cizme ceruite ca oglinzile și cu mâini fluturânde *generalissimul* meditează. El nu are instalație pentru radio, nici telescriptoare, nici chiar porumbei zburători pentru a purta corespondență cu subordonații săi, oameni cu frunțile imobile, încruntate, așa cum și-i dorea el. Detesta aceste mijloace de comunicație rapidă, nu credea decât în telefon, și nu în telefonul militar, ci în liniile rezervate civililor. În timpul unui atac puternic, Hitler putea declanșa circuitele la ora la care stabilea și îi trebuiau

patruzeci și opt de ore pentru ca cel mai neînsemnat dintre comandamentele sale să primească ordinele.

Începând din 1935, el fu cel ce perfecționează această armată adormită; care nu trebuia să-i strice obiceiurile. Cei ce îl abordează, după infinite tracasări administrative ce le barau drumul spre el, mărturisesc despre întreruperi stranii în discursurile sale sau chiar în comportament. Condiția sa fizică pare bună, dar, vorbind, el nu reușește niciodată să-și ducă frazele la bun sfârșit. Adeseori acționează astfel cei ce au o gândire care zboară mai repede decât cuvintele. La el era vorba de incoerență intelectuală. Sinteză, claritate, precizie nu mai semnifică nimic. Se contrazice fără încetare și are goluri de memorie, dând impresia de a fi complet deconectat. Cei câțiva medici, care se apropie rar de el, scot la iveală repede o fantastică decompensare intelectuală.

Îl urmărește o fobie: Philippe Pétain, predecesorul său la conducerea armatei franceze. Niciodată nu redactează o notă referitoare la mareșal, fără să-i pună titlul între ghilimele, ca și când i-ar nega dreptul de a-l purta. Îl disprețuiește, deși îi împărtășește părerile în materie de strategie. Carele de luptă îl amuză, cum îl distraseră și pe Pétain, dar

tunul de 75 le va stopa. Văile miciute și pădurile din zona Ardennes erau suficiente pentru a le opri, spunea el. Așa chiar a și consemnat pe hârtie. Judeca greșit epoca, se credea încă în 1914 pentru că-și re trăia mereu trecutul. Incapacitatea sa de a se decide, când Daladier îi solicită părerile, devine atât de puternică încât generalul Decamps, directorul cabinetului militar al președintelui Consiliului, se plânge de asta diplomatului Georges Bonnet: „Imposibil să obții un răspuns clar. În rapoartele pe care le adresează se află și opinii «pentru» și «contra», și alb și negru, dar niciodată o poziție fermă”. Gamelin nu-și mai poate controla spiritul. Suferă de dedublare, de o formă de schizofrenie. Dacă se mai află încă la putere, asta se datorează doar lui Daladier. Totuși, zilele protectorului aflat în fruntea guvernului sunt numărate.

La 14 martie 1940, Senatul se reunește în ședință secretă. Scopul adunării: a-l critica pe șeful guvernului pentru pasivitatea sa militară în fața Germaniei, și pentru lipsa de acțiune diplomatică, pentru că Rusia tocmai invadase Finlanda. Daladier mărturisește atunci că, dacă Anglia nu s-ar fi opus, el ar fi declarat deja război U.R.S.S.-ului. Gamelin chiar întocmise un plan genial pentru a pune mâna pe

petrolul din Caucaz, fapt ce urma să asfixieze colosul sovietic. Privită fie și retrospectiv, inconștiența acestor doi conducători, cel politic și cel militar, dă amețeli. La 30 martie, Parlamentul francez se decide să-l înlocuiască pe Daladier. E prea târziu. Succesorul său, Paul Reynaud, nu va putea să redreseze o situație incontrollabilă.

Dintr-odată, noul președinte al Consiliului se lovește de Gamelin. Primului dialog nu-i lipsește savoarea, deși el prefigurează deja o dramă:

- „Unde este armata?
- E gata, domnule Președinte.
- Ce poate ea să facă?
- Nu prea mare lucru, domnule Președinte”.

Mereu aceeași teribilă frică de a se angaja. Paul Reynaud nu suportă această atitudine. De altfel, nici pe general. „Este un prefect, rostește el, un episcop! Dar nu este nici în cea mai mică măsură un Șef!” Toți sunt de acord cu asta și încă repede.

La 10 mai 1940, Germania se dezlănțuie și invadează Franța, prin Ardennes, cu care de luptă pe care nici pădurile, nici văile, nici tunurile de 75 nu pot să le oprească. Nici măcar o dată Gamelin nu intervine. Niciodată nu va lua ofensiva. Cum să fi

putut s-o facă? El a trimis o bună parte a armatelor sale într-o strâmtoare, la nord, în direcția Anvers, cu scopul de a susține forțele belgiene și olandeze. Această mișcare înainte este una dintre cele mai grave erori, căci rupsese echilibrul întregului front nord-est.

Winston Churchill s-a plâns de asta, cu multă amărăciune: „Gamelin, scrie el, nu prevăzuse nicio masă de manevră, nicio rezervă strategică pe un front de opt sute de km!”³⁷ Starea catastrofală a transmisiunilor nu poate rezolva lucrurile. Din ziua când fusese declarat războiul, șeful armatelor franceze a impus tăcerea radioului. El n-a mai utilizat decât telefonul civil, ceea ce însemna o insecuritate totală. Începând din 6 mai 1940, cercetașii armatelor germane vor începe să taie liniile telefonice aeriene. Din acest moment vor înceta pe front comunicațiile între Gamelin și ofițerii săi. Pe cine să blamezi mai întâi? Pe el, pe șeful suprem, pe cel responsabil?... Nu făcuse nimic pentru a evita această carență. Ea completa rătăcirile intelectuale, greșelile sale de apreciere, golurile memoriei sale, care se agravau mai mult ca totdeauna și care-l făceau să confunde primul

³⁷ Winston Churchill, *Mémoires sur la Deuxième Guerre mondiale*, t. II, vol. I, Paris, Ed. Plon, 1949.

război mondial cu cel pe care-l ducea acum, sau, mai precis, nu-l ducea. Aceasta explică faptul că întârzia utilizarea avioanelor. Nici nu credea în avioane. El se întunecă pătruns de letargie, meditează asupra prăbușirii sale. Și când este destituit, în sfârșit, la 19 mai 1940, susținut de conștiința sa de Francez și de creștin, așa cum afirmă, nu vede nimic ce i-ar putea fi reproșat.

Unii vor spune că se vânduse Germaniei. Aparențele îndepărtau o astfel de supoziție. Încă și aici, secretul comportamentului său se poate observa ușor din dosarul medical. Ca și Benito Mussolini, generalul Gamelin a fost victima neurosifilisului.

Poate să fi suferit, de asemenea, de efectele unei arterioscleroze generalizate, cizelată, am putea spune, de microaccidente cerebrale succesive, care se pot regăsi în boala lui Alvarez. Aceasta ar explica, de asemenea, carența sa intelectuală, absența rigorii în analize, meandrele complicate și înclinate ale expozeurilor sale care se pierdeau în detalii, lipsa de judecată, estimările eronate, nevoia de a recurge la tutela lui Pétain, pe care totuși îl critica, și tulburările de memorie. În afară de aceasta, un fapt rămâne sigur. El muri de pe urma unei paralizii generale,

„P.G”. acum spun medicii, care este faza finală a neurosifilisului.

Boala fusese contractată cu mult înainte de 1930. Generalul Gamelin fusese îngrijit la spitalul militar din Val-de-Grâce, la Paris, la serviciul de neuropsihiatrie. Medicii recuseră mai întâi la metodele curente, care precedau descoperirea antibioticelor: mercurul, arseniul, bismutul. Dar afecțiunea era mai puternică decât știința. Ea pătrundea în fibrele nervoase, provoca o meningoencefalită sifilitică insidioasă, adică o inflamație a creierului și a învelișurilor sale.

Ca și cea mai mare parte a bolilor ce pot fi vindecate, înăbușite de la primele semne de către redutabilul arsenal chimic de care dispune medicina în prezent, neurosifilisul și consecințele sale alunecă treptat în uitare. De ani, încă de la generalizarea folosirii penicilinei și din lipsă de pacienți, nu li se mai prezintă studenților, în amfiteatre, cazuri grave, ca să fie inițiați. Dar, la sfârșitul secolului trecut și în prima parte a secolului nostru, această tulburare a dominat toată patologia cerebrală a halucinațiilor.

Bolnavii, cum ar fi chiar generalul Gamelin, prezentau atunci atingeri neurologice severe și tardive, însoțite de un cortegiu de simptome

psihiatrice, mișcări anormale, pierderi de tonus, iresponsabilitate, modificări ale personalității, euforie, manii, uneori o hiperactivitate și totdeauna un delir maniaco-megalomane, o dispariție a simțului critic, o incoerență profundă în comportament. Acestui ansamblu medicii îi dau numele de „paralizie generală”, deși niciun blocaj motor nu survine în sifilisul nervos. Trei semne revelatorii o confirmă și ele sunt văzute de toți: un aspect inexpressiv al feței pacientului, tulburări de limbaj și tremurul extremităților, dificil de controlat. Aceste semne indicau existența unei tulburări cerebrale, cu predominanță frontală, cu o dilatație a ventriculilor creierului. După câțiva ani de evoluție „P.G.”-ul aducea moartea.

Unul dintre primele semne care puteau dovedi că omul în discuție era atins de sifilisul nervos se constata la privirea pacienților bolnavi. Ea conserva reflexul acomodării și al convergenței, dar pupilele rămâneau în permanență retrase spre fundul ochilor, lăsând să se vadă și o tulburare a inervației irisului. Bolnavii nu mai aveau reflexul pupilar la lumină. Extinderea răului era pusă în evidență și de pierderea altor două reflexe: reflexul tendoanelor de la gleznă și

la călcâiul lui Ahile. În 1932, în cazul generalului Gamelin, paralizia amenința să-și multiplice complicațiile: hemiplegiile, de exemplu, sau surditatea, atacurile de inimă, ficat, stomac și plămâni. De aceea, în anul menționat, apoi în 1933, în vederea opririi flagelului, medicii hotărâră să folosească o armă nouă în acea epocă, impaludarea, numită și malarioterapie. Am putea discuta cu medicii francezi care au lucrat la spitalul din Val-de-Grâce, unde generalul Gamelin fusese spitalizat.

Cel ce a preconizat primul, în 1930, declanșarea impusă și controlată a paludismului pentru a trata paralizia generală este un cercetător austriac, doctorul Wagner von Jauregg, de la Viena. Ca și alți savanți, el remarcase că „P.G”. era o boală care apare rar la bolnavii de malarie ce contractează sifilisul. Malarioterapia părea să acționeze prin intermediul unui șoc termic ce rezulta după folosirea tratamentului.

„Se utiliza «Paladium vivax» însă niciodată agentul paludismului pernicios, lămurea von Jauregg. Medicii, la Val-de-Grâce, extrăgeau deci, dintr-o venă a pliului cotului unui om având malarie, de la 3 la 5 cm³ de sânge, apoi ei injectează sângele în corpul

generalului Gamelin, printr-o venă. Incubația paludismului se prelungește uneori până la douăzeci de zile. După aceea apărea febra provocată de inoculare, care dura de la două la patru zile. Temperatura urca, atunci, până la 40°, chiar 41°. Între accese, temperatura cobora la normal. Ei opreau evoluția paludismului prin administrarea chininei, de la 1 la 1, 5 gr pe zi. Într-o săptămână, accesele febrile dispăreau. Nu mai rămânea decât recurgerea la tratamentul obișnuit antisifilitic, cu arsenic sau bismut.

Malarioterapia cerea astfel mai multe luni pentru a se face simțită. Dar ea ameliora rapid forțele fizice ale pacientului, și ștergea simptomele psihice. Ideile delirante încetau, memoria reapărea, afectivitatea se reechilibra, raționamentul și activitatea intelectuală reveneau. Acest „mai bine”, totuși nu dura. Când renășteau tulburările grave, se impunea o reluare a tratamentului acestei boli prin răul provocat intenționat de paludism. Pe termen lung, efectele malarioterapiei își pierdeau eficacitatea.

Ea a permis generalului Gamelin să devină patronul armatei franceze în 1935. Ea a disimulat, timp îndelungat, stările de rău născute din

neurosifilis. Totuși, pe măsură ce generalul îmbătrânește, deteriorarea sa crește.

Această dezagregare mintală se măsoară și astăzi prin lectura a trei tomuri ale cărții „Memoriile lui Gamelin”.³⁸ Incoerența sare în ochi. Megalomania și contradicțiile sunt în dispută. Confuzia ideilor jenează. Raționamentul bolnav al acestui *generalissim* ar putea fi citat ca exemplu studenților de la medicină, drept ilustrare clinică a distrugerii lente a mecanismelor gândirii pe care le provocă microbul trepomena.

Citind, îți dai seama că a fost o victimă a bolii. Lui i se părea că fusese înscrisă în astrele sale. Urma să intre în Germania ca-n brânză. Hitler avea să se năruie și înseși trupele sale ar fi mers la Berlin pentru a reprima tulburările născute aici de teama provocată de francezi. Dar ceva nu se potrivea. Atunci Gamelin face scamatorii, amestecă datele, reneagă propunerile sale, de altfel înregistrate, uită tratatele. Dacă Germania a câștigat, aceasta se datorează supremației tehnice căreia i se atribuie toate succesele fulgerătoare.

Dacă el a pierdut este numai din vina lui Pétain, lui Waygand și a generalului Georges care nu s-au

38 Général Gamelin, *Servir*, Paris, Ed. Plon, 1946.

supus. Un patos care inspiră milă. Și, pentru a încheia, așază o floare odioasă: slăbiciunile statului-major nu sunt responsabile de derută; vinovați sunt politicienii, industriașii, mai ales simplii soldați francezi care nu crezuseră în război.

Creier întunecat, epavă îmbătrânită, dar încă răutăcioasă imediat ce se găsea cineva să evoce tristețile sale întreprinderi, generalul se stinse la Paris.

Édouard Daladier a murit și el într-un pat, în 1970, după ce a reușit încă o dată să se facă ales deputat în 1946. Ceea ce dovedește, cu o siguranță, că oamenii nu au nici multă rânchiună, dar nici memorie. Benito Mussolini fu împușcat la Giuliane di Mezzegere, de către partizanii italieni, la 28 aprilie 1945. Corpul său rămase mult timp expus în fața mulțimii, spânzurat de picioare. Aceeași mulțime care a surâs la rodomantadele sale, pe timpul cât era la putere.

Starea sănătății fizice a lui Adolf Hitler a rămas bună până în 1940. Fișele medicale ale medicului personal, doctorul Morell demonstrează pe deplin acest fapt. În luna ianuarie a aceluiași an, tensiunea sa arterială părea normală: 140/110 mmhg. Testele de diabet și de sifilis s-au dovedit încă o dată negative.

Homosexualitatea latentă care părea să-l domine pe Führer nu ieșea totdeauna la iveală. Nevoile sale sexuale obișnuite rămâneau foarte mici. Această inapetență pentru dragoste, mai ales psihologică, nu decurge din absența unui testicul, căci o astfel de malformație, ușoară, nu poate complexa, eventual, decât un adolescent. Legătura cvasiplatonică pe care Hitler o întreținea cu Eva Braun, cu care de altfel s-ar fi unit prin căsătorie, cu câteva ore înainte de moartea lor, îi convenea.

Adesea, doctorul Morell nota puseurile tensionale, care atingeau 200/140 mm Hg. În 1941, Führerul avu o mică insuficiență cardiacă, și edemele îi umflară glezna. Presiunea arterială se ridică, începând de atunci, aproape cu regularitate. Poate și datorită abuzurilor pe care Hitler le făcea în privința cafelei și ale pervitinei, dopaje pe care le foloseau aviatorii germani. Totuși, la această epocă stăpânul Reich-ului se credea cu adevărat cardiac și făcu o mărturisire în acest sens omului său de încredere, Albert Speer.

La el, hipertensiunea se instalase definitiv în 1942, provocând dureri de cap repetate însoțite de pierderi de memorie. De asemenea, apărură și primele

semne ale bolii lui Parkinson, afecțiune datorată unei leziuni a creierului, caracterizată printr-un tremur special, pronunțat, mai ales la nivelul degetelor, și printr-o rigiditate musculară, care dă bolnavului o atitudine generală deosebită: gambe ușor înmuiate, corp înclinat, brațe pe jumătate îndoite. Profesorul de Crinis, director al Clinicii Psihiatrice Universitare de la Berlin, puse diagnosticul. Când nu mai apărea în public, Führerul se ajuta la mers de un baston.

Apariția acestor stări rele, din ce în ce mai serioase, părea să corespundă în cazul lui Hitler cu vremea unor grave stări de dezgust pe care le estompa în cursul războiului dus pe frontul de est, singurul teatru de operații căruia îi acorda toată atenția. „Când părăsea Berlinul, adică începând chiar din momentul părăsirii, el se îndrepta spre cartierul său general, aflat la adăpostul liniilor orientale. Se știe că începând din 1941, cântărea cu multă atenție deciziile luate de *Oberkommando-ul Wehrmacht*-ului. A vrut mai întâi Moscova, apoi o stânga-mprejur inexplicabilă l-a făcut să se precipite spre sud, în direcția Caucazului. Ei întinse comunicațiile sale până când legăturile păreau a se rupe, împingând armatele foarte departe, dar nedegajând cu adevărat trupele

din spate, trupe ce rămâneau expuse tot timpul raidurilor partizanilor sovietici. Tot sub comanda sa, staționarea armatelor se făcu în fața Leningradului, care însă nu prezenta niciun interes strategic. Voia să cucerească orașul pentru numele său, fără îndoială. Din același motiv rezistară însă și sovieticii și Stalin, și nu-l predară deloc. Ba chiar Hitler îl împinse pe Paulus până la Stalingrad. De această dată, alegerea tactică se explica: cetatea bara accesul spre est. Armata germană lăsă, în această furioasă bătălie, cea mai mare și mai bine pregătită parte a trupelor sale. Eșecul de aici a marcat debutul unei căderi generale.

Cam prea mare, ar fi tentația de a atribui derutantele ordine ale Führerului doar rătăcirilor provocate de stările sale de boală. Totuși, lor li se datorează în bună parte. Pe teren, generalii germani rămâneau stăpâni pe tactica lor. Ei au fost învinși de sovietici, nu de tulburările lui Hitler.

Începând din toamna lui 1943, el suferea cu toată ființa înfrângerile pe care oamenii săi le aveau pe pământul rusesc. Albert Speer notează în „Memoriile” sale: „Avea deja scleroză și rigiditate intelectuală. Lipsa de rezoluții, devenită dureroasă, agresivitatea și o iritabilitate permanentă erau aspectele

caracteristice ale acestei stări stranii la care îl condamnaseră surmenarea și închistarea în care căzuse. Acum trebuie să-și tortureze creierul pentru a lua deciziile care altă dată, nu-l costau niciun efort”.³⁹

În 1944, ochiul drept fu afectat de tulburări. O hemoragie în globul ocular. Retina fusese cruțată, ceea ce demonstra că hipertensiunea, deși crescută, nu avea încă un caracter malign. Totuși, în anul acela, în septembrie, o hepatită cu îngălbeniri ale pielii îl slăbi destul de mult pe Hitler, astfel mediciirecurseră la o electrocardiogramă. Ea demonstra o supraîncărcare a ventriculului stâng al inimii. Volumul acestei cavități crescuse mult, ca și când mușchiul cardiac s-ar fi epuizat tot împingând sângele spre vase. Cardiologii estimau că țesutul arterelor coronare care irigau inima, se întărise. Ventriculele nu se umpleau cu totul. Ansamblul simptomelor demonstra întinderea hipertensiunii, și lăsa să planeze amenințarea unui infarct.

Chemat la rândul său pentru o consultație, în februarie 1945, doctorul Erwin Giesing observă că Führerul tremura mai rău ca altă dată. Nu mai reușea

³⁹ Albert Sper, *Au coeur du III-e Reich*, Ed. Fayard, Paris, 1971.

să-și stăpânească gândirea. Memoria îl slujea rău. Toate întrebările trebuiau repetate de cel puțin două ori. Crize de ordin epileptic îl zguduiau din când în când. Avea atunci cincizeci și șase de ani. Mergea cu pași mărunți, își trăgea picioarele, trebuia mereu să se așeze. Saliva mult și spuma apărea la împreunarea buzelor. Aceste semne întăreau convingerea legată de existența bolii lui Parkinson.

În mod evident organismul acestui om se deteriora cu o mare viteză. Ajungea în curând la stadiul la care un cataclism fizic l-ar fi dăruit. Unii s-au mirat de felul rapid și de regularitatea cu care creșteau în intensitate aceste tulburări, devenind atât de periculoase. Werner Maser⁴⁰ avu impresia că vede aici mâna lui Heinrich Himmler, creatorul SS-ului, al Gestapoului, al câmpurilor de concentrare, unul dintre primii însoțitori ai lui Adolf Hitler. Conform opiniei lui Maser, Himmler încerca să se debaraseze cât mai repede posibil, dar discret, de Führer, prin intermediul câtorva medici aflați sub ordinele sale, prin intermediul medicamentelor toxice, totul pentru a se instala el însuși la putere. Un fapt sprijină această teză: pe parcursul ultimelor sale luni de existență

⁴⁰ Werner Maser, *Hitler*, London, Futura Publication, 1974.

turmentată, Hitler, care se temuse mult și de medicină și de medicamente, începu dintr-odată să înghită pastile în cantități considerabile. Totuși, adaugă Maser, „nici conspiratorii, nici boala, nici medicamentele nu puteau să-l elimine pe Führer. El supraviețui încă vreo câteva zile și-și puse capăt vieții el însuși”.

Nu putuse să suporte să vadă murind în cel de al doisprezecelea an al hegemoniei sale monstruoase ceea ce el concepușe și ceea ce, conform opiniei sale, trebuia să dureze o mie de ani.

Winston Churchill

În momentele sale de destindere, baronul englez Charles Memoron Wilson, mai cunoscut în lume sub numele de Lord Moran, dădea să se înțeleagă că medicina era tot ce-l preocupa. Niciodată nu reușise să scape de sub influența ei. La Skipton, orașul său natal, în ținutul York, pe care-l scaldă Marea Nordului, John Forsty Wilson, tatăl său, exersa deja profesia de medic. După ce-și termină studiile, în 1914 fu mobilizat; ca ofițer, e drept, dar medic. Însoți primul regiment de pușcași regali ai Franței când începu primul război mondial. În 1917, fu atașat celui de al

VII-lea spital britanic de campanie, la Boulogne-sur-Mer. Tot ca medic.

Redevenit civil, se gândi să mai răsufle puțin. Cum Spitalul Saint Mary, din Londra căuta un profesor, el deveni aici decan. Dorothy, pe care o luă în căsătorie în 1919, avea și ea medici în tradiția familiei sale, de exemplu: tatăl. Din 1920, fu chemat de Colegiul regal al medicilor, care era pe atunci în căutare de cadre. Să-și lase prietenii în încurcătură? El va îndeplini această sarcină timp de douăzeci și cinci de ani. Când Richard John Memoran îi lasă moștenire, odată cu domeniul de la Manton și cheile saloanelor unde se lustruiau opiniile politice, crezu că destinul se înclină în fața sa. Totuși, primul său post de consilier îi fu oferit de ministrul Sănătății Publice. Urca, astfel, spre misiuni în care arta de a vindeca se estompa puțin câte puțin în fața diplomației.

Însă Esculap veghea. În 1940 guvernul îl convocă. Dezamăgit deja de afacerea cu Chamberlain, cu care nu se înțelese căci acesta era întunecat de boală, el nu credea că este potrivit să reînnoiască experiența. Un șef care se afla în fruntea statului nu putea fi privat de supraveghere medicală. Cu atât mai mult cu cât cel de-al doilea război mondial se întindea

cu cât Anglia părea amenințată de o debarcare germană, ceea ce însemna o calamitate. Cabinetul își lua, deci, pentru prima dată răspunderea desemnării un medic cu scopul de a-l escorta pe Primul Ministru, nou ales. Autoritățile îl avertizară în mod direct pe Lordul Moran: o sarcină grea îl aștepta. Pacientul ce-i fusese dat nu-i lăsa timp de repaus. Era vorba despre Winston Churchill. Se discută oare un ordin? Ei bine, iată, uneori, cum poți deveni medic al unui șef de stat!

Rule Britannia!

Primul contact dintre medic și pacientul său nu prevestește nimic bun în raporturile pe care urmau să le aibă amândoi. Când Lordul Moran se prezentă la reședința Primilor Miniștri ai Coroanei, la nr. 10, pe Downing Street, Winston Churchill îl lăsă să stea mai bine de o jumătate de oră în anticameră. Văzându-i-se impusă o astfel de primire, medicul fu nemulțumit. Și când, în sfârșit, îl primi, bombăni, îl privi doar pe jumătate, pe deasupra ochelarilor săi mici și vechi, cu formă de semilună. Era nevoie de mai mult, însă, pentru a-l dezarma pe Lordul Moran. Ca mulți englezi, el știa aproape totul despre cariera omului de care se va lega destinul său. Familia Churchill, de vreo șaptezeci de ani se făcuse cunoscută până în cele mai

îndepărtate margini ale vastului Imperiu Britanic.

Mai întâi tatăl, Randolph, deputat de Woodstock, care se căsătorise la New York cu Jenny Jérôme, o tânără americană din Brooklyn, alături de care îl combătea puternic pe William Gladstons, om de Stat al Coroanei regale. Apoi el fondă mișcarea politică a conservatorilor, devenind lider în Camera Comunelor. Era un călător îndârjit, așa cum fu și fiul său, Winston. Acum se afla la putere și avea șaptezeci de ani. Mediul său preferat e o zonă cu furtuni. Un bătauș dresat cu nuiaua, la Harrow, colegiu reputat de la periferia londoneză, apoi la Sandhurst, o școală militară. S-a luptat în Cuba, sub comanda lui Valeriane Weyler, căpitan-general spaniol. A participat la expediția de la Khartum cu Kitchener. A servit în Transvaal drept soldat glorios. Deputat conservator, apoi liberal la Oldham, a zguduit Parlamentul prin scandalurile sale ca subsecretar de Stat, în Colonii, ca ministru al Comerțului, la Ministerul Afacerilor interne, la Finanțe, la Ministerul de Război și la Amiralitate. Ceea ce-i plăcea mai mult era să se contemple pe sine însuși în plină acțiune. Își repeta discursurile proptit în fața unei oglinzi. În 1902 deja, desenatorul E.T. Reed îi făcea crochiuri în această postură, pentru celebra

revistă umoristică „Punch”.

Nu trecea drept un politician mare. Se știa că e prea aventurier pentru asta, prea preocupat de gestiunea afacerilor ca să mai caute evenimentul în sine. El însuși a mărturisit: îi plăcea să meargă pe urma gloriei renumelui său până și în gura tunului. Mai mult, fiindă solitară el n-a aderat niciodată cu toată inima la disciplina partidelor care necesită respectarea consemnelor lor. Critica tot, dar nu și Coroana, căci admira regalitatea britanică. Însă s-a înflăcărat mult prea mult pentru niște cauze pierdute, de exemplu, cea a regelui Eduard VIII, cel ce a preferat abdicarea în 1936, pentru a se căsători cu Wallis Warfield, o americană divorțată deja de două ori, și a devenit astfel simplu duce de Windsor. Noul rege, George VI, care-și revizua des părerile, se deprinsese cu ideea ca Churchill să fie acum prim-ministru. Totuși, azi e vorba mai puțin de a face politică decât război.

Or, în război, Winston Churchill se simte în elementul său. Știe să mobilizeze mulțimea, să găsească cuvintele cele mai simple pentru a înflăcăra. Nu el fusese cel ce pusese țara în gardă referitor la atitudinea lui Hitler? îi condamnase vehement, de

altfel, pe cei ce-și plecaseră capul în fața acestuia, în 1940: „Când cineva vrea pacea cu prețul dezonoarei, obține dezonoare, dar nu obține pace”.

Timpul cât a durat răceala cu Lordul Moran nu fusese îndelungat, căci Churchill era prea extravertit pentru a nutri vreo ranchiună, cu atât mai mult cu cât simțea că este o nedreptate. Între el și medic se legă chiar prietenie. În ciuda războiului își manifesta mereu înclinația sa spre ținuta elegantă, uneori excentrică. Nu se lipsește niciodată de ceasul său de modă veche, legat cu un lanț greu de aur care atârna de somptuoasele sale vestoane. Are nevoie, de asemenea, de două băi pe zi, una dimineața și a doua după siestă pe care și-o impune, oriunde s-ar afla și oricare ar fi împrejurările. Acestea îi asigură tonusul, explică Churchill. Este și ceea ce-i dă o alură rozalie de păpușă îmbătrânită. Fiind gurmand el își contemplă cu satisfacție pântecul ce se rotunjește. Mare amator de Whisky și de acele lungi țigări negre împodobite cu numele său (o cochetărie!) el se întunecă imediat ce i se pomenește despre posibilele efecte novice. În plus, nu suportă ca din anturajul său cineva să iasă în prim plan. Are nevoie de oameni care să șadă în planul al doilea, de fințe ca Anthony Eden.

Are nevoie mereu de prieteni agitați, întreprinzători.

Așa l-a însemnat natura. Tendința de a acționa continuu, grandilocvența, jocurile sale de cuvinte, ironia sa răutăcioasă alternează cu stări colerice. Setea sa de expansiune, exploziile euforistice, jubilarea sa constituie o primă față a comportamentului. Dar se arată uneori melancolic. Atunci, mărturisește, e stăpânit de stări depresive. Aceste două forme de tulburări psihice îi caracterizează pe maniaco-depresivi. La unii, stările sunt împinse până la psihoze, adică până la accese puternice și constituie o boală gravă. Stările rămâneau puțin adânci, dar totuși perceptibile în cazul lui Winston Churchill.

Trei surse le alimentau. Mai întâi o privațiune precoce de afecțiune paternă, ceva copleșitor pentru acest fruct aurit al unei familii aristocrate și bogate. Churchill fusese un copil prematur, născut la șapte luni, pentru că Jenny, mama sa, fusese atât de lipsită de grijă, încât își pusese sarcina în pericol participând la o vânătoare cu gonaci, unde, dintr-o stângăcie, căzu. Fiind și prea mondenă, însoțindu-și tot timpul soțul în lungile sale călătorii îndepărtate, ea nu se arătă nici mai târziu o mamă plină de atenții. Winston

fu crescut de o doică, al cărei portret îl păstră până la moarte, făcând adesea panegiricul acestor adevărate „mama de lapte”. Carența afectivă i-a dezvoltat agresivitatea, hiperactivitatea, nevoia de afirmare.

Cea de-a doua cauză a acestor depresii venea din vorbirea sa zozodiană, de necorijat. Acest defect îl copleșește și-l face să scadă în propriii săi ochi. „La sfârșitul vieții sale, povestea fiul său, Churchill suporta mai bine inhibiția decât defectul de pronunțare”. Al treilea motiv al acceselor depresive provine din complexul de inferioritate, pe care îl vor da eșecurile militare, în 1917. Pe acestea, cel puțin, le va șterge imediat ce va ajunge la putere, în 1940.

Pe atunci, Europa se năruia sub presiunea naziștilor. Încă de la 8 august, germanii ocupau cerul englez și bombardau cu furie Londra. În decembrie ei raseră Coventry. În trei luni vor număra cincisprezece mii de morți și douăzeci de mii de răniți grav. Germanii vor pierde de asemenea trei mii de avioane, căci Churchill le ține piept. El practic nu are armată de infanterie, dar marina sa rămâne tot atât de puternică precum Royal Air Force. Le dă alor săi speranțe, fără să recurgă la remedii magice. Nu oferă decât cuvinte, sânge, lacrimi, care vor exacerba

curajul și rezistența compatrioților săi. Găsește în Hitler culmea visată, pentru a elibera o fantastică energie, acumulată în timpul atâtor ani de frustrare politică. Scrierile sale, discursurile sale, traduc într-o manieră magistrală și de neuitat viziunile sale romantice asupra evenimentelor. Până în decembrie 1941, mergând după cum îl ghida flerul, își văzu întreaga epopee. Asigura, de asemenea, salvarea Angliei.

La 27 decembrie, escortat de cabinetul său militar și de Lordul Moran, Churchill se afla la Washington, alături de președintele Roosevelt. Atacul japonez de la Pearl Harbor, petrecut cu douăzeci de zile mai devreme, făcuse Statele Unite să intre în război. Ele se alăturară Angliei și Rusiei care, începând din iunie, suportau primele asalturi germane. Primul ministru britanic comanda armatele și coordona în același timp strategia sa cu cea a URSS-ului și a Statelor Unite. Sarcină penibilă, într-o oarecare măsură un fel de renunțare. Eroul bătăliei Angliei admise atunci supremația celor doi giganți. Alături de Roosevelt el va avea locul printre locotenenți. Abilitatea sa în a mânui verbul rămânea esențială, ea devenea o compensare față de

slăbiciunea Marii Britanii. Dar cedarea acestui pas îl costă.

Să fie un efect al stresului? În noaptea aceea Churchill se trezise dintr-odată, neliniștit, cu respirația blocată. Un cerc îi strânge pieptul, durerea iradiază către brațul stâng. Lordul Moran pune repede diagnosticul unei anghine pectorale.⁴¹ Evoluția rămâne imprevizibilă. Crizele se pot repeta, pot să se complice dând un infarct sau să antreneze moartea subită. Churchill și-a păstrat sângele rece și judecă repede gravitatea situației pe plan politic: a vorbi despre această criză ar fi însemnat să înnebunească tabăra Aliaților. Dacă ar fi consultat cardiologii americani și ar fi făcut prin intermediul lor o electrocardiogramă, (operație de altfel sigură pentru a măsura tulburarea), asta ar fi echivalent cu a da alarma. Indiscreția era mereu posibilă. Tocmai împlinise șaiszeci și șapte de ani. Se pretextează o oboseală cauzată de călătorie și-și ia două zile de repaus. Lordul Moran încuviințează, îi dă sedative pentru a calma durerea, și niște vasodilatatoare vor

41 Winston Churchill, *The Struggle for survival 1940-1945, taken from the diaries of lord Moran*, London, Constable Pub, 1966.

acclera circulația sângelui în vase și vor diminua nevoile mușchiului cardiac privitoare la oxigen. Patruzeci și opt de ore mai târziu Churchill participă la discuții, la banchete, la serate prelungite. Deși le scurtează cât poate, el acceptă chiar și băi de soare zilnice, o aberație pentru starea în care se află. Dar dacă nu ar fi făcut asta, musafirii săi, care-i cunoșteau tabieturile s-ar fi mirat. Pentru America, chiar și pentru Anglia, iată că a fost înăbușit incidentul cardiac.

Evident, tăcerea lordului Moran a servit cauzei Alianților. Dar riscul pe care și l-a asumat ca medic, ca și pericolele care-l amenință pe pacient îi dau o oarecare teamă. Acest accident în viața lui Churchill, deși rămase mult timp secret, pune în lumină cazurile de conștiință pe care le înfruntă adesea medicii care-i îngrijesc pe mai Marii Statului. În numele rațiunilor de stat sunt conduși adesea să-și facă rău meseria. Pe planul afacerilor publice, deciziile de acest soi se dovedesc frecvent adevărate dezastre pentru pacient pe măsură ce se scurge timpul. Un organism neglijat, tratat rău când s-ar impune tratamente speciale se răzbună printr-o cădere accelerată.

Trebuie crezut că admirația stârnită de Winston

Churchill a trebuit să fie foarte puternică pentru ca medicul ce l-a luat în grijă, cu ordin de la guvern, să-și modifice astfel misiunea. Fascinația aceasta sare în ochi pe tot parcursul „Memoriilor” sale, publicate în 1966. În toate călătoriile primului ministru, martor privilegiat al întâlnirilor excepționale cu oameni care au făurit istoria în acele ore dificile, Lordul Moran a împărtășit tulburările și triumfurile pacientului său. A văzut cum se nășteau toate deciziile sale, a primit confidențele și secretele acestuia. Când îi luă pulsul nu măsura numai efectele eforturilor sale sau ale emoțiilor în circulația sanguină a unei ființe, el palpa cu degetele o întreagă Anglie în război, o Anglie rând pe rând rănită, înroșită, morocănoasă, renăscândă. Cel puțin mintea îi funcționa!

Cei mai buni critici recunoșteau că, în domeniul militar, Winston Churchill a arătat intuiții geniale. El este cel ce a angajat, apoi a întărit trupele britanice în Africa, începând din 1941. De-a lungul anului 1942, Africa de Nord va rămâne principalul teatru de operații în Mediterană. Acest al doilea front, în așteptarea viitoarei debarcări în Normandia, ușura presiunea pe care o exercitau germanii asupra Rusiei, în Est. Ei fixează în acest loc pe unul dintre cei mai

buni combatanți ai Reich-ului, generalul Erwin Rommel și trupele sale de elită. Și această vulpe a deșertului va fi învinsă.

Churchill este cel care îi împinge și-l convinge pe Roosevelt să ordone debarcarea soldaților americani pe continent. El implantează astfel un cap de pod gigantic, care va permite invadarea Italiei și-i va lua pe germani în piept.

Mereu între două avioane, primul ministru nu-și menajează deloc forțele. La 30 ianuarie 1943 la întoarcerea de la conferința de la Casablanca, capătă a pneumonie. Febra urcă la 40°, inima sare din piept, fața se congestionează, tușea îl zdruncină. Lordul Moran distruge pneumococul provocator al bolii cu ajutorul sulfamidelor. Convalescența va fi scurtă.

În noiembrie, același an, întorcându-se de la Teheran, unde a ținut, cu Roosevelt și Stalin, prima conferință la nivel înalt care anunță Yalta, Churchill părea doborât. Se simte în mod straniu, epuizat și nu poate învinge epuizarea nici prin sieste prelungite, nici prin băi. Câteva tulburări de memorie îl neliniștesc. Lordul Moran nu se poate pronunța. Nu cheamă totuși niciun specialist pentru consultație. Astfel se manifestă arterioscleroza. Nu blocase ea

oare, deja, vasele sanguine ale lui Churchill? Incidentul său cardiac din 1941 ca și tensiunea sa ridicată îi dovedeau cu prisosință existența. Câteva zile mai târziu se declară o nouă pneumonie însoțită de tahicardie. Încă odată, Lordul Moran se mărginește să recurgă la sulfamide care deveniseră panaceul său.

În august 1944, atunci când germanii cedează pretutindeni în fața Aliaților în nordul Franței, Churchill dorește să-i viziteze frontul din Italia, unde căderea Reich-ului era totală. Însă malaria contaminase ținuturile. În 1943 ea secera deja în Sicilia echivalentul a două divizii de infanterie aliate. Lordul Moran îl alertează pe primul ministru: preventiv se impune administrarea mepacrinei, un antipaludean eficace. În loc să-i urmeze sfatul, fapt ce demonstrează în care măsură nu-și ascultă medicul însărcinat să-l îngrijească, Churchill comite o primă necuviință cerând părerea regelui George VI. Apoi se adresează generalului Harold Alexander, care comanda trupele aliate în Italia. Printr-o telegramă secretă, acesta răspunde că mai bine i-ar forța pe medicii înșiși să-și înghită pilulele, Prin această butadă se confirma disprețul pe care șefii militari îl nutreau adesea față de sănătatea oamenilor. Astfel,

malaria a decimat jumătate din corpul expediționar aliat, în Noua Guinee: 47534 soldați spitalizați din 95050, mulți alții stigmatizați pentru tot restul vieții. Însăși bătălia avu 3140 de morți și răniți. Destinul armelor îl salvă pe Churchill de prostia acestor șefi militari, căci al doilea război mondial se apropia de sfârșit.

În mai 1945, în timp ce bucuria domnea împrejurul său, Winston Churchill își stăpânea cu greu deprimarea. La șaptezeci și unu de ani, mai ruinat decât ar fi crezut-o, se simte puternic demobilizat. Lordului Moran, care se neliniștește din cauza aceasta îi mărturisește că se va plictisi de vreme ce nu mai există război. Un alt element toxic îi îngheață conștiința: ambrozia puterii. Când, în mai 1940, fusese chemat, declarase că ar vrea să demisioneze la sfârșitul conflictului. Iată că venise vremea. Dar acum nu prea mai voia să plece. Alegerile care se vor derula în iulie 1945 îl vor dobori. Poporul britanic simte că ar fi nevoie în aceste momente de noi conducători pentru a pregăti vremurile care vin și care se arată dure, căci trebuie reconstruită economia țării. Poporul își amintește că cel căruia îi datorează viața nu fusese, înainte de război, un bun gospodar. Pe deasupra,

laburiştii domină scrutinul. Şi Churchill trebuie să strângă mâna liderului lor Clement Attlee, care-i fusese ministru al Justiţiei. Autoritar, leul îmbătrânise sub presiunea păturii democratice şi-şi construisese un fel de religie din regula de a lăsa majoritatea să se impună. Însă rana provocată îl marchează. Se expune fără pavăză atacurilor acestor gânduri negre. Însă nu spiritul lui se înmoaie, ci organismul.

Prima alertă, în 1947. Pentru prima oară, Lordul Moran, care-l urmase, deşi nu era obligat, admite efectele arteriosclerozei. Ea îl subminase pe bătrânul sălbatic. Arterele retiniene sunt foarte dure. Fundul de ochi confirmă supoziţia. Medicul dă vina pe stresul provocat de anii de război. Dar el impune totuşi un regim sărac în grăsimi saturate, şi medicamente pentru a face sângele să circule.

La 24 august 1949, pe când se odihnea la Monte-Carlo, unde picta peisaje marine ca să-şi mai calmeze nervii, Churchill avu primul său atac cerebral. Un cheag, antrenat de torentul sanguin, pe care Lordul Moran îl califica drept slab, a obstrucţionat brusc un vas. Graţie promptitudinii îngrijirilor, ravagiile sunt limitate.

În 1950, o neaşteptată afazie motrice îl

copleșește pe Winston Churchill. Nu mai reușește să vorbească. Fiind trecător, incidentul nu implică decât o minusculă arteriolă care plesnise, pe undeva prin creier. Medicina nu dispunea încă de mijloace perfecționate și nedureroase, cum ar fi *scanningul*, care să permită efectuarea unui bilanț serios, sau măsurarea exactă a riscurilor ce puteau surveni. Arteriografia cerebrală, adică injectarea unui produs opac în artera carotidă urmată de unde radio, practică de către neurochirurghi de când portughezul Antonio Egas Moniz pusese la punct procedeul, adică din 1927, era prea aleatorie când era vorba de o ființă de șaptezeci și șase de ani. Churchill merita odihna. Și nu posedă el oare o frumoasă proprietate la Chartwell, în Kent, un castel feudal înconjurat de câmpuri pe care creșteau animale de rasă? Dar demonul puterii îl devorează mereu. Și subtilitățile politice îi vor prezenta o nouă șansă.

În septembrie 1951, regele George VI era foarte rău bolnav. Și el suferise devreme de boala arteriosclerozei, care-i amenința membrele inferioare, cu pericolul cangrenei atât de mare încât se discuta despre amputarea piciorului drept, la 12 noiembrie 1948. Tocmai fusese spitalizat. Inflamații puternice în

plămânul stâng, însoțite de temperatură, de dureri toracice au determinat medicii să-i facă o biopsie. Astfel s-a descoperit cancerul. În ciuda riscului prezentat de starea cardiovasculară a augustului pacient – care muri de altfel de infarct în februarie 1952 – doctorul Price Thomas i-a extirpat plămânul atins de boală. Lipsit de sânge, regele trebuie totuși să facă față la o criză politică ce lovește Anglia. Aceasta se disputa în interior datorită conflictelor sociale și instaurării serviciului național al sănătății. În exterior, afacerile nu păreau să fie dintre cele mai bune. Relațiile Angliei cu Statele Unite se ciocneau în interese. Războiul rece. Făcea ravagii. Încă aveau loc lupte în Coreea. Liderul laburist Clement Attlee tocmai demisionase. George VI fixează noi alegeri la 25 octombrie 1951. Conservatorii preiau comanda. La 27 octombrie, paralizat, cocoșat, amenințat în ceea ce privește integritatea sa intelectuală și chiar viața, Winston Churchill își ia în spinare pentru a doua oară responsabilitățile de prim-ministru.

Cel de al doilea atac cerebral se produce la 21 februarie 1952. Cu un talent rar în arta de a masca gravitatea tulburărilor Lordul Moran spune cum că astfel de incidente nu au deloc importanță. „Ele

demonstrează, explică el, o anumită instabilitate în circulația cerebrală care trebuie să crească drept urmare a unui efort mental excesiv”. Praf în ochii neștiutorilor. Churchill se vede totuși constrâns să-și abandoneze afacerile obișnuite ale cabinetului său. La 86 iunie, el dispare și Lordul Moran se decide să publice un comunicat puțin cam mincinos. Vorbește de tulburări ale circulației care ar provoca amețeli, ceea ce necesită un repaus de convalescență în insulele Bermude. În realitate, pentru a treia oară tromboza embolică l-a doborât pe pacient.

De acum începând, primul ministru nu-și mai stăpânește creierul. Nu mai evaluează gravitatea stării sale, nu vede cât de mult s-a schimbat. Vorbirea îi devine cleioasă, sugrumă cuvintele, amestecă datele și secolele, memoria îi lipsește. În august 1953, Lordul Moran îl sfătuiește totuși să-și diminueze munca, chiar propune demisia. Apoi tot el revine și precizează că prețul acestei renunțări ar fi o creștere a frustrărilor și a stărilor depresive. Se pot amesteca, fără urmări neplăcute, mierea cu acidul? Cum să te miri când Churchill se încăpățânează, se opune? Două luni mai târziu înspăimântată de întinderea deteriorării mintale a soțului său, doamna Churchill se supără pe Lordul

Moran și-i reproșează că nu a încercat nimic pentru a-l împiedica pe primul ministru să-și urmeze calea lipsită de sens. Pus la curent. Churchill își aprinde una dintre teribilele sale țigări și surâde.

În această stare cerebrală hotărăște o nouă călătorie, în Bermude, pentru a-l convinge pe președintele Eisenhower să accepte o întâlnire cu sovieticii, cu scopul de a pune capăt războiului rece. Intenție de altfel laudabilă. Dar el nu mai are mijloace pe măsura ambițiilor sale, căci președintele american târâie după el un sfătuitor, secretarul său de stat Foster Dulles, agresiv din cale afară. Ciocnirea nu-i aduce avantajul lui Churchill care se plânge apoi de eșecul său Lordului Moran: „Se pare, spune el, că toată inițiativa i-a fost lăsată lui Dulles. Se pare că președintele nu mai este decât păpușa ventrilocului, iar Dulles vorbește ca un metodist, și textul său, sângărând, este mereu același: nimic nu poate ieși, (sau, cel mult, poate ieși ceva diabolic) dintr-o întâlnire cu rușii. Dulles constituie un teribil handicap. Acum zece ani aș fi putut să-i aduc argumente. Nici măcar azi nu am fost învins de acest bastard. Am fost umilit de propria mea cădere. Dumneavoastră, Lord Moran, ați făcut tot ce era posibil pentru a întârzia

evoluția lucrurilor”. Medicii constatară cu interes că Churchill luase cunoștință brusc de căderea sa, fiind departe de ai săi și aflându-se în fața unui adversar care nu-l menaja. În Anglia în mijlocul apropiatilor săi se producea scufundarea.

Lectura ziarelor din străinătate trebuia totuși să alerteze. În aprilie 1954 când se închide iarăși pe de-a-ntregul orb în coconul său, New York Times relatează cam așa ultima sa apariție la Camera comunelor: „Sir Winston a apărut puțin sigur pe el și cam obosit. Nu mai este Churchill din 1952, este doar umbra marii figuri din 1940. În răspunsurile sale, Sir Winston s-a contrazis singur”. Se va scurge un an până când el să fie definitiv dat deoparte, renegat de cei pe care i-a salvat cândva de la naufragiu, dar care îi aduseră astfel cel mai bun omagiu.

Nu fusese lăsat să troneze pe pedestal ca un idol, care însă era victima iremediabilelor legi biologice gata să umbrească pe oricine. La optzeci de ani trecuți, la 6 aprilie 1955, Winston Churchill își dă demisia din postul de prim-ministru al Coroanei. Plecării sale nu-i lipsi grandoarea: „Mă duc acum la Chartwell, zise el, nu mai vreau să văd pe nimeni. Am de pus la punct corespondența”.

În castelul său feudal, pe care flutura drapelul purtând emblema sa, ca și când ar fi fost un vas amiral, căderile sale nu-i vor mai devora gândurile negre, exact contrar prevederilor Lordului Moran. Aceasta, fără îndoială, pentru că avea sufletul îndopat cu nichel-crom. Primise multă lume aici, dezmințind hotărârile pe care le luase când părăsise puterea. Plin de curtoazie, el arăta o infinită amabilitate față de gazdele sale. Nu avea decât câteva ore de luciditate pe zi. Când apatia îl acoperă, și când conversațiile îl obolesc, își scoate din funcțiune pur și simplu aparatul acustic. Ca și mâinile care îi rămăseseră delicate, tenul său îi încânta pe cei din apropiere; era încă rozaliu și părea să nu fi fost afectat de trecerea anilor. Pe jumătate adormit, cu privirea în gol, Churchill aștepta astfel momentul când să se așeze la masă. Apropierea acestui moment îl reîmprospăta. Revenirea conștiinței se manifesta imediat în ochii injectați de sânge; ei redeveneau strălucitori. Odată isprăvită masa, cognacul degustat și țigara consumată, își relua „Memoriile” de război și comenta anumite pasaje, după dorința invitaților săi. Dintr-odată, vocea sa zozoiantă însuflețea orele teribile și exultante pe care le traversase superb, în fruntea

Angliei.

Un nou atac îi iovi la 16 octombrie 1956, însoțit de o pierdere a memoriei și a vorbirii. Ele se vor recupera totuși. Toamna fu crudă pentru el. Al cincilea atac însoțit de mișcări epileptice fu la 22 octombrie. Neurologul, chemat pentru consultație, evocă această formă de „mic rău” de care suferiseră și Cezar și Napoleon. Formulă și o ipoteză științifică: complicația putea fi rezultatul unei irigări meningiene, provocate în cursul unei crize de epanșament a sângelui hemoragie în membranele care înconjoară creierul și măduva spinării. Medicii credeau că ultimul său atac cerebral, la 17 noiembrie 1959 îl va doborî. Supraviețui totuși, deși foarte puțin, corpul și sufletul fiind slăbite.

Astfel, plutind într-o brumă deasă, se stinse încetul cu încetul această lumină arzătoare care știu să dea speranță lumii libere. Și declinul dură șase ani, dar de data aceasta oamenii nu-l mai văzură.

Agnostic, Winston Churchill nu crezuse niciodată într-o viață viitoare. El își imagina doar un fel de obscuritate, un ansamblu de tenebre reci și ondulate. În 1965, la vârsta de nouăzeci și unu de ani, veni și pentru el momentul să se convingă.

Antonio Salazar – Francisco Franco

În Portugalia, unde trenau regii, într-o Portugalie dominată de dinastia Bragance, la începutul secolului al XX-lea, o voce unică se adresa săracilor, și fiilor acestor săraci: salvați Biserica catolică. Vocea pătrunse în școli, în politică, în mediile oamenilor de afaceri, în armată. Pe scurt, în viața de toate zilele. Ea dădea un bagaj prețios celor fideli și pe care-i considera capabili să o susțină cu scopul de a-i exploata apoi spre profitul său. Iată cum pătrunzi când te numești Antonio Oliveira Salazar, născut într-un sărăcăcios cămin țărănesc, în 1889, aflat aproape de Santa Comba Dao, un oraș pe care-l umbresc viile celor bogați, un oraș din provincia de Beira.

În Spania, în aceeași epocă, încă influențată de Alfonse XIII, un bourbon inconștient, o singură carieră se deschide fiilor micilor burghezi: armata. În serviciul mai marilor Regatului, ale căror privilegii le păstrează, armata nu dezvoltă deloc intelectul, dar ea te poate hrăni. Uneori favorizează ascensiunea adevăraților ambițioși instruiți în școlile sale, dar cu condiția că aceștia să-i dea înapoi la întoarcere, puterea investită în ei. Iată cum te impui dacă te

cheamă Francisco Franco Bahamonde, venit pe lume în 1892, în familia unui slujbaş al marinei în Ferrol, un port de război din La Corogne, pe Atlantic, în Galiția.

Soarta se va complăce să împingă, apoi să șlefuiască, apoi să abată de la drumul drept aceste două destine. Ea îi va reuni în aceeași ideologie pe verii iberici din aceeași generație. Ea îi va face șefi de stat, de felul celor ce dețin puterea cât timp trăiesc, asemeni regilor. Împărțind coșmarul totalitar, ei domină amândoi timp de aproape patruzeci de ani. Inteligența primului va fi umbrită însă de inconștiență. Un rău organic îl va lichida pe cel de-al doilea, rău accentuat datorită activismului său inutil.

Lumea nu prea se teme de tinerii deveniți asceți în chip spontan, de cei ce poartă ciliciul modicator încă din adolescență, și se consacră cu bună știință solitudinii monacale, rostindu-și cu voce tare dorința lor de a rămâne în castitate. Sub veșmântul credinței ei ascund, astfel, în general, o frică anormală și bolnăvicioasă față de femei. Este cazul lui Antonio Salazar, cel mărunțel, onctuos, impenetrabil la plăcerile umane ca și la umor. Pleoapele sale mereu lăsate în jos îi dau aerul înghețat al unui Torquemada reîncarnat. Părea consacrat preoției. Dar înaltul prelat

al districtelor lusitaniene, atunci încă ținând de Lisabona nu știe cum să procedeze cu escadroanele în aba preoțească ce gătuia mănăstirile. După ce îndeplinește sarcini minore, Salazar va trăi, deci, ca un laic, dar controlat. Muncind șaptesprezece ore pe zi, (pentru un echivalent de o mie de franci pe lună), el studiază științele economice, cu scopul de a le preda mai târziu altora, la universitatea din Coïmbre. Are o misiune: să se pregătească. Cum timpurile sunt propice, cum o impune și necesitatea, el va servi Biserica prin intermediul instituțiilor sale. Ele se întind la acest început de secol până în Portugalia. La activul său, țara are un lucru cu care se mândrește: gloriosul său trecut de descoperitoare, fructul aventurilor îndepărtatilor săi navigatori. Atârnă mai greu ceea ce e pasiv în trecutul său. Cum să nu recunoști că lipsește punerea în valoare a imperiului colonial? În metropolă, industria grea nici nu exista. Agricultură, arhaică, n-a progresat din lipsa persoanelor care să o exercite. De asemenea, regalitatea trece pragul anului 1910 măturată de o republică pe cât de îndrăzneată, pe atât de fragilă. Ardea de o febră anticlericală și se expunea exceselor. Naivi în ceea ce privește conducerea, liberalii și

democrației se sfâșie. În șaisprezece ani vor declanșa șaisprezece revoluții și vor forma patruzeci și trei de guverne. Biserica își pleacă fruntea și-și întoarce spatele. Pentru ea nu mai era vorba decât de o rezistență sub imperiul furtunii. Știe, din experiență, că furtunile nu durează.

La Toledo, în Spania, sub uniforma kaki a cadeților militari Francisco Franco nu prea lasă să i se vadă figura. Nimic din trăsăturile sale însă nu-i anunță viitorul. Nu se vede decât un om pirpiriu, mărunței, cel mai mic soldat pe care armata spaniolă îl avea în serviciu. Cum să fi putut căpăta comanda, când arăta astfel? O fi având el destul suflu în pieptul său strâmt? Mai mult, o voce fără noimă este un handicap în plus. Fiind blândă, ea face să alunece alături orice intenție de ton puternic, și aceasta datorită unei vibrații involuntare a coardelor superioare ale laringelui. Fire melancolică, el nu participa niciodată la luarea cu asalt a străzilor unde țopăiau fete vesele. S-ar crede că era stăpânit de acea rezervă naturală a galițienilor, sau de credință, căci adesea făcea lungi rugăciuni pline de devotament.

Pe atunci nu se știa, dar fragila carapace disimula sentimente explozive. Francisco Franco se

simțea gata pentru orice îndrăzneală numai să șteargă detestabila impresie pe care o dădea aparența. Gelozia îl rodea. Dori să devină marinar? Și totuși fratele său mai mare fu acceptat la marină și nu el. Aspiră la eroism? Nu el, ci fratele său mai mic deveni un fel de Mermoz al aviației spaniole. O ură feroce, intimă, îl stăpânea pe Franco: ura față de tatăl său, un ratat ce sfârși prin a-i părăsi pe ai săi ca să urmeze o femeie oarecare la Madrid. Prin transfer, el purta o adorație puțin oedipiană pentru Maria, mama sa, resemnată și demnă.

Ca sublocotenent de infanterie, puțin copilăros sub harnașamentul său, plecă în Maroc, pentru că Spania ducea aici un război fără încetare împotriva dizidenților, în plin deșert. Se murea mult pe acolo și avansarea în grad, în asemenea situații, aducea servicii temerarilor. Îndrăzneala nu-i lipsește, era chiar calitatea lui dominantă. Datorită ei își uimi chiar și superiorii. Căpitan, comandant, apoi sublocotenent, el conduce o legiune străină, vestita *Bandera*. La treizeci și trei de ani este numit general. Era cel mai tânăr dintre șefii armatei spaniole, dar cel mai insensibil, cel mai implacabil, lucru pe care dosarele militare nu-l rețin niciodată.

Ca și Portugalia, Spania traversa în epoca aceea un adevărat purgatoriu. Orgoliosul imperiu madrilen zace la lumina razelor lunii. Timpul conchistadorilor a trecut demult. Era moartă și puterea iberilor, moartă și economia. Răscoalele, comploturile, grevele și separatismul înfloreau. Alfonse XIII, rege de comedie nu mai guverna. Cu ajutorul generalului Miguel Primo de Rivera, armata răsturnase regimul parlamentelor, înlocuise Camerele alese printr-o Adunare națională compusă din reprezentanți numiți de rege. Dar, împins în afară de alți doctrinari, nemaistăpânind luptele surde ce-i opuneau pe liberali reprezentanților absoluțiști, Primo de Rivera a trebuit să demisioneze. Regele s-a refugiat în Franța. Republica, învingătoare a preluat puterea împreună cu cei de stânga prezidați de Alcala Zamora. Chemați să înfrângă agitația anarhistă ce creștea, Franco îi lovește așa de puternic și așa de dur pe asturieni că guvernul, înfricoșat, îl exilează în Maroc din nou. Aici se pune pe meditat, așteptând zile mai bune.

Zilele acestea mai bune îi surâd mai întâi lui Salazar. În Portugalia deja lipsită de vlagă, gustul afacerilor îi pătrunsese și pe militari. Ceea ce, se știe, deschide adesea calea spre mai rău. Generalul Gomes

da Costa își începe propria *razzia*, dar este repede dat la o parte de un infidel, Antonio Carmona. Tezaurul statului fiind gol, economia agonizând, ei admit că sabia și cravașa nu fac miracole. Acestea sunt apanajul lui Dumnezeu sau al Bisericii, aripa Lui umblătoare. Se face cunoscut că ar exista totuși în seraiul portughez un geniu al afacerilor. El singur poate scoate țara din marasm. Și așa apare Antonio de Oliveira Salazar promovat ministru al Finanțelor, în 1928, om fără o carieră politică durabilă în spate.

Era un intransigent, aceasta se observase. Își arată pe loc registrul de acțiuni: tencuiește la suprafață, organizează, strânge șurubul. În patru ani își asigură bilanțul. În realitate, privind cu lupa, experții descoperă că nivelul de viață n-a evoluat deloc, că escudo, moneda portugheză nu valorează nimic pe marile piețe bursiere mondiale. Ce importanță are! Ordinea domnește și țara avansează. Nu cu pas de furnică, dar trebuie să fii Teuton ca să ridici piciorul așa de sus. Latinii își trag mereu târlicii. Cu șoldurile subțiate prea mult de unduirile rumbei, ei se comportă rău când îi așază cineva într-o ordine rigidă, necesară trecerii defileurilor. Dar, dacă faci abstracție de alura generală, motorul este totuși la

locul său, pregătit deja pentru enigmaticul și puritanul Salazar.

Acestea pentru că el și-a descoperit un fel de maestru al gândirii absolute ale cărui cugetări filosofice să le urmeze. Îl citește într-adevăr pe Platon și „Republica”, în fiecare seară, la culcare; apoi ține cuvântări în fața singurei femei pe care o va tolera vreodată prin apropiere, Maria, o guvernantă în serviciul preoților. Maestrul, deci, – nu... nu Platon! – maestrul își reușește lovitura în Italia. El se numește Benito Mussolini și se află pus în slujba doctrinei fasciste. Șase stâlpi susțin acest adevărat fenomen. „Fascismul – Rostește Ducele ca și când ar da o lege – Fascismul se naște totdeauna din crize. El se organizează pe un model militar, ceea ce pune în evidență rolul important al armatei. El se identifică cu burghezia, dar aparent o combate. Îi mobilizează pe nemulțumiți, pe cei indeciși. El ia pe socoteala sa naționalismul. În sfârșit, este cel ce constituie o ideologie”. Când știi să manipulezi astfel de cuvinte, ajungi departe. Or, Salazar învață repede. În 1932, aflându-se în umbra generalului Carmona ales președinte al Republicii, dar ale cărui puteri nu au autoritate decât cu numele, căci sunt adevărate vase

de porțelan, bune doar pentru muzeu, el acționează astfel încât să fie ales președinte al Consiliului. O funcție pe care o va ocupa toată viața.

Cu un ușor decalaj, (cum ar fi cel al vârstei), câteva luni mai târziu, Franco îi va urma exemplul, dar în felul său. Acesta face secret faptul că îi place forța, violența și – de ce nu? – sângele. Destinată destrăcărilor, vorbelor goale, risipirii energiilor, Republica spaniolă își trăiește ultimele ore. În Maroc, într-adevăr, minusculul general din Galiția al cărui pântec se potrivește de minune sub eșarfa de comandant, îl citește pe Mussolini. Demersul prevăzut de Duce îi place. Fără îndoială că metoda de gândire pare puțin adaptată poporului căruia îi aparține, o lume tulburată, misogină până într-atât încât adulează mamele, o lume care duce în celulele sale gustul cântecelor nostalgice, al vinului și al dansului, așa cum își duce genetica. Dar poate fi atât de mult bătut la cap acest popor (sau într-o altă zonă, oricare, de la craniu până. La măduva spinării) încât să fie determinat să meargă drept. Poate fi obligat prin fier sau prin foc, armele Sfintei Inchiziții la o autopedepsire de toată frumusețea. Să fie capabilă lumea să protesteze, sau să se mire? Dar va merge

acest popor și mai departe? Nu a fost cazul Italiei, Germaniei sau Portugaliei. La 18 iulie 1938, în metropolă, generalii Queipo de Llana și Mola fiind deja câștigați de partea sa, Franco lansează o insurecție rebelă, debarcând în Spania câțiva mauri de-ai să-i și *la Bandera*, legiunea sa străină.

Puțini sunt cei ce nu cunosc bilanțul acestui război civil, cel mai crud la vremea sa. Se estimează cam 600.000 de morți; 400.000 de exilați. Războiul a răvășit spiritele. Banc de probă pentru Mussolini și Hitler, care-l asistară pe Franco, războiul a rodat regulile de luptă modernă. Ele vor micșora Europa, în timpul primelor luni ale celui de-al doilea război mondial. Începând din 1936, Salazar și-a deschis frontierele și lăzile sale secrete galițianului, participând de asemenea la *pronunciamiento*, trimițându-i legiunea din Viriato: 20.000 de soldați de elită. Pe front, ei alcătuiau o forță: 8.000 vor muri, cel mai greu tribut al pierderilor armatelor străine. Ca o prelungire politică a acestui sprijin, la 17 martie 1939, Spania franchistă și Portugalia salazaristă semnează Pactul Iberic. Acest pact sudează țările, în mod oficial, pentru o perioadă de zece ani. Într-adevăr, el se va prelungi până la dispariția șefilor de state.

Prea absorbită de propriile sale crize, lumea nu se mai sinchisește, după aceea, de ceea ce se petrecea încă la sud de Pirinei. Universul incendiat va ajunge repede să considere chiar că peninsula Iberică este ca o insuliță a păcii.

Pacea? În Portugalia ca și Spania lumea continuă să moară, dar în tăcerea ascunzișurilor. Fără îndoială mai mult de 250.000 de execuții prin împușcare sau prin garou. Opoziția e hăituită, regionalismul este sprijinit, presei i se pune botniță, noțiunea de libertate se șterge. Franco și Salazar doresc să extirpeze nu numai rădăcinile liberalismului, în vederea modelării unei societăți noi, ci propriilor lor țări pe care le combat ei înșiși. Și acest război interior se va prelungi toată viața lor, împietrindu-i pe compatrioți. Acesta era reversul negru al fascismului. Ostil, reformelor, el nu putea decât să dărâme, niciodată să construiască, din lipsa sprijinului, a adeziunii totale a oamenilor pe care-i supune. Fondat pe teroare, el se gălbejește, apoi se întunecă, atunci când această teroare dispare. Hitler înțelesese aceasta, de vreme ce instituise tabere de concentrare în Germania, încă din 1933. Or, groaza de tirani nu se stinse niciodată în Portugalia ca și în Spania. Aceștia se mărginiră să nu o facă vizibilă

cetățenilor. Până la urmă, a recurge la tortură devenise ceva obișnuit. Tortura se practica la Madrid și în toate provinciile spaniole. Ea se va practica la Lisabona, în subsolurile Palatului Justiției, într-o aripă a închisorii Cazias, în cartierul general al P.I.D.E., la poliția secretă.

Mânați de ignoranța lor identică cu îndoiala, de credința lor religioasă modificată, Franco și Salazar duc, începând de acum, același mod de viață. Ei se închid în mister, gărzile golind tot împrejurul reședințelor lor. Primul în palatul Pardo, aproape de Madrid, cel de-al doilea la Estoril, care domină Lisabona. Călătoresc foarte puțin și nu se vor întâlni decât de șapte ori, căci astfel de șefi de state se îndoiesc mereu de tot și cred că în absența lor, un altul s-ar instala pe locul ce-l ocupă ei. Omnipotenți, ei nu ignoră faptul că popoarele conduse cu bățul trebuie să simtă fără încetare în spatele lor prezența profesorului și a ciomagului.

Cu siguranță că se pot observa diferențe în comportamentul lor, dar diferențe minore. Salazar se îmbracă cu costume cu linie sobră, negre, cere să i se spună „Domnul Ministru”. Purtând titlul de „*Generalissim*”, Franco își alege, din contră uniforme

acoperite cu fireturi, în special din cele ale amiralilor, de vreme ce el nu reușise niciodată să devină marinar. Nu cere decât rapoarte orale colaboratorilor săi. Detestă munca, studiul, cititul și scrisul. Dosarele, care se strâng vrafuri pe biroul său, nu sunt acolo decât pentru a impresiona; nu sunt niciodată deschise, niciodată examinate. Salazar, din contră, refuză orice contact uman. Cere note, analize, o fantastică risipă de hârtie. Aceasta îl liniștește. Departe de ceilalți, el meditează.

Efectele sterile ale politicii lor nu se vor măsura decât mult mai târziu.

În 1960, prin intermediul primelor grupuri de turiști europeni care trecuseră, în sfârșit, zidul pirinean, desfășurându-se ca niște pânze de corabie, într-o nouă căutare a soarelui pe plajele blonde și goale ale Atlanticului și ale Mediteranei. Ca să ajungă la acest nisip, traversând cele două teritorii pe drumuri hurducate și nesigure, ei descoperiră aici un Ev Mediu în plin secol XX. Două națiuni vegetând la periferia lumii occidentale, cu un procentaj de extindere foarte scăzut, iremediabil despărțite de progresul tehnologic, bune doar pentru a exporta sudoarea și brațele de muncă, pentru a îndeplini

aiurea sarcini ingrate care repugnă oamenilor.

În 1960, de asemenea, boli serioase începură să-i slăbească pe Salazar și Franco, explicând de ce țările lor vor întârzia atâta smulgerea dintr-o letargie în care fuseseră scufundate până atunci. Franco fu lovit primul de boală.

Constituția sa de fier fusese adesea lăudată de cei apropiați. „De când ajunsese la putere, spuneau ei, nu stătuse în pat, bolnav, decât de șase ori: două gripe cam urâte și o intoxicație alimentară înainte de 1960, apoi un abces dentar serios, o inflamație intestinală în 1973, iar în 1974 o flebită la piciorul drept”. Era adevărat. Se verificase, de asemenea, că o hemoragie gastrică provocată de folosirea masivă și aberantă a medicamentelor anticoagulante, complicase această flebită. Anturajul lui *Caudillo* nu iertă deloc greșeala doctorului Vicente Gil, care-l îngrijise pe Franco timp de treizeci și patru de ani. Fu înlocuit cu un endocrinolog, doctorul Vicente Pazuelo. *Caudillo* pierdu doi litri de sânge. Îl vedeau deja mort. El se redresa căci în familia sa oamenii mureau cam pe la 100 de ani. Ereditatea contează, evident, dar șeful statului spaniol își menaja, de asemenea, acest capital, ducând o viață austeră, ascetică. Nu tolera nici măcar

să se fumeze în prezența sa.

Totuși - și Spania nu află asta în mod oficial decât la sfârșitul lui 1975 - o tulburare gravă îl slăbea de peste cincisprezece ani: boala lui Parkinson, această degenerescență progresivă a centrului cerebral care comandă tonusul muscular. Lipsit de L-Dopa, medicamentul său cotidian, ce se utilizează pretutindeni pentru a stopa boala, Franco ar fi fost un mare infirm. Chiar controlată astfel, boala lui Parkinson, subminează totuși moralul celor pe care-i atinge. Favorizează rigiditatea mentală, dezvoltă ideile fixe, distruge simțul adaptării, frânează imaginația și blochează percepția amplă a informațiilor.⁴² Sunt handicapuri grele pentru cine pretinde că dirijează o națiune în această stare. Astfel, paralizat din punct de vedere intelectual, evident, Franco a plonjat întreaga Spanie în parkinsonism.

Răul ascuns care-l roade pe Salazar, începând din anul 1960 se numește schizoidie. Psihiatrul german Kretschmer a definit această tulburare mentală în 1921. Această înclinație de a se izola de mediul

42 Dr. L. Israël „*Fréquences des troubles mentaux chez les parkinsoniens âgés*”, in *Médecine et Hygiène*, 32867871. Genève, 1975.

ambiant și de a pierde contactul cu acest mediu, înclinație pe care o prezintă în mod normal unii indivizi din categoria artiștilor și filosofilor devine maladivă când pe ea se grefează tulburări de comportament. Exact cazul lui Salazar. Viața sa închisă și inteligența canalizată spre studiul trecutului au accentuat tendința schizofrenică, cu puseuri de halucinații și paranoia, exprimate în delirul său pentru putere. Rupt de spațiu și timp, în neconcordanță cu ele, el vorbea, într-adevăr, totdeauna despre țara sa ca despre o mare putere colonială. Se atârna cu disperare de resturile Imperiului portughez. Timp de opt ani conduse o serie de operații militare, ruinătoare și zadarnice, contra gherilei naționaliste negre din Angola, Mozambic și Guineea, în detrimentul dezvoltării economice sociale și intelectuale a metropolei. Trăind printre fantasme, luând umbrele drept realitate, el se scufunda.

Arterioscleroza în legătură cu care se pun întrebări când și cum se instalase la o asemenea ființă, această arterioscleroză, care impune o frugalitate severă, agravă tulburarea mentală.

În august 1968, la șaptezeci și nouă de ani, avu un leșin, în propria sa cameră. Medicii diagnosticară

că un hematom sanguin comprimase creierul, îndărătul craniului. Guvernul portughez cheamă de îndată pe doctorul Houston Merritt, neurolog american, de renume mondial. Operat cu succes, la 7 septembrie, Salazar devine apoi victima (zece zile mai târziu) unei tromboze cerebrale masive care-l lasă paralizat pe partea dreaptă. Pus sub asistență respiratorie, căci starea sa comatoasă se prelungea, el suportă iremediabile deformări în zona creierului, care este acum insuficient irigat. Va rămâne o sută cincizeci de zile la spital, înainte de a fi condus mai mult mort decât viu la reședința sa. Uneori, în fotoliul rulant, este scos la soare. Este înadins prezentat în lumina reflectoarelor în fața camerelor de luat vederi, cu scopul de a arăta poporului portughez că încă există. Chiar dacă el nu mai are mintea sa de altă dată.

Teroarea pe care o inspira, până atunci, persistă la ai săi atât de mult, încât nimeni nu îndrăznește să-i spună, în rarele lui momente de semiluciditate, că Marcello Caetano l-a înlocuit în funcția de șef al statului. El se crede încă la conducere. Numai guvernanta sa, tot așa de bătrână ca și el, vorbește uneori de demisie, de odihnă. „Nu pot, spune el cu

glas tremurat, nimeni nu-mi poate succeda". Nici măcar nu știe că nu mai e nimic. Și asta se prelungește timp de doi ani. La 27 iulie 1970, un infarct major, urmat de o infecție renală îl doboară. El lasă secolului XX un ciorap cu bani echivalând nouă sute de tone de aur, și o Portugalia brăzdată în lung și-n lat de dispute.

Până atunci, moartea l-a zguduit rar pe generalul Franco. Adesea, trecând pe lângă ea, în tinerețe, dispensându-se mai târziu prea mult de gândul acesta, ea nu l-a impresionat prin materialitatea ei. Ceea ce-l șochează după moartea lui Salazar, este că, nici nu fusese bine înmormântat la Santa Comba Dao și puterea celui dispărut se și topește în memoria oamenilor. Liberalismul, despre care se presupusese că era peste tot împrăștiat, își scotea capul în Portugalia. Franco chiar avu timp să-l vadă venind la putere în această țară. Ce va deveni Spania după dispariția sa?

Momentul se apropie, mai repede chiar decât s-ar crede. „Sunt logodnicul morții” fredona el la începutul lunii octombrie 1975, în timp ce-și făcea exercițiile cotidiene de mers pe culoarul celui de al doilea etaj, la Pardo. Cântecele fetiș, refrenul legiunii

sale străine. În fața celor doi infirmieri care-l însoțeau, în fața familiei sale, el părea pe atunci în plină formă. Numai doctorul Vicente Pazuelo, noul său medic îl găsea prea slab. Fața sa, diafană, i se părea de ceară. Semne periculoase. Pe data de 14, în luna aceea, *Caudâllo* nu mai părăsea deja camera. Pe 16, el respira cu dificultate și vomă puțin. Urcând din torax, o vagă durere iradia în tot pieptul. Se vorbea despre gripa, la Madrid, cum se obișnuia peste tot în lume, când era vorba de sănătatea unui șef de stat. Dar doctorul Pazuelo știa că venise timpul grijilor serioase. În cincisprezece luni, la rândul său, avusese destui timp să-și cunoască bine pacientul, să-i cunoască forțele reale și slăbiciunile. Vitalitatea era încă mare, dar vasele de sânge erau lezate, inima și creierul fuseseră vizate. Atacul care se anunța impunea deci o vigilență întărită.

Doctorul Christobal Martínez Bordiu, marchiz de Villaverde. Și ginerele lui Franco întocmi îndată o listă cu medicii care urmau să fie convocați imediat, șase cardiologi, cei mai reputați din Spania. În plus, tot ceea ce medicina spaniolă număra, ca persoană cu înaltă calificare în materie de reanimare, de tulburări organice grave, toți fură alertați. Erau ca un fel de

rezervă, mobilizată pe măsură ce complicațiile ce puteau fi prevăzute s-ar fi manifestat. El însuși își luă sarcina să organizeze în camera alăturată celei a lui Franco, un material complet al unui echipament de îngrijire în domeniul terapiei intensive.

Așezat pe marele pat, Special conceput pentru cei bolnavi de flebită, căruia o mașină îi imprimă o mișcare continuă abia perceptibilă, dar care e suficientă pentru a facilita circulația sanguină în corp, Franco semna, indiferent la rumoarea casei. Putea intra oricând în stadiul ultim al bolii; statul major organizat în vederea ultimei lupte era pregătit. Douăzeci și trei de medici în total. Lumea avea să le cunoască în curând numele. Ei semnau cele aproximativ o sută de buletine care marcau interminabila agonie a lui Franco. O litanie care interpreta rău asprimea maratonului terapeutic deja început. Ca și confrății lor americani din Kansas, care au întârziat timp de două luni sfârșitul fostului președinte Harry Truman, în 1972. Medicii spanioli știau că aveau de înfruntat o serie de bătălii, dar că o vor pierde pe ultima.⁴³

43 Pierre Accoce „*Le dernier défi de France*” în L'Express no 2170, p. 93 à 98 10-16 novembre, 1975.

Totul începe într-o zi de vineri, 17 octombrie, către orele zece și treizeci de minute în plin Consiliu de miniștri, la primul etaj al palatului Pardo. Franco purta pe piept, invizibilă, dedesubtul hainelor, o minune miniaturizată a electronicii americane, concepută pentru astronautii de la N.A.S.A.: un transmițător prin radio a ritmului cardiac. La câțiva zeci de metri, la etajul al doilea, medicii urmăreau, pe ecranul lor catodic, pulsațiile comunicate de electrozii lipiți pe pielea șefului statului. După zece minute de la deschiderea Consiliului se dădu alarma: inima suferea. Dar, din inițiativa sa proprie, Franco ridicase ședința și urca în ascensorul său particular. Avea un atac de anghină pectorală. Criza impunea odihnă completă.

Cinci zile mai târziu, la ora douăzeci și cincisprezece minute, se declară o insuficiență cardiacă puternică: ventriculul stâng. El se epuizase tot propulsând ani în șir sângele în arterele strangulate de arterioscleroză. Incapabil de a se goli, acum se umfla. În ciuda tratamentelor, de-a lungul celor două zile care urmară, insuficiența cardiacă se întinse. Ea antrenează o primă serie de complicații care se vor desfășura în lanț: un edem pulmonar

puternic. Fără forță, din cauza căderii ventriculului arterial, sângele trenează în capilarele plămânilor. Ele se umflă și plasma sanguină va trece prin pereții lor. O inundare brutală care invadează alveolele, bronhiile, traheea. Pericolul de asfixiere este puternic. Ajutat cu oxigen, pus sub o riguroasă medicație, Franco se întunecă mereu intrând pe jumătate în comă.

O muzică gravă transmisă pe posturile de radio îi alertează pe spanioli pe 25 octombrie. *Caudillo* nu se simte bine. Deși fusese resorbit, edemul pulmonar a avut consecințe care au agravat tabloul clinic. Lichidul seros, trecând prin gura pacientului invadase tubul digestiv. O întindere abdominală excesivă se instalase, iar sărurile erau reținute de organism. În același timp, proasta irigare sanguină încetini funcționarea rinichilor. Procentul substanțelor azotate urcă în sânge. Criza de uremie se apropia.

La Pardo era o stare generală de deprimare. Persoanele oficiale ale regimului se înghesuiau la primul etaj. Numai familia avea acces la cel de-al doilea, prin intermediul ascensorului în fața căruia fusese instalată paza. Pentru toți, sfârșitul fatal era aproape. Medicii, totuși, nu se nelinișteau. Aveau situația încă sub controlul lor. Chimia va învinge cu

ușurință constipația, va reduce cu siguranță această distensiune abdominală și va stopa criza de uremie. Dacă trebuie, pentru a epura sângele lui *Caudillo*, ei vor utiliza un rinichi artificial, portabil, care-l aveau în dotare. Ceea ce-i face să fie îngrijorați, este apariția hemoragiei gastrice. Punctul slab al lui Franco era tocmai această ușurință cu care pierdea din abundență sângele. Doctorii ripostează pas cu pas, folosind medicamente hemostatice și transfuzii de plasmă. Armele nu lipsesc din arsenalul științei. Ei analizează, apoi fac manevre ca la paradă. Dar ceea ce nu se poate pune niciodată în ecuație este inexplicabilul, este tocmai această voință de a trăi. Ea este adânc fixată în corpul lui Franco. Tenul devine rozaliu, conștiința renaște. Și intră, duminică, 26 octombrie, într-o fază surprinzătoare de reabilitare.

Cei intimi se bucură, vizitele se amplifică și sunt tot mai prelungite. Acest „mai bine” aparent durează două zile, căci insuficiența cardiacă ce a declanșat cataclismul organic persistă. Pe ascuns, ea se întinde, trece dincolo de ventriculul stâng, îl va copleși apoi și pe cel drept. Există o lege biologică inexorabilă: tot ceea ce rămâne, la început, reținut într-un singur loc, mai devreme sau mai târziu reușește să cucerească

încă unul. Chiar mai repede decât cel stâng, căci el este de șapte ori mai puțin puternic, ventriculul drept se lasă dilatat de stagnarea sângelui, pe 28 octombrie. Nemaigolindu-se, el nu mai poate aspira tot sângele venos provenind de la organe. Se va mai produce o stază, de data aceasta abdominală. Ea va. Amenința viscerele: intestinele, stomacul, ficatul, ea poate conduce la ciroză, evident mortală.

Medicii nu mai au răgazul de a redacta comunicatele de sănătate. Se dau bătuți în fața furtunii. O puternică hemoragie intestinală semnalează dovada că cheagurile obstrucționează venele mezenterice. Această rețea se termină cu o venă ce are rol de a drena către ficat tot sângele din intestin. Sângele se descarcă. Ca să fim clari, era un infarct al intestinului. Acest rău poate antrena cangrena, poate evolua spre peritonită mortală. Prima consecință este o ascită, o acumulare de lichid seros și de sânge în cavitatea peritoneală. Burta se umflă. Peritonul se poate infecta. E credibil faptul că în aceste momente, în fața unei astfel de avalanșe medicii încrucișează brațele. De fapt, în seara aceea ei sau și retras. Dinspre exterior, miniștrii, notabilitățile, toți se îndreaptă spre Pardo. Porțile palatului se

deschid în fața arhiepiscopului de Saragossa, Mgr Pedro Cantero Caudrado. El aduce o relicvă, pelerina Sfintei Fecioare din Pilar. Pietatea lui Franco era cunoscută în toate diocesele Spaniei. El păstrase mâna sfintei Tereza d'Avila într-o raclă. Ea a tronat în capela sa, uneori chiar și în biroul său. Când arhiepiscopul sosește, omul devine dintr-odată conștient. E de părere că a venit ceasul trecerii pragului celui mare? E vremea oare ca medicina să fie lăsată deoparte și să fie ascultată credința? Materialul clinic fusese înlăturat în parte, pentru ca relicva sfântă să poată fi depusă, și fu depusă chiar pe el. Și atunci, soția sa, fiica sa, cei apropiați, l-au văzut plângând. Apoi a închis ochii.

Începând din această zi ne putem îndoi că generalul Franco a mai avut momente de luciditate. Tonul comunicatelor de sănătate se schimbaseră; deveniseră foarte zgârcite în detalii. Ca și când fusese vorba nu despre lupta personală a unui om cu moartea, ci mai degrabă de asaltul contra imposibilului dat de o echipă de medici plini de energie. Căci ei reveniseră la căpătâiul lui Franco imediat după plecarea preoților. De miercuri, 29 octombrie până luni 3 noiembrie, semnele

insuficienței cardiace au persistat, ca și ascita și hemoragiile. Acestea au impus transfuzii intensive: șase litri de sânge, mai mult decât conținea chiar corpul, care nu cântărea, în acel moment, decât patruzeci de kilograme. Pas după pas, medicina bătea în retragere. Se punea problema abandonului său, oricât ar fi costat, ofensiva continuă.

Tot la cererile marchizului de Villaverde, un bloc operatoriu de urgență; fără asepsie, fu montat în grabă în incinta Pardo-ului, la două sute de metri de palat, în cazarma gardienilor. Aici fu transportat Franco. I se făcu o primă operație, la nivelul stomacului, cu scopul de a izola focarul primei hemoragii. Cea de-a doua operație este hotărâtă imediat și efectuată pe cavitatea abdominală. Trei ore, pe total! „O șansă dintr-o sută însemna reușita”, așa se exprimase echipa medicală.

Să reușească ce? Insuficiența circulatorie continuă să se agraveze. O tromboflebită în coapsa stângă. Se manifestă o nouă hemoragie gastrică. O altă criză de uremie îi obligă, de data aceasta, să recurgă la rinichiul artificial. Medicii se resemnează și duc corpul lui Franco la spitalul La Paz. Și ei operează aici din nou, fac transfuzii mereu, (cincizeci de litri de

sânge), taie, cos, sondează, congelează, încearcă medicamente venite de la baza militară americană instalată la Torrejon de Ardoz. *Caudillo* nu mai este decât un înveliș de carne pe care-l însuflețesc aceste mașini capabile să dea iluzia vieții, atâta timp cât li se furnizează curent electric. De mult timp creierul nu mai emite unde; era deja mort. Frenezia încetează joi, 20 noiembrie 1975, la ora cinci și douăzeci și cinci de minute.

O astfel de furie terapeutică, acest dispreț al bunului simț nu se explică deloc. Pe plan politic, regimul nu avea deloc nevoie de asta. Precauțiile sale fuseseră luate. Succesiunea era asigurată cu Juan Carlos, armata deținea controlul asupra Spaniei, contrar a ceea ce se petrecea în Portugalia. Medicina spaniolă n-a tras niciun învățământ din această luptă epuizantă, clasică și cunoscută. Doar dacă nu cumva trebuiau convinși spaniolii că ei ar fi avut un șef de stat indestructibil? Tristă escrocherie!

Procedând astfel, ai săi nu-i furaseră numai moartea, lui Franco, ci îl lipsiseră de asemenea de una dintre ultimele sale dorințe. Vrusese să-și afle odihna într-o capelă de granit, în centrul unui mic cimitir de țară la doi kilometri de Pardo. Locul era gata. Și pe o

dală de doi metri lungime - tot megalomanie - nu mai rămăsese decât să i se graveze numele. Au transportat rămășițele sale pământești în Valea Morților, la vreo cincizeci de kilometri de Madrid, în necropola războiului civil. Aici fură depuse în fundul unui cavou amenajat în mare grabă, într-o criptă. Rugămintea unui muribund, fie el dictator sau general, înseamnă puțin lucru pentru cei ce rămân în viață.

Konrad Adenauer

„Voiam să fiu notar, la țară, să nu depun prea mult efort. Și să trăiesc cu exact atâția bani în buzunar încât familia mea să nu cunoască grijile materiale”. La sfârșitul perioadei sale de influență, în fruntea Germaniei Federale, cancelarul Konrad Adenauer servea tot timpul acest discurs invitațiilor săi. „Noi nu suntem stăpânii dorințelor noastre” adăuga el, când i se făcea complimentul că el încă muncea, la vârsta la care atâția alții nu făceau decât să cultive trandafiri. Totul pare spus cu o bunătate prefăcută, fără ca vreo trăsătură să se miște pe fața sa uimită. O mască de lemn, asta era, un asiatic. Dar lucrul nu se datora naturii, ci operațiilor chirurgicale pe oase, drept urmare a unui vechi accident de

automobil.

Reflecțiile sale surprindeau. În trecut, fusese jurist și ar fi devenit fără dificultate notar în provincie, dacă aceasta i-ar fi fost cu adevărat dorința. În plus, foarte puține ființe au fost, mai mult decât el, stăpâne pe dorințele lor. Atâta timp cât nazismul bântuise, știu să-și întrețină aspirațiile în amorteală. Apoi se sui pe culmile puterii, la vârsta canonică de șaptezeci și trei de ani.

Interpreta el ceva? Orice politician are în comun cu actorii simțul scenei, aptitudinea de a transpune sentimente care nu vin totdeauna din inimă, actorii fiind, în general, niște mincinoși mai buni. Dar ipoteza nu convinge. Adenauer a fost tranșant față de cei din Renania, și n-a avut niciodată înclinație spre umor.

Să fi insinuat el, astfel, că ambiția nu a ghidat niciodată pașii săi? Supoziție îndoielnică și aceasta. Altruistii nu ajung niciodată în seraiul celor puternici. Ar face oamenii ceva la care nu țin cu adevărat? Or, Adenauer a rămas timp de aproape cincisprezece ani la conducere, la palatul Schaumburg, din Bonn.

Din toate rămâne eventualitatea unor propoziții lipsite de un sens profund. Pe acestea le-a multiplicat Adenauer la acea epocă. Chiar până la punctul la care

generalul de Gaulle remarca în 1962, în timpul unei vizite a cancelarului făcută la Paris: „Ați văzut, Chaban? zise generalul către președintele Adunării Naționale. Mă vedeți pe mine sfârșind astfel?” Dar Konrad Adenauer nu-și dădea seama că deja își asuma riscuri și că Republica și le asuma, astfel, și ea. Fără îndoială că ea l-ar fi iertat; îi datora mult. El o mânăse spre cristelnița botezului⁴⁴, în 1949, el îi asigura răspândirea. Cu toate acestea și-a estompat el însuși propria strălucire, pentru că nu reușea niciodată să lase deoparte arta actoriei.

În timpul următoarelor luni, după sfârșitul războiului, Germania se căuta pe sine. Iat-o nu numai zguduită, ci și împărțită în două, lipsită de libertate. La est, pe o linie care mergea de la Lübeck la Duderstadt, până la Hof, sovieticii ocupă mai bine de o treime din teritoriu. La vest, americanii, englezii și francezii își împart restul, în trei zone. Dintre ruine răsar, totuși, cei care-i vor da înapoi suflul. Astfel, Kölnul, citadela industrială din Rhenania, îl regăsește pe Konrad Adenauer.

44 Aluzie la „botezarea noului stat vest-german, care formează după unificarea zonelor de ocupație americană, engleză și franceză”.

Nu rămăseseră decât puțin autohtoni în orașul distrus pe trei sferturi. Ca revanșă, mulți rătăcitori veniți din toate punctele țării, se stabilesc sub un adăpost provizoriu sau într-o groapă, pentru a reuși să supraviețuiască. Pentru cea mai mare parte, acest om bătrân este un necunoscut. Tocmai fusese eliberat din închisorile în care îl ținuseră naziștii în 1944. Ei îl mai băgaseră o dată la închisoare, dar numai pentru un an în 1933. Primar în Köln, înainte de venirea lor la putere, catolic înfocat, democrat zelos, Adenauer nu va fi niciodată de partea lui Hitler, nici nu-l va servi. El se estompase pur și simplu, consemnat la domiciliu, într-o reședință supravegheată.

Când reveni la primăria din Köln, intra în cel deal șaptezecilea an. Fața sa impenetrabilă, de mandarin, se acoperise cu riduri fine. Forma sa fizică, mediocră, sărea în ochi. Din tinerețe, avea unele necazuri legate de bustul său strâmt și cavernos. Capacitatea respiratorie limitată ca și tuberculoza pulmonară îl făcură inapt pentru serviciul militar. Periodic, câte o bronșită cronică rebelă îl slăbea și mai mult. Ea explica înclinația sa spre guturai, spre bronhopneumonii, sau pneumonii. Moralul său părea pus mult la încercare. Urma să fie în curând văduv,

pentru a doua oară. Leucemia o distruge pe soția sa, mai tânără decât el cam cu vreo douăzeci de ani. Prima sa soție murise în 1916, exact înainte ca el să devină primar în Köln, pentru prima oară. Și ea avusese tuberculoză. Fusesse bogată și-l smulsese din condiția sa modestă, de la magistratură. Ea fu aceea care-l lansă în afaceri, apoi în politica municipală. Edili dispuși să muncească, așa cum se pare că fusese acesta, nu se înmulțesc prea repede și nici prin tot locul. Dar englezii, care au primit Colonia ca parte a sectorului lor, se tremură. Presimțeau ei că se afla în el, în același timp, un Carol cel Mare⁴⁵ și un Bismarck?⁴⁶ Adică un caracter cu multe umbre, deși dovedise o bună educație și o aparentă curtoazie? Ei ieșiseră prin marcați din război pentru a tolera ca un german, chiar dacă se remarcă din masa de oameni, să le țină piept sau să le dea lecții. Or, el exact asta făcea, și chiar cu grabă febrilă. O grabă ce explică încercările la care erau supuși concetățenii săi. Cunoșteau pe propria lor piele calamitățile pe care ei înșiși le semănaseră cam peste tot, în Europa. Foamea

45 Întemeietorul Imperiului Carolingian încoronat în anul 800 ca împărat.

46 Otto von Bismarck cancelar al Germaniei între anii 1871—1890, supranumit „cancelarul de fier“.

îi amenința. Tot așa și epidemiile. Certurile îl opun pe Adenauer ocupanților Germaniei. Aceștia ajung să-l alunge de la primărie.

Konrad Adenauer ar fi putut, în acest moment, să se retragă din politică. De altfel, intra deja în vârsta serenității. Totuși, el simți că timpurile îi vor fi favorabile. Ținute strâns până atunci de teama nazistă, voința și puterea sa ies la iveală. Niciodată nu avea să întâlnească o ocazie asemănătoare. Timp de decenii, el și-a înăbușit timiditatea, și-a ascuns dificultățile de comunicare cu ceilalți, și-a combătut un mai vechi complex de inferioritate care venea din epoca în care era un student sărac. O energie fecundă fierbe în el. Iată că, în sfârșit, ea iese la iveală și carcasa zgomotoasă o urmează. Fondează partidul democrat-creștin, în Rhenania.

Cei ce se arată înflăcărați, sau mistici, vizionarii, toți aceștia îi pot subjuga totdeauna pe nemți. Hitler îi făcuse să meargă cu surle și trâmbițe, timp de doisprezece ani, până la frenezie, apoi până la prăbușire. I-ai fi crezut moi, frânți de șira spinării, goi la simțire pentru multă vreme. Or, un bătrân îi trezește, cu cuvinte pe care ei le uitaseră: „democrație”, „libertate”. El le cere să se smulgă din

disperare cu propriile lor forțe, să demonstreze lumii că pot să și construiască, nu numai să distrugă. Începând din 1948, cel mai întunecat an de după război, el reuși să-i mobilizeze.

În anul acela, nu fără câteva rezerve din partea francezilor, Aliații din zona occidentală își uniră zonele respective formând Germania. În sectorul lor, la Est, sovieticii dau și ei o replică și creează un guvern adevărat, încredințat germanilor pe care însă îi controlează. Iremediabilul! Germania formează totuși două ansambluri pe care le separă o cortină de fier. Fiecare parte va evolua conform destinului ei, pe căi paralele însă, străine una de cealaltă. Și înfruntarea nu întârzie deloc. O primă criză izbucnește la Berlin, dar rușii blochează drumurile de acces până aici. Timp de treisprezece luni, fosta capitală nu va reuși să supraviețuiască decât prin intermediul podului aerian impresionant menținut de americani. Se naște atunci un război rece care amenință să degenereze. Dar la 1 septembrie 1948, de asemenea, aleșii din diversele landuri germane de Vest se întâlnesc la Bonn; oraș decretat capitală în circumstanțele actuale. Konrad Adenauer prezidează acest Consiliu Parlamentar excepțional. Orele noilor deputați sunt numărate de

acest mentor veteran. Ei trebuie să elaboreze o nouă Constituție, să stabilească Republica federală, moștenitoarea vechiului Stat german. Primele alegeri generale la 14 august 1949, dau o ușoară majoritate democrat-creștinilor. Liberalul Theodor Heuss devine președintele Republicii. La 12 septembrie, el îl numește pe Konrad Adenauer cancelar, funcție echivalentă cu a unui prim-ministru. Cel ce va ține hățul, căci, el va fi adevăratul patron.

Patru ursitori veghează la leagănul acestui nou născut cărunt, venit atât de târziu la clubul oamenilor de stat. Ele se numesc: Neîncrederea, Rezerva, Disprețul, Inteligența. Un cocktail exploziv! Konrad Adenauer nu are încredere, într-adevăr, în comunism și în Uniunea Sovietică. Circumspecția sa vizează și Anglia, de aceea el se arată inflexibil în ceea ce o privește. Conform părerii sale, adevărata putere la vest, este cea americană; el își va construi politica legându-se cât mai mult posibil de Washington. Suspicios, agresiv, insensibil la omagii ca și la critici, disprețuiește părerile altora. Cât despre intoleranță, intransigența sa de patriarh nu întârzie să se manifeste, căci interzice tutunul, interzice chiar și miniștrilor să fumeze în timpul reuniunilor Consiliului.

Punctual, el impune și altora respectul aceleiași discipline. Sever în ceea ce privește codul bunelor maniere, el dă o înaltă ținută adunărilor. Atent la aparențe el îi dojenește pe consilieri când încălțăminte lor strălucește prea puțin pentru gustul său.

Încă nu este vorba decât de manii neînsemnate. Acestea cântăresc puțin în fața exemplului pe care el îl dă. Sarcina sa e covârșitoare: lansarea reconstrucției, căci 14.000.000 de refugiați, veniți din Est, nu au adăpost, relansarea economiei, ameliorarea colaborării exterioare cu Occidentul, abolirea succesivă a ultimelor restricții de control ale aliaților, crearea trustului oțel-cărbune, adeziunea la N.A.T.O., formarea *Bundeswehr*-ului și a noii armate. Iată miracolul german. Și Konrad Adenauer devine sufletul acestui miracol.

Uneori, cei din preajmă se preocupă de sănătatea sa. Dar el consideră această preocupare ca o ingerință în viața sa particulară. Nu obținuse el o carte albă de la medicul său, doctorul Martini? Nu obținuse asigurarea că putea accepta sarcina de a conduce Statul? Să-l lase în pace. Totuși, din vreme în vreme se ascute o anumită formă de senilitate. De exemplu, el

se crede persecutat. Își imaginează că i se supraveghează convorbirile. Telefonice și cere anchete oficiale ministrului Comunicațiilor. Tot așa va lua în răspăr Elveția, convins că este spionat aici în timp ce-și petrece vacanța, că i se fură minele de cărbune aruncate în coșul de hârtii. Pentru psihiatri, aceasta denotă o stare paranoidă. Manifestările de felul acesta îi caracterizează pe orgolioși, pe neîncrezători, pe cei închistați în rigori. Sunt frecvente și la idealistii pasionați care deveneau atentatori la viața regilor, în trecut, sau la reformatorii fanatici.

Începând din 1953, la șaptezeci și șapte de ani, cancelarul Adenauer prezintă, de asemenea, tulburări de memorie. Se contrazice adesea, dar aruncă mereu greșelile sale în spinarea colaboratorilor. Aceștia se plâneau între altele că el nu consultă decât foarte rar documentele lor. Rapoartelor ministeriale le preferă bârfa. Când trece pragul anului optzeci al vieții sale, cei din apropiere notează apariția unei anosognozii, adică fenomenul de a nu mai observa evidențele. În aceste împrejurări nu acordă importanță nici vârstei sale, nici aspectului. Refuză să vadă amprenta anilor. Când discută cu industriași, unii mai tineri decât el și

care-i povestesc că au intenția de a ieși la pensie, rămâne uimit și-i consideră bolnavi. Agasat de curiozitatea fotografiilor, pune să fie plantați arbori împrejurul reședinței sale. Cum își pierduse măsura și noțiunea reală a timpului, ignoră faptul că aceste plante vor crește în următorii cincisprezece ani. Ajunge până acolo încât pune să nu fie publicate fotografiile oficiale care l-ar arăta prea bătrân. Totuși, lipsa sa de clarviziune durează puțin. Este convins că va trăi o sută de ani; în ceea ce-l privește, Dumnezeu nu poate pune o limită mai joasă compasiunii sale. Însă oricât am nega-o, căderea se accentuează. Este atins mai întâi organismul, apoi este atins și spiritul. Și așa, aspectele comportamentului său, care construiseră factori pozitivi, când era în floarea, vârstei, alunecă spre paroxism. O evoluție lentă, inexorabilă. Îndărătnicia sa devine deja încăpățănare puternică. Rigoarea, morală se moaie în fața rigidității mentale. Meticulozitatea i se transformă în obsesie. Puțin câte puțin, schemele cărora se supuneau gândurile sale se cristalizează. Decompensarea intelectuală îl stăpânește încetul cu încetul.

Apare acum și nevroza obsesivă. Se instalează fără zgomot și-i permite încă să ducă o existență

normală. Dar că tocește, totuși, inteligența. Devine perceptivă la ritualurile care-i însoțesc activitățile, la asprimea acțiunilor sale, la absența totală de fantezie care se manifestă în opțiunile pe care le face. Cu siguranță că el, asemeni multor oameni și-a reprimat impulsurile. Însă acum ele îl acoperă, îl copleșesc. În mod inconștient, le proiectează în acțiunile sale. Mai întâi în anticomunismul său plin de convingere, apoi în existența unui țap ispășitor. L-a găsit în umbra sa: vicecancelarul Ludwig Erhard. În ochii lui Adenauer, Erhard apărea drept o persoană care fuma prea mult, bea prea mult, mânca prea mult și care va fi incapabil să-l succeadă. Va face din el țapul său ispășitor, îl va urî, îl va trata ca pe „un tigru de hârtie”.

Cancelarul Adenauer împinge repede aceste două proiecții până la gradul de fobie, ceea ce demonstrează extinderea inevitabilă a nevrozei. Fobia, se știe deja, este o teamă sau o repulsie irațională, obsedantă. Ea survine în circumstanțe determinate, totdeauna aceleași pentru fiecare bolnav. În spiritul celui pe care-l atinge ea este în realitate rodul declanșării unui mecanism de apărare. O apărare împotriva unei infinite neliniști, născută în subconștient. Bolnavul o transferă asupra altui

individ, asupra unui obiect sau a unei idei care nu justifică totuși o astfel de emoție. Vederea acestei ființe, a acestui lucru sau a sistemului de care ai oroare, blochează apoi orice analiză obiectivă, rațională sau rezonabilă, la bolnavul ce posedă boala.

O altă mare personalitate având fobie a facilitat instalarea nevrozei obsesive a lui Konrad Adenauer: John Foster Dulles, care a fost secretar de stat la Afaceri externe pe lângă președintele american Dwight Eisenhower, până când a murit de cancer. Deși Adenauer s-a lăudat adesea cu faptul de a nu fi avut niciodată vreun profesor în materie de politică, Dulles a jucat totuși acest rol. El fu adevăratul aliat al cancelarului german timp de șase ani, la Washington. Împreună, ei au ținut piept diplomației sovietice, sub tempo-ul impus de american, care se rezuma în câteva cuvinte: „Nicio concesie să nu fie făcută fără o concesie prealabilă și mai importantă chiar, a Moscovei; încăpățânare și inflexibilitate, căci flexibilitatea, în politică, nu înseamnă iluzie”. Totuși, fobia comunismului și cea pe care o poartă vicecancelarului Erhard paralizează atât de mult creierul și reflexele cancelarului Adenauer încât nu mai deosebește capcanele care acoperă uneori politica

și diplomația, încât nici nu mai are forța morală ce i-ar fi permis să țină piept șantajelor atât de dese în universul Marilor Personalități. Toate acestea îl vor determina să comită erori grave în 1957, apoi în 1959.

În ziua de 9 septembrie 1957 răspunzând unei invitații a sovieticilor, se duce la Moscova. N-a putut evita călătoria. Ar fi fost altfel acuzat că neglija fie și cea mai mică șansă de a ameliora soarta germanilor din Est, pe care el voia să-i atașeze Republicii Federale. Rușii cunosc neîncrederea sa bolnăvicioasă în ceea ce-i privește, dar nu sunt neștiutori nici în legătură cu noua sa feblețe. Ei îl primesc cu cordialitate, și îi deschid, în vederea instalării sale, vila pe care o ocupase scriitorul Maxim Gorki. Nichita Hrușciiov însuși întinde capcana. Uniunea Sovietică – spunea el – dorește să stabilească relații diplomatice cu Republica Federală.

În schimb ea asigură reîntoarcerea în patrie a tuturor prizonierilor germani care se găseau pe atunci pe teritoriul Rusiei.

Or, Adenauer știa în principiu că Moscova întreținea deja relații de acest tip cu Germania de Est. Dacă acceptă, el împământeneste, dintr-o lovitură, ideea recunoașterii Germaniei orientale ca stat

independent, întărește ideea divizării definitive a Germaniei în două blocuri, în două țări străine. Un rival, sau un luptător cu lancea încă nerănit, ar riposta, ar fi pregătit un contrașantaj cu scopul de a-și paraliza adversarul, ar fi făcut chiar apel la conștiința lumii. Însă Konrad Adenauer se înclină în fața vehemenței verbale a lui Hrușciiov. Acceptă schimbul de mărfuri. În ziua aceea și-a semnat cu adevărat, el însuși, declinul.

O lună mai târziu își confirmă iarăși slăbiciunea. Sovieticii lansează Sputnik-ul, primul satelit artificial. Fapta îl impresionează pe cancelar și, la Bonn, el este convins că rușii posedă o tehnologie formidabil de avansată chiar față de americani. Leagă pe loc conversații serioase cu noul ambasador al Moscovei. Fără îndoială că trebuia să fie tehnician pentru a presupune că această supremație spațială nu va dura deloc, că știința americană va arăta dispreț și chiar va sfârși prin a da o lecție rușilor în domeniul discutat. Specialiștii săi din Republica Federală iau o astfel de atitudine. Dar ar fi fost nevoie ca omnipotentul cancelar să coboare din înaltele lui sfere, să-l cheme și să-i asculte. Nu remarcase încă, oare, că în jocul periculos instituit de protectorul său, Foster Dulles, el

fusese întotdeauna cel care cedase?

Va confirma încă o dată topirea regulată a capacităților sale de judecată în 1959. De această dată, din cauza fobiei sale referitoare la Ludwig Erhard. În anul acela, la Bonn, președintele Republicii, Theodor Heuss, își termina cel de-al doilea mandat. Se retrăgea. Konrad Adenauer decide să-și depună candidatura. Spre marea ușurare a Republicii Federale. Atingând onoarea supremă, redutabilul bătrân ar fi abandonat în sfârșit, puterea. Timp de două luni, își pregătește mereu campania electorală. Nu se pun niciun fel de dificultăți. Apoi devine dintr-odată conștient că nu va mai conduce țara, că va trece ștafeta politicianului pe care de fapt îl detestă. Ludwig Erhard va deveni cancelar. Adenauer renunță atunci la președinție, care trece în mâinile lui Heinrich Lübke. Tocmai își închidea cu mâna lui ușa, care, deschisă fiind, i-ar fi permis să intre, încă lucid, în istoria Germaniei.

Nu-i mai rămânea decât să se lase reprezentat la alegeri, ceea ce era contrar părerii mai multor membrii ai partidului. Obosită, plictisită, pentru că nu îndrăznea să-i întoarcă spatele cum ar fi cerut-o interesul ei general, Germania federală îl alege

cancelar pentru a patra oară, în 1961.

La optzeci și cinci de ani trecuți, își începe ultima domnie, pe care o va încredința lipsei de demnitate și care se va desfășura în rea-credință. Îl va ataca în mod josnic pe Willy Brandt⁴⁷, liderul social-democrat, amintind despre nașterea sa ilegitimă. Îl va ofensa în public pe Ludwig Erhard. Va încerca să îngrădească libertatea presei, se va dovedi ipohondru, irascibil și jenant. Îi va descuraja și pe ultimii săi credincioși, care îl vor constrânge să demisioneze înainte de sfârșitul mandatului, la optzeci și șapte de ani. O ieșire deloc elegantă. Paranoic fiind, el se cufundă în munca de redactare a „Memoriilor”. Însă nu deveni centenar, sfârșind prin a-l face și pe Dumnezeu însuși să se sature de a-l tot compătimi. Va ceda unei scurte boli, fără îndoială o tromboză cerebrală, la 19 aprilie 1967. La nouăzeci și unu de ani.

Charles de Gaulle

În 1958, Franța se clătina. Suferea de o anemie puternică pe care o întrețineau elanurile politice care blocau instituțiile. Lipsite de suflu, guvernele sale nu rezistau decât câteva săptămâni. Nici în metropolă,

⁴⁷ Din 1964 președinte al P.S.D., ulterior cancelar al R.F.G.

nici în Algeria, pe atunci colonie, unde acționa de vreo patru ani rebeliunea musulmană în fața unei armate care paraliza disensiunile, Statul nu mai avea autoritate.

Ca întotdeauna, în astfel de cazuri, fracțiunile politice își scot capul pe ici, pe colo. Unii, un pumn de oameni, zumzăie așa de puternic, încât fac să se creadă că izbucnește vreo revoluție. Alții botează slăbiciunea națională numind-o leucemie. Și a IV-a Republică se crede cu adevărat atinsă de această boală. Chiar în măduva spinării! Ea se lasă abandonului asemeni gorilelor în care instinctul de viață s-a topit până într-atât încât nu-și mai construie culcușuri, frânând chiar și reproducerea speciei. Moartea va veni. Totuși, înainte de a se întuneca la minte, vede trecând steagul în mâinile unui mare paladin care nu s-a ascuns deloc și nu și-a blamat rățăcirile manifestate încă de la naștere. Era în 1947 și persoana se numea Charles de Gaulle, general de brigadă aflat la pensie.

Unii observatori politici dădeau asigurări cum că ei ar fi recunoscut mâna sa în agitația care a grăbit sfârșitul celei de a IV-a Republici. Conform părerii lor efervescența a corespuns prea bine cu profețiile pe

care și le formula în discursuri acuzatoare urmărind să însuflețească Franța, în timp ce el se smulgea ca dintr-o trapă din Haute-Marne, Colombey-des-Deux-Églises. În săptămânile care au precedat distrugerea, numeroase umbre alunecau în parc strângându-se împrejurul unei mari case cu aspect burghez, care domina drumurile Lorainei. Ca și când aici se dădeau ordine. Și totuși, nu erau decât supoziții. În perfectă legalitate, generalul Charles de Gaulle a preluat comenzile. Colegiul de 76.000 de persoane însemnate, care-i numea încă pe președinții Republicii l-a ales cu 78 de procente din 100 posibile. O reîntoarcere târzie la cârmă, căci Charles de Gaulle intra, într-adevăr, în cel de al șaizeci și optulea an. Dar Franța nu făcea mofturi. Ea era palidă și, cu siguranță, încleiată. Pliurile grele ale pleoapelor mascau uneori o privire dezabuzată. Ținuta rămânea în continuare îngrijită. Vocea părea afectată și această voce cizela cu plăcere cuvinte rar folosite, care pătrund adânc. În brazda pe care o lasă, trecând, omul suscită mai mult ca totdeauna idolatria, și, în proporție oarecum egală, ura. Senzația de cald, apoi de frig, într-un cuvânt această stare îl exaltă și-i înseamnă puterea. Numai indiferența îi distrusese pe șefi de stat. De Gaulle

tocmai terminase de modelat o Constituție nouă ce va consacra cea de-a V-a Republică. Timp de unsprezece ani va ține cârma Franței. De-a lungul perioadei de dominație se va confrunta cu un întreg lot de probe politice și personale, dar le va trece pe toate.

Se număra printre privilegiații care parcă „nu-și simțeau corpul”; starea aceasta era o stare bună, absolută, după spusele medicilor. În realitate totul era un efort de voință. Niciun individ nu scapă total de mizeriile fizice, de-a lungul întregii sale vieți. Spre deosebire de oamenii obișnuiți, el nu a plecat urechea niciodată la aceste schimbări. Prin intermediul filosofiei și al triumfurilor lor, astfel de oameni se impun, tăcând, propriului organism care-i recunoaște drept Giganți. Evident că rezistența la boală presupune o constituție excepțională. Tot atât de evident este și că „monștrii” o posedă. Dar și instinctul puterii împins către paroxism și credința totală care-i face să alerge continuu, care-i distinge atât de mult de oamenii liniștiți, toate acestea îi protejează, de asemenea. Favorizat, astfel, Charles de Gaulle a știut să se retragă exact în momentul în care uzura îl acoperea. Tocmai pentru acest lucru foarte rar, exemplul său merită să fie remarcat.

O schemă obișnuită îți permite să-i judeci comod pe șefii de stat. Renumele lor stăruie în măsura în care țara lor strălucește. Dar, cu de Gaulle o astfel de cale ar face aprecierea falsă, fără îndoială, pentru că el n-a fost un politician în sensul strict al termenului, copt încet-încet în sânul partidului. Nici chiar un militar perfect nu a fost, deși a purtat uniforma o bună parte din viață. A marcat istoria prin propensiunea cu care s-a instalat la cârma Franței, de fiecare dată când veneau spre ea valuri puternice.

Când ea se clătina în plin vârtej, în 1940 el luă cârma fiind pe atunci destul de necunoscut de popor și smulse țara din dezonoare. Când ea se căuta pe sine, în 1944, aiurită și lipsită de vlagă după patru ani de convulsii și pe când încă se duceau lupte pe teritoriul ei, el o relansă pe calea democrației. Imediat ce imperiul său colonial se destrămasese și se accentuase înapoierea industrială, țara își vedea superioritatea dărâmată. Aceasta în anul 1958. Din nou el luă cârma. Pe firul a optsprezece ani ce se scurseseră, lumea se schimbase mult. Marile puteri tronau la Washington și la Moscova. Propulsate de o expansiune galopantă, Statele Unite făceau legile în sfera occidentală. Uniunea Sovietică își dezvoltă industria grea și se

înarma. Deschisese, cu lovituri puternice, era cuceririi spațiului și își propagă doctrina în rândul țărilor din lumea a treia pe care le înfunda de tot sărăcia. De data aceasta, misiunea care-l inspiră pe generalul de Gaulle. Ar fi fost mai degrabă respinsă: asigurarea replicării franceze, limitarea traumatismului, apoi redarea lor la viață.

O astfel de atitudine constantă cu care se răspundea la orice întâlnire cu disperarea a intrigat. Tragediile uzează omul mai mult decât bătrânețea. În afară de asta nu te poți trezi dintr-odată în postura omului care să poată înfrunta furtunile. Explorarea bagajelor ereditare vor rezerva fără îndoială savanților multe surprize. Dar ei știu deja că nu aici vor descoperi molecula ce conduce la drame.

Educația primită de Charles de Gaulle, cel de-al treilea copil dintre cinci pe care-i avu o veche familie burgheză, n-a justificat această înclinație. Henri, tatăl, profesor laic la iezuiții pe care-i pregăteau marile școli din Paris, îi învăța pe fica sa și pe cei patru fii ce întreprinseseră în trecut regii pentru ca Franța să aibă grandoare. O Franță venind din vremuri de demult, evocată încă de secole și rămânând ea însăși de-a lungul timpului. Pe scurt îi învăța în maniera lui

Chateaubriand. Mai mult, le inocula și o morală riguroasă și dezinteres. Hrăniți cu acest *credo*, ei deveniră ca și el, monarhiști regretând timpurile de odinioară, patrioți zeloși, ființe ale datoriei. Acestui tată care mânuia superb filosofia și latina printre multe alte materii, cu excepția limbilor străine, acestui tată, Charles de Gaulle i-a datorat gustul său pentru litere. Totodată, nimic din pedagogia atentă, dar clasică, nu predispunea la un comportament înclinat spre tumulturi.

Instrucția sa, dobândită în armată nu poate lămuri cazul. El fu convențional după pofta inimii. Mai întâi Saint-Cyr îl modelează numai din galoane. Apoi primul război mondial. Și școlile de război. Și viața din garnizoană. Și scara avansărilor. Un univers care pune în valoare mai mult mediocritatea.

Explicația vine, bineînțeles, din istorie, generoasa făuritoare a tuturor lucrurilor. Și câte destine n-a urzit ea? Impactul său asupra desfășurării vieții personalităților puternice l-a preocupat totdeauna pe Charles de Gaulle. Încă din tinerețe, în afara cursurilor școlii, el a studiat timp îndelungat mecanismul urcării celor puternici spre putere. De exemplu Napoleon Bonaparte, apoi George

Washington, Thomas Jefferson sau prințul Otto von Bismarck. Observase că ei deveniseră șefi de state pentru că știuseră să întâlnească, apoi să domine un eveniment. A mărturisit aceasta ziaristului american C.L. Sulzberger.⁴⁸ Prim-ministru, foarte curând, el începu să-și șlefuiască cu grijă propriile atitudini și chiar maniera de a gândi conform unei anume conduite. Un amestec de hotărâri implacabile, de rigiditate și de sclipiri.

Era nevoie de beton pentru a suda acest amalgam. De Gaulle s-a inspirat din filosofie, din părerile lui Henri Bergson, pe care-l văzuse de mai multe ori la tatăl său. Pentru spiritualistul francez, omul trebuie să cupleze inteligența cu impulsurile ca să poată deveni o ființă capabilă de acțiune. Disociate, aceste motoare nu conduc deloc spre vârfuri, afirma el. Intelectualul pur plutește în cultura sa, până ajunge steril. Cel ce este mai ales impulsiv, al cărui creier nu i-ar domina emoțiile (totuși necesare și ele) aleargă fără oprire spre nebunii. Acest mod de a gândi se impregnase lui Charles de Gaulle. El poseda amândouă forțele. Luate împreună, ele erau în stare să măture obstacolele.

⁴⁸ *Les Derniers des géants*, op. cit.

Nu mai rămânea, pentru acest candidat desemnat să urce spre putere, decât să-și aleagă registrul, tempoul care să-i elibereze energia. Soldat fiind, de meserie, el nu poseda decât o țesătură strâmbă: fie luarea puterii profitând de un *pronunciamiento* sau ascensiunea spontană dar legitimă la cârmă în timpul unei crize profunde. Prima posibilitate presupunea o înclinație spre furie, presupunea violarea spiritelor, dictatura, ceea ce nu se împăca deloc cu înclinațiile sale atavice. Fobia sa față de elanuri, față de dependența de un grup care să facă presiune îl purtă spre cea de-a doua cale.

Dacă a avut loc vreodată un complot al lui de Gaulle actul ținea de următoarea circumstanță: disponibilitatea acestui om. El nu fusese predestinat să devină șef de stat mai mult decât oricare altul. Dar el se pregătise oarecum pentru aceasta. Mai era însă nevoie și ca țara să-l descopere și să știe că nu era în spatele lui nicio mașinărie, că se ținea mereu departe de partide. Niciodată autodisciplină sa nu-i va oferi momente de răgaz. Își întreținuse de bunăvoie solitudinea. O aură de mister îl învăluia și-l proteja.

Prima sa oră, așteptată îndelung, nu sună decât la 6 iunie 1940. Se războia cu nemții, cu cea de-a

patra divizie, a sa, cuirasată, formată din care de luptă. Pentru ideile sale strategice, respinse adesea de cei de același rang, dar purtând coroana cu frunze de stejar, Paul Reynaud, președintele Consiliului, îl chemă în guvernul său, dându-i funcția de subsecretar de stat la Ministerul Apărării Naționale, odată cu titlul provizoriu de „general de brigadă”. Îl trimise la Londra cu scopul de a-i asigura pe englezi în legătură cu voința de nestrămutat a Franței de a rezista chiar și dincolo de mare, dacă trebuia.⁴⁹ Investit în mod legal, Charles de Gaulle își va elibera atunci primul său impuls controlat. El va rămâne în Anglia.

Va continua aici lupta, în timp ce Philippe Pétain, cel ce i-a succedat lui Reynaud, colaborează în Franța cu naziștii.

O a doua șansă fu în 1944. Războiul nu era terminat. Un aer de aventură stăpânea Franța. În septembrie, la Paris, de Gaulle formă foarte repede un guvern provizoriu. El era elementul principal al acestui guvern, ceea ce-i permise să restabilească instituțiile republicane. Dar, văzând cum reapăreau partidele, cu aceleași nume și aceiași – clienți ca altă

49 Général de Gaulle „*Mémoires de guerre*” t. I Paris, Ed. Plon 1954.

dată „mici focuri sub oale mici” cum spunea el adesea, înțelese că i-ar fi fost de folos să-i lase să-și etaleze ceea ce el numea „nocivitate”. Părăsi deci puterea în 1946, apucându-se să traverseze deșertul, operație care se prelungi doisprezece ani.

Cât despre cea de-a treia oră a sa, în 1958, contrar a ceea ce cred mulți exegeți, lui nu i-a mai fost dat acum să-și semene sămânța furtunii. Semințele existau deja. Nu-i mai rămăsese decât să strângă recolta. Într-adevăr, armata cedase decepțiilor. Naționaliștii ardeau de nerăbdare să-și impună vederile. Pântecele moale al țării nu mai avea încredere în pietrele de moară ale destinului. Și nu comanda de pretorienii îl chemă la putere se lăsă purtat de val până la Élysée, dar mereu fidel misticii sale, fără să acorde cel mai mic gaj rebelilor. Îi jucă pe degete. Mai târziu îi va mătura. Era nemilos față de cei ce urmau să fie zdrobiți și perfid cu cei pe care-i va înșela. Puțin îi păsa dacă trece drept procomunist în ochii celor din extrema dreaptă sau dictator pentru cei de stânga. Rumoarea nu-i afectează decât pe oamenii care poartă pantofi de bal. Solitar în mod invariabil, detașat și privind de sus, el se ținea departe de învâlmășeala comună.

Reîntoarcerea sa îi încurajează, evident, pe majoritatea cetățenilor. Dar pe unii îi îndeamnă să-i pună întrebări în legătură cu starea sa. Nu spusese el, chiar în mai multe rânduri, să sosește prea târziu cu zece ani? Și că nu ar trebui ca cineva să accepte responsabilități supreme dincolo de vârsta de șaiszeci de ani? Într-adevăr, el se număra printre cei ce nu vorbesc niciodată despre sănătatea lor. Chiar fiind acasă, la părinți era obișnuit să nu se menajeze. Bontonul impunea să nu te plângi niciodată. În timpul primului război mondial, fiind căpitan, Charles de Gaulle fusese rănit de trei ori, la mână, la picior, apoi la coapsă, de către o baionetă. Dar nu se lăuda cu asta. Mai mult, sub acoperișul său de la Boisserie, această bastilie de notar pe care o va cumpăra în 1937 și care va lăsa urme în bugetul său, nimeni nu îndrăznea să evoce răul de care suferise. Un singur om cunoștea toate astea: doctorul André Lichtwitz, medicul său personal. Fiind mai mic decât el cu nouă ani, acest Girondin crescut la Paris făcea carieră în tratamentul glandelor endocrine ca medic-asistent la spitalul Lariboisière și consultant la spitalul american de la Neuilly. De fiecare dată, când pleca de la Colombey spre capitală, generalul de Gaulle avea o

întâlnire cu el. Uneori nu venea decât ca să mai discute împreună.

Alegerea doctorului Lichtwitz, ca practician nu fusese făcută la întâmplare. Specialitatea sa are legătură directă cu generalul, care suferă de un diabet ușor. O afecțiune răspândită, care se manifesta la mai bine de un milion de francezi și era caracterizată prin prezența persistentă și anormală a glucozei în urină. Ea rezultă dintr-o proastă funcționară a reglării cantității de zahăr în sânge. Având o origine ereditară, ea se manifestă la un caz din trei.

Această tulburare a metabolismului, în cazul generalului era controlată datorită vigilenței, recurgerii la medicamente și la regim alimentar. Dar generalul cunoștea manifestările degenerative care-l amenințau, cum îl amenințau pe orice diabetic. Ele se refereau la nervii periferici și la complicațiile vasculare. Una dintre ele viza și ochii. Când atingea retina, provoca cecitate. Uneori leza doar cristalinul, această lentilă transparentă plasată în fața fiecărui ochi, ce permite să se compună pe ecranul retinar imagini captate dinafară. O deformare a acestui cristalin atrage după sine miopia, hipermetropia, prezbitismul sau astigmatismul. Cataracta se

formează atunci când lentila devine opacă. Cei doi ochi sunt în același timp atinși de boală.

Mai degrabă datorită vârstei decât diabetului fără îndoială, această tulburare îl afectase pe generalul de Gaulle, în 1956. Avea atunci șaiszeci și șase de ani. Ablația cristalinului ochilor fu hotărâtă de urgență. Era în acea epocă o operație încă dureroasă. Copleșit de starea sa timp de câteva săptămâni, temându-se că va deveni bătrân înainte de a avea vârsta, generalul de Gaulle trecu însă proba. De la această dată fu constrâns să poarte ochelari speciali, cu sticle groase, dar el refuza să-i poarte în public ca să rămână în fața oamenilor cu imaginea sa legendară a omului de la 18 iunie 1940. Însă nu putea distinge nici trăsăturile, nici interlocutorii. Nu zărea decât umbră.

Un an după această intervenție oculară, doctorul Lichtwitz i-a interzis cu desăvârșire tutunul. Măsura de prevedere lăsa să se ghicească întinderea mare și amploarea maladiei arteriale. E adevărat că și fuma mult. Chiar mai mult de trei pachete de țigări pe zi, Navy Cut, țigări care-i aduceau aminte de șederea sa la Londra.

Un astfel de tablou medical i-ar fi incitat pe mulți

să-și menajeze forțele. Dar reîntâlnirile cu puterea îl întăresc pe generalul de Gaulle. Începând chiar din 1958 el uită și de diabet și de vederea sa slabă. Graba pe care puterea o face să se nască îl ia cu ea. La el, această grabă șterge percepția tulburărilor fizice, chiar dacă ele își urmează cu viclenie acțiunea de ruinare. Nefiind mult resimțite de organism, ele nu stânenesc cu nimic mobilizarea intelectuală. Aparența, alura, trădează evident vârsta, dar flacăra spiritului și rigoarea rațiunilor fac să fie neglijată îmbătrânirea corpului.

Având un ritm de lucru de zece ore pe zi, uneori treisprezece sau paisprezece când crizele grave ale conducerii se ridică la cota lor cea mai de sus, el se află într-un fel de maraton care-i va supune rezistența la o probă dură. Pe parcursul celor șapte ani, cât a durat primul său mandat se va adresa de treizeci de ori țării prin intermediul radioului și al televiziunii. Va avea legături cu toate corpurile constituite în politică și cu toți primarii Franței, va vizita două mii cinci sute de comune, va efectua optzeci de călătorii, va acorda mii de audiențe, va ține opt sute de ședințe de consiliu și va vedea cel puțin 15.000.000 de francezi.

Urmările politicii sale pe parcursul primei

perioade de președinție sunt cunoscute. Independența statelor africane colonizate este confirmată de vreme îndelungată. După ce se gândiră îndelung că armata ar trebui să mai rămână o vreme în Algeria, el consideră că această ultimă posesie franceză devine o greutate insuportabilă pentru țară, și atunci poartă și încheie negocieri care conduc la emanciparea țării. În întreaga lume, ca și în Franța, ba se face de rușine, ba se face admirat pentru recunoașterea Chinei populare, sau a atitudinilor față de Sud-Estul asiatic sau zâmbetelor stranii trimise Moscovei. Ziaristul francez Raymond Tournoux, care i-a consacrat mai multe opere⁵⁰ explică faptul că el nu avea nici filie nici fobie în ceea ce privește politica externă. Fie ignora, fie disimula. Se eliberează însă de aceste acțiuni derizorii, păstrând judecata rece într-un domeniu abil și prefăcut uneori; decide apoi alegerea, provizorie a alianțelor, răsuciri viclene de poziții, folosind chiar și șantajul și perfidia, pe scurt, rămânând în adevărata tradiție diplomatică. Nu uită nimic, dar se dovedește impermeabil la sentimente, ca și la resentimente. Avându-l în frunte, Franța nu are nici prieteni, nici

50 Raymond Tournoux *La Tragédie du General, jamais dit. Le Tourment et la fatalité*, Paris, Ed. Plon, 1967, 1971, 1974.

dușmani, ci numai interese personale. Prin asta se apropie de Stalin și construiește un lanț de speculații. Este contra imperialismelor moderne și le combate public. Totuși, în acest punct, atitudinea sa neprietenoasă este mai puternică față de americani decât față de sovietici. Își amintește de vremurile de război și de confruntările la care îl supusese Franklin Roosevelt. Conștiința sa nu se dezmente niciodată. Observă o autonomie absolută față de forțele de presiune. În această privință s-ar putea nega că el nu a fost un mare Om de Stat? Și-a pus curajul său nemărginit, și-a pus demnitatea și ideile în serviciul independenței și creșterii măreției Franței.

Indiferentă la țârâielile politice, doamna de Gaulle veghează din umbră păstrarea sănătății acestui mare om.⁵¹ Ea impune regimul, îl determină pe orice *maître d'hôtel* să nu umple prea mult nici paharele soțului, nici farfuriile sale. El nu e prost. Își satisface înclinațiile gurmănde când damele nu sunt de față, de exemplu în cursul dejunurilor de vânătoare, la Rambouillet.

Două atentate care sunt foarte aproape să-și

51 Claude Duleng, *La vie quotidienne à l'Elysée au temps de Charles de Gaulle*, Paris, Ed. Hachette, Littérature, 1974.

atingă ținta la Pont-sur-Seine apoi la Petit Clamart dovedesc că rămâne totuși expus permanent gesturilor demente. Evident, nu ignora el însuși faptul?! Chiar a mărturisit că nu i-ar displăcea să dispară în acest fel. O ieșire wagneriană. Pentru că îl citise prea mult pe Nietzsche, are o sumbră atragere spre lucruri care conduc la moarte. De asemenea, suportă greu și cei două sute de gardieni, cei cincisprezece inspectorii civili și cele cinci „gorile” care-l protejează.

O teamă identică de a nu-l vedea cedând brutal vreunui cataclism organic îi împinge pe cei din anturajul său să întărească supravegherea medicală. În decembrie 1959, fratele său, Pierre, fu atins, la Élysée, de o boală cardiacă gravă care-l doborî. Era la sfârșitul săptămânii. Doctorul Lichtwitz părăsise Parisul. În locul ce servea drept infirmerie, aproape de locuință, la intrarea în palat nu găsiră decât aspirine. Două ore se scurseră până când un alt medic să poată să intervină. În zadar. Această dramă, la care a asistat și generalul i-a incitat pe cei responsabili cu securitatea sa să mobilizeze în permanență doi tineri medici, interniști, de la serviciul de sănătate publică, persoane care se schimbă la fiecare opt luni. Ei stau în

preajma generalului pe care-l însoțesc în toate deplasările; le este totdeauna pregătită o cameră aproape de a sa. Duc cu ei mereu o valijoară cu echipament pentru orice urgență. Misiunea lor se rezumă la a aduce primele îngrijiri, la asigurarea reanimării, în așteptarea medicului curant, sau chiar transportarea de urgență la spitalul Cochin unde două camere stau pregătite în permanență pentru general.

Acest medic curant, doctorul Lichtwitz muri la 19 iulie 1963. Înainte de a muri, îl prezintă lui Charles pe succesorul său, un prieten; era doctorul Roger Parlier, șef de consultații la spitalul Fundației Rothschild.

Încă de la începutul său, anul 1964, totuși cel mai liniștit an al primei perioade președinție, se dovedi însă, pe parcurs, un an care-l puse la încercări fizice generalul de Gaulle. Avea pe atunci șaptezeci și patru de ani. Periodic, îl torturau viziuni de apocalips. Accentele deveneau desperate și anturajul său, departe de aceste lucruri, nu mai înțelege dacă el își dorea schimbarea sau era într-adevăr așa. Scânteietor, strălucitor dimineă, el se metamorfoza câteva ore mai târziu într-un bătrân simțind cum vine spre el frigul etern. A doua zi își revenea. Începând din această perioadă îl pasionează longevitatea altora.

Ceea ce-i provoacă repulsie mai mult decât decrepitudinea în sine este spectacolul ei dezolant. Ca toate ființele pe care o asceză morală le face să devină dure, ca toate ființele care se prefac cum că și-ar ignora corpul, și el care uneori fantasmelor sale. Timp îndelungat, crezu că va muri de cancer și-și mărturisi gândul lui Lichwitz. Obsesia care urca mereu, pe la începutul lui 1964 era legată de îmbătrânirea țesuturilor. O cunoștea el bine pentru că o studiasse la mareșalul Philippe Pétain, începând din 1925. Pe atunci el servea de „exploatat” bătrânului soldat, scriind cărțile pe care mareșalul le semna. „Eu, care am lucrat aproape de el, afirmă generalul, am văzut apărând în el două fenomene la fel de puternice și totuși contradictorii: dezinteresul senil față de tot și ambiția senilă de a obține tot”.

„Lovit de boală, Philippe Pétain nu mai lucra decât patru ore pe zi. Alura rămânea marțială, dar era înșelătoare; capul nu-l mai servea. Spiritul său se desprinsese de el, scia de Gaulle. Dar totuși nu rupea legăturile. Viza din ce în ce mai sus. Era criza reîntoarcerii către vârsta tinereții. Ambiția este ultima pasiune a bătrânilor”.

Să fi simțit generalul că această pasiune trece

dincolo de inteligența sa? Există o dovadă care arată că el simțea în mod sigur; își supune subalternii la presiuni distrugătoare, îl solicită, când are prilejul, pe fiecare dintre cei care îndrăznesc să-i spună să plece. Totuși, alimentate fizic de instinctul de putere sursele sale fizice sunt mai puțin atinse decât s-ar părea. Călătoria oficială pe care o întreprinde în Mexic, de la 15 la 24 martie 1964, este dovada acestui fapt. Suferă într-adevăr de un adenom, o tumoare la prostată. Această glandă masculină, în formă de castană, situată sub vezică, strânge în mod normal canalul uretrei care evacuează urina. Ea contribuie, prin lichidul hrănitor pe care-l secretă la protejarea seminței omului. Când un adenom – care uneori poate fi canceros – crește în volum, uretra este strangulată și micțiunea se produce însoțită de o mică jenă. Poate să provoace și o retenție totală. Dacă această congestie nu mai cedează remediilor, sau băilor calde, trebuie operată. Însă Charles de Gaulle n-a vrut să întârzie călătoria în Mexic. Intervenția chirurgicală fiind amânată pentru mai târziu el poartă în vezică o sondă, pusă de profesorul Pierre Aboulker, unul dintre eminenții urologi francezi.

„În timpul când i-am pus-o, a mărturisit acest

chirurg, el știa despre acest subiect cam tot atât cât mine. Îmi spune că i-ar face plăcere să-l poată întâlni pe chirurgul care perfecționase modelul sondei ca să-l felicite. Îi răspunsei că era cam dificil, căci acela era un chirurg american. El deveni roșu-stacojiu și-mi zvrâli dintr-odată: «Vreți să spuneți că mi-ați pus o sondă americană! Doamne-Dumnezeule, deci franceze nu există?» Mă grăbii să-i explic cum că modelul era fabricat în Franța, sub licență, așa încât, într-un fel, tot francez era...” „Bine”, spuse. Așa nu ajunge. Trebuie să avem și noi un model al nostru, propriu. Doctore, nu vreau să se știe că mi-ați pus o sondă americană. Considerați faptul drept un secret de Stat”.⁵²

Fie că proteza era americană, fie franceză, a o purta este uneori un lucru dureros. Anturajul generalului se întreba cu voce joasă cât de gravă era tulburarea. Se observă purtarea schimbată a comportamentului său. Curajos fiind, el întinde pasul și uită suferința. Personajul depășește persoana. Acolo, el reprezenta Franța.

Puțin după reîntoarcerea la Paris, intră în spitalul

52 Dr. Pierre Aboulker; au journaliste américain David Schoenbrun.

Cochin și se lasă în mâinile echipei chirurgicale a profesorului Aboulker, la 17 aprilie. Doctorul Jean Lassner, care era de obicei reanimatorul acestuia îi asigură anestezia. Patronul are bisturiul în mână, incizează peretele abdominal, trece de-a lungul hipogastrului, între fosele iliace, și înlătură prostata fără să se atingă de vezică. Biopsia confirmă însă că nu are nimic malign.

Cu forțele împrăștiate la începutul toamnei, căci este în mod evident făcut din lemn de esență tare, generalul de Gaulle se lansează într-un turneu de-a dreptul nesocotit din septembrie până în octombrie. Douăzeci și cinci de zile în pas săltat, în zece țări ale Americii latine. Discursuri în lanț, mese copioase, un pic de somn în avion, înfruntarea urletelor, mii de mâini strânse, niciun pas făcut înapoi, niciodată, în fața mulțimii, nici ochelari care să protejeze contra soarelui insuportabil care-i pătrundea în ochii și așa bolnavi... Ce voia el oare să demonstreze? Președintele francez a considerat din punct de vedere politic această Americă latină drept un continent al viitorului. Nu voia să o lase în tête-à-tête cu Statele Unite. Și nici nu dorea ca ea să alunece spre comunism. Gânduri pioase, fără îndoială. Acolo, ca

peste tot, cei ce au pâinea și cuțitul sunt cei ce dirijează. Dar în aceste ținuturi îndepărtate el apăra viziunea sa legată de lume și de democrație. Deși revenise la putere cu zece ani prea târziu – singurul plan în legătură cu care se plângea doctorului Lichtwitz era cel al sănătății. Aceasta începând din 1965. Fluviilor le trebuie o înclinare a solului, chiar și celor mai puternice, ca să poată să curgă până în mare. Este o lege a fizicii. Le trebuie tinerețe oamenilor, chiar și celor mai puternici, pentru ca să-și desfășoare diferite activități, pe timp îndelungat. Este o lege a biologiei. Și aceste legi, măsurabile prin intermediul științei, nu se discută. Fiind ca un torent, ca o furtună, timp îndelungat, generalul de Gaulle intra la șaptezeci și cinci de ani, într-o vârstă plată, când organismul începe să se desfacă, asemeni unui fluviu leneș, în delte. Dar iată-l cum pleacă din nou către o altă perioadă de președinție.

Discutată de unii, lăudată de alții, cea de a V-a Republică a sa a ieșit din perioada turmentată care-i consacra copilăria. Pe măsură ce se șterge vremea pericolelor, pe măsură ce se întărește pacea spiritelor, observatorii nu mai fac pe causticii, criticând mereu. Ei cred tot mai mult că generalul va mai reuși încă

vreo câteva lovituri date în felul său politicii internaționale; adică restabilirea autorității Franței, ieșirea din Organizația Atlantică la nivel militar și încercarea de a construi Europa, dar nu va putea să se opună împărțirii lumii sub tutela sovieticilor și americanilor. Ei observă că, dacă a putut lansa industrializarea într-o țară eminentemente agricolă, în politica interioară nu va reuși totuși să regleze dificultățile economice născute de repartizarea bogățiilor. Proiectele sale de participare bat pasul pe loc.

În drumul său, veleități de emancipare încep să-i cuprindă pe unii dintre colaboratorii săi cei mai apropiați, până și pe Georges Pompidou, cel format în Seraiul său, care simte izvorând în el dorința fierbinte de a urca. Încă respectând în aparență ritualurile instituite, unii se detașează în adâncul lor, aproape cu totul. Lumea începe să poarte știri despre toanele acestui mare om. Abandonând foarte repede nava gaulistă, à-propos de reforma constituțională din 1912, Pierre Sudreau afirmă cu certitudine că generalul ordonase să fie supravegheați miniștrii încă din 1948, să le fie observat modul de viață, să se noteze pe cine primesc în vizită și chiar în cea mai

adâncă intimitate. Serviciul acesta de anchetă îi permite de altfel doamnei de Gaulle de a cunoaște meandrele vieții pariziene și de a proscrie de la propria masă cuplurile de divorțați.

În fața acestor mici nimicuri care se acumulează generalul simte cum mijeste unul dintre acele accese de mânie care-l afectau atât de mult altă dată? Dacă se declanșează, îl va putea el stăpâni?

Memoria e bună. Rotițele mecanicii care alcătuieste sufletul, bine unse, alunecă pe făgașul lor. Poate încă să țină splendidele sale conferințe de presă, etalate pe parcursul a nouăzeci de minute, sau discursuri admirabile durând o oră, fără să consulte vreo notiță, fără să schimbe o iotă din textul original învățat pe dinafară.

În politică internațională, adevăratul său câmp de bătălie, se simte la fel de tare. La Phnom Penh, el se arată dur și distrugător față de americanii a căror expansiune în Extremul Orient o dezaprobă. Nu se dă înapoi nici de la a-i sfâșia pe mulți dintre partizanii săi, dezaprobând Israelul cu referire la Războiul celor Șase Zile declanșat de această țară în 1967. El rănește fără remușcări poporul evreu, îl numește „dominator și sigur de el”. În ochii săi, e convins că apără astfel

interesele Franței în Orientul Mijlociu. În iulie 1967, el ofensează Canada cu strigătul său: „Trăiască Québec-ul liber!”

Pozițiile sale nu trebuie să surprindă. Ele se înscriu pe firul drept al misticii gaulliene. Dar unii nu vor pierde ocazia să exploateze aceste intervenții într-un alt context, lăsând să se înțeleagă că ele traduc o cădere a spiritului, repetată în cazul președintelui. Aceste zvonuri nu vin din rândurile opoziției, ci din clanul fidelilor unde înfloresc multe ambiții deja. Ele se vor amplifica în mod deschis, după evenimentele din mai 1968.

Un talmeș-balmeș studentesc care o ia razna? O nemulțumire justificată? Un foc de paie? O revoltă spontană? Țara, în orice caz, nu urmă pumnul de tineri care înfierbântau străzile pariziene. Dar ea constată cu teamă că puterea plutește. Generalul de Gaulle, e adevărat, era pe atunci în străinătate, la București, într-o vizită protocolară la români. Când se întoarce, descoperă o criză pe care guvernul sau nu a putut să o controleze. Muncitorii năvălesc în mișcarea universitară. De data aceasta puterea trebuie să intervină. Ca să împrăștie manifestanții, Georges Pompidou, primul ministru, optează pentru o manevră

șireată: acordă creșteri de salarii celor care cer aceasta; o lovitură cu degetul dată inflației și finanțele își vor recăpăta echilibrul dorit. Cât despre de Gaulle, generalul nu mai percepe exact situația. El dispare deodată, împreună cu familia. Trecând liniștit în zbor pe deasupra Franței el se dezintoxică inspirând aer proaspăt. Douăzeci și patru de ceasuri mai târziu el se reîntoarce la Élysée, își recapătă puterea, apoi cuvintele care-i transportau pe ascultători, ba chiar și țara, care-l privește „ochi în ochi”. Electorii, în iunie 1968, dau o lovitură zdrobitoare majorității care-l susține: 358 de deputați, din 485 sunt înlocuiți.

Dar totuși, inima nu-i mai este aici! La șaptezeci și opt de ani, nu mai începi cucerirea politică a unei națiuni cu o echipă nouă. Or, el exact asta trebuia să facă.

Deși acest scrutin din iunie a adunat atâtea voci populare împrejurul numelui lui, încrederea într-un mare număr de cadre care-l înconjoară s-a topit. Își consumă un adevărat divorț politic cu Georges Pompidou, se îngrădește cu ziduri de izolare. Printre tumultul declanșat de scurta sa depozitie, zgomotele cele mai neplăcute sunt într-adevăr cele ce vin din sânul tribului său: Câțiva baroni au ținut isonul. Alții

au cedat fie panicii, fie poftei nemăsurate de a se sui pe tron. Ei i-au negat harul, nu i-au mai recunoscut acest dar deosebit care-i permitea să stăpânească uraganele. Pe la spatele lui murmurau: „S-a clătinat”, „Vasul se scufundă”, „S-a sfârșit cu șeful”.

Sfârșit? Oboseala câștigă, e adevărat cu puțin mai înainte de previziunile făcute. Ginerelui său Alain de Boissieu, și fiului său Philippe, de Gaulle nu le-a ascuns niciodată intenția de a se retrage la optzeci de ani. Numai medicii și el însuși, evident, erau cei ce știau că un anevrism disecant al aortei se dezvoltă mereu. Tulburarea fusese reparată de câțiva ani. Peretele arterelor a suferit de pe urmă. Acțiunii combinate a arteriosclerozei și a hipertensiunii. Dilatații localizate, într-o oarecare măsură hernii, ating aorta, calea regală a torentului sanguin spre torace și spre abdomen. Diabetul contribuie cu siguranță la instalarea răului. Aceste anevrisme, cum spun cei de la Facultatea de medicină, dovedesc cum că tunica internă a vasului major s-a rupt în mai multe locuri. Ele umflă de asemenea stratul mijlociu și peretele extern al aortei și pot să-l străpungă.

Iată, deci, că se apropie pentru Charles de Gaulle ora când trebuie să-și părăsească locul. Sub scoarța

stejarului seva se epuizează. El a ținut cârma până acum, fără să cadă, el a dominat, fără să pomenească, aceste stări de rău, fizice, care ar fi putut opri orice alt candidat în cursa pentru putere. În avionul său, de câte ori nu fusese el surprins stând ca o statuie, în fotoliu, cu ochii larg deschiși, în timp ce toți cei din preajmă, doborâți, dormeau de-a binelea? Insensibil la orice fel de climat, la epuizare, el a fost totdeauna exemplu în lume, atunci când a reprezentat Franța. De vreme ce eroziunea se apropie, nu va cădea în ochii publicului. Asta ar fi fost de neimaginat!

Cu mâna lui își deschide singur poarta spre ieșire. Prin intermediul unui referendum conceput în mod deliberat ca ambiguu, un referendum care amestecă economia cu politica „Nu”-ul îl duce cu sine la 27 aprilie 1969. După miezul nopții, la ora douăsprezece și unsprezece minute, în seara aceea, generalul de Gaulle se demite singur din funcții. Acum se știe că în momentele acelea se pregătea deja să moară. Atins în cele mai profunde straturi ale sale de o mare tristețe care-l cuprinsese, povestise mai târziu Raymond Tournoux. Adânca tristețe nu a mai încetat de atunci să-l viziteze.

Era o copleșire născută de prezicerea că „micile

focuri de sub micile oale” vor începe să urzească din nou, chiar și după dispariția sa, că Franța nu va găsi așa de repede un loc respectabil în concertul națiunilor, că ea își va schimba opiniile referitoare la trecutul său. Nu mai putea nimic pentru ea. Organismul său închidea orice speranță. Venise vremea de a pune ordine în propriile afaceri, apoi de a se abandona, cu cărțile de joc în mână, acelor acțiuni calmante numite arbitrar „reușite” sau „solitare”.

În octombrie 1970, pentru prima oară generalul vorbește despre dureri difuze, fără îndoială datorate fenomenelor de eroziune ale vertebrelor de către dilatația anevrismală. La sfârșitul după-amiezii pe 9 noiembrie 1970, unul dintre anevrismele aortei, probabil situat în apropierea învelișului inimii, explodează. Hemoragia îl fulgeră pe Charles de Gaulle.

Această moarte provocată de ruptura anevrismului disecant a putut determina să se creadă, conform opiniei câtorva specialiști că generalul de Gaulle era purtătorul unui sindrom Marfan, boală ereditară de care suferise și președintele Statelor Unite, Abraham Lincoln. Acest sindrom a fost descris de către un medic francez, Antoin Marfan, în 1896. El

se caracterizează printr-o talie foarte mare, un torace ca o pâlnie, membre superioare

Georges Pompidou

O amintire încă proaspătă. 2 aprilie 1974. La Bursa din Londra, cursul unciei de aur tocmai atingea cei mai înalt nivel cunoscut în istorie. În Vietnamul de Nord se remania guvernul. Iugoslavia se neliniştea datorită manevrelor militare navale italo-americe în zona de nord a Adriaticii. Ploua asupra Parisului în acea seară. Televiziunea proiecta „Omul de la Kiev”, un preludiu la o dezbatere legată de evreii din URSS. Către orele douăzeci şi două, poliţia bloca fără zgomot mare cele două căi de acces care conduceau spre cheiul Béthune, şi spre extremitatea răsăriteană a insulei Saint-Louis. Cu o oră în urmă, moartea îi adusese eliberarea lui Georges Pompidou, de şaizeci şi trei de ani, cel de-al nouăsprezecelea preşedinte al Republicii, decedat în propria sa locuinţă, care domina Sena. Un cataclism hemoragie îl doborâse.

Primele reacţii ale străinătăţii: Moscova aducea onoruri „interlocutorului activ, dar dificil”. „Regele-Bourbon dispăre fără a avea un urmaş” adăuga Londra. Washingtonul saluta pe „moderatul certurilor

atlantice". Cei de la Bruxelles se înclinau în fața „stoicului creștin”. În Franța, punctând necrologia tradițională, majoritatea politică făcea apel la continuarea operei generalului de Gaulle „menținută până atunci de cel dispărut”. Îndoindu-se de alegeri, cei de dreapta invitau la reînsoflețirea Comitetelor salvării publice. Stângii îi convenea să se reculeagă și să reflecteze. În realitate, evenimentul nu surprinse pe nimeni.

Timp de un an sărea în ochii tuturor, chiar și în cei ai profesorilor în medicină, că un rău adânc îl rodea pe șeful statului, și în acest caz, ca întotdeauna, anturajul acuza în mod oficial gripa. Prins în acest joc zadarnic, crud, însuși președintele trebuie să pretindă că-și conserva vigoarea și sănătatea. Cine să poată admite că forma bună e în stare să schimbe mersul, să îndoiaie spatele, să umfle trăsăturile și să voaleze vorbirea? Ricoșând previzibil, zvonurile cele mai ciudate circulau.

Nimeni nu contestă: Georges Pompidou știe să-și suporte calvarul cu curaj. Puțini oameni sunt capabili să-și simtă moartea urcând în ei, și să rămână liniștiți. Dacă ar fi fost un simplu cetățean, soarta lui nu l-ar fi privit decât pe el și pe ai săi. Dar un șef de stat, în

esență, nu-și aparține. Constituția și legea impun tuturor să-l respecte, când el ține comanda. Ca revanșă, el este dator față de cei pe care-i reprezintă. Președintele, la Élysée depășește persoana înscăunată. El este Franța.

Cât timp rămase la cârmă, cu puterile vizibil scăzute, Georges Pompidou îi construise pe francezi să-și pună întrebări. Contrar a ceea ce credeau anumiți oameni buni, cu suflete de adevărați mandarina, ancorați în respectul anacronic al secretului medical, când era vorba despre un șef de stat, francezii se credeau îndreptățiți să știe dacă cel ce era responsabil de ei rămânea stăpân pe capacitățile sale pentru a putea guverna, pentru a gira țara și a-i proteja interesele în afară. Eventual, chiar și pentru a o apăra.

Ca și predecesorul său, ca și cei ce vor mai urma, el deținea redutabilul privilegiu pe care îi era interzis să-l împartă: puterea de a declanșa la ora prevăzută, fără să aibă legături în prealabil cu cineva – focul atomic. Forța șoc, prevăzută să facă, în caz de atac al oricui, 50.000.000 de victime, adică echivalentul populației naționale. Singura armă eficace de distrugere. Chiar cu mult înainte de a fi slăbit de boala

sa, responsabilitatea îl apăsa greu pe Georges Pompidou. Îl apăsa până într-atât încât acest spirit puternic, ce recita fără greșală din memorie, operele lui Racine, nu reușea să rețină cele șase cifre ale codului destinat să amorseze fulgerul plutonian. Creierul său le refuza. Dar le păstra, scrise în medalionul de aur pe care-l purta în permanență în jurul gâtului. Cine ar putea asigura că de-a lungul ultimului său an, acest președinte atins de boală își putea păstra facultatea de a discerne pe care o impunea în mod absolut controlul atomic?

Medicii știu că în cazul oricărei boli serioase, personalitatea ființei atinse suferă o retragere în sine considerabilă. Caracterul cel mai bine construit tot nu rezistă. Orice pacient bolnav manifestă atunci o abandonare a interesului său pentru altă persoană. Relația sa cu realitatea devine dependentă și schimbătoare. Acest ansamblu de semne te face să îngheți când el se referă la un șef de stat.

Rămâne de cunoscut natura acestei boli care l-a cufundat în neant pe președintele Republicii. O boală benignă, se pretinde pe undeva, prin locurile înalte, care s-a manifestat timp de cincisprezece luni. Să judecăm.

Deschisă ideilor, conservatoare totuși față de bunurile sale și față de uzanțe, Franța burgheză, care a succedat Imperiului și regilor n-a deschis niciodată brațele oamenilor țâșniți din neant. Ea se agita, deci, pe 16 aprilie 1962. Președintele de Gaulle îi dădea un șef de guvern pe care nu-l cunoștea. El n-a fost niciodată ministru, nici deputat, nici măcar consilier municipal. Charles de Gaulle trebuia să aibă motivele sale pentru a-l investi cu o sarcină nelimitată, apoi să-l arunce în centrul vieții politice. Țara îl acceptă pe acest necunoscut. Ba chiar va încheia cu el o înțelegere bazată pe rațiune, dar uniunea va rămâne golită de pasiune.

O astfel de intrare pe pistă, rară, motivează fără îndoială rezerva pe care o manifestă națiunea față de Georges Pompidou. Numele miroase bine, totuși, trădând caracterul local. Omul a păstrat încăpățânarea și viclenia, prudența strămoșilor săi din înaltele ferme din Auvergne. De la părinții săi, învățători de țară, el deține înclinația de a-i învăța pe alții, înclinație pe care o satisface la Paris la liceul Henri IV. Apoi, a îndeplinit funcții la Consiliul de Stat și la bancă. Timp de cincisprezece ani, l-a asistat din umbră pe Charles de Gaulle, al cărui șef de cabinet

fusesse pe timpul traversării deșertului. Era un francez până în vârful degetelor, (îngrijite și ele), un om mai obișnuit cu latina decât cu limbile moderne. Nu-i lipseau atuurile care ar fi putut aprinde simpatiile celorlalți, dacă și-ar fi dat osteneala. Dar el nu făcea niciodată primii pași. Astfel, va întări rezerva pe care o avea deja din partea țării.

S-ar putea crede că noul prim-ministru nu răspundea cerințelor. Părea bonom, rotund, un om de viață, avea o voce ieșită din gât, ca un sunet de clopot. Totuși, privirea destinată mulțimii, fixă, metalică, trăda duritatea și lipsa de sensibilitate. El conservase aerul de dandy, nonșalant și diletant care-i adusese succes în saloanele pariziene. Și aerul acesta nu acoperea de fapt un aristocrat aflat la putere? Trebuie să fi fost extrem de gaullist pentru ca generalul să facă din el un Pygmalion.

Totuși, părea rupt de seraiurile baronilor, mereu în mișcare, legați între ei de luptele duse în război, în rândul Forțelor franceze libere.

Până în 1965, mânat de funcția sa să cunoască mai mult latura practică a gestiunii Franței, timonier, marinar de serviciu la buncăr, navigator, el nu ieșise nici măcar cu un deget din dâra lăsată pe mare de

nava „De Gaulle”. „*Ramigrobis* al nostru, îmbrăcat în blănuri, doar bunătate, cu ghearele ascunse în teacă” spunea despre el François Mauriac cel mușcător. „Rastignac, César Birotteau” adăugau nostalgicii după Balzac. Dar când generalul, îmbătrânit, se angajează în a doua perioadă de președinție, el începe să dea frâu liber intențiilor care de altfel îl flatau pe președinte: adevărat delfin, îl va succeda cu siguranță.

Pompidou începe încă de atunci să-și făurească o imagine nouă, să-și ordoneze ambițiile. Imaginea devine atât de puternică încât în mai 1968, în timpul unei crize, crede, mult mai devreme decât era îndreptățit, că-i bătuse ceasul bun. De pe pozițiile sale, îl lovește pe generalul care se cam clătina, dar își păstrase încă puterea pe puntea corabiei. După șase ani în fruntea guvernului, un adevărat record în acel secol, dizgrația îl culege în plină lovitură. Nu pierde însă totul. Îi rămânea mandatul de deputat al Cantalului, prins din zbor, în virtutea unui vechi precept din Auvergne; „să ai mereu pregătite două unelte de fier băgate-n foc, să te poți descurca”.

O evidență: puterea exaltă. Irezistibilă, ea exaltă simțurile și spiritul. Nu făurește ea oare istoria, prin intermediul celor ce o posedă? A-i supune pe oameni

legilor, uneori inteligibile, alteori mult mai rele decât s-ar crede, toate acestea îi amețesc pe cei inspirați. Îi dopează.

O certitudine: chiar dacă nu este fapt remarcat, datorită efectului anesteziat al dopajului, puterea roade pe dinăuntru. Nimic mai puțin igienic decât asprele condiții de viață pe care ea le impune. Or, nimeni nu depășește vreodată, fără a fi pedepsit, limitele propriului organism. O minunată mașină, care nu se plânge niciodată, dar plesnește cândva. Aproape întotdeauna, doar urmare a epuizării, cei puternici devin victime ale unor afecțiuni grave. Cu aerul lor de mari atleți, giganții istoriei care capătă vreo boală se adaptează la ea și se comportă mai bine ca oricine, pentru că acești atleți în hegemonie posedă în mod egal și resurse fizice și morale excepționale care le permit să reziste timp îndelungat. Fiecare în felul său, Franklin Roosevelt și Charles de Gaulle au confirmat-o. În schimb, oamenii normali, extenuați, se risipesc. Atunci, cel mai adesea, răul urcă.

La Georges Pompidou, totul începe la sfârșitul lui 1968. Devreme! În momentul când el trebuia să-și adune forțele în vederea asigurării unui ultim salt spre puterea maximă. Cele șaptezeci de luni de hegemonie

l-au zguduit mai mult decât lăsa el să se vadă. Vacanțele rare la Cajare, la Orvilliers în Yvelines, bazele sale agricole, i-au lăsat puțin timp de odihnă. Spiritul continuă să galopeze. Amărăciunea provocată de umiliri se întoarce în el și-l intoxică. Vrea o revanșă, multiplică deplasările și contactele. Se pregătește să dispute succesiunea generalului de Gaulle, când lucrurile legate de dispariția acestuia se clarifică. Va încerca să-i sugereze la Roma. Va recidiva la Geneva. Gaulliștii avâtați nu-i vor ierta aceste escaladări. Îl vor face răspunzător de plecarea generalului. Pentru urechile sale, acestea nu sunt decât zgomote fără importanță. O singură preocupare îl macină: să învingă. Dar chiar dacă refuză să înțeleagă, mijloacele sale fizice sunt diminuate. Oboseala există. Și, mascată, încă în embrion, există și boala.

Georges Pompidou prezintă o anemie ușoară, adesea sângerări ale nasului. Medicii fac un control de rutină. În zadar. Analizează sângele. Examenul nu scoate la iveală decât o sedimentare accelerată. Ea demonstrează, în general, existența unei infecții. Dar unde să o cauți dacă nu ai nimic caracteristic? Organismul nu poate fi demontat ca o mașină. Cea mai

mare parte a organelor scapă investigațiilor superficiale. Starea generală a lui Georges Pompidou rămâne bună. Nimic nu justifică o lungă și problematică serie de investigații științifice. Totuși, aceste simptome atât de susținute nu rezultă numai din oboseală. El motivează alerta. Ceva tocmai s-a schimbat în metabolismul fostului prim-ministru. O anormalitate se înscrie în aceste zone profunde unde se elaborează sângele.

Sângele e un fluid aparte. I se cunoaște rolul prețios: hrănește organismul, îi aduce oxigenul cu care își încarcă plămânii. La întoarcere el se încarcă cu deșeuri și cu gaze toxice, le poartă până la organele care le elimină. Un torent viu, între cinci și șase litri. Plasma, soluție adipoasă, conține săruri minerale, proteine și acizi aminați, glucoză, lipide și colesterol, pigmenți, hormoni, albumină și globuline. Acest serum poartă și globulele roșii, intendenții corpului pe care-l alimentează și-l aerisește, pe care-l curăță de toxine. Fabricați în măduva spinării, cea care-i reînnoiește, intendenții trăiesc o sută douăzeci de zile, în medie, apoi sunt distruși de splină. Ei însoțesc în migrațiile lor globulele albe, care combat agenții străini ai organismului și-i asigură acestuia

imunitatea. Acestea sunt celule încă și mai complexe decât globulele roșii, formate în același timp în măduva spinării și în ganglionii limfatici. Viața lor în funcție de specie se prelungește de la câteva zile la câteva luni. În sfârșit, mai sunt și plachete care conduc la coagularea sanguină în artere și în vene.

Dacă medicina începe să înțeleagă bine modul cum se ordonează compoziția sângelui, care circulă la fiecare individ pe un parcurs de 816.000 km de vene, de artere și de capilare, ea bâjbâie adesea în legătură cu tulburările care-l pot afecta. Adesea sângele își schimbă compoziția, își pierde proprietățile. Sau există chiar și furturi care-l agită. Se întâmplă ca el să rămână pe canalele care-l prind între grăsimi și-i reduc trecerea. El se mai poate fixa și în cheagurile care fac să explodeze vasele. Încetul eu încetul organele corpului se uzează. El, nu! Dacă nu i se conservă tinerețea, dacă ceva se schimbă în chimia sa subtilă, viața însăși devine compromisă. Se știe că e sensibil la virusuri care-i sunt dușmani serioși. Cel mai mare pericol vine de la anumite modificări care dezorganizează uneori producerea acestui sânge, care dereglează echilibrul fabricației constituentilor săi. În „inima” măduvei osoase se află ganglionii. O tulburare

legată de ei s-a instalat la Georges Pompidou.

Cum să-și dea seama? Când să aibă timp să observe? Odată plecat de Gaulle, el își intensifică performanțele fizice și intelectuale în cursa pentru președinție. Investit, la 15 iunie 1969, nu încetinește deloc ritmul. Secondat de soția sa, fiica unui medic din Château-Gontier, în la Mayenne, el transformă vechiul palat Élysée unde aurul și barocul pălesc în fața tablourilor moderne. Refondează guvernul, conferă puterea lui Jacques Chaban-Delmas, un fidel al generalului de Gaulle, speră să dezarmeze astfel pe baronii cei triști care se îndoiesc că el le-ar urma doctrină. Are un comportament activ propriu, conduce puțin, arbitrează încă și mai puțin. Lumea ghicește că este atent la tăcerile marelui sihastru închis între zidurile de la Colombay. Stilul este schimbat, oricum. Strălucirii îi succedă concretețea. Supa se îngroașe. Se vorbește despre afaceri, contracte, confort, lărgirea Pieței Comune. Numai Chaban-Delmas, datorită convingerii și constanței, pe care o are față de politica lui de Gaulle visează o nouă societate. Moartea generalului trece totul în seama lui Georges Pompidou care va înainta de acum, în linie dreaptă. Unul după altul, el ia frâiele din mâinile lui Chaban-

Delmas de care are tot mai puțină nevoie, de altfel. Dar îi va mai fi de folos oarecum, când i se va imputa cu dibăcie acel „1971”, anul scandalurilor financiare și imobiliare. Un mijloc de a se debarasa dintr-o singură lovitură de tot ce a mai rămas din regimul trecut. Revăzându-și „cauțiunea gaullistă” de la primăria din Bordeaux, în iulie 1972, președintele Pompidou șterge defavoarea care-l afectase pe el însuși în 1968.

El își duce singur politica. Din față pare roman, profilul este bourbonian. Decide tot și suportă greu critica. Are deja nouă călătorii din Statele Unite până în Rusia, în Germania, Belgia, Luxembourg, în Africa unde a vizitat nouă țări. Au urmat unsprezece turnee de-a lungul Franței. A primit paisprezece miniștri sau șefi de state, între care și pe regina Elizabeta a Angliei, pe Leonid Brejnev, și a ținut șase conferințe de presă internaționale. Un program normal. Nu programul explică oboseala care-l marchează.

Trei medici îl supraveghează. Doi se numără printre cei mai mari specialiști, reputați, de la Facultatea din Paris. De câteva luni, ei constată că organismul său rezistă greu la efort. Sângerările din nas și anemia persistă, ca și accelerarea vitezei de sedimentare a sângelui. Sensibilitatea președintelui la

frig îi surprinde. Ca și micile infecții ce survin. În aparență, cedează antibioticelor administrate de fiecare dată. Totuși, ele renasc în mod regulat. O repetare neobișnuită. Cei trei medici își pun diferite întrebări. Unul dintre ei își amintește că președintele Vincent Auriol, aflat la Élysée până în 1954 îi pusese tot așa în încurcătură pe medici, și încă mai multe luni. Cei mai buni specialiști de atunci rămâneau fără replică. Un generalist a elucidat problema: infecție dentară. Dar dinții președintelui Pompidou erau sănătoși. Medicii își orientează investigația în vederea observării unei posibilități de anomalie sanguină. Examine minuțioase dezbat problema, apoi confirmă, în 1972. Georges Pompidou suferă de o tulburare rară la nivelul imunoglobulinelor. Trebuia înaintat mult cu observarea atentă a sângelui ca să o descoperi. Acestea erau doar niște molecule prezente în plasmă. Ele se numărau printre constituenții fundamentali ai celulei vii. Fiind dotate cu o activitate de anticorpi, căci posedau structuri chimice analoge, ele participau la apărarea organismului contra infecțiilor, poate chiar și împotriva anumitor viruși care ar provoca tumorile canceroase. Ca și alți aminoacizi, ele sunt sintetizate de către limfocite și plasmocite, două varietăți de

globule albe, ieșite ele însele din măduva hematogenă a spinării, din ganglionii limfatici și din splină.

Se întâmplă ca formarea acestor imunoglobuline să fie modificată, parțial sau total, de un mecanism accidental ale cărui cauze medicina nu le cunoaște încă. Organismul rămâne atunci la bunul plac al germenilor bacterieni, numiți Gram-pozitivi. Streptococii, stafilococii, pneumococii asaltează în voie căile respiratorii, meningele, pielea, sistemul digestiv. În 1952, Ogden C. Brulon fu primul care descrise cazul unei absențe totale a gamaglobulinei în sânge. De la această dată importantă, medicina a făcut un inventar la vreo douăzeci de boli datorate acestei carențe pe care o tratează pas cu pas cu un succes destul de relativ.

Pe calea cunoașterii străbătută de biologia moleculară, golurile se înmulțesc.

Dacă organismul devine vulnerabil la cea mai mare parte dintre infecții din cauza absenței parțiale sau totale a imunoglobulinelor, el plătește adesea un preț și mai greu când aceste molecule suferă schimbări aberante de structură, schimbări care le pot afecta pe toate, sau care nu ating decât câteva dintre ele.

Cea mai cunoscută dintre stările rele rezultate de pe urma acestei adevărate rătăcirii a naturii este mielomul multiplu sau boala lui Kahler. Își datorează numele medicului ceh care a identificat-o. Ea atinge măduva spinării apoi oasele pe care le roade pur și simplu. Un cancer care este într-o oarecare măsură văr al leucemiei. El migrează și antrenează complicații renale și hemoragice. Pronosticul său rămâne foarte sumbru. Boala evoluează rapid spre moarte, care survine în cașexie.

Un timp, lumea a crezut că această boală îl atinsese și pe președinte. Zvonul veni dinspre Statele Unite, unde se raportă cum că medicii puseseră acest diagnostic, după examinarea unui eșantion de urină a președintelui francez, obținut de serviciile secrete americane în urma unei veritabile acțiuni de deturnare a urinei. În realitate, Pompidou suferea de o a doua tulburare, clasică, dar mai rară, de o aberație sanguină: o macroglobulinemie. Recunoscută în 1944 la Malmö, în Suedia, de un medic cu numele Jan G. Waldenström, ea purta deci numele său.

Nimic nu e clar, nimic nu e simplu în medicină. Jan Waldenström o știa bine. El a identificat mai multe feluri de macroglobulinemie, începând de la prima sa

descoperire. Toate se caracterizează prin prezența globulinelor cu greutate moleculară ridicată, în plasma sanguină. Unele, observabile la un examen medical, nu evoluează, nu par să compromită sănătatea. Altele rămân benigne timp îndelungat. Waldenström a studiat astfel, la Malmö, un eșantion de pacienți pe o perioadă de douăzeci de ani. Uneori, ele însoțesc alte boli: ciroze, hepatitele cronice, edemele generalizate, mononucleozele infecțioase sau dermatozele grave. Altele sunt efecte secundare ale diferitelor tipuri de cancer, ale epitelioamelor sau sarcomelor. Cea pe care Waldenström a numit-o macroglobulinemie esențială, este produsă de către o puternică imunoglobulină. Ea anemiează, provoacă hemoragii, mărește vâscozitatea sângelui, antrenează tulburări de vedere și o scădere a auzului. Ea umflă ficatul, splina și ganglionii limfatici. Fiind o boală mortală, evoluează lent.

Perplexitatea medicilor lui George Pompidou, în fața acestui tablou, ambiguu, se explică. Răul trenează, ceea ce le îngăduie să pregătească o strategie de luptă. Mai rămâne un caz de conștiință: să-l avertizeze sau nu pe președinte. În principiu, pacienții suportă mai bine o durere diagnosticata

decât o suferință fără nume. Dar noțiunea de cancer – și această macroglobulinemie, ca și boala lui Kahler este vecină cu leucemia – înspăimântă, adesea demobilizează. Mai mult, cei puternici nu sunt niciodată niște bolnavi cumiști. Ei sunt obișnuiți să comande. Adesea își neagă bolile. Mai mult ca oricare altul, omul aflat la putere suferă de narcisism, tendința cea mai veche și mai puternică a spiritului uman. El se simte un tot, demn doar de iubire, inviolabil, important, imperisabil. Cei trei specialiști hotărâra deci să spună adevărul numai pe jumătate. Ei îl anunțară pe George Pompidou că este atins de o serioasă boală a sângelui. În schimb, nici doamnei Claude Pompidou și nici lui Alain, fiul cuplului prezidențial nu le ascunseră nimic. Devenit confratele lor într-ale medicinei, acesta nu înțelegea tăcerea.

A fost înșelat președintele Pompidou? Redactarea testamentului său datează din luna august 1972. Și, pentru toți observatorii politici este clar că comportamentul său se schimbă începând de la această dată. Acum face dovada unei lipse de rezoluții clare care va marca sfârșitul epocii sale. O indecizie permanentă în guvernare îl caracterizează, chiar o contradicție permanentă. „Este o problemă de

caracter” mormăie adversarii. Era însă o problemă medicală, dar încă lumea nu știa. Își ține cea de-a șaptea conferință de presă la Élysée, organizează conferința de vârf europeană de la Paris, pleacă în turneu în Volta Superioară și în Togo, apoi inaugurează autostrada Paris-Bruxelles împreună cu regele Baudouin. Totuși, moralul nu mai e ca altă dată.

Prima alertă publică: același an, 8 decembrie. Președintele își scurtează participarea la sărbătoarea pomului de Crăciun tradițional, de la Élysée. Le explică copiilor că se simte „puțin gripat”. Douăzeci și șase de zile mai târziu, tot la Élysée, trebuie să se așeze degrabă pe un fotoliu ca să poată răspunde urărilor de noul an ale ziariștilor: „gripa!” A doua zi, nu poate primi urările personalului casei sale: tot „gripa”. Era vorba, în realitate, de efectele bolii? Sau președintele suferea deja de complicațiile secundare legate de tratament?

Experții în acest domeniu explică binevoitori cum se poate trata azi boala Waldenström. Sunt două căi.

Prima decurge din căutarea unei eventuale tumori, sursa tulburării în acest caz, aflate în sistemul limforeticulocitar. Acest nume savant desemnează vasele care preiau limfa și ansamblul ganglionilor

limfatici. Depistarea se operează cu ajutorul radiografiilor succesive, după o injectare în prealabil cu o substanță opacă pentru razele X. Un procedeu lent, uneori penibil de suportat. Dacă el pune în evidență o masă tumorală, aceasta se extirpează printr-o intervenție chirurgicală. Radiografia și chimia completează în acest caz, îngrijirile.

Atunci când nu există vreo tumoare, și aceasta se întâmplă frecvent, boala lui Waldenström se tratează printr-un procedeu tehnologic pe care-l continuă chimia. Pentru a reduce vâscozitatea sângelui și anemia, ce rezultă din alterarea puterii de sinteză a globulelor roșii, specialiștii recurg la plasmafereză. Ei îi iau bolnavului sânge, îl pun la centrifugă și separă plasma vâscoasă de celulele sanguine. Apoi retransfuzează aceste celule la pacient dar cu o plasmă normală. În medie, operația comportă de la zece la cincisprezece litri extrași și înlocuiți în timp de două săptămâni. Totodată, bolnavul primește medicamente anticanceroase clasice, citostatice, care încetinesc și stopează multiplicarea celulelor. Această tehnică se reînnoiește atâta timp cât procentul de macroglobuline rămâne ridicat în sânge.

În anii 1950, când a apărut cortizonul pe care

mulți medici îl considerau drept un panaceu pentru cea mai mare parte din boli, Jan Waldenström a testat unul dintre derivatele acestui medicament, prednisonul, în cazul bolii descoperite de el. Era normal în epoca aceea să se încerce totul; știința nu avea multe arme terapeutice. Medicii suedezi notară că el obținea în acest mod rezultate acceptabile într-una dintre cele mai rare circumstanțe în care boala ce-i purta numele se complica, și conducea la o puternică anemie hemolitică. În alte cazuri, prednisonul nu era eficient, chiar dacă era administrat în doze mari: de la 40 la 60 mg pe zi. În Elveția, E. Kappeler și colegii săi⁵³ remarcă și ei acest fapt la douăzeci și unu de pacienți. Volumul ganglionilor limfatici se diminua puțin. Totuși nu era relevat niciun alt efect terapeutic. Confirmând, la rândul său, aceste încercări, specialistul american B. Hoggstraten⁵⁴ credea că trebuie evitată folosirea oricăror corticosteroizi, atât în tratamentul bolii lui Kahler ca și în cel al bolii lui Waldenström. „Ei demineralizează

53 E. Kappeler, R. Krebs and G. Riva, Klinik der Makroglobulinämie Waldenström” în Helvetica Medica Acta, 25:54, 152. 1958.

54 B. Hoggstraten „Steroid Therapy of Multiple Myeloma and Macroglobulinemia”, în The Medical Clinics of North America 57:1321— 1330, 1973.

scheletul, spunea el, fac oasele să fie fragile, și provoacă o foarte mare vulnerabilitate la infecții”. Hotărând să nu mai recurgă la cortizon decât în ocaziile clare pe care el însuși le descoperise, Waldenström însuși și-a tratat bolnavii, vreo câteva sute, cu o terapie foarte redusă, având la bază plasmafereza și citostaticele.

Georges Pompidou n-a fost internat în spital, se știe. Ceea ce înseamnă că el nu a fost supus nici tratamentului pe bază de plasmafereză, nici limfografiilor. Macroglobulina nu părea dublată, la el, de o puternică anemie hemolitică; ar fi trebuit să simtă nevoia de a se întinde în pat mai tot timpul. Rău său a fost combătut, cu doze puternice de prednison, derivat al cortizonului. Deși nimic nu i-a forțat la asta, medicii nu l-au consultat pe doctorul Jan Waldenström, în legătură cu eficacitatea diferitelor tratamente.

Cel mai bătrân medic al echipei veghea asupra stării generale a președintelui. Adoptând o tactică terapeutică controversată, în micul cerc al specialiștilor cunoscători ai acestei tulburări excepționale, cel de-al doilea medic, cel ce accepta să trateze boala își asuma riscurile progreselor

chimioterapiei legată de macroglobulinemie. Atenția lumii întregi nu întârzia să se îndrepte asupra lui Georges Pompidou ale cărui trăsături trădau efectele cortizonului. În sfârșit, o sarcină grea îl aștepta pe cel de-al treilea practician: să lupte împotriva infecțiilor care rezultau ca urmare a terapiei îndelungate cu cortizon.

Pentru farmacopee, cortizonul înseamnă dinamită. Faptul este prea mult uitat de când a adus premiul Nobel în medicină celor ce au inventat procedeul, americanul Kendall și suedezul Reichstein. Cu siguranță că farmacopeea îngrijește mai bine bolile, chiar incomparabil. Dar cu prețul unor mari pericole ce pot apărea. Litania produce teroare: complicații oculare, căderi musculare, diabet, edeme, hipertensiune arterială, îmbătrânire artificială și rapidă a oaselor, reactivarea uneori chiar a bolii tratate după suspendarea tratamentului, scăderea posibilităților imunologice care apără organismul, atrofierea glandelor suprarenale, false tumori chistice pe creier, insomnie, nervozitate, stări maniaco-depresive și schizofrenie reversibilă, impulsuri spre sinucidere, o dependență analogă cu cea care o produc drogurile. Și lista nu este încă închisă, mai

trebuie adăugat mult. Supliciul care-l aștepta pe Georges Pompidou încă din ianuarie 1973 aduce confirmarea.

Două scurte călătorii efectuate în străinătate la acea dată îl epuizează pe președinte. Pe 11 și pe 12 ianuarie se întâlnește cu Leonid Brejnev la Minsk, în Rusia. Franța va fi prima țară occidentală care va semna un program pe zece ani de cooperare cu URSS. De la 15 la 17 ianuarie, parcurge cu pași repezi teritoriul Afar și Issas, sec și arid aflat la extremitatea Mării Roșii. Dar va trebui să-și prelungească șederea în vacanță la Auron, în Alpii-Maritimi, fără să reușească însă să-și recupereze forțele.

La 15 februarie „gripa” îl țintuiește în pat timp de patru zile. La 24 mai, renunță la inaugurarea Salonului aeronautic de la Bourget și anulează recepția prevăzută pentru Sărbătoarea Mamelor. „Gripa” anunță cu oarecare încurcătură domnul Lecat, purtătorul de cuvânt al guvernului. Bineînțeles, era ceva mai serios. Cortizonul modifică din ce în ce mai profund terenul pe care îl erodează. Apărarea organismului se topește lent și infecțiile bacteriene și virale se agravează. Președintele Pompidou prezintă o febră foarte puternică pe 28 mai. Un aparat de

radiografie este transportat de urgență la Élysée. În ciuda precauțiilor luate, o indiscreție se răspândește ca un fulger în Paris. Amplificată și deformată de zvon, neluată până acum în considerare, anghina banală devine, după spusele unor persoane foarte bine informate, un betatron, destinat să sterilizeze prin iradiere o tumoare malignă. Radiografia pulmonară arată de fapt medicilor existența unui focar suspect la baza plămânului stâng. Tuberculoză? Pleurezie? Înțelepciunea i-ar fi impus lui Georges Pompidou să se odihnească, să înceteze orice activitate timp îndelungat. El refuză însă. Trebuie să se întâlnească cu Richard Nixon a doua zi, la Reykjavík, în Islanda. Medicii insistă, sugerează că ar trebui anulată reuniunea. În zadar. Îndopat de antibiotice, dârdâind, președintele francez, ia totuși avionul.

De la 30 mai la 1 iunie, în capitala islandeză toate lunetele sunt îndreptate asupra lui Pompidou. Toți îl observă. Lumea murmură. Fiecare își pune întrebări. Pe jumătate turtit, cu trăsăturile alungite, cu corpul umflat, bronzat de către corticoide, cu mersul fluturând, el ține piept totuși lui Nixon. Dar dezacordurile dintre concepția franceză și cea americană referitoare la relațiile interatlantice rămân.

„Acela, în orice caz nu mai are mult de trăit”, mărturisește alor săi președintele american, imediat ce se întoarce la Washington.

El va rezista totuși dar nici nu va mai munci, nici nu va mai guverna. Și cui i-ar trece prin cap să se mire? Cu o privire înapoi, cu conștiința că acest rău este fatal, lumea se întreabă până unde a putut duce el încăpățânarea de a nu cădea din picioare. Cortizonul administrat a redus macroglobulinemia, dar boala plutește totuși în organism și îl deteriorează pe zi ce trece. Medicul însărcinat să oprească infecțiile care urcă în toate părțile corpului, se bate cu fiecare organ în parte. Acest medic este constrâns să jongleze cu o gamă completă de antibiotice.

Întâlnirea la nivel înalt cu Brejnev, la Rambouillet, în zilele de 26 și 27 iunie 1973 îl doboară pe Georges Pompidou. Din acest moment și până la sfârșitul său, nimic nu va mai fi normal în viața sa cotidiană. Își va multiplica șederile la odihnă, la Cajarc, la Fouesnant, la Bregançon și încă o dată la Cajarc. În zadar! El suportă din ce în ce mai puțin statul în picioare. Renunță la spectacole de gală, la ceremonii. „Prea sunt luate în serios bolile președinților” zice el încercând să mai dea o

schimbare lucrurilor. Totuși, carnetul său cu sarcini politice nu mai are fixate decât foarte rare întâlniri.

De la 10 la 17 septembrie vizitează în mod oficial China. O călătorie care n-a putut fi evitată, căci este programată de mult timp. În țara lui Mao, dispoziții speciale fuseseră luate din vreme. Practic el nu mergea deloc. Dacă vedea templele Cerului, Cetatea interzisă, împrejurimile grotelor budiste de la Tatung, era doar din mașina ce-i fusese pusă la dispoziție. Zidul Chinei a fost scos din program. În această țară, unde a face față în toate împrejurările era un lucru capital, el se ține bine pe locul său, bea whisky, fumează o țigară. Îndrăznește chiar să glumească cu ai săi: Mao i se pare obosit. Aceștia îl înțeapă din față, de pe lateral și de la spate, mărturisesc că și el era la fel de obosit. Ziaristului Raymond Tournoux, care îi ia un interviu, îi vorbește despre sănătatea sa și îl ironizează pe tema cancerului său. „Fiecare are necazurile sale, adaugă el. Nixon are în brațe afacerea de la Watergate, iar eu, eu am în brațe moartea!” Totul este punctat cu un râs puternic⁵⁵. Această oră este mai aproape decât s-ar fi gândit.

O ființă în sticlă, literalmente. Dacă ar cădea,

55 Raymond Tournoux, *Le Tourment et la fatalité*, o p. cit.

oasele ar putea să se rupă. De asemenea se redublează precauțiile împrejurul lui. La Poitiers, pe 24 ianuarie 1974 în timpul unui turneu impus de activitatea politică, el fuge de mulțime și spionează din ochi fotoliile înșirate pe tot parcursul său în care, se așază cu infinite precauții. Faimoasele „gripe” se succed, de fiecare dată escortate de febră din ce în ce mai puternică. În realitate, este vorba de infecții diverse, afectând în mod succesiv tot corpul.

Pe 11 februarie, în cursul unui dineu la Élysée, dat în onoarea membrilor guvernului, el ridică paharul pentru propria sănătate. Și ce devenise ea? De la 4 la 11 martie anulează două manifestații oficiale care l-ar fi constrâns să meargă. În ziua de 12 pleacă la Pițunda, în Georgia, cu scopul de a se întreține aici cu Brejnev. O călătorie fără sens. Președintele ar fi vrut astfel să sfideze destinul? Simțea el că i se apropie termenul acelei lupte crude? De-a lungul drumului pe care îl parcurge, în avion, nu poate să-și ascundă suferința. Debarcă foarte greu și reușește cu greu să se prefacă. Cu curtoazie, Brejnev înlătură orice protocol. Timp de 36 de ore de-a lungul acestei șederi conversațiile vor rămâne destinsse. Utile? Cine știe. Cât mai valorează în ochii sovieticilor ideile sau

tentativele de angajare ale acestui interlocutor în mod vizibil sfârșit? El însuși era conștient de asta. Se confesă unui prieten apropiat: „Mi-a fost frică să nu cumva să mor, așa, pentru nimic, și încă departe de țara mea”.

Procesul terminal se declanșează pe 21 martie 1974 la Palatul Élysée. Președintele are prima dintre cele mai mari întâlniri anuale: un dineu în onoarea corpului său diplomatic. Covoarele de-adevărat regale fuseseră derulate. Uniformele scânteiau.

Dar convivii trebuiră să se așeze la masă fără premierul francez. La primul etaj, cu fața marcată de durere, cu dinții strânși, el se lăsa în mâinile medicilor. „O leziune benignă de origine vasculară, situată în regiunea ano-rectală și hiperalgică cu intermitență”, precizează comunicatul medical publicat și semnat doar de doi dintre ei. „Hemoroizi” traduc câțiva inițiați. Și glumele mușcătoare aleargă prin Paris.

În realitate, dezastrul ajunsese în ultima fază, era înspăimântător, lamentabil. Moartea de care cortizonul administrat nu era străină, îneca organismul. Și nu ucisese acest cortizon odată cu macroglobulinemia și alte laturi ale organismului?

Complicațiile infecțioase vor perfora stomacul și vor pătrunde prin numeroase puncte în intestine, la nivelul cecumului, prima parte a colonului. Ele vor distruge și vor găuri în trecerea lor diverticulele acestui colon și cele ale rectumului. Vor inflama pancreasul realizând aici un sindrom dramatic.

Pe 24 martie 1974, Georges Pompidou anulează cel de al doilea dineu pe care trebuia să-l ofere diplomaților, anulează călătoria la Tokyo și o deplasare la Bonn. Pe 29 martie se retrage la Orvilliers. Aici începe ultima perioadă a acestei grave boli. O mică hemoragie oculară, la nivelul unei retine fusese anunțată de câteva zile și ea precedase mai multe hemoragii nazale. În momentul de față se formase un abces în zona rectumului.

Martiriul îl sapă pe dinăuntru pe Pompidou. Președintele este transportat într-o ambulanță la Paris, acasă la el, pe cheiul Béthune, căci medicina nu renunțase încă. Ea credea că o operație ar putea aduce schimbarea. Totuși febra urcă subit. Atinge 41°. Bolnavul intră în septicemie, urmare logică a nenumăratelor infecții care s-au acumulat. Germenii se înmulțesc și scapă de sub controlul antibioticelor.

Mărți, 2 aprilie, la orele 18, Georges Pompidou

începe să-și piardă luciditatea. Ea se va topi cu totul câteva momente mai târziu. Furtuna se ridică în tot organismul său devenit acum inconștient. La ora 21 vasele sanguine cedează în lanț.

După François Sadi Carnot, asasinat în 1894, Félix Faure, dispărut în 1899 și Paul Doumer, asasinat în 1932, Georges Pompidou devine astfel al patrulea președinte francez mort în cursul mandatului său. Nimeni nu știe dacă el n-ar fi devenit, în circumstanțe mai puțin crude, un mare politician. Boala l-a împiedicat să-și arate adevărata valoare. „Trebuie să fie cineva nebun ca să dorească să devină șef de stat după generalul de Gaulle, mărturisea el unuia dintre apropiați, la șapte luni după investitură. Acesta este destinul meu. Eu nu m-am dat la o parte din fața lui. Îi simt încă greutatea, însă nu am dreptul să mă plâng”. Probe de altfel copleșitoare îl așteptau.

Giuseppe Motta – Papa Pius XII

O țară mare cam cât o batistă, care adună laolaltă o populație pestriță, aflată între trei civilizații și un mare număr de dialecte constituie o sfidare a rațiunii. Totuși, o astfel de țară există și dă chiar o lecție de democrație lumii întregi: Elveția. Forța ei

adevărată constă în stăpânirea ambițiilor. „Își mulge vacile și trăiește liniștit” ar spune Victor Hugo. Seninătatea cu care se înfățișează lumii vine din respectul pe care-l poartă instituțiilor. În schimb, nu acordă niciodată o încredere oarbă oamenilor. La toate nivelurile, de la consiliul fiecărui canton până la președinția Confederației, liderii rămâneau mereu revocabili: oricât de mari ar fi fost, nu trebuiau să joace decât un rol superficial.

Dorindu-și să dureze, ea însăși, atâta timp cât se vor scurge secolele pe pământ, Biserica catolică, din contră, își întemeiază rațiunea de a fi pe dragostea pentru aproape. Ea nu are frontiere. Domnește asupra spiritelor celor aproape 500.000.000 de credincioși, răspândiți pe tot pământul. Șeful pe care și-l alege, instalat la Roma, pe o insuliță de patruzeci și patru de hectare, decretat pe loc drept infailibil, rămâne investit cu putere pe toată durata vieții sale.

Biserica e „uriașul” și țara e „piticul”. Ea crede orbește în oameni, țara se îndoiește de ei. Dar n-au lipsit întâmplări ale Istoriei care să fortifice și Biserica și Elveția, fiecare în cadrul doctrinei ei. Ele s-au trezit cufundate amândouă, la un moment dat, într-o situație delicată, datorită celor doi șefi aflați la conducere:

Papa Pius XII la Vatican și Giuseppe Motta la Berna. În primul caz Biserica a ieșit întărită cu ajutorul Papei din încercările la care fusese supusă, în cel de-al doilea caz, țara a fost salvată de către instituțiile sale.

Martie 1939. Europa intră lent, dar sigur, într-un proces de convulsii. Este clipa aleasă de Adolf Hitler ca să-și lanseze trupele germane asupra orașului Praga. Cehoslovacia va înceta să mai existe. Führerul strânge menhina. Austria, care fusese deja raliată Reich-ului viza Polonia. Cel de-al doilea război mondial se apropie. Lumea se precipită.

În ziua a doua a lunii aceleia, la Roma, credincioșii înghesuiți cu miile în piața Sfântul Petre urmăresc cu privirea unul dintre coșurile care domină acoperișul Vaticanului. Apare deodată un fum ușor. E alb. Acesta-i semnul! Colegiul cardinalilor, reuniți într-un conclav, dă astfel de știre, conform tradiției că tocmai și-a ales un nou papă! Mulțimea îngenunchează și se roagă. Să-i dea Dumnezeu viață lungă celui de-al două sute șaiszeci și unulea vicar al lui Hristos. La șaiszeci și trei de ani, Eugen Pacelli îi succeda lui Ahile Ratti, care purtase mitra papală timp de șaptesprezece ani. El își ia numele de Papa Pius XII.

În Elveția, evenimentul nu are mare răsunet. În schimb, lumea se neliniștește de zvonurile despre război care urcă de la granițele de nord și de est ale țării. Giuseppe Motta, patronul diplomației helvetice nu prea mai ține cârma dreaptă. Medicii se înghesuie la căpătâiul lui. Slăbit, foarte îmbătrânit pentru cei șaiszeci și nouă de ani ai săi, el tocmai a suferit un atac. Încă nu se știe dacă este vorba de o tromboză cerebrală sau de o ocluzie a carotidei interne, cauzată de un cheag. Va fi imobilizat timp de cel puțin șase săptămâni.

Motta este victima hipertensiunii arteriale. O boală frecventă, care doboară un om din cinci. La el, cazul pare ereditar. Boala îl curățase pe tatăl său, ca urmare a unei embolii și-l lăsase orfan la doisprezece ani. Compatrioții săi nu știau că de mai mulți ani, la fiecare bătaie a inimii, adică de o sută douăzeci de mii de ori în douăzeci și patru de ore, violența exceselor de presiune leza pereții arterelor sale. Toate acestea le făceau mai fragile, vulnerabile la infiltrările anumitor grăsimi ale sângelui în tunicile interne ale vaselor.

Vasele își pierdeau elasticitatea, deveneau rigide ca țeava pipei, fără să aibă încă soliditatea acesteia.

Medicii, consilieri ai șefului politicii externe a Confederației nu întârziaseră să-i semnaleze pacientului pericolele ce-l pândeau. Neascultător, fără să se sinchisească, așa cum o fac mulți hipertensivi, el nu-i ia în considerație. Nu-și supraveghează regimul și nu dădea curs sfaturilor de moderație.

Un caracter puternic, o personalitate puternică. El este tranșant în materie de politică elvețiană, până într-atât încât îi subjugă și pe cei mai mulți electori ce se arătaseră placizi, rezervați. Este numit „Președintele”. În mai multe nuduri, își asumă deja conducerea țării. Dar adevăratul său domeniu, de mai bine de douăzeci de ani, rămân Afacerile externe. Într-adevăr, iată deja scurși cei patruzeci și patru de ani de când el înoată doar în afaceri publice, în consilii cantonale și federale. Este cunoscut, de asemenea, și dincolo de granițele țării. Notorietatea sa crește, odată cu inaugurarea Societății Națiunilor, la Geneva, la 15 noiembrie 1920. În acea zi, cei patruzeci și doi de șefi de State fură copleșiți de fervoarea sa oratorică și religioasă. El îi chema la construirea unei lumi a dreptății și a păcii.

Era originar din Tessin, din Airolo, un minuscul oraș cuibărit în gura sudică a marelui tunel de la Saint

Godard legat, ca întregul canton de altfel, de civilizația italiană. Strămoșii săi fuseseră slujitori ai Bisericii și ai războiului, magistrați, profesori, istorici. El optă pentru drept. Deși iubea Italia ca pe o a doua patrie, își perfecționează studiile în Germania. La München apoi la Heidelberg. Se știe că era mândru de mențiunea *summa cum laude* care-i împodobește diploma: mențiunea nu mai fusese decernată nimănui de mai bine de cinci ani.

Unii neagă orice sens profetic al poveștii acestui conservator catolic și naționalist. El se aseamănă cu un notar de provincie. În cazul lui, rațiunea echilibrează sentimentele, spun prietenii. Nu totdeauna. Uneori, impulsurile brutale îl fac să-și iasă din matcă. De exemplu, la Heidelberg pe când era încă student, el dădu o lovitură de cuțit unuia dintre condiscipoli. Ceva legat de o ceartă politică. Apoi înfipse lama cuțitului în ușa camerei unde se ascunsese celălalt. Înverșunarea obsesivă cu care se așterne la lucru vine din vremea adolescenței singuratice și răspunde unei nevoi de securitate. Trudește mult asupra scrierilor sale, asupra intervențiilor și discursurilor, își abandonează biroul pentru câteva retrageri misterioase, încearcă să se

libereze de textul scris când urcă la tribună! Acest conducător nu are decât prieteni. Fobia marxismului constituie baza sistemului său.

Ca mulți alți elvețieni, Motta cultiva această ostilitate începând din 1918. În acel an, misiunea diplomatică sovietică organizase o grevă generală în Elveția, ceea ce-i adusese expulzarea. Drept replică⁵⁶, în anul următor, legația elvețiană de la Moscova fu jefuită iar unul dintre funcționarii cancelariei pieri asasinat. Puterea sovietică a confiscat apoi bunurile elvețienilor stabiliți în Rusia. Creanțele deținătorilor elvețieni de bani în băncile rusești rămaseră neplătite. De aici urmă ruptura diplomatică dintre cele două state. Moartea ministrului rus Worowsky, la Lausanne, apoi achitarea criminalilor Conradi și Palounine de către jurații din Lausanne în 1923, a agravat contenciosul. Aceasta determină Moscova să boicoteze întreaga producție industrială elvețiană.

Președintele Motta nu și-a impus limite în lupta împotriva Uniunii Sovietice. Și-a făcut auzită vocea într-o instanță unde vocea Elveției cântărea greu: Societatea Națiunilor. Scoțându-și ghearele și

56 Avmon de Mestral, *Le Président Motta*, Lausanne, Pavot, 1941.

ascuțindu-și limba s-a bătut pur și simplu pentru a interzice intrarea Uniunii Sovietice, care era totuși stat suveran.

Acestea se făceau în numele moralei. „Este un stat barbar, pleda el, cu frontiere neprecizate”. Îl acuza de a fi practicat sclavia „asemeni Etiopiei, înlăturată și ea, ca urmare a presiunii ce o apăsa”. El uita că S.N., instituție internațională, nu exista decât pentru a combate germenii războiului. Evident, Elveția nu trebuia decât să ceară excluderea și nu admiterea URSS-ului. Politica sa de universalitate îi permitea să se abțină. Trecând mai departe, Motta încurca lucrurile. Discriminarea sa maniheană în materie de politică de neutralitate aducea precis disprețul acestei doctrine care constituie rațiunea de a fi Confederației, gajul supraviețuirii sale. Se simțea aceasta la Berna, unde un curent de opinie incită Parlamentul să-l dezavueze pe potentatul diplomat. În două rânduri, câțiva deputați propuseră chiar ca să fie reînnodate relațiile oficiale dintre Moscova și Consiliul federal. Dar Motta avea aici prea mulți fideli ca acțiunea să reușească. Ca revanșă, la Societatea Națiunilor, nu reuși să facă față Angliei și Franței, care se luptau atunci pentru limitarea cursei

înarmărilor și doreau sosirea sovieticilor ca să-i joace o festă lui Hitler. În 1934, în ciuda unui ultim discurs violent pronunțat de Motta, URSS intra în clubul națiunilor.

Față de istorie, noi trebuie să precizăm că intoleranța lui Motta rămânea un act de partizan. Nu fără motiv, stânga elvețiană îi reproșa că este orbit de soarele fascist. Cel care săruta cu razele lui Berlinul, strălucea la Roma și începea să ardă Spania. La Societatea Națiunilor, acest om plin de rigori nu votă sancțiunile economice care vizau Italia, în 1935, când trupele Ducelui invadară Etiopia. La Berna, la sugestia sa, Elveția recunoscuse fără rezerve suveranitatea italiană asupra regatului Negus. Chiar și la S.N., Motta condamnă nu o dată hegemonia pe care Adolf Hitler și-o întindea asupra Europei.

Totuși, la Berna, împotriva dorințelor Consiliului federal el îl lăsă pe baronul von Bibra, consilier la legația Germaniei, să devină șef al Partidului Național-socialiștilor din Elveția, sub acoperământul imunității diplomatice. „Să nu ne amestecăm în treburile altora”, răspundea el atunci celor care se mirau de neutralitatea sa „selectivă”.

Neștiind că această intransigență, această

rigiditate mentală, această înclinație de a se bate cu un țap ispășitor dovedeau o degradare cerebrală insidioasă, datorată tulburărilor hipertensive, opoziția elvețiană s-a ridicat împotriva sa. Atât în rândurile populației, cât și ale Parlamentului. Și Giuseppe Motta trebui să înfrunte mișcarea declanșată de către deputatul Sprecher, în favoarea neutralității integrale, neutralitate ce fu în final adoptată. Fără această inițiativă, fie ea și tardivă, Motta și-ar fi condus țara spre mai rău.

Aceasta era situația la Berna în 1939, în timp ce el își revenea lent de pe urma efectelor atacului său. Abia restabilit, trebui să revină totuși la treburile lui, în mai. Pe 21, în acea lună, cu ocazia unei ședințe a Comisiei Afacerilor Externe, el se dovedi total irealist, ba chiar naiv. El mai credea că Italia și Germania doresc pacea. Anturajul său putea acum măsura cât de falsă era imaginea pe care el și-o făcuse în legătură cu politica și cât de mult minimaliza sau nesocotea evenimentele care nu se încadrau unei linii preconceptionale.⁵⁷ O manifestare tipică de senilitate.

Câteva zile mai târziu, apoi în iunie, din nou, îl

⁵⁷ Edgar Bonjour, *Histoire de la neutralité suisse*, vol. IV, Neuchâtel, La Baconnière, 1970.

doboară la pat două atacuri. Totuși, pe 15 iunie se scoală. Deși abia poate merge, revine la treburile sale politice Starea sănătății stârnește teamă. Pe 27 august 1939, când Adunarea federală, care simțise deja venirea războiului în Europa occidentală, se pregătea să-și aleagă un general, Henri Guisan fapt ce nu se întâmpla decât în caz de conflict în apropierea granițelor în caz de conflict în apropierea granițelor mobilizarea generală a armatei elvețiene. Crede că șansele păcii sunt mari. Se declară încrezător în Germania. „În cazul în care Elveția ar fi amenințată, spune el, noi am găsi în cel de-al treilea Reich un stat dispus să discute într-o manieră prin care să ne vină în ajutor”. Astăzi, medicii ar diagnostica, în urma manifestărilor sale de întunecare a minții, efectele profunde ale bolii Alvarez.

Pe 3 noiembrie, în 1939, un al doilea atac de paralizie îl doboară. A simțit urcând în el acest atac, în piciorul stâng în cursul unei reuniuni a Consiliului federal.

O lună mai târziu, în timpul realegerilor membrilor acestui Consiliu, se prezintă totuși, se face desemnat în condiții tot atât de oarbe ca și el și rămâne pe post de șef al departamentului politic. Însă

boala se agravează. De data aceasta, observă toți. Nu mai poate scrie, ceea ce arată o atingere a celor două emisfere cerebrale. Impresionează prin tenul său îngălbenit, privirea febrilă și vocea spartă. Persistă în necunoașterea gravității stării sale. Cum să fi înțeles că părăsea pentru ultima oară sala deliberărilor, la 19 ianuarie 1940? La ieșire, murmură ziariștilor care-l salută: „Domnilor, niciodată nu m-am simțit mai vioi și mai dispus!” Patru zile mai târziu avea un nou atac puternic, care-l și doboară. Definitiv.

Lăsa Elveției o datorie pe care acesta o va plăti când se vor stinge focurile războiului. Țara va întreprinde acțiuni în vederea reînnodării relațiilor diplomatice cu URSS. În ciuda unei intervenții personale a lui Winston Churchill de lângă Stalin, Moscova refuză. Mai mult, rușii se opun instalării Organizației Națiunilor Unite la Geneva, în localuri ale S.N.-ului. Ei ar prefera ca O.N.U. Să-și fixeze sediul la New York. Odată cu el, prin activitatea lui, planase o oarecare umbră asupra Elveției, lumea uitând vechile ei tradiții democratice. Se scurseră mai mulți ani până când această idee despre democrație să se reînșuflească în cancelarii.

Imediat ce se instalează, în timp ce marile capitale

aliatelor încă dansează și-si celebrează victorioase, parlamentele civile renăscută. Iată că veni și timpul socotelilor.

Biserica nu se împodobi. Ca să spunem pe șleau se simțea chiar jenată. Se compromisese la Berlin. Față de Benito Mussolini manifestase o cordialitate superbă. Îl ajutase pe Franco, „Soldatul lui Dumnezeu”, în Spania, oferindu-i medalia lui Iisus Hristos în schimbul recuperării unor bunuri pierdute (cam un sfert din țară) și proclamării catolicismului ca religie de stat, excluzându-le pe toate celelalte. A tăcut, ceea ce multora li s-a părut odios, în legătură cu genocidul evreilor din lagărele naziste. A sprijinit toate guvernele care s-au supus, ocupanților germani, binecuvântând, de exemplu, pe ostașii criminali care participaseră la omorârea a 500.000 de creștini ortodocși, în Iugoslavia, sau punând umărul la acțiunile lui Philippe Pétain, la Vichy. Toate actele sale au fost aprobate de Biserică, excepție făcând doar câțiva prelați din Franța. Biserica își întoarce privirile spre șeful său a cărui politică a împământenit-o peste tot. Și Papa Pius XII îi va da o lecție de strategie care l-ar fi zguduit chiar și pe prudentul Clauzerritz.

Cam la o lună, după ce fuseseră îndeplinite toate

regulile bisericești, în iunie 1945, suveranul pontif convocă șaptezeci de cardinali de la Sacré-College, situați la cel mai înalt nivel în guvernul Vaticanului. Predica sa răsuna în același timp pe toate cele cinci continente. Cu vocea ridicată, puțin nazală, condamnă fascismul al cărui trup mort nici nu se răcise bine: „O arogantă apostazie a religiei lui Hristos, negarea doctrinei sale și a operei sale de mântuire, cultul violenței, idolatria rasei și a sângelui, distrugerea libertății și a demnității umane”. Cine îi înmormântează pe învinși nu se teme de învingători. Monarhul alb, aplecat deasupra cartierelor vechii nobilimi papale a știut totdeauna să-și aleagă timpul potrivit și alianțele potrivite.

Nu poți deveni niciodată papă doar dacă te cufunzi în apostolat în vreo parohie modestă. Trebuie să fii născut pentru asta, să-ți numeri câțiva prinți printre strămoși sau să fi servit de-a lungul mai multor generații înaltele administrații religioase. Este nevoie, de asemenea, să ai un protector. Eugène Pacelli îl avusese ca protector pe cardinalul Pietro Gasparri. Era un elev dotat, intelectual, și poliglot. Se șlefuisese în cadrul Congregației afacerilor ecleziastice extraordinare, apoi în timp ce fusese nunțiu în

Germania pe durata a doisprezece ani, cardinal el însuși la cincizeci și trei de ani, îl secondase pe Papa Pius. XI timp de nouă ani ca secretar de stat, funcție echivalentă cu cea de prim-ministru. Alegerea sa ca succesor, în 1939, venea de la sine.

În aceste vremuri tulburi care stăpâneau tot mai mult omenirea și a căror durată nimeni nu o putea prevedea, dintre toți cei din Sacré-Collège el fu persoana care cunoștea cel mai bine Germania. Îi plăcea această țară în care trăise, la München, apoi la Berlin. Anturajul său era german, începând cu cele patru călugărițe aflate în slujba sa și care aparțineau Congregației bavareze a surorilor Sfintei Cruci, până la iezuiții secretariatului său personal. El dădea chiar prenume germane, mângâietoare, canarilor săi, care veneau să ciugulească pe masă. O înclinație germanică atât de pronunțată ar avantaja Biserica. Ostilitatea funciară a lui Pacelli față de marxism, ostilitate cunoscută de toți, dădea încredere de asemenea, și lui Mussolini, la Roma și lui Hitler, la Berlin.

O a doua înclinație a cardinalului Pacelli, gustul pentru afaceri, determină Sacré-Collège să-i încredințeze sarcina papală. Făcând donații săracilor,

apoi victimelor cataclismelor naturale, ajutorând substanțial câteva națiuni - chiar și Rusia - Papa Pius XI, generosul, ruinase aproape complet Vaticanul. Un om econom, ales la cârmă, ar fi reumflat tezaurul. Pacelli era omul. În fiecare seară, în palatul popilor din care funcționarii Bisericii plecaseră, el stingea lămpile rămase aprinse. Dar avea și domenii de acțiune serioase: bancherii care se numărau printre persoanele apropiate. Sprijinit de contele Enrico Galeazi, numit administrator al bunurilor Bisericii, de către Bernardino Nogara (un laic ce poseda rarul dar de a transforma în aur tot ce atingea), Pacelli edifica ceea ce urma să devină vastul Imperiu financiar al Vaticanului. Papa Pius XII a creat prima bancă a Vaticanului, instalată în curtea de la Saint-Office, în 1942. Tot Papa Pius XII a acționat în vederea investiției în industrie și în comerț și tot el a hotărât cele mai bune soluții pentru a fructifica veniturile de la Saint-Pierre.

Talentele acestui mare senior al credinței celor aproape o jumătate de miliard de oameni din întreaga lume, care a consolidat în câțiva ani o putere remarcabilă în domenii pe care ei înșiși le dominau nu putea să-i lase insensibili pe americani. De altfel, ei

aveau în acel loc un agent privilegiat, informatorul personal, pe care papa îl însărcina cu desfășurarea campaniei de publicitate: Mgr. Spellman, arhiepiscop de New York. Acesta din urmă, preot al armatelor americane, cel mai sprinten și mai activ dintre ambasadorii catolici din lume, putea intra în voie la Franklin Roosevelt. Statele Unite știură deci din vreme că aveau la Roma un aliat capabil de a-l susține cu eficacitate, în luptele care nu vor întârzia să-i opună universului colectivist. Căci în politică Papa Pius XII se arată a fi cel mai dinamic.

Începând din 1946, el numește treizeci și doi de cardinali. Pentru prima dată, un mare număr dintre ei a fost ales din afara națiunilor europene, prin tradiție creștine. Fuseseră aleși din Cuba, din Chile, din Perú, din China și din Armenia. El prevedea așadar că vor fi venind evenimente care să zguduie aceste țări și își așeza la posturi, de mai înainte, generalii desemnați. Mai mult, ierarhiile catolice pe care le domină deja impun vederile sale în statele care le adăpostesc: în Columbia, în Bolivia și în Venezuela. În februarie 1951, chiar din această perspectivă, va chema popoarele Asiei să intre în război cu comunismul: „Noi suntem în aceeași situație ca atunci când invazia

barbarilor aducea la Roma germenii unei rapide decadente cu incredibile suferințe. Multiplicați-vă eforturile pentru a extermina acești dușmani, așa cum s-a întâmplat pe vremea Sfântului Augustin”.

În Italia el însuși dă exemplu, începând din 1945. Țara se căuta pe sine, după douăzeci de ani de mussolinism, de neparticipare activă la viață. Cu scopul de a-i combate pe cei considerați ca totalitari și care s-ar fi simțit tentați să instituie la Roma o democrație populară, Papa Pius XII își alege un luptător, pumnul său de fier, aflat într-o mânășă eu inscripțiile sale: Alcide de Gasperi; catolic devotat, fost bibliotecar la Vatican. Și confesorii și preoții și funcționarii papei, toți sună adunarea armatelor. Nobilimea și burghezia intră în războiul ideilor. „Acțiunea catolică” falangă fără de număr, cu sute de mii de membri, destinată în principiu a nu promova decât educația creștină, se îngrijește acum de poporul de rând. La ghișeul băncii din Vatican, banii curg și de Gasperi devine prim-ministru în 1945. Iată omul puternic al noii politici italiene. El organizează primele alegeri. Tot prin el, în 1946 cu scopul de a-i submina pe comuniști, cărora observatorii politici le recunoșteau o mică șansă, Vaticanul face să dispară

ultimele sale tabuuri și-și deschise mănăstirile. Călugărițele tinere, până atunci închise între ziduri, creează un contrast cu lumea înconjurătoare. În iulie 1949, promulghează decretul de excomunicare a comuniștilor și a celor ce-i simpatizează, un edict la care Papa Pius XII se va mai referi încă, în 1976, în împrejurări asemănătoare. Sprijinul venit de la Vatican sfârși prin a implanta profund democrația creștină. Alcide de Gasperi, devenit inutil, e lăsat deoparte și se năruie cu totul în 1953. Stânga este înlăturată pentru mult timp.

O activitate atât de susținută, de trepidantă presupunea ca Papa Pius XII să aibă o sănătate de fier. Nu e cazul! îi dă mult de furcă maicii Pasqualina, prima dintre cele patru călugărițe de la Bavière care veghează asupra stării lui, începând din 1917, *La Papessa*, cum o numeau, ireverențios, italienii. El supune la o probă grea cunoștințele doctorului Ricardo Galeazzi-Lisi, medic însărcinat cu supravegherea sa încă de la întronare.

Trupul său înalt plutește sub sutana albă. Măinile și picioarele încălțate în sandale roșii impresionante datorită unei cruci de aur, rămân reci, adesea cianozate. Este un hipotensiv cronic. Circulația

sanguină are un flux leneș în vasele sale. Bătăile inimii înregistrează rateuri atât în frecvență cât și în egalitatea contracțiilor, cam cum sunt motoarele dereglate la nivelul sistemului de aprindere. El atinge adesea sincopa, consecință a unei anemii ușoare și constante. Mai mult ronțăie decât mănâncă. Stomacul său pare a-l face să sufere mereu. Inflamații frecvente, înregistrate pe culmile arborelui respirator îl epuizează. E de înțeles, considerând acest tablou de ce este puțin rezistent la oboseală și de ce tonusul său psihic scade, periodic. Considerând ca existând doar atât cât și cum îi permite Dumnezeu, el maschează de fapt, la adăpostul credinței sale, o teamă profundă de știință și de cuceririle ei. Se teme de injecții, de radiografii, de spălături și de medicamente. În consecință, are părerile sale despre tratamentul bolilor. Preferă homeopatia în locul medicinei oficiale, pentru că ea te îngrijește prin intermediul grăunțelor care se înghit mult mai ușor decât casetele mari. Lungile și minuțioasele consultații îl neliniștesc. Tracasarea nu o simte încă alături de cel ce îl tratează personal, căci doctorul Galeazzi-Lisi este un oftalmolog. În afară de medicina ochiului, pe care o cunoaște bine, nu e un izvor de știință în medicina

internă.

De câteva ori s-a auzit că Papa Pius XII a fost victima tuberculozei pulmonare. Doctorul Galeazzi-Lisi a dezmințit timp îndelungat acest zvon. „Investigațiile mele, cu stetoscopul, nu mă înșală” îi asigură el pe cei din jur. Dar o radiografie conștiincioasă pe care au practicat-o alți medici ai Facultății romane, în 1954, au relevat niște schele întinse ca urmare a unei acțiuni importante a barilului Koch, la cele două extremități ale plămânilor, sechele cu multe calcifieri care nu putură fi datate. Probabil, erau vechi de vreo cincisprezece ani. Grația divină există la acest nivel; fără să fie prea pregătit pentru a o obține, Papa Pius XII beneficiase totuși de ea.

În 1948, la șaptezeci și doi ani, pe când se lansează în intrigi pentru a consolida democrația creștină în Italia, sau în bătălii dure în țările sărace ale lumii cu, scopul de a combate aici extinderea ideilor marxiste, papa arată deja primele semne vizibile ale unui declin fizic, care se va accelera.

El prezenta, mai întâi, o hipertrofie a prostatei care jena micțiunea. Aceasta cedează în general remediilor care descongesează, la antispasmodice, la magnezium, la unele reguli de igienă dietetică. Dar

Papa Pius XII dorește să se recurgă la homeopatie. Doctorul Galeazzi-Lisi acceptă această dorință.

După aceea se instalează unele dureri la nivelul sternului, însoțite de o accelerare a ritmului bătailor inimii. Cardiologii diagnostichează o scleroză cardiovasculară de tip senil. Mușchiul cardiac este prost irigat. O contracție în plus a acestui organ, născută înainte de vreme, strică regularitatea bătailor normale. Inima s-a umflat. Arterele groase, în special aorta, suferă de o ateroscleroză: grăsimile amorfe se acumulează în peretele intern al vaselor. „Referitor la aceasta, l-am pus pe Papa Pius XII la niște cure homeopatice, confirmă doctorul Galeazzi-Lisi. Îmi aprofundasem studiile în acest domeniu, în special în cazul concret al investigațiilor la care-l supuneam pe papă, investigații, care interesau mult și pe cei îndrăzneți și pe contestatarii teoriilor acestui sector particular al medicinei. Devenii un susținător al grupului de cercetători care se ocupau de acest domeniu”.⁵⁸

Tulburările vor persista timp de doi ani. Apoi încep să apară și alte manifestări care-i aduc eșecuri

58 Dr. Ricardo Galeazzi-Lisi, *Dans L'ombre et dans la lumière de Pio XII*, Paris, Ed. Flammarion, 1960.

medicului papei: vomă repetată, cu urme de sânge și un procent ridicat de aciditate. Încurcat, doctorul Galeazzi-Lisi vorbește despre intoxicație. Stranie concluzie! Aceste semne însoțesc o depresiune a stării generale, antrenând apoi o serie de insuficiențe funcționale multiple. În același timp, memoria lui Papa Pius XII slăbește, are dificultăți și în fixarea atenției. Își încetinește cu bună știință munca intelectuală. Apoi se succede bronșitele. O artroză cervicală provoacă dureri difuze în brațe, în umeri și la cap. Abcesele dentare completează bilanțul. Dar nimeni nu vorbește despre asta. În acel an, 1950, decretat An sfânt, creștinii își polarizează atenția asupra viziunilor suveranului pontif. În maniera celor trei copii portughezi ai Fatimei, care avură aceeași revelație în septembrie 1917, Fecioara i-a apărut papei de patru ori. Buena Fortuna. Miracolul este acceptat cu placiditate.

La nivelul stomacului, durerile Papei Pius XII nu încetează. Cu trecerea timpului chiar se agravează. La începutul lui 1954 sunt complicate de salvele de sughițuri. Doctorul Galeazzi-Lisi ar fi trebuit să facă o radiografie, să-i impună augustului său pacient să înghită, în ciuda reținerilor sale, substanțe cu bariu,

inofensive, dar necesare examenului medical. Nu îndrăznește. Fără să împingă investigarea dincolo de o palpăre prudentă, medicul se gândește la un cancer. Și mărturisește concluzia anturajului german al șefului temporar al Bisericii. La sugestia lor, în loc să cheme specialiști care să-l întărească, el abdică de la datorie și cheamă un vindecător: Paul Niehans.

Instalat în Elveția, la Clarens, în cantonul Vaud, Niehans, care se prezenta drept fiu natural al împăratului german Wilhelm II, a studiat medicina. Dar el făcuse avere cu un remediu straniu: un conglomerat de celule extrase de la animale. Vindeca orice cu mixtura sa. Tulburările benigne și flagelele asupra cărora știința ezita să se pronunțe. Remediu îndepărta ridurile și reda țesuturilor tinerețea. Magicianul alergă la Vatican.

La Roma și mai ales în rândul Curiei, lumea se revoltă la auzul proiectului straniu de vindecare pe care-l întreprinde Niehans. Cardinalii dezaprobă total ideea de a-i injecta Sfântului Părinte ceea ce ei numesc „celule de animal”, dar nu ei fac legile la ultimul etaj al palatului care adăpostește cele nouăsprezece camere compunând apartamentul Papei. Este domeniul privat al Papei Pius XII. Și al maicii

Pasqualina, redutabila *Virgo potens*, fecioara atotputernică. De vreme ce papa dorește, Niehans îi va face injecția. După un examen al urinei la care s-a folosit reactorul Abderholden care permite punerea unui diagnostic precoce de sarcină, elvețianul făcu injecția cu amestecul de celule vii ale hipotalamusului și ale suprarenalei pe 26 ianuarie 1954. A doua zi, starea Sfântului Părinte se înrăutățește. Vărsăturile devin închise la culoare, „ceea ce nu s-a mai întâmplat niciodată în urma tratamentului cu celulele mele” notează Paul Niehans. Apare și sângele, la expectorări și la scaune.

Trebuie să credem că, în ciuda aparențelor, constituția Papei Pius este remarcabilă. Câteva săptămâni mai târziu el se ridică și revine la ocupațiile sale. În iulie se simte atât de bine, încât vestea vindecării sale, răspândită prin grija maicii Pasqualina, traversează toată Europa. Paul Niehans a învins cancerul la stomac pe care-l are papa...

Vai, Doamne! În septembrie, durerile renasc. Papa Pius XII care încă o dată celule. Niehans revine. În ziua de 12, el îi injectează papei o fiolă cu amestec, acesta din urmă ameliorat între timp. „Spre consternarea mea totală, notează el, a doua zi apărură

vărsăturile și sughițurile. Cu sânge. De data aceasta, în afară de obișnuita mea cură simptomatică, eu îl supusei «dietei mele biogenetice» de la care așteptam un efect tonic, întremător. Acest regim avea la bază lăptișorul de matcă, alimentul reginei albinelor, căruia eu îi adăugam diferite produse homeopatice și organice”.

Ravagiile se întind până într-acolo încât îndoiala înmugurește în spiritul doctorului Galeazzi-Lisi. El propune de acum un alt diagnostic, tot fără un examen aprofundat al pacientului. „Mă întrebam, scria el, dacă originea acestei stări grave a sănătății nu provenea dintr-o intoxicație cu acid cromic, care îi fusese aplicat pe gingii, fără știrea mea și a stomatologului. Pute să fi rezultat de aici o leziune a stomacului, adică un ulcer. Nu putea fi îndepărtată deloc ipoteza leziunilor gastrice provenind dintr-o altă sursă”. Ca la Molière!

Fiind epuizat și suferind mult, Papa Pius XII se resemnează în ciuda circumspecției sale să înghită substanțe cu bariu care ar permite un examen radiologic. De data aceasta protestează cu vehemență chiar Paul Niehans. Razele X, spunea el, vor ucide celulele pe care le injectase și vor anihila efectele

tratamentului. Bufoneria s-a prelungit cu o discuție tehnologică. Doctorul Galeazzi-Lisi dă asigurări că, dispunând în mod corect plăcuțe de plumb pe pânțele Sfântului Părinte, se va reuși expunerea la razele X numai a părții sistemului digestiv care s-a convenit să fie examinată. Celulele vii ar rămâne protejate. În octombrie 1954, în urma unui examen efectuat în aceste condiții burlești, adevăratul diagnostic e ratat. Probă a dovedit totuși că nu este cazul unui cancer, nici al ulcerului. „Poate o gastrită”, avansează Galeazzi-Lisi.

Suferind mereu, Papa Pius XII nu cere decât celule. Și în noiembrie Niehans îi face o nouă injecție. Sughițurile persistă, ca și arsurile pe epigastru și vărsăturile, însoțite de astenie. De această dată Papa Pius XII pare a muri. Corpul său obosit este comparat cu cel al Salvatorului Oamenilor aflat pe Cruce. Îl cheamă pe medicul său, la 7 noiembrie și murmură: „L-am interogat pe doctorul Niehans, confratele dumneavoastră german (uită că e elvețian!). EI Ne-a spus că în această seară viața Noastră nu este în pericol, ceea ce înseamnă că ar putea fi în pericol mâine. Vreau, deci, să ne pregătim pentru marea trecere”.

De data aceasta, Curia se impacientează, domină elanul care formează anturajul papei și sfătuiește insistent să fie chemați medicii adevărați. Roma nu duce lipsă de ei. Numărul consultanților va fi limitat la doi. Papa Pius XII n-a acceptat decât monarhiști. Cei doi practicieni aleși sosesc la Vatican pe 2 decembrie.

Ei descoperă un pacient într-o stare tristă. Pulsul bate cu 140 de pulsații pe minut. Tensiunea este ridicată. Pius XII este palid, literalmente deshidratat. În realitate, moare de sete. Dacă nu poate efectiv să absoarbă apa pe cale bucală, aceasta se datorează stomacului care nu mai suportă nimic. Poate fi rehidratat pe cale venoasă, ceea ce doctorul Galeazzi-Lisi a uitat complet. Cu acest aport simplu, dar esențial, cei doi medici îi redau papei viața. „Fără nicio altă terapie!” precizează practicienii într-un comunicat făcut lumii, cu adresare directă partizanilor lui Niehans. Pe 15 decembrie, Sfântul Părinte era atât de bine recuperat încât a suportat normal un tranzit gastric. De această dată radioul pune în evidență cauza tulburării stomacale care-l rodea pe papă de atâția ani: o hernie hiatală. Fundul stomacului a ieșit din cavitatea abdominală, de-a lungul diafragmei, în locul unde esofagul străpunge și traversează această

membrană. Această porțiune mică a organului digestiv, fiind ciupită, iese în relief. Diagnosticul este ușor de pus de orice medic avizat. Tulburarea, benignă în majoritatea cazurilor și frecventă la persoanele în vârstă, cedează la un tratament chimic banal pe bază de pansamente gastrice, antispasmodice și antigastrike. Nu este recomandată o intervenție chirurgicală decât la un caz din zece, când hernia recidivează sau se complică și dacă anemia, pe care o antrenează, persistă.

Și Papa Pius XII se vindecă. Însă proba la care fusese supus l-a uzat. Are șaptezeci și nouă de ani. Comportamentul său este schimbat. Prezintă, acum, semne clasice de arterioscleroză cerebrală, care îl fac mai rigid ca oricând în comportările sale legate de oameni sau de guvernare. Chiar face dovada unui nihilism terapeutic față de doctorul Galeazzi-Lisi. Când acesta vrea să-i administreze vreo doctorie, recomandată, de această dată, de corpul medical italian, se întâmplă ca papa să bată din picior, să umble cu pași mari apăsați încolo și înapoi prin apartament, însoțit de doctorul pe care-l bombardează cu reproșuri. Adeseori, acest Gigant, care fusese totdeauna un om cu o logică dreaptă în judecățile sale,

acest Gigant se contrazice straniu. Și toate acestea timp de trei ani. Se pare că în acea vreme, în 1955, s-a gândit serios să demisioneze, să se retragă la vreo mănăstire.

Totuși, ideile rămân clare în multe momente. Astfel, în 1957, după punerea la punct a noilor tehnologii de reanimare medicală, inventate de știință, Papa Pius XII face o declarație repede remarcată, referitoare la problemele eutanasiei active și eutanasiei pasive. Încă și azi, ea este frecvent citată. Dar această ghicire a viitorului nu durează. Papa nu mai are viziunile cerești care îl stăpâniseră până în 1954. Degradarea organismului devenise prea serioasă.

Vara lui 1958 se dovedește dură pentru Papa Pius XII. Cu siguranță el a putut să ia în greutate și să-și recapete forțele sub controlul permanent al medicilor. Dar nu era decât un „mai bine” artificial și trecător. Crizele de sughițuri revin. Nu par să rezulte din hernia hiatală care n-a recidivat. Nu semnalau ele, în fapt, o leziune cerebrală? Practicienii nu vor mai avea timpul de a-și pune întrebări despre acest subiect. Pe 6 octombrie, un atac cerebral îl fulgeră pe papă. Nu mai vorbește, nu mai vede. Mecanismul deglutiției

prea blocate. Un prim examen arată că paralizia s-a întins pe toată partea dreaptă. După-amiaza, situația se stabilizează. O fărâșă de cunoștință renaște chiar și la pacient. Reușește, cu prețul unor mari dificultăți, să articuleze câteva cuvinte, întrebând ce i s-a întâmplat. Sunt ultimele sale cuvinte, căci revenirea nu se prelungește. Noi valuri de sughițuri îl macină. Nu mai respiră decât cu masca de oxigen. În momentul acesta, Paul Niehans, revine fără rușine la Vatican. Cu seringă și cu celulele sale. Este îndepărtat fără ezitare. De aici înainte, lui Papa Pius XII, fie că este vorba de savanți sau de șarlatani, oamenii nu-i mai sunt de niciun folos. Dându-și sufletul, la 9 octombrie 1958, se întâlnește cu unicul interlocutor care ar fi putut să-i ceară socoteală: Dumnezeu.

Lenin - Stalin

Când președintele Roosevelt a dispărut, în Statele Unite, soția sa a interzis medicilor să-i facă autopsia. În situația unui asasinat (în cazul lui J.F. Kennedy, la Dallas), legea impunea un examen medical al corpului. Clanul familial limitase explorările medicilor doar la rănilor care-l omorâseră pe președinte. Nu putură analiza amănunțit restul

creierului, și încă și mai puțin studiară glandele suprarenale a căror slăbire cauzase în cazul lui, boala lui Addison. Rezervă identică în Europa occidentală: când un Gigant moare, cei apropiați refuză aproape totdeauna autopsia.

Mobilele par evidente. Vechi tabuuri religioase, jenă în fața actului resimțit ca o profanare. În anumite cazuri, cei din familie exorcizează astfel boala, e neagră într-o oarecare măsură. Predominantă este și grija de a proteja imaginea lăsată de Gigant. Cam. Așa se făuresc legendele.

Totuși, până la moarte, șefii de stat se diferențiază net de tagma oamenilor obișnuiți. Ridicați, în timpul vieții, deasupra contingentului, imprimându-și propria lor marcă în curgerea istoriei, ei îi datorează acestuia toate elementele care ne permit să le judecăm perioadele de influență, apoi documentele și secretele politice, poate chiar repercusiunile posibile ale bolilor. Dar și circumstanțele în care li s-a sfârșit viața.

Autopsiile au facilitat cunoașterea anatomiei. Studiind repercusiunile interne ale bolilor, ele au dezvoltat arta de a vindeca. Sunt esențiale pentru justiție. Adesea, devin utile și istoricilor. Leiba

Bronstein, numit Troțki fu unul dintre organizatorii revoluției sovietice. Înlăturat de la putere și exilat după moartea lui Lenin, el lăsă mult timp să se creadă că Stalin, succesorul, intenționase să-l otrăvească. După dispariția lui Stalin, emulii lui Troțki au lăsat să se presupună că Nikita Hrușciov, moștenitor la putere, ar fi precipitat acest deces. Două documente medicale înlătură aceste afirmații. Rezultatele autopsiilor lui Lenin și Stalin sunt la arhivă.

Lui Lenin, mort la cincizeci și patru de ani, medicii i-au descoperit, la creier, o arterioscleroză generalizată, cu numeroase zone blocate. Circulația sanguină încetase să irige cele două emisfere, dar mai ales cea stângă. Rămăseseră imprimare aici amprentele profunde a patru atacuri cerebrale. Arterele, la baza craniului, erau îndurate. Zone de grăsime obturau carotida stângă internă. Se remarcă mici cavități neregulate, săpate în plin țesut cerebral împrejurul vaselor cerebrale. Ele certificau ceea ce se numește ramolism cerebral. Inima, de asemenea, fusese atinsă. Arterele coronare arătau scleroze întinse.

Neuropatologul german Otto Vogt a studiat creierul lui Lenin. El a remarcat aici niște celule

numite piramidale și care se aflau în număr impresionant. Aceste celule au fost comparate, din punct de vedere al structurii lor, cu cele care se găsesc în mușchii atleților de mare performanță. De două ori, Vogt va evoca în comunicările sale antrenamentul la care șeful sovietic își supunea creierul, cu scopul de a determina creșterea capacităților sale intelectuale. Constatarea sa reflectă preocupările ce-i animau pe savanții epocii. Ei se străduiau să localizeze în organul cerebral centrul geniului, ca și pe cel al matematicilor. Dar azi, lumea este de acord că fenomenele gândirii, proprii omului, se referă la întreg ansamblul creierului.

La rândul lor, nouă somități medicale au procedat la examenul medical al corpului lui Stalin. De altfel, se știe că cel de-al doilea șef al statului sovietic a fost fulgerat de un cataclism organic. Ei au diferențiat un important focar hemoragie, în interiorul emisferei stângi a creierului. Ruptura vaselor distrusese zonele importante. Ea provocase perturbații ireversibile ale respirației și circulației.

În afară de hemoragia cerebrală, medicii notară și o mărire considerabilă a inimii, la nivelul ventriculului stâng. Hemoragii întinse invadaseră

mușchiul cardiac, mucoasa stomacului și intestinele. Cea mai mare parte a arterelor îngroșate, indicau faptul că grăsimile amorfe degradaseră peretele intern al vaselor. Aceste procese rezultau dintr-o hipertensiune accentuată. Datele examenului stabiliră caracterul irevocabil al bolii lui Stalin. Îngrijirea adusă pacientului nu putuse întârzia sfârșitul fatal.

Aceste precizări permit, deci, să se aducă asigurări că Lenin și Stalin au fost victimele unei boli asemănătoare cu cea care doboară ființele obișnuite. Însă amploarea ravagiilor constatate demonstau totodată că bolile persistaseră timp îndelungat. Deși au forțele slăbite, cei doi șefi de stat nu părăsesc puterea, în momentul când manifestă primele tulburări serioase. Ei se prind de ea și stau agățați până la capăt. Sunt identici în aceasta cu toți oamenii mari pe care puterea îi întunecă. Cine va măsura atunci consecințele orbirii șefilor, suportate de către cetățeni?

La 10 iulie 1918, Vladimir Ilici Ulianov, numit Lenin, respiră ușurat. Iată-l în sfârșit, la putere, stăpân al uneia dintre țările cele mai mari și mai populare din lume. Tocmai promulgase prima Constituție a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste.

El guvernează. Împreună cu biroul său politic, în fruntea Partidului Comunist, Tânăra Armată Roșie și, în umbră, C.E.K.A. Poliția sa, îl susțin. Peste șase zile, la Sverdlovsk, fost Ekaterinenburg, care domină minele din Ural, un soviet local îl va împușca pe fostul țar, Nicolae II și pe familia acestuia, închiși de un an. Sfârșitul ultimului reprezentant ai potentatilor care domină asupra Imperiului rusesc, începând de la Ivan cel Groaznic, pecetluia nașterea Rusiei noi.

Nu este vorba decât de o etapă a spiritului său. El vede mai mult! O bulversare mintală. Pământul era ca nou, fără frontiere și fără bariere sociale. Aici, fiecare, conform părerii sfântului Marx, va munci după măsura capacităților sale și va mânca după cât îi e de foame. Nu îngăduie niciun fel de răgaz. Tocmai s-au încheiat cei douăzeci și cinci de ani de efort. Hotărât lucru: omul este o minunată mașinărie. Dacă-i dai un țel, suportă totul, oboseala, călătoriile, loviturile, temnița, exilul. Frica și foamea. Nimic nu-l oprește.

Dovada? De un an. El, Lenin, poartă două gloanțe plantate pe undeva, în carnea sa, între umăr și braț. O femeie trăsese în el, la sfârșitul unui miting în uzina Mikelson, la porțile Moscovei: Fania Kaplan, o militantă a Partidului. Social-revoluționar. Niște

extremiști, ale căror aripi trebuiau tăiate cât mai curând. Medicii l-au ascultat. Ei n-au vrut să-l opereze imediat, pretextând că era epuizat și că organismul său trebuia să se refacă. E adevărat că lipseau mijloacele serioase și remediile eficace. Prea ușor mureau oamenii. Microbii se înmulțeau, infecțiile se multiplicau. Și aici trebuia dezvoltată cercetarea rușilor.

Exista vreun domeniu în care ea să nu cunoască lipsa sau chiar penuria? Țarii ruinaseră țara, o înfometaseră și o distruseseră. La Saint-Petersbourg și la Moscova, în împrejurimile palatelor lor nu se simțeau toate astea, dar săreau în ochi la țară, în toată Rusia și în îndepărtatele provincii nerusești dinspre graniță. Decăderea în care pluteau masele a facilitat munca sa de agitator timp de douăzeci și opt de ani. De când a părăsit Simbirskul, orașul natal de pe Volga centrală, el n-a văzut decât mizeria.

Tatăl, Ulianov, inspector al școlilor, boiernaș, nu înțelegea de ce fiii săi se alăturară unul după altul de acei răzvrătiți”. El rezista vânturilor care aduceau de cincizeci de ani idei socialiste dinspre Vest. Un alt fapt l-a determinat totuși pe Vladimir Ilici să-și abandoneze studiile de drept ca să se alăture celor răzvrătiți:

moartea fratelui său mai mare, spânzurat de către comisarii țarului Alexandru III, tatăl celui ce va muri la Sverdlovsk, pe 16 iulie. De când și-a luat numele „Lenin”, „omul de pe Lena”, fluviu din Siberia, pe malurile căruia fusese deportat căci l-au prins trăgând sforile revoluției, el își urmă destinul.

Porni de la bază. Cu cei pe care-i convinsese să facă grevă în ateliere, pe care îi antrenase la atentate contra susținătorilor țarismului. Apoi, acționă în sânul organizațiilor revoluționare, mai întâi în comitetele de conducere. O competiție aspră. Cei dornici de a avea puterea mișunau peste tot. Se înfruntau sute de tendințe, fără să uităm de conducătorii care jefuiau pentru propria lor îmbogățire. Pentru a se impune, în afară de credință, Lenin a dispus de un dar: harul divin, ar spune teologii.

Neavând talent oratoriu, mărginindu-se să intre dintr-odată în subiect, clar, cu intensitate, el nu și-a lăsat niciodată auditoriul indiferent. Fie că era vorba de reuniuni publice cu mulți auditori; sau de congresele ținute clandestin, el comunică celorlalți voința sa. Unii ne asigură că reușea datorită efectului hipnotic; privirea sa pătrundea arzătoare în oricine.

În luna aceea, adică în iulie 1918, era în vârful

edificiului doctrinei sale. Fără ajutorul lui Troțki, n-ar fi putut, cu un an mai înainte să-i răstoarne pe liberali și pe prinții revoltați care-i constrânseseră pe Nicolae II s-a abdice. Și ei doreau să aibă puterea. Într-o oarecare măsură, revoluția muncitorească și țărănească lăsase revoluția burgheză să scoată castanele din foc. Aceasta avea și mijloacele necesare: resturile armatei țariste. Recursese la șmecherii. Raportul de forțe a înclinat, cu sprijinul lui Troțki și al persoanelor fidele, Kamenev și Zinoviev, care se bucurau de considerație în uzine. Deci, dictatura proletariatului a fost fondată cu el. Dar Troțki a cerut sarcina de comisar la Ministerul de Război. Aceasta făcea să crească vigilența: când spui „Armata Roșie”, cam spui „Troțki”.

Fără îndoială că Lenin era îndreptățit să-și pună întrebării referitoare la eventualele ambiții care le nutrea însoțitorul său la revoluție. Cu toate acestea, nu din politică se nasc necazuri serioase, ci din alte părți. În momentul în care gustă, în sfârșit, primele fructe ale greului său angajament, la patruzeci și opt de ani, o vârstă la care orice om crede de obicei, că are încă viața în față, organismul său se frânge.

Paloarea pielii, cearcănele ochilor, oboseala,

nimic nu scapă celor din preajmă. Intrând în biroul său, secretarele îl surprindeau uneori într-o stare apatică. Întorcându-se în apartament, seara, comandantul gardienilor de la Kremlin, cu care se întâlnea des pe culoare, îl vedea clătinându-se, reluându-și suflul și sprijinindu-se de mobilă. Nadejda Krupskaia, soția sa, descendentă a unei familii de nobili, dar devenită militantă, cu care Lenin se căsătorise în urmă cu douăzeci de ani, confirmă că în vara lui 1918, el nu mai scria, nici nu mai dormea noaptea. „Păstrasem o fotografie de-a lui, spune ea, făcută prin august. Avea aerul că suferă de o boală cumplită”.⁵⁹ Ea cunoștea tulburarea. De-a lungul lungilor lupte scizioniste pe care le dusesese din umbră, în perioada emigrării și mai ales în Elveția, îl văzuse, deja, pe Lenin cedând slăbiciunilor de acest fel. Totuși, la vremea aceea, mult prea puțin accentuate. Medicii confirmară că era vorba de o hipertensiune arterială.

De multă vreme, cercetătorii se încapățânează să descopere motivele pentru care presiunea sângelui crește în artere. Trebuie să discearnă factorii care facilitează instalarea sa: viața trepidantă, tutunul,

⁵⁹ Georges Walter, *Lénine*, „Collection Marabout” 1950.

sarea și grăsimile. Reușesc, de asemenea, să o trateze aproape corect. Chiar dacă le-au crescut mereu cunoștințele în acest domeniu, ei totuși n-au elucidat în totalitate secretele rezistenței prea puternice pe care o opun, adesea, arteriolele îndepărtate de inimă în timpul curgerii normale a sângelui. Complexitatea fenomenelor circulatorii justifică tatonările: diabetul, tutunul, obezitatea, sedentarismul și modificările procentului de grăsimi din sânge, hipertensiunea favorizează arterioscleroză, acest flagel care distruge vasele; ba chiar se întâmplă ca să fie o consecință a acestei arterioscleroze.

Deși diagnosticată de timpuriu, în cazul lui Lenin, această hipertensiune a contribuit destul de mult de accentuarea întăririi arterelor. Acoperite cu tartru de către depunerile ateromatoase, fapt ce le diminua diametru interior, aceste vase, degradate, amenințau direct viața. O coagulare la obstruează? Atunci este vorba de tromboză. Cheaguri plutind în sânge se fixează pe undeva? În cazul acesta este o embolie. Redus, debitul sanguin nu mai livrează oxigenul organelor pe care le irigă? Consecința: organelor îmbătrânesc prea repede.

În sfârșit, dacă aceste vase lezate se subțiază și

sunt găurite survine o hemoragie internă. Locurile privilegiate pentru astfel de accidente nu lipsesc: ochiul, urechea, creierul, inima, aorta, rinichii, intestinale. Chiar și arterele gambelor.

La acea vreme, medicina rusească nu era deloc înarmată pentru a înfrunta asemenea pericole. Din această cauză Lenin se știa expus de două ori. Mai întâi în privința corpului său, apoi prin prisma funcției pe care o ocupa. Fusesse investit de curând cu puterea supremă. Dacă vulnerabilitatea sa ar fi fost divulgată prea devreme, de îndată ar fi crescut apetitul puterii la toți ai săi. Nu se lasă copleșit decât în particular, la adăpost de priviri indiscrete. În fața unui auditoriu, oameni ai administrației sale, își ascunde durerile sub o bună dispoziție aparentă. Reușea să dea iluzia unei stăpâniri de sine pe care nimic nu o distrugea.

Evenimentele îl ajutau. Câțiva foști generali țariști își ridicară trupele și atacă noul regim. Corpuri expediționare străine: poloneze, franceze și engleze, îi ajută. Iată-l pe Troțki încolțit, dar el face față pretutindeni cu tânăra Armată Roșie. Ea va fi tracasată, pusă la încercare, dar niciodată învinsă. Cu ea, Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste iese întărită din această confruntare, în 1920. Dar, deja, în

ce-l privește pe Lenin, speranțele unei cuceriri a lumii în numele ideologiei sale, par a fi topite cu totul. Evident, el înțelesese că trebuia, mai întâi, constituit în Rusia un stat puternic, ceea ce nu era puțin lucru. Dar cine ar fi jurat că tulburările insidioase ce-i biciuiau corpul nu-și continuau întruna acțiunea lor?

Dacă dispune de mijloace pentru a controla pasiunile și dorințele oamenilor dimprejurul lui, contra bolii nu poate face nimic. Boala se întinde. Microcombinații ale sângelui, cunoscute acum sub numele de boala Alvarez încep să-i ajungă la creier. Minuscule hemoragii afectează arteriolele, și ele minuscule, contribuind la irigarea acestui organ. De fiecare dată intervin fenomene firești de apărare: coagulații din sânge formează un cheag micuț, suficient pentru a-i stopa evacuarea. Deteriorările sunt limitate, dar există și îl obosesc pe Lenin.

Se va recunoaște bolnav în public pentru prima oară, la cel de-al VIII-lea Congres al Sovieticilor, pe 30 decembrie 1920. Programul prevedea ca el să nu ia cuvântul decât la închidere, după cel ce întocmea raportul și, eventual, după cei ce erau împotriva. Dar se simte atât de rău, încât cere să vorbească primul, scuzându-se față de asistență: „Este o nefericire faptul

că sunt foarte suferind; de aceea nu pot proceda altfel”. Două zile mai târziu, pleacă să se odihnească la Nijni-Novgorod, la confluența Volgăi cu Oka, localitatea rebotezată cu numele lui Gorki pentru a-l onora pe marele scriitor care s-a născut. În acest oraș.

În plan medical se impunea decizie. În plan politic ea a fost posibilă datorită autorității crescânde pe care o avea un fidel al lui Lenin, om care se bucura de asentimentul acestuia, Iosif Stalin. Tocmai fusese numit comisar al poporului din partea minorităților naționale și, mai ales, Secretar General al Partidului Comunist. Lenin poate să râsufle ușurat avându-l pe Stalin în locul său.

Acesta este cu nouă ani mai tânăr, deci patruzeci și unu de ani în 1920. Vine din Gori, din Georgiu, de pe pământul caucazian, frontieră dintre Marea Caspică și Marea Neagră. Mama sa, Ecaterina a spălat, a cusut și a gătit pentru alții.

Tatăl, Vissarionovich Djugașvili cârpea încălțările săracilor. Își bătea soția și fiul atât de mult, încât acesta îl reneagă înainte ca părintele să dispară ucis de o lovitură cu cuțitul într-o ceartă cu niște bețivi. În acel an, pe când avea zece ani, Iosif Djugașvili fu doborât de o mașină. După zece zile de comă avu o

infecție în sânge datorită plăgilor prost curățite. De pe urma accidentului se alese cu înțepenirea cotului stâng.

Mama sa îl dusesese la seminar, la Tiflis, rugându-se pentru ca el să devină măcar mitropolit ortodox. În ochii ei, aceștia apăreau drept bogați, îmbuibăți și puternici. Își părăsi dimia la douăzeci de ani, ca să intre în revoluție. Un agitator talentat, un propagandist de șoc. Lenin îl întâlnise pentru prima dată în 1905, la Tammerfors, în Finlanda, care la vremea aceea principat țarist. Era deja cunoscut drept o autoritate în materie de marxism, ideologie ce devenise punctul său forte.⁶⁰ Își luase mai întâi numele de Koba, în amintirea acestui răz bunător naționalist, erou al unei legende caucaziene. În final, optă pentru Stalin „omul de oțel”, mai mult pe motive de consonanță. Numele lui sună ca și al lui Lenin cu care Iosif Djugașvili se identificase de mult timp.

Flatat, șeful tânărului stat al sovietelor știe că la Kremlin umblă vorba că Stalin a devenit „mâna sa dreaptă”. După întoarcerea din exil, din Elveția, în 1917, el l-a însărcinat pe Georgian să-i apere spatele.

60 Robert C. Tucker, *Staline révolutionnaire. Essai historique et psychologique*, Paris, Ed. Fayard, 1975.

Stalin tocmai isprăvisese patru ani de ocnă în Siberia. Dacă el nu se numără, în acea *saga* bolșevică nici printre oratori nici printre pamfletari, este remarcată, în schimb, capacitatea sa de lucru, spiritul său practic și deosebita prudență. Tocmai organizase partidul, pe care-l și domină, tocmai își terminase ucenicia ca om politic de prim plan.

După o lună de destindere, Lenin estimează că forțele îi reveniseră suficient pentru a scăpa de medici și a reveni la Moscova. Aici găsește o situație dificilă. Țăranul rus se îndepărtase de regim. Cotele agricole, impuse cu duritate de Troțki, cel ce disprețuise totdeauna talpa țării, suscită o vie opoziție. La început latentă, opoziția nu se manifestă decât sub forma luărilor de poziție îndrăznețe împotriva Armatei Roșii. Apoi, ea prinde suflu. Rebeliuni serioase izbucnesc în centrul țării, pe Volga și în Siberia occidentală. Troțki le reprimă cu sălbăticie. La Cronstadt, în adâncul golfului Finlandei, marinarii se revoltă și ei. De data aceasta guvernul se înspăimântă și Lenin trebuie să-și revizuiască politica, sprijinindu-se în acest scop pe Stalin: trebuie să slăbească presiunea țărănească, să se ocupe mai mult de soarta economică a poporului rus, să renunțe la acest „comunism de război” care-i place

atât de mult lui Troțki, lăsând libertatea comercială.

Efortul îl epuizează. Oboseala nervoasă a revenit, ca și insomnia și deraierile mecanismelor gândiri. Hipertensiunea nu-l slăbește. Se înfurie contra a ceea ce el numește „trădările corpului”, încă o dată iată-i constrâns să abandoneze conducerea și să se retragă în localitatea Gorki, portul său adăpostit de vânturi. La 15 decembrie 1921, Molotov, vechi prieten al lui Stalin pe care acesta îl făcuse să intre, în calitate de secretar în Comitetul Central al Partidului, primește o scurtă notă a șefului statului, acum tot mai doborât de griji: „Am rugămintea să-mi prelungiți concediul cu cincisprezece zile, în conformitate cu ceea ce au hotărât medicii”.

Totuși, schimbarea radicală a politicii lui Lenin, schimbare ce-i iritase atât de mult pe susținătorii lui Troțki din interiorul țării, a fost primită cu ușurare în exterior. Este interpretată ca o abandonare a expansionismului revoluționar. Și David Lloyd George, în numele Angliei, invită U.R.S.S.-ul să participe la Conferința de la Gênes, prevăzută pentru aprilie 1922. Se va discuta aici reconstrucția economică a Europei. Oferta era nesperată. Lanțul pe care-l mențin cei din Occident împrejurul tânărului stat rus trebuia să se

rupă cândva. „Participarea personală a domnului Lenin ar facilita dialogul” a afirmat premierul britanic.

Lenin anunță vestea cea bună întregului său popor, pe 6 martie, în timpul Congresului sindicatelor din metalurgie. „Voi merge la Gênes, spune el. Sper ca boala care mă împiedică de câteva luni să iau parte activă la afacerile politice, și care nu-mi permite deloc să-mi îndeplinesc funcțiile guvernamentale încredințate, să nu se opună la asta”.

Câteva zile mai târziu medicii consideră sănătatea sa atât de precară încât îi interzic orice muncă intelectuală. Nu-i îngăduie decât o apariție scurtă la cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist, pe 27 martie. Nu, nu poate fi vorba să meargă la Gênes. Nici măcar nu poate fi reprezentat de Stalin, pentru că acesta trebuie să-l înlocuiască la Kremlin, ca să asigure rezolvarea treburilor țării. Repercusiunea asupra politicii dezbinărilor care-l lovesc pe șeful acestui stat, precum și puterea sa centralizată, compromit consolidarea regimului.

Fiind fără experiență, delegații sovietici, care fuseseră aleși până la urmă să plece la Gênes, nu-i conving deloc pe cei din Occident să ridice dintr-odată carantina care strangula U.R.S.S.-ul. În acea lună a lui

aprilie 1922, Lenin a trebuit să accepte o altă întâlnire: cu chirurgii care vor încerca să-i extragă gloanțele purtate din 1917. Ei nu vor înlătura decât unul singur. Starea șefului rus determină scurtarea intervenției chirurgicale.

Suferă dureri violente, la craniu, și nu-și mai găsește odihna. Vomită. Are dureri difuze în pânțece. În unele momente își pierde capacitatea de a vorbi. Profesorul Vörster, specialistul german care conduce echipa medicală a președintelui, declară că se apropie vremea necazurilor serioase. Îl însoțește pe Lenin la Gorki, ca să-l supravegheze.

Înțeleaptă precauție! La 26 mai 1922, un atac cerebral îl cufundă pe pacient în comă. Tromboza rezultă de la un cheag care a obstruat o arteră. Ciupirea pielii și injecțiile fac dovada că trupul își mai păstrează reacțiile. Este o hemiplegie. Paralizia se instalează pe partea dreaptă, ceea ce demonstrează că vasul atins este situat în hemisfera cerebrală stângă. Pronostic și mai grav, căci această emisferă stângă adăpostește centrul vorbirii. Bilanțul arată că Lenin se va putea restabili.

În iulie, șeful statului și-a recâștigat parțial puterea. Vörster îl autorizează să primească vizite, dar

interzice să se vorbească despre politică. La auzul acestui cuvânt Lenin e deja prea agitat. În octombrie, el se simte capabil să revină la Moscova. Trebuie să păstreze un regim alimentar sever, să nu lucreze mai mult de cinci ore pe zi și să se odihnească complet două zile pe săptămână.

Se poate construi o țară utilizând săptămâna în mod englezesc? Sau menajându-te cum făceau boierii? Lenin își reia cursa puterii, maratonul său de conducător. Pregătește cel de-al IV-lea Congres al Internaționalei Comuniste, prevăzut pentru noiembrie, în cursul căruia el va prezenta bilanțul celor cinci ani de la revoluția rusă. Discursul său, rostit înadins în germană, pentru delegații străini, durează o oră. Însă va plăti scump chemarea frenetică ce l-a atras din nou în mijlocul treburilor țării. Pe 12 decembrie, se prăbușește pe masa de lucru. Medici sosesc în goană. Un al doilea atac.

Ca și prima, această a doua tromboză s-a produs în emisfera stângă a creierului. Paralizia nu pare mai întinsă decât precedentă, din mai. Dar, de data aceasta, ea nu se va mai vindeca. Lenin va rămâne țintuit, în pat sau în fotoliu. Nu va mai putea să scrie niciodată. Îi va reveni totuși vorbirea, dar cu cuvinte

cleioase și greu de înțeles. Ele sunt însă suficiente, de vreme ce el hotărăște să dicteze. Și iată cum înțelege să-și continue guvernarea! Prin intermediul secretarilor interpuși între el și popor. Nu vrea deloc să renunțe și să se retragă. La ce ar mai fi fremătat mulțimea?!... Ce valoare pot avea gândurile și deciziile unui om atât de bolnav?

Răceala pe care o manifestă față de Stalin datează exact din acest moment. Se lasă umbrît la suflet de imaginea sănătoasă a celui ce a fost numit „mîna sa dreaptă”? Ființele distruse psihic reacționează adesea în acest mod, față de cei din preajmă. Simte oare că cel ce-l secondează se pregătește deja să-l succeadă? De fapt, Stalin dispune acum de o putere redutabilă. Suferă el oare simțînd cum revoluția „sa” alunecă în mâinile altuia? Efectiv, Stalin a dovedit o adevărată artă de intrigant, manipulând oamenii, distribuind favoruri, cu scopul de a crea un aparat politic personal în sânul Partidului Comunist. În sfârșit, Lenin nu plecase oare prea mult urechea, în acea vreme, la cei ce erau adversarii acelui georgian? În ianuarie 1923, el redactează o notă din care răzbate neîncrederea sa față de Stalin. Pare a nu mai fi convins că acest tovarăș poate să

folosească totdeauna puterea cu discernământ. Brutalitatea pe care o dovedise de câteva ori îl neliniștește, spunea el. Sugerează să se mediteze asupra modalităților prin care să fie înlăturat din postul său.

Arterele nu-i mai lasă răgaz. La 9 martie, un al treilea atac îi stopează, de această dată, vorbirea. Iată-l mut, zguduit. Pe 15 mai este transportat la Gorki unde va duce o existență inconștientă, vegetativă. O ruină, asta era!

Ambițiile se ascut în Biroul politic. Troțki tropăie pe loc. Zinoviev și Kamenev îi urmează bucuroși. Din nou se vorbește despre expansiunea internaționalistă, despre cucerirea lumii. Cei „puri” din Partid asigură în mod deschis că regimul alunecă prea spre dreapta. Și Sta lin înțelege că va trebui în curând să se bată pentru a-și apăra concepția strategică. Cei pe care-i consideră niște nevropați, niște revoltați nu se gândesc, conform concepției sale, decât să împingă în flăcări pământul, fără întârziere. Dacă se gândește intens la acest incendiu este pentru că vrea să constituie o Rusie Mare și Puternică. Nu va lăsa pe nimeni să compromită opera pe care a conceput-o.

Lui Kamenev, pe care îl întreabă într-o zi care

este pentru el, culmea plăcerii, îi lansează un avertisment clar: „La mine asta constă în a spiona un dușman, a pregăti totul, a te răzbuna distrugându-l și apoi a pleca să te culci”.

Lenin vegetează opt luni, dar cedează celui de-al patrulea atac, la cincizeci și patru de ani, în ziua de 21 ianuarie 1924. Deși ușor de prevăzut, sfârșitul copleșe inimile oamenilor. Durerea care-i cuprinde o demonstrează cu prisosință. Pretutindeni se organizează ceremonii spontane. Conducătorul este înmormântat în Sala Coloanelor la Casa Sindicatelor. Frigul intens acoperă cu promoroacă orașul. Oamenii, sute de mii, merg ca la defilare. Istoria îi răsucesce pe toate părțile pe cei afectați.

Trecând peste obiecțiile Nadejdei Krupskaia, văduva, Stalin pune să fie îmbălsămat trupul lui Lenin și, pentru a-l adăposti, ridică un mausoleu în fața zidurilor Kremlinului. La început din lemn, apoi va fi înlocuit cu granit, în 1929.

Zeificarea îi irită pe ultrarevoluționari, cu Troțki în frunte. Dar, fiind mai aproape de popor decât ei, Stalin a simțit că acesta aprobă hotărârea sa. Chiar și mort, Lenin va servi Rusia. El nu reușise asta pe deplin cât timp trăise. Uzura precipitată a

organismului său i-a subminat ambițiile. Constrâns să-și tempereze teoriile (când trecea la aplicații), el a dat, totuși, speranță celor mizeri. Sfârși prin a încarna în ochii lor „speranța”. Or, speranța nu se înmormântează. Nu o lași nici să se descompună.

21 decembrie 1952. Fiind ales președinte al Statelor Unite, generalul Dwight Eisenhower își sărbătorește victoria. Un dosar fierbinte îl așteaptă la Casa Albă: războiul din Coreea. Acesta degenera. De fapt, China și America erau cele ce se înfruptau aici. Trebuia întrerupt înainte de a nu cuprinde întreaga lume. La Londra, electorii l-au chemat pe Winston Churchill la putere: șaptezeci și șapte de ani. Foarte îmbătrânit, „leul” nu mai aude deloc. La Moscova, în ziua aceea, Stalin își sărbătorește cea de-a șaptezeci și treia aniversare.

Văzându-l, zadarnic ai mai fi căutat colosul blajin pe care-l immortalizează totuși cu îndărătnicie, pe pânzele lor, pictorii oficiali. Deja scund, un metru și șaizeci și cinci de centimetri, el pare și mai turtit, de când crește în greutate. Pântecele se rotunjește, ceafa face cute, pantalonii cad ca naiba; se lasă în voia sorții. Ciupită de variola pe care o contactase în tinerețe, fața se fleșcăise. Zonele roșii de pe piele îi

dau un aspect de marmură. O consecință a circulației sanguine proaste.

Fiicei sale, Svetlana, venită la Kremlin să-i prezinte urările, el îi explică ce mult îl costă ultima intervenție a medicilor. Ei se încăpățânează în dorința de a-l face să slăbească, dar fără mare succes, căci el a trișat și nu le-a respectat regimul. Acum îi interzic și tutunul. Nu numai țigara ci și pipa. Dar el are totdeauna una prin buzunare și, uneori, o suge. Totuși, încetează repede. O lumină galbenă trece prin privirea sa: agasarea.

Ca toți ceilalți vizitatori rari pe care-i primește, Svetlana îl găsește cu o înfățișare proastă. Nu vorbește însă despre asta: e un subiect tabu. Mai târziu, va scrie. Nici nu întârzie prea mult prin preajma lui. Cum să fi întreținut ea legături afectuoase cu tatăl său? Acesta nu răspunde niciodată la tandrețe. Când era mică, lui îi plăcea să o numească „vrabie” sau „turturică”. Pe măsură ce crescuse, se îndepărtase, însă, de ea.

N-a existat niciodată o familie Stalin. Numai uneori, oameni ce locuiau sub același acoperiș. Trei copii? Trei străini, mai degrabă. În ochii stăpânului de la Kremlin, Vasili, fratele Svetlanei, general de aviație,

nu era decât un ratat alcoolic, pe care nu-l mai primea în vizită. Acești doi descendenți sunt copii lui și ai Nadejdei Alliluieva, cea de-a doua soție. Ea se sinucisese. Iacob, fiul cel mare, era copilul din prima căsătorie. Fructul sec al unicului amor ce pare să-l fi avut Stalin vreodată. Georgianul se căsătorise cu Ecaterina Svanidze, la Tiflis, în 1902. Iacob se născuse șase ani mai târziu. Dar Ecaterina nu-și reveni după naștere și muri câteva luni mai târziu. Unii au știut cât de mult a suferit el.⁶¹ În fața coșciugului, eu mâna pe piept, murmură: „Totul e așa de pustiu, aici, înăuntru, nespus de gol”. De fapt, de la această dată nimeni nu l-a mai văzut deschis spre sentimente. Iacob a murit în timpul celui de-al doilea război mondial, în Germania, într-o tabără de prizonieri. Stalin n-a ridicat nici cel mai mic deget pentru el.

Această ființă privată de fibrele emoționale, care-și tăia propriile rădăcini, a înspăimântat mulți oameni, pe plan moral, ajungând până la cei mai puternici. Generalul de Gaulle de exemplu, a mărturisit-o cronicarului Raymond Tournoux. De-a lungul anilor ce urma războiului, se născu și se desfășură o

61 Joseph Iremachvili „*Stalin und die Tragödie Georgiens*“, Berlin, 1932.

imensă teroare în toată Uniunea Sovietică. Tertipuri, presiuni, aserviri, închisoare, ocnă, călăi. Câte sacrificii? Cine să mai știe!... De altfel, ce să însemne numărul lor? Să nu fi fost decât o singură victimă, morala tot ar fi avut de suferit. Nimeni n-are dreptul de a ucide, de a porunci să se ucidă. În această privință se pare că niciun șef de stat nu poate pretinde a avea sufletul curat.

Prin dimensiunea sa istorică, Stalin a fascinat, evident. Și printre alții, l-a impresionat pe generalul de Gaulle, atent la rumoarea sovieticilor. „În același timp e și Ivan cel Groaznic și Petru cel Mare” spunea despre el președintele francez. Oameni tari care să clădească ceva au fost puțini. Stalin a construit însă, asemeni lor. Barajele, uzinele sunt piramidele sale. Cu siguranță că el nu va lăsa moștenire o societate dezvoltată din punct de vedere economic, asigurată, față de cea europeană sau americană. Totuși, în sacul său, succesorii vor găsi un stat puternic, a doua putere industrială din lume.

Oare putea el, deși avea cei șaptezeci și trei de ani să se bucure de glorie, în decembrie 1952? Cu excepția comesenilor politici obișnuiți care veneau să preia ordine sau să-l flateze, cel mai adesea aceiași:

Beria, Molotov, Malenkov, Hrușcirov, Bulganin, nimeni nu mai frecventa cartierele sale private de lângă Moscova. Căci acolo trăia, la o azvârlitură de băț de Moscova, și nu la Kremlin, unde nu venea decât ziua, și unde ardea totuși lumina la fereastra camerei lui, când lucra târziu, noaptea. Nu a organizat sărbătoriri dese în această vastă locuință, obținută încă din 1919. În mod obișnuit doarme îmbrăcat, pe patul strâmt din colțul acesta monacal, unde nimeni nu intră. Nici chiar gardienii, ai căror număr s-a înzecit pretutindeni. Stalin nu mai suportă mulțimile, nici măcar asistența sa obligatorie pentru un șef de stat. O nevroză teribilă îl roade: fobia de oameni.

Răul e de dată recentă. De trei ani, Rusia își rotunjește spinarea și tremură. Securitatea Statului reacționează la cea mai mică tresărire a pleoapelor stăpânului de la Kremlin. Medicii care se apropie de el, nu fără teamă, cunosc cheia tulburărilor. O arterioscleroză dintre cele mai serioase îl roade pe dinăuntru. Și repercusiunile cerebrale ale bolilor Vasculare se întind și asupra sufletului. Acesta eliberează impulsurile, prin definiții inconștiente. Acolo, în suflet, se trezeau demonii obișnuiți ai anilor '30: cei ce trebuiau îndepărtați prin sângerare.

Secret ascuns cu strictețe: Stalin este la bunul plac al atacurilor, fie la inimă, fie la creier. O știe din 1945. Până la această dată, n-a ținut deloc seama de avertismentele medicilor. Îl sfătuiau ei să mănânce frugal? El replica prin excese care produceau stupefacție. Se vorbea de repaus? Își întetea munca, până într-acolo încât își perturba ritmurile biologice inversând ziua cu noaptea. Când vreuna dintre bolile benigne care afectează orice ființă, în atingea și pe el, arunca ostentativ medicamentele și se îngrijea singur, în felul lui țărănesc: câteva picături de tinctură de iod într-un pic de apă. Altfel spus, leac de șarlatani. Adică nimic.

Constituția sa robustă a cedat după întoarcerea de la Conferința la vârf cu Franklin Roosevelt și Churchill, de la Yalta. Totuși, el nu se obosise prea mult, din punct de vedere intelectual în cursul acestui meci în trei din Crimeea. Roosevelt, pe moarte, incapabil să se apere, încuviința cea mai mare parte a cerințelor sale. Churchill admise, implicit, ca Marea Britanie să nu prea cântărească mare lucru. Dar mai fură aici și agapele și greutatea imprudențelor acumulate. Totul începuse cu dureri de cap, cu grețuri, cu vărsături, cu țuituri ale urechii și cu

amețeli ușoare. Câteva zile mai târziu, fu ceva serios. Durerea intensă, circulară, în toracele strâns ca într-o menghină. Și crize de neliniște. La ascultare, profesorul Maiasnikov, unul dintre marii cardiologi ai lumii, nu notă nimic amoral. Luarea tensiunii îl edificase. Un semn frecvent: presiunea sanguină se micșorase. O electrocardiogramă confirmă diagnosticul. Infarct al miocardului. Ușor și limitat doar la vârful inimii. Totuși nu fu îngrijit bine. Medicina rusă, în acea epocă, nu cunoștea anticoagulante eficace. După acest accident, Stalin trebuie să se supravegheze și să nu-și uite niciodată sedativele.

O a doua lovitură, tot așa de puțin întinsă ca prima nu fu nici aceasta cunoscută decât de medicii ruși. Sechelele celei de-a treia, ținută și ea sub control, nu mai putură scăpa guvernelor american și englez, în iulie 1945. Trei atacuri cardiace, în cinci luni, marchează un om, oricât de puternic ar fi el. Războiul tocmai lua sfârșit în Europa, și era pe sfârșite și în Extremul Orient. Președintele Harry Truman îl înlocuia pe Roosevelt după ce acesta dispăruse. Înfrângerea Germaniei cerea hotărâri clare. Apoi urmau ocuparea și controlul teritoriului,

pedepsirea criminalilor de război, punerea pe picioare a unui guvern provizoriu. Mai rămâneau de stabilit noile frontiere ale Poloniei. O altă conferință la vâri se impunea de la sine. Ea se va ține la Potsdam, fosta reședință de vară a prinților Coroanei din Prusia, acum somptuos decorată și împodobită cu flori de către Armata Roșie, pentru evenimentul respectiv. Conferința trebuia să înceapă la 17 iulie și să se prelungească până la 2 august. Stalin sosi mai târziu decât fusese prevăzut, îmbrăcat în Uniformă de gală, cu două benzi de culoare deschisă pe pantalonii albastru-închis și cu epoleți de aur scânteind pe vesta albă. Tenul său galben și această neobișnuită întârziere îl intrigară pe Truman și pe Churchill. Stalin se mulțumi să arate cu degetul spre inimă, strâmbându-se. Ei înțeleseseră; „Memoriile” lor stau mărturie.

Ciudată întorsătură a lucrurilor. În februarie 1943, la Yalta, un Stalin încă intact, în aparență, brutaliza un Roosevelt transparent, sub ochii lui Churchill, furios să se vadă redus la rolul de figurant. O sută cincizeci de zile mai târziu, în fața unui Churchill turtit, care părea că se mulțumește să nu-l ia nimeni în seamă, Stalin, diminuat vizibil,

economisindu-și și suflul și mișcarea se supune la rândul său ritmului cu Care-l asalta Harry Truman, un candidat la titlul de campion, cu privirea rece, surprinsă că nu simțea din partea adversarului o rezistență adevărată. Acesta din urmă făcea unele mofturi, dar numai de formă.

Truman aduse o veste mare, care motiva încrederea în sine ce-l caracteriza. Așteptase șapte zile. Pe data de 24, el se mărgini să anunțe că „Statele Unite dispuneau, în sfârșit de o armă supremă”. Tocmai fusese experimentată cu succes în Alamogorda, în deșertul Noului Mexic. Posibilitățile, pe care ea le oferea, păreau fantastice. Era vorba despre bomba atomică. O a doua mașinărie naviga deja pe apele Pacificului, în buncărele crucișătorului *Indianapolis*, cu destinația insulele Tinian. Bombardierele o vor lansa asupra orașului Hiroshima, pe 6 august. Americanii montau o a treia bombă, destinată orașului Nagasaki, trei zile mai târziu. Președintele american spera oare o anume reacție? Stalin nu arată nicio curiozitate⁶², dorind numai să se facă „o bună utilizare a armei contra japonezilor”.

62 André Fontaine, *Histoire de la guerre froide*, t. 1, Paris, Ed. Fayard, 1974.

Comentatorii politici au atribuit dezinteresul manifestat de șeful sovieticilor cunoașterii de către acesta prin intermediul spionilor a secretului american. Medicii explică însă că un om bolnav de arterioscleroză, nefiind niciodată în necunoștință de cauză despre starea sa, se închide în sine. Nu se mai preocupă decât de evoluția timpului în care se produce coagularea sângelui său, sau de apariția tulburărilor care ar dovedi instalarea apropiată a unui infarct de miocard. Or, de la începutul verii lui 1945, tendința lui Stalin de a se închide în el nu mai scăpa nimănui, în tot Kremlinul. Din această retragere în sine, ar rezulta furioasa implozie ce a eliberat impulsuri uriașe.

Primele semne? Estomparea simțului său critic. Suferea de un complex adânc de inferioritate sub masca compensațiilor sale. Tovarășii din tinerețe, din timpul agitației politice din Georgia mărturisesc⁶³: „Koba, spuneau ei, n-a știut niciodată să accepte glumele”. În 1920, el fu singurul membru al Biroului Politic căruia Boris Efimov, caricaturist la *Pravda*, nu îndrăzni să-i facă un crochiu, la vremea când nu era

63 Joseph Iremachvili. *Stalin und die Tragödie Georgiens*, op. cit.

menajat nici Troțki, nici Lenin. În 1945, la Yalta, el se supărase când Roosevelt îi adusese la cunoștință că el și Churchill îl porecleau „Unchiul Joe”. Începând de la 1 iulie 1945, râsul și satira devine o crimă de lezmajestate, la Kremlin.

Cea de-a doua indicație a alterării mecanismelor gândirii, în cazul lui Stalin, se referă la atitudinea sa față de știință, în special față de medicină. Era conștient, de când cu alertele cardiace, că se află la bunul plan al distrugerii vreunei arteriole. Ca revanșă, soarta Rusiei depindea și ea, mult, de aceste vase de sânge foarte fine. Vulnerabilitatea sa antrenează supunerea față de cei care-l îngrijesc deveniți astfel mai puternici decât el. De aceea nutrea față de întreg corpul medical o ură ce lua proporții.

Deja, lui îi plăcea să le joace feste adevăraților oameni de știință, favorizându-i pe șarlatani. Astfel, Trofin Lyssenko, un agronom, imaginează o teorie genetică scandaloasă pentru savanți. Caracterele dobândite, explică el, se transmit prin ereditate ca și cele înnăscute. În ciuda ereziei, căci există la vremea aceea așa ceva, Trofin Lyssenko primește premiul Stalin și locul de deputat în Sovietul Suprem. Și Alexandr Bogomolet? Alt recăzut în erezie dar în

domeniul biologiei. La Kiev unde el mergea întruna pe căi greșite, după părerea științei, cercetătorul asigura că a descoperit mijlocul de a învinge bătrânețea, de a asigura o sută patruzeci de ani de viață tuturor oamenilor. Primește credite fără măsură, cu scopul de a experimenta elixirul având la bază măduva osoasă de origine animală. Stalin însuși va înghiți o astfel de substanță. Rusia îl avea pe cel mai mare savant (după Ivan Pavlov, firește om deja zeificat, deținătorul premiului Nobel în medicină pe anul 1904, pentru descoperirile reflexelor condiționate, la câine). Bogomoleț-Saga trebui s-o șteargă ușor, printr-o trapă, începând cu anul 1946. Acest Faust slav ce se scălda mereu în laptele juneții, muri la vârsta de șaizeci și cinci de ani. Speranța supraviețui. Doar în sufletul lui Stalin lucrul părea perfect adevărat.

Ce devine Statul, în drumul său prin istorie, când conducătorul umblă pe căi rătăcite sau când el este înțepenit, pe căile totuși alunecoase ale planurilor cincinale? Nimic nu mai progresează, începând cu această dată. Blocajul sare în ochi, în 1949, anul ce marchează intrarea de nestăpânit a Rusiei în cea de-a doua sumbră eră stalinistă.

În adâncul creierului lui Stalin pe care-l acoperă

de brumă puseurile de arterioscleroză, sub forma insidioasă ce caracterizează boala lui Alvarez, halucinațiile se instalează, escortate de realități psihologice; vorbirea, adesea se încheiază. Aceste fantasme trec dincolo de spiritul atât de suplu și de atent odinioară. Cine să pună în discuție geniul său? Nu se autoproclamă el infailibil și în modul de judecată și în acțiune? Zvonurile pleacă în direcția tuturor ministerelor, unde ele seamănă tulburare. Vântul cel nou precipită într-adevăr URSS-ul spre o politică nihilistă pe care n-ar fi dezavuat-o nici Troțki, nici Zinoviev, nici Kamenev; ea devine anticreștină, antisemită, anti-americană, anti-occidentală, anti-tot. Stalin își rezervă aria disciplinelor intelectuale, știința, filosofia, medicina mai ales. Ele i se vor înclina și vor păși, supuse, pe urmele lui.

La ordinul său, Academia de Științe stabilește primatul savanților ruși asupra celor străini, în toate domeniile științei medicale. O misiune incubă istoricilor regimului: revizuirea, din această optică, a tuturor judecăților emise de către înaintașii lor sau chiar și de cei din străinătate. Urmau să procedeze astfel încât estimările descoperirilor cercetătorilor ruși să scoată din rădăcină pe cele ale artizanilor

medicinii din restul lumii. Descoperirile devenite universale ale lui François Claude Bernard, ale germanilor Hermann Helmholtz și Rudolf Vischow, se văd astfel depreciate și chiar înlăturate.

Presiunea exercitată de Stalin se resimte până și în modul în care savanții sovietici trebuie să efectueze și să-și prezinte lucrările. Contactele informative cu străinătatea sunt interzise. Relațiile lor poștale sunt supuse controlului poliției. Sunt autorizate doar referiri la lucrările sovieticilor moderni sau ale rușilor din trecut. Schimburile de cărți cu străinătatea sunt interzise. Un mare pericol apăsa în acele zile asupra științei medicale sovietice. Fiindu-i întrerupte orice contacte cu străinătatea, contacte fundamentale și esențiale pentru dezvoltarea științei sau a oricărui alt domeniu, ea se vede amenințată de scleroză, destinată să se năruie într-un timp mai lung sau mai scurt.

Cine nu manifestă entuziasm față de aceste legi, cine se împotrivește, se expune pedepselor rezervate rebelilor, trădătorilor de patrie, spionilor: izolarea, deportarea sau chiar moartea. Profesorul Bukov, de la Academia de Științe se vede promovat în rolul de „procuror al savanților”. El este cel ce depistează rătăcirile, judecă și condamnă. Nimeni nu se află la

adăpostul fulgerelor sale, nici chiar cele mai mari personalități ale lumii medicale, chiar și cei pe care altă dată Stalin îi recompensase el însuși cu diferite funcții. Doamna Lina Stern, șaptezeci și unu de ani, profesor de fiziologie, cunoscută în lume pentru lucrările sale asupra barierelor hemato-encefalice, obținând și premiul Stalin pentru știință, se numără printre victimele acestui val de teroare științifică.

I se reproșează niște fapte de-a dreptul neînsemnate: citarea unor autori străini într-o comunicare recentă, câteva scrisori străine primite pe numele său la Academie. Este arestată, într-o noapte, în primăvara lui 1949. Este trimisă cu domiciliu obligatoriu într-un loc foarte depărtat de Moscova, pe care nici nu-l cunoștea și unde ea aproape va vegeta, timp de cinci ani,⁶⁴ locuind singură într-o încăpere strâmtă, hrănită cu pâine și cu apă, fără posibilitatea lecturii, fără hârtie sau creion, literalmente ruptă de lume.

Iată cam pe unde erau lucrurile în luna lui decembrie, 1952. Devenit tiran, de bunăvoie închis în sine, Stalin îi ura pe toți ai săi. Chiar și mediile

64 Dr. Pierre Rentchwick: „*Mort du Pr. Lina Stern à Moscou (1878— 1968)*” în *Médecine et Hygiène*, 26: 379, 1968.

politice cele mai puțin suspecte de slăbiciune în materie de ideologie n-au reușit să găsească înțelegere în fața sa. N-a avut decât două apariții scurte la cel de-al XIX-lea Congres al Partidului Comunist în Octombrie. La deschidere și la închidere. Sarcina de a prezenta raportul, sarcină ce fusese până atunci privilegiul său, fu încredințată lui Malenkov, în care inițiații au salutat pe loc un viitor prinț moștenitor. Discursul lui Stalin, care dură mai puțin de zece minute, permise celor mai luminați la minte dintre delegați să observe cât de dificil devenise pentru el actul vorbirii. De atunci, zvonurile aleargă și toate se referă la slăbirea sănătății sale.

Totuși, el rezervă lumii o surpriză: explozia publică a delirului persecuției. Povestea izbucnește pe 13 ianuarie 1953, în urma unui comunicat scurt dat pe ultima pagină, în *Pravda*: „Acum câțeva vreme, organele Securității Statului au descoperit un grup de medici teroriști, al căror scop era de a scurta viața personalităților ce conduceau Uniunea Sovietică, prin intermediul unui tratament nociv”. „Complotul halatelor albe”.

Sunt acuzați nouă practicieni. Numele lor îi surprind pe sovietici. Sunt obișnuiții Kremlinului,

acoperiți de onoruri și de ruble⁶⁵. Ei dădeau îngrijiri personalităților înalte, cele din regimul politic precum și cele din partidele comuniste străine, care veneau la Moscova să-și trateze bolile. Era cazul lui François Maurice Thorez. Medicii erau suspectați de a-l fi asasinat pe Andrei Jdanov și pe Alexandr Cerebakov, membrii Biroului Politic, dispăruți cu un an în urmă, dar care păreau a fi cardiaci notorii.

Nicio probă publică nu șterse acuzația adusă. Stalin ceru un proces rapid. Vinovații trebuiau spânzurați, nu împușcați. Mai înainte, stăpânul de la Kremlin cere păreri. Știe și cum să le obțină. „Lovituri, lovituri, lovituri”, spune judecătorului însărcinat cu rezolvarea dosarului. Această înclinație spre a considera bătăile drept pedeapsa supremă vine din copilărie, din vremea când Vissarionovici Djugașvili, tatăl, lovea la întâmplare, dând când în el, când în mama sa, Ecaterina.

Neîncrezătoare, lumea își pune întrebări despre semnificația ce ar putea-o de Stalin cuvântului „complot” folosit în acest caz, cuvânt care părea inventat. Reputația acuzaților duși la închisoarea

65 Georges Bertoli, *Mort de Staline*, Paris, Ed. Robert Laffont, 1973.

Lefortovo a depășit frontierele. Lectura presei sovietice nu dă deloc lămuriri. Trebuie să fii rus, rupt de limba esoterică oficială pentru a descifra textele acestea încâlcite. Ai fi văzut atunci că dintre presupușii vinovați două treimi sunt evrei. Oare nu reîncepuse deja în URSS acțiunea „să-l păpăm pe rabin”, ceva cam ca pe vremea pogromurilor? Titlurile groase, în schimb, sunt foarte clare. Este lăudată Lidia Timaciuk, radiolog la spitalul din Kremlin care determinase eșecul conspirației medicilor. Ea este membră de onoare a formațiunilor Securității Statului. Este decorată cu Ordinul Lenin, drept recompensă pentru vigilența sa.

Timaciuk nu stă însă mult în manșetele ziarelor. Un atac cerebral pune stăpânire pe Stalin. În seara de 28 februarie 1953, șeful statului îi convocase pe cei patru șambelani politici în reședința sa: Hrușciiov, Bulganin, Malenkov și Beria. Ca întotdeauna, seara se prelungise mult. A doua zi, Stalin nu apărură la Kremlin spre uimirea gardienilor și a secretarelor. Dar nimeni nu îndrăzni să ceară informații. Abia în seara de 1 martie un ofițer de securitate îi interpelă pe cei patru convivi, ultimii care-l văzuseră. Ei se duseră degrabă la reședință și-l descoperiră pe Stalin inert, întins pe

covor. Somnul său părea anormal. Era în comă.

Profesorii Miasnikov, cardiologul șefului statului și Konovalov, neurologul acestuia, doi prieteni ai medicilor suspecti care-și așteptau pronunțarea în privința sortii lor, la Lefortava, dau primul diagnostic. Acesta nu mai lăsa loc speranței.

O arteră se rupsese în emisfera cerebrală stângă. Hemoragia a acoperit toată această parte a creierului. Hemiplegia paralizează complet partea dreaptă a organismului. Capacitatea de a vorbi pare iremediabil pierdută. Dar sunt lucruri și mai grave. Niște tulburări respiratorii îl zdruncină puternic pe Stalin. În plus, un infarct al miocardului se pare că ar fi escortat acest atac cerebral.

Fiind netransportabil, bolnavul va fi tratat pe loc. Asistenții profesorilor Miasnikov și Konovalov, șapte dintre cei mai buni medici ruși vin în grabă, înarmați cu materialul necesar urgenței. Electrocardiograma confirmă infarctul, mult mai întins decât cel din 1945. Noi semne clinice își fac apariția indicând apropierea unui cataclism care poate în orice moment să-l doboare definitiv pe Stalin. Pulsul bate neregulat. Activitatea funcțiilor renale este tulburată. Procentul de uree urcă în sânge. Accentuarea acestei crize

uremice este măsurată de respirația inegală: ea marchează o pauză prelungită, pornește din nou, accelerează, scade, cedează, iarăși pornește. Acest ritm, numit Cheyne-Stokes, pare a se datora unei irigări defectuoase a centrului respirator la nivelul creierului.

În primul lor comunicat, medicii nu mai ascund bilanțul stării. „Este tabloul clinic al unui om ce moare”, spun confrății lor din Occident. Ei nu cunosc știrea de ordin interior ce însoțise comunicatul publicat în presa rusă. „Tratamentul tovarășului Stalin este pus sub supravegherea continuă a Comitetului Central al Partidului Comunist al U.R.S.S.-ului și al guvernului sovietic”. Acolo, nimeni nu mai avea încredere în oamenii care apără viața.

Totuși, aceștia se vor bate în numele ei. Atacă ureea, care l-ar fi putut otrăvi pe Stalin, și insuficiența cardiacă ce se instalase. Tensiunea arterială se menține ridicată. Ritmul cardiac se accelerează și devine neregulat. Inima se dilată și suferă. În același timp, rupturile funcțiilor cerebrale se amplifică. Chimia e neputincioasă. Neputincioasă este și cauza medicilor. Neputincios rămâne și aportul suplimentar de oxigen. Timp de patru zile, Miasnikov și însoțitorii

săi se bat, ripostează la fiecare lovitură, dar cedează neconținut teren. Ei apără onoarea medicinei rusești.

În cea de-a nouăzeci și șasea oră, buimaci, istoviți, admit că nu pot nimic mai mult. Stalin pare a-și reveni. Fiica sa, Svetlana îi strânge mâna încă sănătoasă. O infirmieră încearcă să-l facă să bea ceva, cu lingurița. El schițează o mișcare de buze. O strâmbătură? Un zâmbet?

Nichita Hrușciiov

Cauzele morții lui Nichita Hrușciiov, decedat la Moscova în 1971, sunt cunoscute. El a plătit consecințele hipertensiunii și arteriosclerozei care-i lezaseră arterele.

Ca și Stalin, ca și Lenin, predecesorii săi din fruntea statului, neglijaseră prea mult avertizările care urcau din străfundurile corpului său: tulburări în comandarea unor mișcări, tulburarea percepției senzațiilor, alterarea funcțiilor organelor de simț. Într-un film, a fost văzut mergând cu dificultate, cu pași mici. Simptomul, pe care specialiștii îl numesc „pseudobulbar” trădează în general o leziune a centrilor nervoși și instalarea unui ramolism cerebral. În fața acestui început de dosar clinic, orice

medic avizat ar fi tras concluzia că acest om îmbătrânește, avea pe atunci șaptezeci și șapte de ani și că părea predispus unui apropiat atac vascular. O tromboză a obliterat arterele coronare irigatoare ale mușchiului cardiac. Un infarct de miocard l-a doborât.

Nu mai era la putere de șapte ani. Ieșise la pensie, locuind într-o *datcha* (vilă), aproape de capitala rusească. În mod paradoxal, dispariția sa a părut să afecteze mai mult restul lumii decât Uniunea Sovietică. Aceasta pentru că guvernul acestui stat a ignorat funeraliile sale. Dincolo de graniță însă, comentariile s-au multiplicat. Exegeții s-au pus de acord în a aminti cât de mult s-a deosebit, prin truculență și prin temperament, de conducătorii de obicei îngâmfați ai Uniunii Sovietice. Unii și-au amintit cu această ocazie cât de brutală a fost destituirea sa ca om de stat. Au fost evocate părerile pe care le-a emis în aceste circumstanțe generalul de Gaulle pe atunci la cârma Franței⁶⁶.

„L-au concediat cu brutalitate. E urât. Un guvern nu se poartă așa cu șeful său...”

„Era o figură destul de simpatcă. Fără îndoială că era doar una dintre fețele sale. Nu e mai puțin

66 Raymond Tournoux, *La Tragédie du Général*, op. cit.

agreabil să ai a face cu un regim al cărui șei se prezintă ca un semizeu și apoi de la o zi la alta este considerat ca un zăpăcit, sau ca o paiață lamentabilă”.

Puțini oameni știu din ce cauză și mai ales cum fusese luată la Kremlin această decizie. Căci autoritățile sovietice au impus tăcerea asupra tuturor motivelor care au determinat luarea ei. Zece ani mai târziu, în Occident, într-o altă țară, unde informația circulă liberă, se va cunoaște o situație similară: Statele Unite. Considerând că șeful statului a încălcat Constituția și astfel a pus în pericol națiunea, justiția americană l-a constrâns pe președintele Richard Nixon să se demită din funcții, amenințându-l că altfel va fi destituit. El oferise magistraților o armă redutabilă: scandalul de la Watergate.

La Moscova, în cazul lui Nichita Hrușciiov nu era vorba de vreun Watergate. Dar, asemeni lui Nixon în guvernul de la Washington, „Domnul H.”, acesta era supranumele său, n-a putut domina tulburările psihologice care se dovediseră mai puternice decât el. Înlăturându-l de sub lumina reflectoarelor care-l orbeau și-l duceau la exagerări, guvernul sovietic repara propria sa imprudență. Aplica, astfel, o maximă, una dintre acelea care plac mult poporului

rus. „Dacă autoritatea nu mai are cap ca să guverneze, nu mai are nici urechi de auzit”. Un proverb danez, care se purta pe atunci.

*

Cam pe la mijlocul lui februarie 1956, lumea îl descoperise pe Nichita Hrușcirov, la cel de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Această adunare convocată prin statut la fiecare patru ani, era așteptată de toți adepții Kremlinului. De fiecare dată, colectivismul dădea aici tonul în politică pentru următoarea perioadă de patru ani. În luna aceea, Hrușcirov semăna în jurul său aiureală și incredulitate. El pulveriza deja legenda lui Stalin, îl detrona pe idol. Totul era trecut prin ciur și sită. Nepotismul, deportările, execuțiile, violările legii, caracterul bolnav și suspicios, eșecurile economice, greșelile militare, pe scurt un tablou sinistru. Un bulgăre micuț și amestecat prost într-un bagaj venit din *Cium*-ul cel mai apropiat. El rostea o înfricoșătoare litanie de parcă dădea cu ciocanul. Altă dată în acest loc, lumea se muncea cu ditirambi. Acum curgea torentul rechizitoriu. Cum să nu-l fi crezut cei de primprejur? Nu era el oare Primul Secretar al

Comitetului Central? De altfel, împrejurul lui, cei din ierarhia partidului, niște sfincși, lăsau totul să curgă. Deci, erau în cunoștință de cauză. Iată o zi importantă pentru analele comunismului!

Și atenția se îndreaptă mai mult asupra discursului acestui personaj-dinamită decât asupra omului de la tribună. El figura de mult timp între cei prezenți la ceremoniile oficiale, se afla printre civilii remarcabili pe care Stalin îi alinia la stânga sa ca să contracareze greutatea mareșalilor și generalilor pe care-i alinia la dreapta. Dar lumea abia îl distingea, departe de epicentru, de nucleul care prezida destinele regimului. Ultima sa însărcinare, legată de dominația pe care tocmai o condamna, ia valoare de simbol: el era cel ce organizase funeraliile puternicului georgian. Se descoperă astfel că, începând din 1953, în umbra lui Malenkov, a lui Molotov și a lui Beria, de care însă se va debarasa curând, adevăratul patron al Uniunii Sovietice a fost el.

Putea fi regăsită mâna sa la 4 aprilie, în acel an, în eliberarea ultimelor nouă victime ale lui Stalin, nouă medici închiși cu optzeci de zile mai devreme. Ca și în dezghețarea politică și economică ce a urmat, în

retragerea trupelor rusești din Austria, în reducerea efectivelor Armatei Roșii, apoi în primele tratative cu Nasser în Egipt, și apropierea de Tito în cursul vizitei la Belgrad. Ducând în mod direct o activitate diplomatică intensă, adăugând o răbdare de broască țestoasă ungerii roțițelor politice din interior, el lasă să se creadă că un vânt nou suflă, într-adevăr în Rusia. Această explozie din februarie 1956, de la Moscova, constituie punctul-cheie în cariera sa, examenul său de admitere în universul celor Mari. Treizeci de ani de militantism, pe lângă apostoli și fanatici, pe lângă cei puri și perversi, l-au șlefuit. Iată-l gata, având totuși un grăunte de credință, lucru rar la un revoluționar: „Oricât de modest poate să fie un om la începuturile sale, spunea el, ajunge totdeauna să atingă acele culmi ce-i sunt destinate”.

Cine este el? De unde vine?

S-a născut în guvernul Kursk, în Rusia, într-un mediu cu izbe, adică mici căsuțe din bârne, și cu icoane; un univers al țăranilor neștiutori de carte. La opt ani ducea oile la păscut. Nu ale sale, căci ai lui erau săraci. Păstorul ucenic a fost lăudat. Tatăl plecase în Ucraina, să lucreze ca fierar în Donbass, important bazin care conținea huilă și care furniza

două treimi din producția țaristă. Înainte de a muri îl chemă aici și pe fiul său. Orfan la cincisprezece ani, având promisiunea de a se angaja la mină, Nichita Hrușciiov se înfățișă „fremătând ca insecta al cărei nume îl poartă”. Un „Hrușciiov”, în limba ucraineană înseamnă „cărăbuș”⁶⁷. Dacă ar fi avut o anume talie, ar fi fost cazac zaporog.

Asemeni lor, Hrușciiov bea ca o sugativă. Devorează, asemeni căpcăunilor, cântă din fluier. Dansează și cântă. Tot ca și ei, are bătălia în sânge. Cu toate acestea, nu se dedică asalturilor cu sabia, ci altui gen de lupte. La douăzeci și doi de ani se înscrie în partidul Comunist. Este epoca când Imperiul lui Nicolae II se clatină. Lenin revine în țară. Rusia se va transforma.

Hrușciiov datorează totul regimului care se naște, care-l smulge din destinul mediocru al cârțițelor-mineri. Dar, citind biografiile sale, lumea se întreabă cum s-a putut ridica. Teoria îl plictisea, spun unii. Alături de socialiștii specializați în domeniul materialismului dialectic, el lasă impresia de analfabet, adaugă alții. Îl descriu pătruns de neastâmpăr, alergând de ici-colo și măsurând asemeni

⁶⁷ Georges Bartoli, *Mort du Staline*, op. cit.

unui aparat de măsură șantierele și kolhozurile, învățându-i pe lucrătorii pământului meritele gastronomice ale iepurelui gătit. Că a iubit acțiunea, e fapt deja confirmat. Totuși, trebuia să duci o muncă într-un birou ca să te vezi numit prim-secretar de partid la o secție din Moscova, apoi în Ucraina, și în sfârșit, să devii membru al Politburoului. Dacă n-a participat la ultimele execuții ale lui Stalin, între 1949 și 1952, el și le-a asumat însă pe cele din anii '30 de la Kiev, iar revista *Pravda* din Ucraina îi lăuda zelul. Trebuia, neapărat, ca să se impună în fața Georgianului.

În lunile următoare, strălucirea sa magistrală la cel de al XX-lea Congres al Partidului nu mai surprinde pe nimeni. După această lovitură dură din primăvara lui 1956, liberalii, în Occident, o lasă mai moale. Intervenția Armatei Roșii în Ungaria parțial răzvrătită, indică în mod clar că steaua urcătoare de la Kremlin rămâne comunistă. Și nu-l primește el oare pe Ciu En-lai la Moscova?

Nu încheie un acord atomic cu Pekinul? Dacă derutează prin metodele sale populiste, Hrușciov nu se aruncă însă în aventură. Nu-și va schimba personalitatea decât începând cu 1 martie 1958. În

ziua aceea, înlăturându-l prin uneltiri pe tovarășul Nicolai Bulganin, devine Președinte al Consiliului, păstrând secretariatul general al Partidului. Toate frâiele sunt în mâna sa. Numai în acest moment apar semnele clare ale transformării eului său.

O euforie, veselia dionisiacă. O nevoie de exprimare care se manifestă prin logoree, glume, calambururi și familiaritate, vehemență și chiar pierdere în anumite momente a controlului propriu. Dezinhibarea, cum spun neuropsihiatrii. Până atunci el se menajase pe plan fizic. Și supraveghea tensiunea îndeaproape. Mici șocuri cardiace îl alarmează totuși. Uită necazurile, jubilează. Iată-l devenit un om puternic, el, un rus mititel, jumătate muncitor, jumătate țăran la origini, iată-l egalul Marilor, din Est ca și din Vest. Dorința de a-și arăta forța, de a o măsura direct cu cea a aliaților săi și a adversarilor, îl va determina să se substituie miniștrilor și ambasadurilor săi. A vedea totul cu ochii tăi, a face totul cu mâna ta devine un adevărat nectar. Contrar lui Stalin care ieșea doar în mod excepțional din grota sa, dar mișca totuși lumea, el va brăzda în lung și-n lat planeta. Primul resort îl împinge la Pekin, în iulie 1958.

Se pare că începând din acel moment, medicii de la Kremlin diagnosticaseră o accentuare a psihozei maniaco-depresive la Domnul H. Până atunci numai soția sa, Nina Petrovna știuse că melancolia succeda frecvent extremei jovialități la tovarășul ei de viață, altfel un om atât de activ. Are și el stările lui, spunea ea. La suprafață se maschează fără dificultate. Dar urcușul spre putere a șters simțul critic. La el, umoarea maniacă nu e obligatoriu veselă. Ea trece ca un fulger de la ironia șfichiuitoare la furie, chiar și la răutate, care însă nu durează. Excitarea nervoasă și extravaganța persistă adesea.

În ciuda răspunderilor ce-i revin ca om de stat, Hrușciiov continuă să cânte și să danseze, să bea și să joace. Îi va înveseli pe jurnaliști. În micile bufeuri de delir, cuvintele rostite succesiv, furiile confecționate sau reale îl vor strangula. Nu se va mai controla, va spune fantasmagorii. Apoi, anturajul său va fi surprins să-l vadă deprimat. La Kremlin, înalții funcționari privesc cu severitate și n-au nevoie de medici ca să-și explice mai bine iremediabilul care antrenează această dezinhibiție. Ei judecă deja și apreciază capacitatea șefului lor: cântărește el destul pentru era ce se deschide, pentru era politicii fondate de acum

înainte pe fantastica putere adusă de știința nucleară?

Primele consecințe ale alunecărilor sale nu întârzie. Denunțând, la 10 noiembrie 1958, convențiile care legau U.R.S.S.-ul de Statele Unite, de Anglia și Franța în legătură cu soarta Berlinului, Domnul H. Nu face decât să exprime gândurile regimului sovietic: nici vorbă a unirii celor două Germanii. Aceste exagerări au declanșat criza cea mai gravă a războiului rece. Totul va dura patru ani. În 1959, constatând că o dispută ideologică îl opune Chinei, el declară nul tratatul nuclear secret, încheiat recent cu Pekinul. Un alt incident public, revelator, născut din tulburarea sa crescândă izbucnește, de asemenea, în timpul vizitei oficiale a lui Richard Nixon, vicepreședinte al Statelor Unite în cursul lunii iulie 1959 la Moscova.

Trebuie să recunoaștem că Hrușcirov nu are responsabilitatea ieșirii sale zgomotoase. Nixon venise să inaugureze la ruși o expoziție a habitatului american. Dar el alesese această arenă insolită pentru a le demonstra alor săi că va fi demn să-l succeadă pe Dwight Eisenhower. Domnul H. Nu-și ascunde cătuși de puțin mirarea în fața nivelului de viață pe care-l prezintă salonul. Cu impertinență, Nixon conduce

discuția spre planul politic. Înțepat, Hrușciov reacționează prompt, sărind în sus. Și competiția începe în fața unui batalion întreg de diplomați împietriți de spaimă.

Un asalt care i-ar învăța câte ceva pe psihiatri: maniaco-depresivul contra obsedatului colecționar de fapte. Agresiv, Hrușciov improvizează ca pe scenă. Încearcă să atragă râsete de partea sa prin intermediul glumelor mușcătoare, viziunii sale și orgoliului infantil. Rusia va ajunge din urmă Statele Unite și chiar le va depăși, jură el. Nixon își făcuse o pregătire îndelungată pentru duel. Meticulos, punându-și în joc perfecțiunea, tăfnos, își pledează cauza. Impulsivitatea pe care o pune în joc pare a-i fi scăpat fără voie. „Cel ce va scoate sabia de sabie va muri!” conchide el. Iată până unde pot crește pericolele când doi oameni de stat își stăpânesc greu reacțiile psihice. Amenințări cu războiul asociate unei dispute puerile legată de materialele culinare.

Călătoria rapidă pe care Hrușciov o efectuează în Statele Unite în septembrie, același an, înseninează totuși fețele oamenilor. Dar iarăși lucrurile încep rău. Datorită unei. Dispute cu presa din Washington, Primul Om Sovietic își strânge lucrurile și pleacă. Se

va repeta aceeași figură la Los Angeles, după o încrucișare de spadă cu primarul. Doar primirea călduroasă de la San Francisco îl calmează. În Iowa, pe câmpurile cu porumb, în fața supermagazinelor și snack-barurilor, rusul cascadează de admirație. Două zile de conversație la Camp David cu Dwight Eisenhower îi smulg un strigăt: „Trăiască prietenia sovieto-americană!” Fusesse uitat războiul rece? Dacă arta politicii își pierde credibilitatea cu Hrușciiov, cel puțin câștigă în pitoresc. După ce înfruntase, la rândul său scrima derutantă a noului stăpân de la Kremlin, generalul de Gaulle își rezumă în câteva cuvinte gândurile referitoare la șefii de stat: „Stalin este Dostoievski. Nu căutați ceva din Marx sau din Lenin la Hrușciiov; e Gogol, e cam ca Tarass Bulba!”

În ceea ce privește persoanele maniaco-depresive care oscilează de la culpabilitatea păcatului la exuberanța dorinței, drama este că nimeni nu poate să le prevadă reacțiile. Ele traversează o gamă largă, de la profunda nevoie de umilire și de pedeapsă la lăcomie, la festinul canibalic. Unui carnasier de anvergură, cum era Hrușciiov, nu i-a lipsit mult ca să se lanseze în această ultimă acțiune festivă, încă de la începutul anului 1960, ca și când l-ar fi împins mai

degrabă nevoia obscură de a distruge decât de a construi. El provoacă China și-și atrage din partea Pekinului o ură frenetică. Capturarea deasupra Rusiei a unui avion american de spionaj, cu pilot cu tot, îi oferă bucuria de a torpila o conferință la vârf de la Paris, dar și pe cea de a se ține de coada președintelui Eisenhower pe care-l jignește în public, la opt luni după certurile arzătoare de la Camp David: „Este periculos să lași un astfel de om să guverneze o națiune, afirmă el, ar putea să facă lucruri pe care cu greu le-ar mai putea desface”. Concluzia diatribei sale contrazice, de altfel, afirmația fără ca el să poată vedea în ce măsură: „I s-ar putea încredința conducerea unei grădinițe de copii”. Cuvintele circulă, cad în cascade, se rostogolesc. Dar se pare că sensul lor scapă.

Al doilea incident care preocupă și semnalează agravarea răului său psihologic se produce la O.N.U., în septembrie 1960. Americanii nu țin să-l primească. Le forțează ușa prezentându-se la Națiunile Unite ca șef al delegației sovietice. Oamenii săi de încredere îl escortează: Gomulka, Kádár, Fidel Castro. Câțiva nealiniați sunt și ei prezenți: Tito, Nasser, Nehru. Recepție. Împrospătată. I se interzice lui Hrușciov

teritoriul Statelor Unite, dincolo de insula Manhattan. Manifestații și certuri se succed în fața imobilului delegaților ruși din Park Avenue, și în față O.N.U. În banca sa, Hrușciiov se agită deja. El vrea ca Dag Hammarskjöld, secretarul general al organizației să demisioneze, sub acuzația de a fi un instrument al puterilor coloniale în Africa. Dezaprobat de majoritatea adunării, care-l și ovaționează pe suedez, Hrușciiov lovește pupitrul cu pumnii.

Nostim pentru cronică, trist pentru politica sovietică, scandalul se prelungește câteva zile mai târziu, în octombrie, tot la O.N.U. Programul prevede o dezbatere asupra autodeterminării tuturor popoarelor. Nu se va termina și chiar va degenera în ridicol. Luat prin surprindere de către reprezentantul Indoneziei care cere acordarea independenței popoarelor ce trăiesc dincolo de cortina de fier, Domnul H. Explodează. Îl înjură pe cel ce făcea interpelarea. Se produce rumoare. Pentru a se face auzit, Hrușciiov se descaltă și începe să bată în masă și bate și bate, cu un superb pantof de culoare galbenă. Odată ajunsă la punctul culminant furia se topește, se moaie în adevărată jubilarie. El continuă să dea cu pumnul în masă, dar râzând. Urlă apoi către

irlandezul Boland care prezidează adunarea și care în zadar își sparge ciocănelul încercând restabilirea calmului: „Cu atât mai rău pentru Națiunile Unite; acesta-i începutul dezmembrării lor”⁶⁸.

Dar și începutul dezmembrării personalității sale. Ceea ce nu scapă americanilor. Una dintre primele cereri discrete pe care le manifestă președintele John Kennedy, puțin după alegeri, privește șeful statului sovietic. În vederea următoarelor înfruntări care nu vor întârzia să-l pună față în față cu Domnul H. El dorește să cunoască portretul său psihologic. Medicii de la C.I.A. Sunt însărcinați să-l alcătuiască. Posedau deja numeroase

1 André Fontaine, *Histoire de la guerre froide*, t. II Paris, Ed. Fayard, 1974.

documente și știau că, fiind în călătorie în străinătate, premierul sovietic se interesează mai ales de comportamentul popular. Remarcaseră și că atenția îi scade repede dacă este inundat cu discursuri lungi. Oboseala sa era ceva sigur. Energia sa furioasă nu e constantă. Au descifrat și o tulburare fizică: Hrușciiov suferă de o arterită datorată vârstei, o afecțiune

68 André Fontaine, *Histoire de la guerre froide*, t. II Paris, Ed. Fayard, 1974.

survenind cam spre șaizeci de ani, caracterizată de o schimbare a stării generale. Se manifesta printr-o febră moderată, o accelerare a vitezei de sedimentare a sângelui, apoi o intensificare a durerilor de cap, care predomină la tâmpile unde bat arterele îngrășate datorită trombozei.

Bryan Wedge, unul dintre cei douăzeci de experți convocați de către C.I.A. Împinge și mai departe analiza. El va aștepta totuși opt ani înainte de a-i aduce la cunoștință președintelui Kennedy conținutul observațiilor sale⁶⁹.

„Ca personalitate, spuse el, Hrușciiov este foarte puțin complicat. Din punct de vedere tehnic, este vorba de un caracter hipomaniac (optimist și oportunist) și forța sa rezidă în trăsăturile asociate acestui tip de caracter. Caracterele de acest soi se pot stăpâni pe termen scurt, dar nu poți să ai încredere în ele mult timp.

Hrușciiov este extrem de rapid în a pătrunde și a exploata situațiile imediate; reputația de a fi perspicace (de care este mândru) se bazează pe această trăsătură care ține de un pur oportunism. E

69 Bryan Wedge, *Krushchov at a Distance. A Study of Public Personalit*, in *Transaction*, 5, 24—28, octobrie 1968.

foarte receptiv și gata să reacționeze imediat ce zărește o șansă de câștig. Este impulsiv în legătură cu scopurile pe care și le-a fixat, de la care poate fi însă deturnat prin intermediul ideilor atractive presărate pe parcursul unei discuții flexibile. Poate exploata o agendă întreagă supunând la încercări și testând punctele slabe, chiar mărginașe; nu poate însă utiliza această tehnică dacă întâlnirea cu adversarul are loc pe un teren oarecare, unde se hotărăște mai dinainte să fie atras. Deci, trebuie să-l înfrunți având în cap o vedere generală a punctelor ce vor fi puse în discuție, dar și având voința de a face intervenția în mod suplu, pe măsură ce se desfășoară conversația.

Este un om comun și direct în acțiune. Îi place să pună mâna pe ceva concret și de preferință spectacular. Detestă ideile evazive. Oricare ar fi importanța punctului pus în discuție, șeful sovietic vrea un răspuns imediat și direct. Dacă pare că nu înțelege este pentru că în mod deliberat își propune să aștepte. Însă i se poate exploata energia uriașă și dorința de a vorbi dând răspunsuri scurte, mai întâi incomplete, ceea ce-i lasă timp și loc să se pună în evidență pe el însuși.

Hrușciiov tolerează rău frustrările și se irită dacă-

l contrazici. Se prinde în discuție dar poate fi ușor dirijat spre un alt subiect. Astfel, atunci când fermitatea o cere nu trebuie insistat; trebuie exprimat totul foarte simplu și trecut la un alt subiect. Este periculos să te „bați” cu acest om fără să-i dai alternative.

El simte nevoia de a vorbi direct, de la om la om. Protocolul sau insistența exagerată, pot să-l împingă spre capătul răbdării. Dacă nu putem suporta consecințele încrederii Domnului H, nici nu putem insista prea mult asupra consecințelor dezastruoase atunci când el nu are încredere în cineva.

Tolerează perfect de bine un dezacord, în special când are «ieșiri» despre care știe sigur că sunt jignitoare. Dar este inutil să-i explici ceva pentru a-l persuadea sau a-l convinge. Acceptă să fie stopat, dar refuză ideea ea cineva să-l împingă; admite, de asemenea, că nici el nu trebuie să-i împingă pe alții.

În caz de eșec al discuției, este capabil de a nu fi rezonabil și de a se încăpățâna asupra unui punct. Trebuie să fie manevrat atunci cam în acest fel: să-ți propui să lași deoparte subiectul și să-l reiei mai târziu, după discutarea altui punct; dacă persistă, să-ți propui să-l reiei încă și mai târziu; dacă se

încăpățânează și acum, e bine să renunți la discuție, cum a făcut cândva Tito.

Fiind comunist și naționalist rus, Domnul H își are și el lumea lui, care n-a este un subiect demn de revizuit. Trebuie să-i cunoști filosofia: 1) statul trebuie să primeze asupra individului; 2) există un conflict permanent între capitalism și comunism; 3) capitalismul occidental încearcă să distrugă statul sovietic. Ca urmare, el nu poate conceptualiza valoarea pe care noi o plasăm în libertatea individuală și posibilitatea unei neutralități între cele două sisteme sociale, sau în libera determinare a statelor democratice. În aceste condiții el nu înțelege literalmente anumite domenii cum ar fi „regula majorității”, alegerea individuală în fața deciziei statului, „autonomia locală” etc. Nu înțelege nici anumite reguli de drept internațional, care nu valorează nimic în ochii săi în fața desfășurărilor de fapte istorice. Cuvintele „libertate” sau „democrație” având o altă semnificație, trebuie să nu ai încredere într-un acord care nu există în fapt.

Nu există decât o bază de acord cu Hrușciiov, egoismul pragmatic al statului sovietic. Trebuie deci bine precizate realitățile pozițiilor occidentale în

termeni care nu lasă loc confuziilor cu scopul de a evita greșelile din partea sovieticilor. Dacă sunt evocate alte motivații decât cele de ordin pragmatic, Hrușcirov nu va înțelege. Deci nu este vorba niciodată să se pună de acord asupra concepțiilor generale, ci asupra manierei de a negocia pornind de la poziții fundamental diferite. Încă un punct: Hrușcirov nu are vanități personale, dar are o slăbiciune – insistența asupra virtuților, asupra progreselor și realizărilor statului sovietic; dacă are cineva voința să țină cont de asta, poate să scoată de aici avantaje sigure.

În sfârșit, trebuie subliniat un punct politic. Frica lui Hrușcirov de Germania este mortală și periculoasă. După tot, U.R.S.S.-ul a pierdut în cursul intervențiilor lui Hitler aproape douăzeci de milioane de locuitori – a zecea parte a populației sale. Nu trebuie subestimată grija majoră a Domnului H., aceea de a păstra o Germanie slăbită din toate punctele de vedere.

Două comentarii se impun: trebuie să te ferești să-l compari pe Hrușcirov cu Stalin și trebuie să faci astfel încât amintirea imaginii lui Stalin să nu contamineze acest tablou. Domnul H. Nu se ascunde și nu se teme. Din contră, este expansiv și caută să iasă în evidență. Stalin asculta și-și păstra concluziile

pentru el. Hrușciov vorbește și trage concluzii după fiecare punct, nu le ascunde. Trebuie deci încurajat să se exprime, atunci concluziile se disting ușor și pot fi contracarate, dacă este necesar. Se pare că se pot desprinde mai multe dintr-un astfel de schimb decât pornind de la declarații importante. Expozeurile sale pot fi întrerupte scurt. Ideal ar fi ca președintele Kennedy să-l stimuleze punându-i întrebări. Dar să se limiteze la fapte concrete și precise.

Din punct de vedere tehnic, un om normal nu poate să se măsoare cu performanțele de energie ale lui Hrușciov; el uzează un truc vechi prelungind durata conferințelor cu scopul de a micșora răbdarea partenerilor. Trebuie deci limitate cu grijă ședințele la nouăzeci de minute, trebuie să existe cel mult două ședințe pe zi și o reuniune socială. Nu trebuie să te lași obosit în mod inutil de Hrușciov”.

Acest raport mărturisește interesul pe care-l are în vremea noastră analiza temperamentelor și a obiceiurilor altuia. Fiecare conducător instalat în fruntea unei țări devine astfel, o țintă privilegiată pentru adversari. Sunt măsurate avantajele ce pot fi obținute de către rivali în momentul când posedă asemenea cunoștințe psihologice. Astfel, Kennedy a

putut domina afacerea rachetelor sovietice în Cuba, fără să-l ofenseze pe Hrușcirov. În schimb, putem să ne întrebăm dacă Domnul H. N-a fost rău povățuit de experții, care, cunoscând boala lui Addison pe care o avea președintele american, puteau să-l determine să creadă că el nu ar putea avea forța și energia necesare pentru a lua măsurile ce vor conduce la ultimatumul acceptat de sovietici.

Este sigur că perioada Hrușcirov a marcat o cotitură în politica națională și internațională a Uniunii Sovietice, cu noțiunea de existență pașnică și oprirea experiențelor nucleare, mai ales. Dar, păstrând un anumit stil impus de Hrușcirov, Biroul Politic va da deoparte omul, în 1964, pe motivul hipomaniei sale și al impulsurilor. De asemenea, și pentru că în Cuba, Uniunea Sovietică a pierdut.

Simte el oare că pericolul crește pe măsură ce el se uzează tot mai mult în fruntea statului? Pe 12 ianuarie 1962, în cursul uneia dintre perioadele sale negre de depresiune, exclamă: „Sunt deja la o vârstă când oamenii ies la pensie și cred că ai un sentiment dezagreabil când nu te mai simți tot atât de util societății, ca înainte”⁷⁰.

70 M. Tatu, *Le Pouvoir en U.R.S.S.*, Paris, Ed. Grasset, 1967.

În anii 1963 și 1964 comite numeroase greșeli de interpretare, iar ideile sale devin confuze, vede peste tot, dușmani, îi persecută pe alții, la rândul său, intervine în mod naiv și fără spirit critic în domeniul literar și artistic. Prin acest nou mod de comportare, el răspunde bine descrierii persoanelor maniaco-depresive, făcută de psihiatrul francez Pinel: „Mania lor poate fi fructul a tot ceea ce pasiunile au mai vehement și mai departe de normal, a tot ceea ce entuziasmul poate născoci, mai exaltat și mai trecător, a tot ceea ce fanatismul și dorința de lucruri minunate pot întrupa din romantic sau din himeric. Este când un delir vesel și jovial exprimat prin salturi bruște și incoerente, când exacerbarea unui orgoliu gigantic ce nu se hrănește decât cu aparatul pompos al demnităților și al grandoriilor”.

Dar Hrușciov nu va mai putea amăgi mult timp astfel. La Kremlin, de data aceasta sub ordin ferm, medicii și psihiatrii se consultă, pun diagnosticul, și avertizează asupra consecințelor de a lăsa în postul suprem o persoană maniaco-depresivă, care nu mai este credibilă și al cărei comportament straniu depășește stadiul simpatiei și al popularității pentru a-l atinge pe cel al bufoneriei. Vor lăsa ei oare un bolnav

care deliberează și are halucinații, în fruntea unui stat, își vor lua riscurile care fuseseră acceptate la Stalin deși erau mult prea puternice? Medicii recomandă excluderea, așa cum, cu două sute de ani înainte, psihiatrii englezi recomandaseră depozitia regelui George III, de asemenea bolnav de psihoză maniaco-depresivă.

Într-o frumoasă zi din toamna lui 1964, pe 15 octombrie, atunci când Hrușciiov gusta plăcerile odihnei pe malurile Mării Negre, nu este anunțat că o reuniune extraordinară și secretă a *Politburo*-ului se ține la Moscova. Este pus în minoritate, exclus imediat de la putere și înlocuit cu o *troika*: Brejnev, Podgornîi și Kosîghin. Urmează exilul în vila sa personală, aproape de Moscova, apoi marea depresiune, melancolia, decompensarea clinică însoțită de mici fenomene cerebrale și cardiace și pierderea tuturor iluziilor. Și în sfârșit întoarcerea definitivă pe pământ.

Leonid Brejnev

Timp de optsprezece luni, în Statele Unite și în Europa, adepții Kremlinului au crezut că Leonid Brejnev ar putea părăsi funcțiile de comandă. Ei avansaseră chiar și data: februarie 1976. Numărul

Unu la Moscova, spuneau, va profita de cel de-al XXV-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice pentru a-și anunța retragerea. Această mesă cvadrienală a materialismului modern n-a oferit decât un ritual fără surprize celor fideli, aleși pe sprânceană, care l-au și urmat. Canonul stabilității. Solemnă și neutră ca de obicei, îmbătrânită însă, echipa guvernului, aceeași de doisprezece ani făcea încă față. Leonid Brejnev, totuși plin de riduri, ceva mai gras, n-a arătat deloc cum că puterea ar fi început să-i copleșească.

Analistilor occidentali nu le lipseau motivele serioase pentru a-i specula retragerea. Premierul sovietic trebuia să intre, în 1976, în cel de-al șaptezecilea an al vieții. Și de cel puțin șaptezeci și patru de luni semnele uzurii sale fizice se multiplicaseră. Dacă exista în lume un conducător al cărui dosar medical cântărea cu adevărat, ei bine, acela era chiar el. Leonid Brejnev se număra deci printre conducătorii pe care-i orbește atotputernicia, sursă de întinerire dar și otravă în același timp.

La propunerea sa, o dată mai mult, un fapt izbește pe toată lumea: lipsa incredibilă de grijă pe care o manifestă popoarele în politică, ele fiind totuși

expuse repercusiunilor posibile ale tulburărilor ce-i slăbesc pe șefii lor. Ar putea cineva să-i determine pe pasagerii unui avion să urce-n el fără ezitare când ar ști că pilotul este expus oricând unui accident cardiac, din cauza arterelor sale, casabile asemeni sticlei? Locuitorii unei văi deasupra căreia se plasează un baraj hidraulic nu s-ar indigna știind că i-a fost încredințată construcția unui șef victimă ai ramolismului cerebral? Cu toate acestea, toți suportă incredibilul când este vorba de conducerea statului.

Rușii nu se îndepărtează de regulă. Și-au împușcat ultimul țar, în 1918, și au acceptat un nou sistem economic. Chiar i-au zeificat pe primii doi revoluționari care-i înlocuiră pe suveranii din trecut. Acum nu mai arătau nimic altceva decât indiferență față de ceea ce se petrecea la Kremlin. Dezinteresul lor îți sare în ochi, spun observatorii străini cărora le este permis să viziteze Uniunea Sovietică: ⁷¹ când megafoanele din parcurile moscovite difuzau un discurs al lui Brejnev, nimeni nu se oprea să asculte; nimeni nu se oprea să citească sloganurile înșirate pe banderole spânzurând de acoperișuri, de balcoane,

⁷¹ Hedrick Smith, *Les Russes*, Paris, Ed. Belfond, 1976.

sau traversând aerul piețelor publice. „Sunt precum copacii care fac parte din peisaj, i-a declarat un interpret ziaristului american Hedrick Smith, nu le mai acordăm atenție”. Mai mult ca în oricare altă parte a lumii, se pare că omul din popor s-a resemnat în fața ordinii ierarhice. „Două universuri coexistă, așezate unele peste altele, mărturisește H. Smith. În vârf, Statul cu tot sistemul său, la bază, masa de oameni supusă de multă vreme, refugiată în expediente sale”; Această detașare ar explica deci, că sovieticii nu mai reacționează deloc la neliniștile care-l stăpânesc pe Brejnev. Este de asemenea adevărat că în acest domeniu, cetățeanul rus nu e mai bine înzestrat decât occidentalii față de propriii lor șefi de state: el nu aude niciodată vorbindu-se oficial de aceste tulburări.

Atunci când o *troika* având misiunea de a conduce îi succedase lui Nichita Hrușciiov la Kremlin, pe 15 octombrie 1964, înalții funcționari din aparatele administrative pluteau. Cu trei comandanți pe pasarelă, se știe că un vapor nu avansează. Se rătăcește. Cu toate acestea, o experiență identică, trăită deja la începuturi, cu Hrușciiov, îi liniștea: un triumvirat nu durează mult timp. În orice trio, o

persoană feroce monopolizează repede prerogativele esențiale. Și micuțul joc borgian constând în a vedea care dintre cei trei, Nicolae Podgornîi, Leonid Brejnev și Alexei Kosîghin îi va înghiți pe ceilalți doi, nu se va prelungi: Brejnev părea cel mai dotat pentru a da tonul și a-și limita însoțitorii la rolul de prim-violoniști.

Estimarea se fonda pe două fapte. Leonid Brejnev devenea Secretar General al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice iar șapte sute cincizeci de conducători și trei mii de demnitari sprijineau partidul fără rezerve. Colegiul suprem al militarilor, șapte sute cincizeci de mareșali erau de partea lui. Cu aceste două manete de conducere, el ținea în mână țara. Mai rămânea de cucerit Securitatea Statului și ministerele. Îi lăsa în voia lor; aveau să cedeze singuri.

La Kremlin, puțin după acel 15 octombrie 1964, corpul de medici practicieni însărcinați să vegheze la sănătatea puternicilor regimului se așezaseră pe făcut evaluări similare. Ca și înalții funcționari, și medicii își dădură seama că Brejnev va câștiga. Nu fără a suspina. Căci, dintre cei trei candidați de pe pistă el nu va întârzia deloc, conform părerii lor, să le pună cunoștințele medicale la încercare. Își fondaseră convingerea pe o analiză a comportamentului

membrilor acelei *Troika*. Tranșând asupra lui Podgornîi și Kosîghin, prea rezervați de altfel, Brejnev se arăta hiper-activ. Avea o agresivitate care nu scădea niciodată. Rigiditatea sa mintală și intelectuală, neliniștea sa constantă față de viitor nu-i lăsau răgaz. Spiritul de competiție nu-l slăbea nici măcar o singură clipă. Aceste trăsături îi fac pe întreprinzători să se distingă. Totuși, el îi caracterizează și pe coronarieni, ființe cu vasele fragile, uzate de efervescența lor mare.

Și vasele sanguine ale lui Brejnev erau fragile, începând chiar din 1964. Se apropie pe atunci de cel de-al cincizeci și optulea an. Un bilanț meticulos, același la care fură supuși Podgornîi și Kosîghin, scotea la iveală o degradare a arterelor. Confirma și o tendință clară spre diabet favorizată de creșterea în greutate. Mușchiul cardiac părea de asemenea obosit. Suprasolicitat⁷² în permanență, predispus să producă colesterol în exces, Leonid Brejnev devenea, în urma acestor factori, un pacient expus riscului. Dar atâta timp cât nu va fi constrâns, el nu va asculta niciun sfat de a se modera și nu se va arăta deloc un bolnav ușor

72 J. Dorberg, *Breschnev. Profil des Herrschers im Kremlin*, Munihi, Preger, 1976.

de îngrijit.

În Rusia, ca oriunde altundeva, cel ce solicită puterea nu urcă niciodată în vrafurile politice fără să aibă la îndemână o scară. Lenin a beneficiat de elanul oferit de burghezi, pe care-i pungăși însă. Apoi Lenin îl va propulsa pe Stalin. Acesta îl va remarca pe Hrușciiov, împreună cu alții din cuibul său. Apoi exact Hrușciiov este cel care-l va pune pe Leonid Brejnev în șa.

Provenind dintr-o familie rusă, ca și el, acesta din urmă, își începea cariera în Ucraina, Mai întâi fu țăran, apoi muncitor metalurgist și inginer, apoi militant obscur timp de douăzeci de ani. Conducea secretariatul Partidului Republicii Socialiste Moldovenești, când Hrușciiov îl luă la Moscova, în 1952, pe urmele sale. Era aproape de soarele stalinist, care asfințea. Dar această copie a lui Pygmalion, el însuși viitor distrugător al saga-ului stalinist, nu-și imagina cu siguranță că lovitura care-l va doborî va veni de la propriul său paj. De aceea Brejnev i-a ordonat execuția politică a celui de-al treilea om important de la Kremlin, asistat la asta de încă un alt protejat al lui Hrușciiov, amiralul Serghei Gorcikov, nepotul unui iobag devenit pașă al flotei rusești. Fără

îndoială că asta se întâmpla pentru că fusese promovat general, pentru fapte pe câmpul de luptă, în mai 1945 și pentru că Brejnev se număra printre aliații siguri din rândurile armatei. El va pune acțiunea la cale când va ajunge singur la cârmă, fie că este vorba să disciplineze armata terestră, aeriană sau cea de pe mare. Nimic nu va fi prea frumos nici prea scump pentru el.

În noua cursă spre. Putere, preferințele îl exclud pe Podgornîi fiind un om dinafară și aflat în spatele lui Brejnev. Palidul Kosîghin va duce mai întâi trena. Un om care numai aparent este lipsit de energie, în realitate era un încăpățânat. Membru al Comitetului Central al Partidului Comunist din 1939 și membru al *Politburo*-ului începând din 1946, el fusese însărcinat de către Stalin să preschimbe Rusia, să deschidă porțile universului consumației. Legat cu plăcere de biroul său unde stătea mai mult de douăsprezece ore pe zi, ar fi devenit fără îndoială un mare comis, un Louvois, un Colbert, dacă ar fi avut un patron mai deschis spre aspirații pământești ale oamenilor. Stalin îl va epuiza, chiar îl va țintui în pat, în 1952. S-a închinat sub furtună, apoi s-a redresat. Tenace, crispat, el a reprezentat în exterior URSS-ul începând

din 1965, în timp ce Brejnev își arăta dinții de viitor șef al ortodoxiei marxiste. Kosîghin încercă să reînnoade cu Pekinul legăturile rupte, să se infiltreze în Pakistan, face o vizită generalului de Gaulle la Paris, declară nulă politica antileninistă a grupului lui Mao Tze-dung, se întâlnește cu președintele american Johnson la Glassboro. Dar lui Brejnev i se apropie ceasul. Va intra în același timp și în istorie și în boală.

La 15 iulie 1968 URSS-ul lansează un avertisment Cehoslovaciei. Începând din primăvara, satelitul acesta al comunismului pune în discuție dogma socialistă, așa cum a fost ea definită la Moscova. Vocea groasă a lui Brejnev crește în intensitate, ca răspuns la rebeliune. Pe 3 august, el acceptă să discute cu conducătorul ceh, Alexander Dubček, într-un oraș de frontieră. Tratatativele sunt întrerupte în mod misterios. Câțiva inițiați cunosc motivul. O stare subită de rău l-a doborât pe Leonid Brejnev. Are durerile acelea bine cunoscute de către cardiologi, dureri circulare în piept, însoțite de transpirații și de amețeli. Un cheag sanguin a obstruat o arteriolă a arborelui coronar, aproape de vârful inimii. Este un infarct. Necroza nu pare foarte întinsă. Impune repaus și o convalescență lungă, spun medicii,

care se și miră că accidentul a întârziat atât. Brejnev nu le acordă decât câteva zile. Să se descurce; să-i repare corpul, că asta e treaba lor, a lui e să se ocupe de politică. Și acum, politica e pe locul întâi. E redresat de sedative și anticoagulante, cum ar fi heparina, utilizată de mult timp în terapia umană. Acestea fac să scadă la jumătate riscurile de a muri de infarct în primele stadii ale bolii. Scăpat din mâna medicilor» pe 21 august, el lansează trupele rusești asupra orașului Praga, unde va instaura o „normalizare” care va dura doi ani.

În timp ce anturajul său păstrează tăcerea în legătură cu căderea care tocmai i-a zguduit sănătatea, Brejnev se cheltuiește pe sine însuși, fără socoteală, în lupta de strângere a șuruburilor sistemului sovietic. Parcurge cele mai îndepărtate republici socialiste, este văzut în toate birourile unde stau cei influenți. Militarii și tehnocrații sunt de părere că el se arată scrupulos în a adopta regulile severe ale ritualurilor unei liturghii oficiale, dar se și destinde când se află în particular, cu ai săi, arătându-se un om de viață, un bun dansator de vals și un vânător emerit. El păstrează cu grijă ceea ce se numește „imaginea de etichetă”, în Occident; o inovație a Estului. Încă surd

la sfaturile de a fi prudent și moderat pe care le formulează medicii săi, trebuie totuși să-și suspende maratonul în trei reprize în cursul anilor ce vor urma, până în 1971. Niște „gripe” anunță cei care-l tratează. Cu toate acestea, de fiecare dată ei îl vor menține întins în pat timp de șase săptămâni. Pentru experții din lumea întreagă convalescența pare prea lungă, ținând cont că tulburările gripei sunt așa de puțin periculoase. Lor li se părea că ea corespunde timpului de recuperare pe care-l acordă cardiologii de obicei celor proaspăt ieșiți dintr-un accident vascular.

În 1971, destinul lui Leonid Brejnev se clatină. Nimeni nu-i mai dispută preponderența în universul colectivist. Nimeni nu se înșală când e vorba de aleșii la putere. Televiziunea rusă urmărește cu atenție cele mai mici deplasări. A fost recunoscut ca teoretician al socialismului, așezat pe aceeași treaptă cu Lenin și cu Stalin. Stalinist al primei generații, el conduce promoția cadeți a celei de-a doua epoci, cei pe care lumea îi numește „chinezii”, și care regretă, fără îndoială în necunoștință de cauză, timpul sever al Tăticului popoarelor, făcându-l de rușine pe Hrușciov care a încercat să se atingă de idol. De asemenea, îi face una cu pământul și pe ceilalți, pe aventurieri și

pe moderniști. Dacă nu ordonă deportări, după moda predecesorilor săi, în schimb el îi înmormântează pe „revoluționarii târători”. În azilele de psihiatrie, unde altundeva? În timpul lui nu se mai poartă lanțuri la picioare, cămășile de forță sunt acum din substanțe chimice. Astfel, cei ce murmură nu mai jenează pe nimeni, căci dorm.

El însuși a plătit mult pentru a se înălța în vârful construcției: a plătit cu sănătatea. Își va fonda cariera pe apropierea de Vest, ceea ce va motiva numeroasele călătorii în străinătate. Numai Kissinger, șef al Departamentului Statului în Statele Unite în timpul lui Richard Nixon, apoi al lui Gerald Ford, îl va bate în materie de „diplomație aeriană”. La încheietura mâinii sale strălucește un ceas cu cadran dublu; arată totdeauna două ore, cea a locului unde el se află în mod ocazional și cea a Moscovei. Avea o adevărată înclinație pentru ceasornicărie și până și portțigaretul său avea un mecanism de ceasornic. Fiind reglat dinainte, el nu putea fi deschis decât în anumite momente. Era imposibil să forțezi altfel cutia; trebuia să o spargi. Șiretenia îi permitea să respecte voința medicilor fără să aibă aerul că o face.

Aceștia se încăpățâneau să-i limiteze pasiunea

pentru tutun. Fără ei, este adevărat, de mult timp n-ar mai fi fost pe lume.

Anul 1974 îl va marca. Acest an va vedea moartea lui Georges Pompidou, în Franța; demisia lui Richard Nixon în Statele Unite; cea a domnului Heath, în Marea Britanie; plecarea lui Willy Brandt, în Republica Federală, retragerea doamnei Golda Meir, în Israel; fuga generalului Spínola, în Portugalia; sfârșitul lui Peron, în Argentina. Și deschiderea internaționalistă a lui Leonid Brejnev. El va merge în Cuba, în Berlinul de Est, pe malurile Pacificului, în Iugoslavia, la Paris. Prin intermediul ambasadorilor lor, miniștrii sau șefi de state, el va primi Statele Unite, Pakistanul, Republica Federală Germania, Ungaria, Bulgaria. De la americani va obține un tratat comercial avantajos și principiul egalității în materie de armament strategic. Tot el va dezvolta cooperarea Uniunii Sovietice cu Europa Occidentală. De asemenea, va face diferite manevre pentru a ține țara sa departe de învălmășelile continui din Orientul Mijlociu. Conducându-și singur diplomația, se va flata cu obținerea contractului pe care-l dorise: asigurarea destinderii. Din contră, în interior decepțiile sale persistă. Agricultura șchioapătă mereu, nivelul de

viață se ridică foarte lent, (greutatea structurilor administrative strangulează potențialul postbelic al tehnologiei. Numeroșii săi interlocutori străini vor scoate în evidență de asemenea că acest zel l-a obosit mult. Nu va mai putea să refacă atari încercări. La sfârșitul anului este doborât brusc la pat.

„O gripă” declară Moscova, pentru lumea de dincolo de graniță. Un infarct, corectează pe dată cardiologii care acum s-au informat. Necroza inimii este atât de întinsă încât Numărul Unu Sovietic nu-și va mai. Reveni decât după câteva luni. Neputând să se ducă în întâmpinarea unei delegații egiptene, el își primește vizitatorii lungit pe un divan, îmbrăcat în pijama. Datorită unei scăpări, absolut involuntare a unuia dintre medici, emisarii de la Cairo aflară că acest nou accident s-a complicat cu tulburări ale ritmului cardiac și cu o hipotensiune ortostatică. Ca să fim mai clari: presiunea arterială a scăzut considerabil. Tulburările sunt însoțite de amețeli, de paloare, de transpirație, de tulburări vizuale care anunță pierderea cunoștinței.

După plecarea egiptenilor, timp de cincizeci de zile, nimeni nu-l va mai vedea pe Brejnev. Spera cineva să mai poată el face călătoria din Orientul

Apropiat, prevăzută pentru ianuarie 1975? Călătoria va fi contramandată. Era așteptat să facă urări popoarelor Uniunii Sovietice? Ceremonia este anulată. Câteva informații sparg barierele. În sfârșit se află că Premierul Sovietic este îngrijit la vreo treizeci de km de capitala sa, într-una dintre acele clinici retrase care-i primea pe înalții demnitari ruși „surmenați”. De acum înainte, iată-l condamnat să-și reducă toate activitățile, iată-l supus la o asistență medicală draconică.

Ar fi dorit să ducă în spinare o sarcină pe care totuși nu o mai putea duce. Ieșind din sanatoriu tocmai la țanc, pe 13 februarie 1975, și fiind gata să-l primească pe primul ministru britanic, Harold Wilson, nu face față decât în fața camerelor de luat vederi ale televiziunii ruse. Niciodată comentatorii sovietici n-au insistat mai mult ca acum asupra formei sale bune. Însă seara el se prăbușește, cu expresia feței schimbată, cu cute adânci în obraji. Și dispare din nou. Lumea află puțin după aceea că medicii l-au spitalizat ca să-l facă să slăbească. Într-adevăr, hipertensiunea rămânea foarte puternică. Procentul de colesterol în sânge se menține prea ridicat. Ca și cel de trigliceride, aceste grăsimi numite neutre care

sunt sintetizate în intestinul subțire, pornind de la corpurile grase alimentare digerate. Acești trei factori multiplică riscurile bolnavilor care suferă de arterioscleroză și ateromatoze ale coronarelor.

În cazul lui Brejnev ateromatoza a fost confirmată de infrastructurile repetate. Arterioscleroză a fost și ea confirmată. Căci, de câteva luni, în timpul călătoriilor sale în străinătate, specialiștii în neurologie au putut remarca cum că el părea mai extravertit ca de obicei, mai dezinhibat, cam prea jovial, ca să spunem tot adevărul. Această exuberanță era desigur, artificială. Asemenea semne mici nu înșală. Ele ar constitui premisele sindromului lui Alvarez; micro-atingeri ale creierului, datorate distrugerii arteriolelor.

Măsura de slăbire preventivă hotărâtă de corpul medical de la Kremlin răspunde la două obiective precise: mai întâi menajarea vaselor sanguine ale șefului statului și pregătirea organismului să suporte repercusiunile unei operații. Căci pe 10 mai 1975, a doua zi după marea sărbătoare pe care Numărul Unu Sovietic o dă la Kremlin, cu scopul de a celebra cea de-a treizecea aniversare a victoriei asupra Germaniei hitleriste, Brejnev intră în spital. Secret mare. Câțiva

ambasadori străini au fost totuși avizați de „ieșirea din scenă” a Secretarului General al Partidului, prevăzută pe timp de două săptămâni.

Se pare că era vorba, într-adevăr, de tratarea sechelelor unei vechi răni a maxilarului, rană ce explica jena pe care o avea de mult timp Brejnev la pronunțarea anumitor cuvinte. Intervenția va fi efectuată de către chirurgii sovietici pe care-i vor asista medici stomatologi germani, a căror sosire discretă la Kremlin, abia atunci fusese observată. Însă îndepărtarea forțată și inexplicabilă a șefului statului de la treburile publice se va prelungi. În urma unei accentuări previzibile, zvonurile vor zbura curând dincolo de Uniunea Sovietică, aproape toate alarmante, cum se întâmplă adesea în asemenea cazuri.

Și nu se vorbea oare de extirparea unui cancer al maxilarului inferior? Totuși, prin această harababură de supoziții confuze sau plauzibile, o ipoteză care pare adevărată a fost avansată de unii observatori medicali.

Inima pacienților deja atinși de câteva infarcte care recidivează pot suferi de o complicație răspândită: boala lui Stokes-Adams. Ea se caracterizează printr-o perturbare din ce în ce mai

profundă a sincronizării bățăilor auriculelor și ventriculelor. Pulsațiile, șaptezeci pe minut, în medie, se află reduse la mai puțin de jumătate. Datorită acestui fapt debitul sângelui este considerabil încetinit. Organismul întreg resimte efectele nefaste ale diminuării acestei irigații vitale. Inima însăși poate fibrila. Încetinirea circulației în creier conduce la pierderi momentane ale conștiinței, amețeli, o dezorientare în spațiu și în timp. Pot exista chiar și cazuri de epilepsie declanșate de către această anemie cerebrală tranzitorie. Adesea precedate de come brutale, tulburările provoacă de asemenea simptome pe care tinerii interniști inexperimentați le pot confunda timp de câteva momente cu cele ale unui atac cerebral, datorat trombozei sau hemoragiei. Chiar când rezistă la tratamente chimice, boala cedează totuși la implantarea definitivă a unui stimulator cardiac în toracele pacientului. O minusculă pilă electrică expediază astfel impulsuri regulate către doi electrozi fixați pe inimă. Aceste oscilații artificiale se substituie celor pe care nu le mai emite decât imperfect centrul nervos cardiac atins de boală. Sub acoperirea oferită de intervenția benignă la maxilar a cărei urgență nu părea să se impună în

cazul unui pacient ce abia își revenise de pe urma unui infarct grav, medicii corpului medical de la Kremlin ar fi putut foarte bine să pună un stimulator în pieptul lui Leonid Brejnev afectat de un atac al bolii lui Stokes-Adams.

O astfel de supoziție n-a fost niciodată verificată, deși directorul general al firmei americane care fabrică cel mai mare număr de astfel de stimulatoare din lume s-a lăudat că printre clienții săi s-a aflat și șeful statului sovietic.

Tot astfel, dacă implantația s-a făcut, cu adevărat pare flagrant ca autoritățile sovietice să nu o confirme. Recunoscând că alterarea conducției intercardiace a necesitat un sprijin de natură electrică, el ar fi mărturisit în același timp că șeful lor nu mai este în măsură să asigure pe deplin rolul de «responsabil». El ar fi rămas expus efectelor unei pane a bateriei de alimentare a stimulatorului, sau a unei rupturi, totdeauna posibilă, a firicelelor mici care ajung la electrozi.

Oricare ar fi putut fi această operație suportată în mai, Numărul Unu Sovietic nu mai reapăru în public decât pe 8 iunie 1975, cu ocazia unui meci de fotbal alături de Podgornîi. Apoi se șterge iarăși până

la 3 iulie. De data aceasta primește în vizită personală pe fostul cancelar german Willy Brandt căruia îi mărturisește că se simte puțin mai bine de la intervenția chirurgicală. Faptele sale o și demonstrează: se menajează.

Toți exegeții politici adunați în timpul verii lui 1975 la Helsinki, în Finlanda, pentru o mare conferință paneuropeană, îl așteaptă atenți. Îi audiază comportamentul cu multă grijă. Unii, asistați de medici încearcă să pătrundă de la distanță misterele care planează asupra sănătății sale. El remarcară mai întâi că șeful statului sovietic a sosit în tren, ceea ce pare corect: călătoriile aeriene nu sunt niciodată fără pericol pentru un cardiac. Ei observară apoi că dificultățile de vorbire persistau că nu avea nicio cicatrice recentă la maxilarul inferior. Constatară, în sfârșit, că fuge de ieșirile mondene, de dineurile oficiale prevăzute de protocolul finlandez. Cu scopul de a justifica fuga sa de recepții anturajul avansează pretexte care nu mai înșală pe nimeni: își pregătește un discurs, spun asistenții săi, are o durere de dinți, pune la punct treburi interioare ale statului său, treburi care nu mai suferă amânare. Începând de atunci enigmele nu vor mai înceta să apese. Și

presupunerile aleargă peste tot.

Surd la rumorile care cresc în Occident, economisindu-și forțele, Leonid Brejnev nu se mai atinge de Kremlin, începând din această, Vară, a anului 1975. Pare a se fi retras în sine, fizic, dar și pe plan politic. Timpul foamei sale violente s-a topit. Tratatul economic avantajos pe care trebuia să-l încheie cu Statele Unite e sacrificat, datorită unei dispute pe tema libertății de emigrare care-l opune americanilor: el poartă mai puține dispute, nu mai are rezistență. Atunci este tranșant. În noiembrie tună cu vehemență contra celor care compromit destinderea și pe care el îi situează și în Vest dar și în Asia. Consolidându-și astfel politica dă el încredere clanului celor duri de la Moscova? Simte deja urcând pe ascuns prin spatele său un Delfin? Nu cumva cedează din ce în ce mai mult fantezmele care cresc în creierul său, pe care-l distruge încetul cu încetul maladia Alvarez?

În primăvara lui 1976, numindu-se el însuși mareșal, trece puterea Armatei Roșii, care era încă în mâinile civililor în mâna sa. La începutul verii, constrâns să se deplaseze în Berlinul de Est în sala de conferințe de la Stadt Hotel îi înfruntă pe toți șefii de

partide comuniste. Dar vântul frondei pe care o trezește îl doboară chiar pe el. Jumătate din conducătorii reuniți în acest loc au venit să-și reclame drepturile de a-și alege căile socialismului așa cum se potrivesc ele țării lor și repun în discuție atotputernicia Moscovei și pe a sa, căci el pretinde în continuare că încarnează filosofia marxist-leninistă. În momentul defensivei, a răspuns punct cu punct asalturilor, criticilor, dar nu a mai reușit să convingă și a dublat timpul afectat discursului său dar asta nu i-a surprins decât pe cei care nu-l mai văzuseră de mult timp. Această oră de cuvântare dojenitoare l-a epuizat. Cu puțin înainte de a se retrage, n-a mai putut decât să recomande contestatarilor că nu-și mai risipească sufletul lor revoluționar în contact cu social-democrația; apoi s-a dat înapoi și a capitulat. O cotitură istorică.

Era evident că nu mai era el Brejnev din 1968, cel ce așază cu severitate, pe linia dreaptă, mersul Cehoslovaciei uluit de aspirațiile sale la independență. Flacăra sa se stinge Politica nouă nu explică totul. Oricât de mare ar fi el, un om puternic a cărui sănătate a fost pusă la încercare, nu poate rămâne insensibil la fluctuațiile roțițelor vulnerabile care se

învârtesc cu hopuri și despre care el se întreabă până când vor rezista. Un corp bolnav este o temniță. El devine o adevărată închisoare dacă boala este recunoscută ca iremediabilă. Oricare ar fi valoarea celor ce îl îngrijesc și veghează în umbra sa la Kremlin, Leonid Ilitch Brejnev cunoaște bine limitele capacităților lor. Ei nu-i vor mai putea da vreodată vasele suple, o inimă nouă, un sânge ardent, cea de-a doua tinerețe sau o a doua viață. Lumea vibrează, se reîmprospătează, ea rezistă timpului. Omul trece.

Anthony Eden - Gamal Abdel Nasser

Allah este mare, iar mila sa este imensă.

Un gentleman englez, format la Eton a vrut să îi ia locul, când s-a bazat pe soarta unui mahomedan, fiul unui modest funcționar de poștă de pe valea spinoasă a Nilului. Accesul la omnipotență al lui Gamal Abdel Nasser, simplu colonel pucist până atunci, și aflându-se de puțin timp la putere, în Cairo, a fost grăbit de primul ministru al Coroanei britanice, Anthony Eden.

Acesta nu-l avea întru totul la inimă pe egiptean, căci îl scotea din fire, pentru că spunea tot adevărul. Până la punctul în care își pierdea calmul. Și care nu-i

părea lui, acest mameluc, o încarnare a lui Hitler? De altfel, dorind să-l dea la o parte, el precipită în mod nefericit viitorul său. Istoria uneori amestecă cu plăcere destinele celor care o făuresc. Datorită excesului său de încredere, Napoleon Bonaparte fu umbrit în fața ducelui de Wellington, la Waterloo. La Canossa, Henric IV, împăratul Sfântului Imperiu Romano-Germanic s-a umilit în fața papei Gregoriu VII pe care el îl socotea deja învins. Eden căzu, iar Nasser fu propulsat în fruntea lumii islamice datorită naționalizării canalului Suez, în 1956.

Ca să se disculpe, Eden a precizat în Memoriile sale că era bolnav în timpul acestor evenimente, victimă a unei crize de uremie de cel puțin șase săptămâni. Dar și Nasser era bolnav. Doar că în acea vreme lumea ignora natura dezordinii organice care-i submina; dezordine pe care el o simțea uneori urcând dinlăuntrul lui. Însă poseda un resort de care Eden era lipsit: dorea puterea. Această furie de a ajunge puternic îi rodea spiritul. Îndrăzni să pozeze în învingător deși armatele erau bătute, chiar zdrobite, la Suez. De atunci, pentru tot Orientul Mijlociu, el rămâne „omul de fier”, cel care făcu Israelul să-și plece capul, la fel și Franța, și mai ales Anglia. În

țările arabe legende aleargă. La fel ca vântul.

Totul începe în iulie 1956. În Egipt, Gamal Nasser este acum singur la conducere. I-a luat-o înainte generalului Néguib, înlăturat după aceea. Generalul era mai experimentat decât el în ce privește revoluția, și el a ajutat destituirea regelui Faruk de pe tronul faraonilor. Prin statura sa masivă, el amintește statuile grele ale lui Ramses II. Grația sa de felină și privirea luminoasă nu se potriveau cu impresia pe care o degaja. E în el ceva de crocodil. Este o ființă care domină asemănându-se cu devoratorii.

În cercurile intelectuale de la Alexandria se spune că este incult. Și e cam adevărat că el n-a mobilat timpul liber pe care i-l lăsa armata cu nimic din domeniul educației. Și credința că ar fi naiv era poate adevărată. Provenind dintr-un mediu mizer, el a optat pentru uniformă cu scopul de a scăpa de foame, și înțelese repede că avansarea se cucerește pe culoarele statului major și nu la posturile de comandă pierdute în nisipurile sudaneze. Cum mama îi murise, încercase să se formeze singur, separat fiind foarte devreme de tatăl său, căruia îi reproșa o recăsătorire prea promptă. Autodidact, a avut totuși un profesor în modul de gândire, dar pe ale cărui lucrări nu le-a

cunoscut în totalitate: Mustafa Kamel Paşa, politician cariot mort în 1908. Kamel trezi orgoliul național și islamic îndreptat împotriva englezilor. Visa un Egipt eliberat de sub dominația britanică, guvernat după modul occidental, de către un Parlament, un Egipt care să devină țara-far pentru toți musulmanii din Africa de Nord. Mergând pe urmele lui Kamel, Nasser credea, de asemenea, în existența poporului ales. Primul pas fiind făcut prin instalarea la conducere, el știe cum să redea demnitatea copiilor Profetului și să ajungă la hegemonia arabă. Cu scopul de a crea stabilitate tinerei republici, găsește aliați-zălog și niște bani.

O sumă frumoasă; patru sute de milioane de dolari. Este costul prevăzut al barajului care va îndigui Nilul, la Assuan. Controlând inundațiile fluviului și stăpânirea sistemul de irigare, Nasser estima că va putea da felahilor o hrană mai substanțială decât boabele. Primii fură puși la încercare americanii și englezii, care tergiversară împrumutul apoi refuzară aceste fonduri de asistență. Ei îi reproșau flirtul său prea accentuat cu Moscova, de aproape un an. Uniunea Sovietică deja și-a echipat trupele cu un material modern. Și astfel ea își

deschide cuferele. Plăti Assuanul, oferi chiar câțiva tehnicieni specializați în baraje, sperând fără îndoială să-și asigure astfel pătrunderea politică în Africa. În sfârșit îi suflă la ureche o idee destinată să producă încurcături occidentului: naționalizarea canalului de Suez.

Criza pe care Nasser o deschide în acest mod în plină vară a lui 1956 îi zguduie un pic pe americani. Pragmatici însă, ei vor trece pur și simplu petrolul din golful Persic prin sudul continentului negru, în tancuri-gigant. La Washington, președintele Dwight Eisenhower se preocupă mai mult de realegerea sa la Casa Albă, prevăzută pentru noiembrie și de boala care-l macină pe secretarul său de stat, Foster Dulles: un cancer al colonului, ale cărui metastaze au atins ficatul. Parisul pare mai sensibil la decizia egiptenilor. La Londra, cabinetul se întreabă, na fără neliniște, cum va reacționa primul ministru.

De cincisprezece luni, Anthony Eden conduce guvernul. Este de ajuns acest interval pentru a-ți da seama că el nu e plămădit din aluatul Oamenilor Mari. Sămânța e moale. Timp de cincisprezece ani, în umbra lui Winston Churchill care-l șlefui, Eden se umplu de iluzii. Chiar se spunea despre el că „cel mai bun de pe

locul doi". Distins, dandy până în vârful unghiilor, acest descendent al unui baronet al contelui de Durham, ce dresa câinii pentru vânătoria de rațe, conduce Afacerile Externe ale Marii Britanii. Evident, i-au fost remarcate frazele goale, o înclinație ce trecea pe atunci drept talent, diplomații, prin funcția lor, fiind oamenii care nu se angajează niciodată. Când bătrânul leu britanic cedă unei tromboze cerebrale, a treia, apoi renunță să mai guverneze, nimeni nu se gândi să pună în discuție numirea lui Eden care venea ca de la sine. Format de un astfel de șef, deja cunoscut Giganților, omul se bucura de o încredere deplină.

Dar Anglia n-a găsit în noul ei șef de guvern năvalnicul și strălucitul politician care să țină piept Parlamentului, în 1938, și nici lui Neville Chamberlain. Pe care îl acuza că navighează periculos de expus în fața lumii alături de Hitler. Anglia nu găsi nici stăpânul prestigios al Foreign Office-ului. Era un om fără judecată, un turmentat. Îți venea să crezi că afacerile publice nu-l mai interesau sau că a depășit pragul competențelor. Unii insinuau că Churchill, teribilul tată spiritual, l-a lăsat în infantilism, l-a castrat psihic. Emiterea primei judecăți dure veni de dincolo de regat, de la americanul Foster Dulles, el

însuși un om dificil: agasat de tergiversările lui Eden, de manierele sale rafinate, l-a acuzat de insuficiență. Apoi, cancelarul german Konrad Adenauer, a vorbit fără menajamente de mediocritatea sa.

Ca să-l mai scuzăm, trebuie precizat că Anthony Eden tocmai ieșise din mâinile medicilor când luase cârma țării. Și că treburile nu-l menajară deloc. Avea deci motive certe să se arate trist, capricios, mereu neliniștit asupra sănătății sale; pe scurt un ipohondru.

Avea, întâi de toate un ulcer mai vechi. Apoi o gălbinare, în 1952, pusă pe seama unei hepatite. Câteva luni mai târziu, o radiografie scotea la iveală că numeroase pietricele strangulau vezicula biliară. Extirparea chirurgicală a acestui organ fu făcută la Londra. Cu stângăcie, trebuie s-o credem, căci febra și durerile persistară. Eden își pierdea forțele. Gălbinarea reapăru; o a doua operație fu degrabă hotărâtă. Nu se aduse nicio ameliorare. Starea sa se agravă, bolnavul intră în chirurgie pentru a treia oară, la clinica Lahey din Boston. Doctorul Cattell constată că ceilalți confrăți lezaseră canalul coledoc care drenează bila în duoden. El reconstitui bucățică cu bucățică un canal de plastic. Acest gen de intervenție este însoțită adesea de un pronostic îndoielnic. Avea

puseuri febrile și o inflamație a căilor biliare. Nu traversezi probe asemănătoare fără să nu-ți lași aici o parte a încrederii în tine, fără să te îndoiești de cei ce slujesc arta medicală. Nimic uimitor să constăți că Anthony Eden părea să aibă mai mult de cincizeci și nouă de ani în 1956.

Hazardul istoriei îl va îndepărta pe primul ministru britanic și-l va sluji pe Nasser. În octombrie, o revoltă ridică Ungaria împotriva Uniunii Sovietice. Revolta se întindea de câteva săptămâni, ștergând lent repercusiunile naționalizării canalului de Suez. Guvernul american și cabinetul englez observară cu atenție desfășurarea războiului de stradă de la Budapesta. Uniunea Sovietică se angajează în încercarea de forță pe povârnișul ce-l va lua cu asalt iar condamnarea sa de către Națiunile Unite plutește în aer. Nimeni nu-i mai acordă atenție lui Anthony Eden. El se va lăsa totuși pradă unui impuls malign, dintre cele ce țâșnesc din străfundurile inconștientului. În sfârșit, el simte că a sunat ceasul de a-și arăta calitățile de șef de stat. Nasser a devenit fiara sa neagră. Strivindu-l, va șterge eșecurile de conducător timorat. Doi aliați, contactați în secret, participă la această lichidare. Două națiuni care par

să aibă mult de câștigat din aventură: mai întâi Israelul, apoi Franța, care suferă de mortificarea ștearsă la Diên Biên Phú, în Indochina, și de cea pe care o simte crescând în Algeria. Și în Orientul Mijlociu se dezlănțuie focul.

Israelienii, vioi, lovesc primii pe 29 octombrie. Îi atacă pe egipteni în Sinai, se aruncă pe urmele lor către canalul Suez. Pe 5 noiembrie, pe mare și în aer, comandourile engleze și franceze se reped asupra localității Port-Faud, care este cucerită. Direcția Port Said, se află deja în flăcări. La Cairo se face prevăzuta joncțiune cu trupele lui Moshe Dayan. Pe teren, de-a lungul acestor șapte zile, operațiunile militare îi înecă pe egipteni. Ei se retrag în mare dezordine.

Dar, pe covorul verde al palatului unde se făurește politica, absolut contrar așteptărilor, Eden devine acuzatul, nu triumfătorul. Australia și India îl dezaproabă, în spatele acestor națiuni vin toate celelalte de la Commonwealth, care protestează. La Londra, agitat de laburiști cabinetul îl părăsește pe primul ministru. „Dumneavoastră duceți țara la dezastru” i se spune. La Moscova, Nichita Hrușciiov fulminează. Amenință Anglia și Franța cu fulgerele sale atomice. Mai mult, la Washington, Dwight

Eisenhower explodează. Credea că ține în mână Uniunea Sovietică datorită represiunii sălbatice din Ungaria. Lovitura de fulger a lui Eden destramă din nou Națiunile Unite, care erau totuși de partea sa: raidul pirat din Orientul Mijlociu rivalizează acum ca lovitura sângeroasă a rușilor din Europa Orientală. Sovieticii au acum un câștig nesperat. Președintele american trimite deci pe urmele armatelor franceze și engleze Flota a VI-a, care patrulează în Mediterana.

Niciodată până atunci Anthony Eden nu avusese de înfruntat o asemenea situație conflictuală. Dacă reușim să trecem dincolo de amenințări, observăm că în realitate el a schimbat raportul de forțe din lume. Dar nu cumva risca să ducă lumea la ravagii? Ce-ar fi făcut Churchill într-o situație asemănătoare? Încă o dată, primul ministru confirmă că nu are, hotărât lucru, stofa celor Mari, a acelor oameni fără fibre și fără nervi, care nu-și dau înapoi niciodată pionii de pe masa de șah unde se măsoară puterile. Impulsul frenetic care-l însuflețește se opri scurt. Creier inhibat, Eden se pleacă în fața istoriei și ordonă încetarea focului. Restul se cunoaște. Populațiile Europei Occidentale știau acum că Occidentul nu va ridica nici cel mai mic deget pentru ele. Franța și Anglia au

înțeles că ele nu vor putea niciodată să acționeze cum vor oricare ar fi locul, fără libera trecere prealabilă dată de Statele Unite. Lumea e într-adevăr împărțită între cei doi Giganți: U.R.S.S.-ul și Statele Unite.

La Cairo, Nasser se împodobește. Evenimentele i-au dat exact arma pe care o căuta pentru a conduce și mai bine proiectul pionului Mustafa Kamel căruia începuse să-i dea viață. Îi va socoti pe evrei țapii ispășitori ai poporului său înfierbântat și nefericit.

Va ralia sub drapelul său Siria, Iordania, Arabia Saudită, Irakul, chiar și Libanul, acest stabiliment economic al bancherilor fenicieni. Ce importanță mai are bătălia pierdută în deșert și pe nisipul plajelor, sau deruta armatelor sale!?!... Se știe că musulmanii trăiesc într-o totală confuzie istorică. Cu ei, nimic nu se aseamănă mai mult cu o victorie, cu înfrângerea însăși, dacă practici arta magică a verbului ce-i poate duce pe oameni cu sine.

Anthony Eden nu avea acest har. Deși fusese atât de clar în Memoriile sale⁷³ la tot ce ținea de precedentele sale boli, el nu insistă asupra crizei de uremie care i-a scăzut puterile în acele ore dificile.

⁷³ Anthony Eden, comte d'Avon, *Mémoires*, Paris, Ed. Plon, 1964.

Febră și oboseală, spune el. Nimic mai mult. Totuși, când rinichii filtrează sângele mai puțin și diminuează producția de urină, unele semne clare indică fenomenul. Procentul de deșeuri azotoase care se acumulează în vase urcă. Dacă el atinge 3 sau 4 gr la un litru, se instalează o slăbiciune organică puternică și ea se poate transforma repede într-un fapt dramatic. Uneori, insuficiența renală este trădată de prezența globulelor roșii în cantitate anormală în cursul micțiunii. Astfel de tulburări solicită totdeauna intervenția unui medic. Niciun practician, în Londra și nici în toată Marea Britanie nu părea să și constatat acestea în cazul primului ministru. Ca să spunem adevărul, Eden, care nu se simțea la înălțimea evenimentelor nu înceta să se autostimuleze recurgând la doze puternice de benzedrină. Era literalmente intoxicat, după spusele medicului său, Lordul Evans.⁷⁴ După ce și-a consultat colegii de cabinet, povestește el, a acceptat să se odihnească câteva săptămâni în Jamaica. În ianuarie 1957, își dă demisia, dispărând pentru totdeauna de pe scena politică. Va rămâne în istoria contemporană singurul

⁷⁴ Hugh L'Etang, *Psychiatric Illness and the future of Nations* in Proc. Roy. Soc. Med. 67: 619—621, 1974.

om de stat care să fi recurs la o scuză nedemonstrată, la o boală, ca să-și justifice nepriceperea.

Revenind cu câțiva pași înapoi, observăm că urcarea lui Nasser în vârful scării a intrigat lumea politicii. Tinerețea sa nu uimește, deși abia a împlinit patruzeci de ani, excepție făcând în acest serai bogat în sexagenari. Ceea ce-i uimește pe interlocutori este incapacitatea sa flagrantă în a distinge adevărul de fals. „Un rău nespus, explică jurnalistul francez Jean Lacouture⁷⁵; jumătate folcloric, jumătate caracterial, care-și va confunda adversarii și îi va permite să supraviețuiască celor mai mari dezastre”. Își amestecă totdeauna ideile cu ale altora, o inspirație debordantă care ajunge la o autosugestie fără margini. Este un Rocambole de burnuz, eroul așteptat de povestitorii arabi. Oare minte? Cu siguranță. Își crede propriile povești? Fără îndoială; chiar le apără până la furie. Psihatrii susțin că aceste scăderi în structura intelectuală țin de o formă de isterie.

Crud și neîncrezător, el se îmbată cu propria sa putere. Însă se plânge de dezordine și de confuzie. Unde să găsești oameni cu metode clare, organizatori, planificatori în anturajul său? Poate la poliție sau la

⁷⁵ Jean Lacouture, *Nasser seul*, Paris, Ed. du Seuil, 1971.

„Mukabarat”, serviciul de informații pe care-l conduce Salah Nase. În oricare altă parte este debandadă, neglijență în controlarea dispozițiilor, delăsare în ceea ce privește sistemul de comunicare la nivelele cele mai ridicate și absența calculului riscurilor statului major. Nasser se folosește după dorință de mecanismul de apărare care constă în a arunca asupra altora impulsurile și tendințele sale, a căror existență o neagă apoi el însuși.

Pentru Charles Malik, care a profestat istoria, la Universitatea Americană de la Beyrut și care fu Ministrul Afacerilor Externe în Liban, „nasserismul, care este o reacție existentă de multă vreme în spiritul musulman arab față, de Vest, nu se inspiră decât dintr-un naționalism sentimental și dintr-un complex de inferioritate”.⁷⁶ Această mișcare rămâne aproape exclusiv înclinată spre război. În ciuda promisiunilor, regimul nu ameliorează deloc soarta falanilor. În economie, era un adevărat eșec. În 1967, prin intermediul rodomontadelor și provocările vizându-l pe Tiran, pe care el le transmisese prin intermediul vapoarelor israeliene, Nasser reaprinsese conflictul. În șase zile, escadroanele blindate și aviația lui Dayan

⁷⁶ C.L. Sulzberger, *Les Derniers Géants*, op. cit.

măturară încă o dată trupele egiptene. Se simte el distrus doar dintr-atât? Nu, el neagă înfrângerea, ca și în 1956 și o transformă în victorie personală, joacă teatru amenințând că se retrage, ia iarăși puterea în mâinile sale și primește un tribut faraonic: înflăcărarea poporului. De ce har anume se bucură, pentru a abuza până într-atât de soarta poporului său? Lăudat fie Allah!!

Din această putere, care-l întunecă, el își extrage pe ascuns toată seva. Este un mare fumător și un om care mănâncă mult. Se comportă ca atletii care s-au lăsat de sport. Copleșiți de onoruri și de medalii ei pun încet-încet grăsime pe mușchii supuși altă dată la ascetismul necesar marilor competiții. Vila sa de pe drumul către Heliopolis se schimbă cu fiecare an. Ea se mărește, mai întâi devine confortabilă, apoi luxoasă, apoi devine palat. Până în 1958, a jucat tenis de trei ori pe săptămână pentru a se destinde. Apoi pune să se construiască un enorm birou pe locul unde era terenul. Asta pentru că nu mai poate nici alerga nici sări. Suflul e încă bun, picioarele nu-l prea mai ascultă. Crampele îi paralizează pulpele piciorului, mușchii coapselor, îl fac să sufere până când îi pun obstacole chiar și la mersul obișnuit. Aceste simptome

ale membrelor inferioare demonstrează că se dezvoltă o arterită, prima consecință a dezordinii organice. Vor urma și altele, îl asigură medicul, ele vor amenința poate, facultățile mintale ale zeului Ra, ceea ce-l va face inapt să dirijeze țara. Doctorul El-Mufti va plăti scump franchețea. Supus ordinelor, Salah Nase, șeful serviciilor secrete, va pune să fie otrăvit.

Diabetul, este știut, se manifestă printr-o scurgere importantă a glucozei în urină, glucoza fiind zahărul esențial pentru viață. Această stare patologică se datorează unei leziuni a pancreasului, care nu mai secretă hormonul cel important: insulina. Cauzele pot fi multiple: o decădere a sistemului nervos central, producție excesivă a secrețiilor tiroidei sau ale glandelor suprarenale, uneori o tulburarea a utilizării glucozei la nivelul celulelor organismului. Ereditatea intră și ea în joc, asemeni supraalimentației și obezității.

Diabetul numit „gras” sau „simplu” este cel ce l-a afectat pe Nasser. El îi atinge pe cei sedentari, pe pletorici, pe gurmanzi. De cele mai multe ori este descoperit absolut întâmplător în cursul unui examen de rutină aplicat urinei în momentul când s-a constatat o creștere în volum a micțiunilor și o sete

anormală. Sau, cum a fost cazul cu acest Ra, ca urmare a apariției unor prime complicații.

Ele sunt numeroase. Cele vasculare se manifestă mai întâi sub forma unei arterite la membrele inferioare. Apoi apasă amenințarea unei hipertensiuni arteriale, a unei anghine pectorale, a ateromatozei cerebrale și a infarctului de miocard. Complicațiile nervoase dau nevritele, polinevrite, paralizie, ele lezează nervii cranieni. Diabetul aduce, de asemenea, albuminurie și o insuficiență renală; uneori chiar distruge rinichii. De asemenea pot să apară tuberculoza pulmonară și unele tulburări oculare. Accidentul cel mai frecvent este coma.

Nasser trecuse prin multe astfel de stări. De fiecare dată ele sunt declanșate de o îndepărtare banală de la regimul alimentar sau de oboseală, de un șoc psihic. Erau anunțate de o sete intensă. Aerul expirat avea mirosul acetonei. Respirația devenea grea și zgomotoasă. În cazul lui Ra, glicemia era în sânge mult ridicată, până la 4 sau 5 gr/l. Rezerva alcalină se dusesse cu totul.

Această boală nevindecabilă se îngrijește printr-un regim alimentar sever și prin insulină, sub forma unor injecții cotidiene, la care se adaugă remedii ce

fac să scadă glicemia: anumite sulfamide și derivați guanidici.

Atenți la forma fizică a aliatului lor major din Africa de Nord, sovieticii au remarcat repede că mersul lui Nasser se schimbase. Ei au profitat de una dintre călătoriile sale la Moscova, în iulie 1968, când el venise să facă o comandă pentru avioane de vânătoare capabile să rivalizeze cu *Phantom*, avioanele americane din aviația israeliană, ei profitară deci, pentru a-i propune un examen medical temeinic. Acest examen confirmă agravarea arteritei detectate de doctorul El-Mufti. Vasele sanguine **femorale** se întăriseră, diametrul lor interior scăzuse. Sângele se scurgea cu greutate. El oxigena mai puțin fibrele mușchilor, ceea ce explică creșterea crampelor, amortirea și rigiditatea picioarelor. Ulcerele varicoase impun un tratament prompt. O operație chirurgicală vasculară ar putea de asemenea să elibereze unele zone arteriale pe care trombozele le obstrucționează. Sovieticii preferă să-l sfătuiască să urmeze mai întâi un tratament termal, într-o stațiune climaterică, Taltubo, la nouă kilometri de Kutaisi, în Georgia, unde existau ape minerale recunoscute în combaterea bolilor inflamatorii. Zeul Ra se instalează aici pe 28

iulie 1968 și se încredințează timp de trei săptămâni doctorului Evgheni Sazov. Fără prea mare succes. Starea sa nu încetează să se degradeze.

Nasser a renunțat totuși la cele șaptezeci sau optzeci de țigări pe zi. Și își respectă oarecum și dieta glucidică. Dar e prea târziu. Acești douăzeci de ani de excese și de absență a oricărei preocupări pentru o sănătate normală sunt plătiți cu vârf și îndesat. Pe 11 septembrie 1969, în momentul când colonelul Moammar El-Kadafi care se declarase nasserist, ia puterea în Libia, Ra se așază în pat. Clipa este critică pentru Egipt. Aviația israeliană își întărește de două zile bazele armatei sale în golful Suez. Rumoarea îi face pe unii dintre comandanți să se agite; ei nu mai aprobă războiul de gherilă hotărât de curând contra evreilor.

Oficial, Nasser suferă de o gripă urâtă, contractată la începutul lunii cu puțin înainte de deschiderea conferinței cu șefii de stat din Irak, Siria și Iordania. Comunicatul medical, ca întotdeauna în astfel de situații, precizează că Ra se retrage din viața publică pentru șase săptămâni. În realitate este un infarct. În afară de medici doar șapte personalități politice știu natura bolii. Nici măcar soția lui Nasser

nu știe nimic despre starea sa. Însă și ea se îndoiește că tulburarea e banală văzând tehnicienii care instalează un ascensor în Vila lor. Doctorul Sazov îl avertizează pe Nasser să nu mai urmeze tratamente hidroterapeutice nici în Rusia și nici altundeva și asta timp de cinci ani cel puțin. Trebuia să se menajeze, oricât l-ar fi costat, căci viața îi era în pericol.

În Memoriile⁷⁷ sale, Mohamed Haykal, confidentul și purtătorul de cuvânt al lui Nasser nu ascunde nimic din aceste boli care au sfârșit prin a-l doborî definitiv pe Ra. Totuși el n-a explicat din punct de vedere medical modificările comportamentului care s-au manifestat la șeful statului, după această încercare. Nasser devenise mai puțin sigur de el. Amesteca uneori prezentul cu trecutul și fantasmatele cu realitatea. În discursurile sale, își pierdea uneori ideea, uita faptele concrete, nu mai vorbea decât de înfrângerea Israelului pe care o anunța ca fiind foarte aproape. Un președinte orb, instabil, adesea agresiv.

Un accident cerebral justifică schimbarea. Infarctul miocardului, care reprezintă cel puțin două treimi dintre complicațiile clinice grave ale diabetului

⁷⁷ Mohamed Haykal, *Les Documents du Cairo*, Paris, Ed. Flammarion, 1972.

survine în general după cincisprezece sau douăzeci de ani de la instalarea acestei boli. Când se produce, el maschează adesea prin bruschetea atacului și tulburarea pe care o declanșează mici leziuni vasculare cerebrale care îi urmează cu frenezie. Mulți specialiști au observat că o ființă, doborâtă de acest accident cardiac după o arterioscleroză generalizată și după tulburări ale colesterolului, suportă în același timp și un ușor atac cerebral care prezintă puține simptome. Când un infarct este mortal, în 35 din 100 de cazuri, autopsia scoate la iveală leziuni cerebrale profunde. Când pacienții supraviețuiesc unui asalt coronarian, tulburările mentale perceptibile pe care le prezintă apoi se datorează, în șase cazuri din zece, scăderii circulației cerebrale scădere care urmează crizei cardiace.

Pe 27 septembrie 1970, în cadrul unei reuniuni a șefilor de state arabe pe care el îi reunise la hotelul Hilton în Cairo, reuniune pe problema palestinienilor, Nasser se simte atât de epuizat că nu-și mai dorește decât somnul, un somn lung și profund. La ora cincisprezece și jumătate, reîntors în vila sa nici nu mănâncă cu soția și cu copiii care-l așteaptă și se întinde pe pat. Durerile urcă, difuze. Diabetul? Coma?

Cere suc de portocale și își cheamă medicul, doctorul Sawy Habib. La orele șaisprezece, o electrocardiogramă arată că intră într-o criză cardiacă. Un nou infarct.

Mohamed Ahmed, secretarul președintelui îl cheamă pe Heykal. Când acesta din urmă intră în camera lui Nasser îi descoperă aici pe Ministrul Afacerilor Interne și pe însărcinatul cu treburile prezidențiale. Cei patru oameni politici observă, fără să înțeleagă foarte bine, baletul medicilor care se înghesuie peste tot. Unul dintre practicieni aplică electrozii unui defibrilator pe pieptul lui Ra. Când este făcut contactul electric corpul președintelui tresare. Dar inima tremură mereu. Bătăile sale, dezordonate, se slăbesc. Un alt medic sare în pat. Cu mâinile pe locul inimii el încearcă să relanseze pompa cardiacă, cu lovituri repetate, ostenind de efort. Timp de trei ore cardiologii se ambiționează să nu cedeze. Organismul nu mai reacționează.

Cu trei zile înainte, simțind poate că momentul crucial se apropie, Gamel Abdel Nasser își stăpânise greu angoasa care-l tulbura, semănând prin asta cu cea mai mare parte a oamenilor. Vorbind cu Heykal despre infern și despre paradis, care nu sunt decât

simboluri, Ra spune: „Asta înseamnă că după moarte noi nu mai existăm? Adică, asta e tot? Nu-i prea liniștitor”.

Înainte de a dispărea, el obținuse de la Leonid Brejnev, la Moscova, baterii pentru rachetele „Sam 3” precum și flota aeriană care-i vor permite succesorului său Annar El-Sadat să lanseze un nou război împotriva Israelului. Fu ultimul cadou către felahii săi. Tot luptă și tot sânge.

Ciu En-Lai

Destinul lui Mao Tze-Dung, cel ce avea optzeci și trei de ani în 1976 a fost să sfârșească izolat de lume și de propria sa țară. Persoană cu autoritate asupra mai multor milioane de ființe, el zăcea închis în Pekin, la Ciungniahai, o nouă cetate interzisă publicului. Nu mai putea supraviețui, nu mai vorbea decât prin intermediul tinerei infirmiere care îl supraveghea în permanență. O bucățică de femeie, un robot perfect. Se deprinsese să-l îngrijească pe Marele Timonier, să șteargă daunele ocazionale de căderea suferită. Ea citea ceea ce comandau ochii zeului viu, atunci când el îi deschidea. Ea discerneva intențiile sale în borborigmele care-i curgeau de pe buzele prea moi ca

să poată modula cuvinte. Servind oarecum o putere formidabilă, fără să fi știut ea însăși în ce măsură, deținea prin forța lucrurilor o bucățică dintr-o atotputernicie fantastică de vreme ce devenise vocea care îl lega pe Marele Comandor Suprem de cei vii. Ea era cea care traducea: „Mi-e foame, mi-e sete, aş vrea să dorm” sau chiar și „Atenție la această comandă care spionează tronul, lichidați-l pe acest revizionist, pe acest contrarevoluționar”. Supunându-i-se, lumea i se supunea lui Mao. I se aduceau alimente pe care le făcea să alunece în gura Marelui Educator. Făceau liniște când ea le-o cerea, pentru ca Marele să poată să se odihnească. De asemenea, erau destituiți și expediați într-o tabără de redresare cei al căror nume era rostit de ea. Putea deporta, evident, după cum credea de cuviință.

Exilarea lui Mao începuse din iunie 1976. Un comunicat, citit ziariștilor lumii întregi prezenți la Pekin, prin intermediul unui megafon, comunicat al guvernului, pecetluia soarta sa: „Președintele are o vârstă foarte avansată și este foarte preocupat de munca sa. Comitetul Central al Partidului nostru a hotărât să nu mai organizeze întâlniri între Președinte și distinșii oaspeți străini”.

Abia difuzată, noua lovitură făcu mult zgomot. Era o decizie a aparatului politic de la Pekin sau dorința lui Mao însuși? O unică informație se verificase: scurtimea și insignifianța ultimelor audiențe acordate de către Marele Șef, până în mai, arătaseră că aceste” recepții nu mai serveau China. Atins de boală tot atât cât și de vârstă, Mao nu se mai exprima decât în reminiscențe ale trecutului. Mai mult, aceste întrevederi zadarnice îl oboseau mult. Dacă ar fi continuat, trebuia să facă o alegere între vizitatori. Ceea ce i-ar fi ofensat cu siguranță pe câțiva susceptibili. O complicație de care China nu mai avea nicio nevoie în acele vremuri când ea plutea.

În 1976, într-adevăr se balansa puternic. În raporturile sale economice, în politica interioară dar și cea dusă cu restul lumii. În interior se nășteau din ce în ce mai puternice pofte ale eventualilor succesori. În legătură cu aceasta sinologii nu uită să amintească cum că deja în 1959, Mao Tze-dung se șterse, renunțând la postul său de președinte, întrerupând dintr-odată relațiile cu străinătatea. Această derobadă, explicau ei, îi permisesese să-i observe mai mult pe ai săi, să le întindă capcane celor care credeau că venise momentul să pună mâna pe putere.

Odată revenit la cârmă, îi înlătură fără milă. Această strategie a replierii, un reflex de țaran, a caracterizat propria sa ascensiune și omnipotența sa. Astfel, el îl mătură pe vechiul său dușman Cian Kai-și cu scopul de a aduce reușita revoluției sale, apoi îi înlătură și pe cei ce încercară să îndrepte astfel lucrurile pe urma sa. Mao n-a practicat niciodată cultul bazei, al cartierului general de care se agață politicienii înrăiți și bieții militari și unde toți sfârșesc prin a fi se închide gura, sau prin a fi tăiați în bucățele. Un *guerillero* fără adăugiri de ordin material. Aceasta justifică Lungul său Drum, cavalcada fără sens care-i termină pe adversarii ce i se țin pe urme. De data aceasta însă, el nu înfruntă omul, ci viața. Și tactica sa nu i-a mai fost de folos. Această luptă, oricât i-ar spori grandoarea, va fi o luptă pierdută pentru el. Ca pentru oricare dintre obișnuiții muritori.

Ultima epurare politică a mers către aprilie 1976. Extraordinarul bătrân a lichidat în acea lună două tendințe. Cea care urca cu Deng Siao-ping, timp îndelungat delfinul lui Ciu En-lai și cea care gravita împrejurul propriei sale tovarăse de viață, reductabila doamnă Ciang-Cing, cu douăzeci de ani mai tânără decât el și pentru care își repudiase a doua nevastă.

Invizibilă, stând în umbra lui Mao timp de douăzeci și șase de ani, ea apăru la zenitul politicii începând din 1963, la ordinul Marelui Timonier care-și mobiliza aliații siguri, capabili să-l ajute să-și demonstreze inteligența sclipitoare. Tot ea fu aceea care, cu capul de fier și cu pumnul de oțel, animă revoluția culturală. El îi dejucă acțiunile, redând conducerea adevăratului său fidel, celui de-al doilea om de stat, administratorul de care avea nevoie ca să țină țara în mână: inevitabilul Ciu En-lai care era din nou stăpânul guvernului și al partidului. Legați și prin inteligență dar și prin revoluția pe care o duceau amândoi Mao și Ciu au constituit un cuplu de puternici rar întâlnit în istorie.

Însă din ianuarie 1976 Ciu En-lai nu mai era. Împreună cu el dispăruseră trei venerabili chinezi în optsprezece luni: Dung Piiu, care fu Președintele Republicii *par interim*; Kang Seng, membru al Comitetului Permanent al Biroului Politic al Partidului, Ciu Teh țăran devenit mareșal în Imperiul Cerului Albastru.

Spre apusul vieții sale, apus din ce în ce, mai ceruit datorită întunericului care-l încolțea, genialul Mao era mai singur ca totdeauna.

Ciu En-lai a jucat un rol considerabil în sânul Partidului Comunist Chinez, timp de mai bine de cincizeci de ani, alături de Mao tze-dung. Lumea diplomației contemporane îl considera unul dintre marii săi maștrii, începând de la apariția sa la Geneva, în 1954, în timpul negocierilor internaționale privind soarta Indochinei. O intrare remarcabilă. El sosi mergând în sărmănele sale sandale. Zărindu-l pe John Foster Dulles, avansă spre acesta, cu toată simplitatea. „Era prima oară, precizează ambasadorul francez Étienne Manc **h**, când un ministru chinez întâlnea un ministru american, după 1949. Omul de la Pekin mergea, cu mâinile întinse spre omul de la Washington. Acesta din urmă i-a întors brusc spatele și s-a îndepărtat”.⁷⁸ Chinezul își păstră în ciuda jignirii ce-i fusese adusă, alura sa de patrician.

Cei ce l-au întâlnit l-au calificat adesea ca fiind moderat. Dar e bine să nu ne înșelăm în această privință. Eleganța sa de suveran, râsetele atât de tinere, plăcerea pe care o aducea în competiția ideilor, gustul pentru agapele stropite cu băuturi fine și unde cuvintele se rotunjeau ca niște galeți și răneau deloc,

⁷⁸ Etienne Manc'h, ambassadeur de France à Pékin (1969-1975), *Le Monde*, 10 janvier, 1976.

totul ascundea un caracter slab. Afabil în exterior, stâncă dură în interior, Ciu En-lai avea această deprindere. O revoluție nu se făurește numai tăind în carne vie, cu brutalitate. Ea se impune de asemenea, învăluită în puf, dar inexorabilă, pe covoarele moi ale negocierilor. Abilitatea cu care-și mânua acest *alter ego* făcea minuni. Întemeietor, aflat pe urmele poezilor războinici, el n-a trișat niciodată. Așa precizează legenda. Poate! Cu toate acestea n-a jucat niciodată fără cei patru ași în mână. Exact invers modului cum acționează buldozerele, el strivea, dar prin blândețe.

Omul destinat puterii își perfecționează registrul și își alege tonul încă din tinerețe, spun psihoistoricii. Contrar tovarășilor săi de pe timpul revoltelor, aproape toți născuți. În straturile de jos și în cămine mizere, Ciu En-lai s-a născut îmbuibat, într-o familie de oameni bogați, în 1889, la Hnain în ținutul Kiang-și. Familia avea rădăcini nobiliare. Niște mici feudali în serviciul seniorilor provinciali, în consecință departe de creuzetul unde se răsfăța absolutismul Imperiului Celest. La vârsta de zece ani, două fapte au eliberat spiritul lui Ciu: moartea mamei și puțină atenție pe care i-o acorda tatălui său, un mediocru orbit de cursa

pentru posturi aducătoare de bani.⁷⁹ Abandonând un univers unde deja simțea că se înăbușă, merse la cel de-al patrulea unchi, comisar de poliție la Mukden, în Manciuria, cerându-i găzduire.

Protecția și afecțiunea nu-i fură pusă în discuție. Analfabet și irascibil, dificil de iubit, mătușa-sa totuși îl adoptă fără rezerve. Și el îi întoarse cum trebuie această iubire, fără să uite amintirea adevăratei sale mame. În 1946, la patruzeci și opt de ani, în timpul unei ceremonii oficiale el vorbea de ea cu emoție: „Sunt treizeci și opt de ani de când n-am mai revăzut vechea casă a copilăriei mele. Plopii plantați în fața mormântului mamei trebuie să fie foarte mari astăzi”.

El se opuse totuși repede rudelor sale bogate pentru că-l trimiseră într-o școală primară pe care o întrețineau misionarii. Trecând peste autoritatea lor, el se înscrise singur la liceul Nankai reputat pentru învățământul său non conformist și antitraditionalist. Întreținându-se singur, el muncea ca secretar pentru directorul colegiului. Avea abia cincisprezece ani și arăta calități sigure de lider, punând bazele unei asociații studențești. Edita chiar și un jurnal unde

79 Dr. Pierre Rentchwick, *Les orphelins mènent le monde*, in Médecine et Hygiène; 33: 1745—1765, Genève 1975.

analiza situația politică din China, după instaurarea Republicii de către Sun Yat-sen. Absența unui real „supraeu” să-l fi eliberat atât de timpuriu și la un așa înalt grad? Ce nevoie îl ardea să conducă un mediu social care-i era defavorabil? Se identifica el oare mamei sale adoptive până într-atât încât să se îmbrace în haine feminine într-o trupă teatrală de amatori, ceea ce era considerat ca o degradare, chiar o depravare de către toți ai săi? Kai-Yu, biograful său, nu pare a-și fi pus astfel de întrebări.⁸⁰ În schimb ei a scos la iveală înclinația clară spre alcool, manifestată devreme de Ciu En-lai.

Încă din 1917 ecourile triumfului Revoluției Sovietelor în Rusia pătrund și în China. Și declanșează aici o rezonanță imediată. Ciu En-lai se alătură de îndată marxismului, ca oricărei alte religii. Își testează înclinațiile de organizator adunând studenții, în numele filosofiei materialiste. Închis câteva luni și eliberat în 1920, pleacă în Franța pentru a-și perfectă aici pregătirea politică. După ce s-a inițiat la Paris în mișcarea muncitorească, s-a întors în China și s-a aruncat în acțiunea militară a tânărului partid

80 Kai-Yu Hsu, *Ciu En-lai, éminence grise de la Chine*, Mercure de France, 1968.

comunist asiatic. Prima călătorie la Moscova în 1928, poartă aparențele consacrarii. A fost invitat la cel de-al VI-lea Congres național al Partidului Comunist Sovietic și este numit membru activ al Comitetului Executiv al Kominternului, Internaționala comunistă: reputația sa depășise deja frontierele. Relațiile sale cu Mao Tze-Dung nu sunt tocmai bune în acea vreme. Dovada: rușii nu doresc să aibă legături decât cu el. În acel timp, istoria Chinei era strivită de lupte interne și de eliminări succesive. În curând, confuzia se estompează, nu mai rămân în arenă decât două clanuri, ostile unul altuia bineînțeles: cel al lui Cian Kai-și în fruntea militarilor burghezi și naționaliști și cel al lui Mao pe care-l urmează țăranii. Ciu En-lai este, de altfel, brațul său drept.

Este o simbioză care definește tot ce e mai bun, fără îndoială, în raportul a doi oameni, explică sinologul american Edgar Snow⁸¹. Foarte diferiți prin personalitate și prin metodele de lucra pe care le au, ei reușiseră după treizeci și șapte de ani de încredere și de dependență reciprocă să se completeze în mod exact: Ciu, nepot de mandarin, descinzând dintr-o

81 Edgar Snow, *La Longue Révolution*, Paris, Ed. Stock, 1973.

familie feudală își petrecuse douăzeci de ani din viață luptând alături de țărani, Mao, intelectual de origine țărănească, geniu care avea o cunoaștere profundă a poporului său, ghidată de intuiție și născută dintr-o experiență în fața căreia Ciu se închina.

„Mao este un inițiator, creatorul unei strategii subtile care face să alterneze efecte de surpriză, momente de tensiune și de relaxare, momente când el trece drept șef absolut. Lungile perioade de stabilitate îi inspiră neîncredere și niciodată schimbarea nu se operează repede după placul său; în sfârșit, el are simțul politic și este dotat cu o mare răbdare: știe să ajungă la scopul său mergând cu pași mici. Lui Ciu îi place să vegheze la execuția detaliată a unui plan – ceea ce Mao detestă și problemele îi provoacă plăcere cu atât mai mult cu cât ele se arată mai dificile. El merge drept, spre esențialul lucrurilor, lasă deoparte orice atitudine himerică, disimulează, dacă este nevoie. Iar când mișcarea pendulară a revoluției se apropie de poziția de echilibru, el dă tot ce e mai bun în el însuși”.

Așa ceva a reușit în 1937 în momentul invadării Chinei de către Japonia. Ca să țină piept n-a ezitat să creeze legături ale Partidului Comunist cu Cian Kai-și.

A mai întreprins o dată acțiunea și în 1941, menținând această alianță, întărind Armata Roșie în fața Japoniei, în vederea viitoarelor lupte care vor succeda celui de-al doilea război mondial. O precauție înțeleaptă: începând din 1945, Cian Kai-și, se întoarce contra comuniștilor pentru a-i zdrobi cu ajutorul americanilor. Dar timp de trei ani nu va găsi decât un imens gol în locurile unde înaintează trupele sale. Când Mao și Ciu vor da replica, în 1949 el se va retrage și va fugi să se adăpostească în Formose.

Comuniștii învingători vor intra în Pekin în octombrie chiar în acel an. Lui Ciu En-lai, Mao îi încredințează administrarea imensei birocrății a Republicii Populare. Fiind în același timp ministru la Afacerile Interne și diplomat dincolo de hotare, motorul viu al Chinei noi, el va cuceri Extremul Orient și își va impune prezența peste tot în lume. Amprenta sa se află în socializarea agriculturii și lansarea comunelor populare, în opoziția față de tentativele de negociere ale Uniunii Sovietice cu Statele Unite și în ruptura cu hrușciovismul, în reluarea mării revoluții culturale proletariene în propriile mâini precum și în acțiunea de recunoaștere a Chinei comuniste de către țările de pe pământ. În 1972, la șaptezeci și patru de

ani, Ciu En-lai este o figură de seamă pe plan internațional. Dar în același timp este și un om pe care-l roade o boală nemiloasă.

Până la această dată el nu suferise. Rezistența sa la oboseală îi mira pe mulți. În plină mișcare a revoluției culturale, atunci când intra în cel de-al șaptezecilea an al vieții, el cuteză să plece cu gărzile roșii, niște oameni de o energie dezlănțuită frenetic. Timp de patruzeci și opt de ore, fără odihnă, le țină piept. Obosiți, doborâți de tăria acestui spadasin care nu pătea totuși nimic, ei abandonară. Cei care-i conduceau erau doborâți și ei. Abia atunci Ciu En-lai își acordă un răgaz. Cinci ore mai târziu își relua treburile.

Se povestește, de asemenea, că dintre cele patruzeci și nouă de ore ale primei șederi a lui Henry Kissinger la Pekin, care erau preludiul pentru recunoașterea Chinei de către Statele Unite, douăzeci fură consacrate întreprinderilor cu Ciu En-lai, omul care nu se culca niciodată înainte de ora patru sau cinci dimineața.

Dar, în 1972, organismul său a cedat. O durere violentă în torace a lăsat să se creadă mai întâi că este vorba de un infarct. Cu toate acestea,

electrocardiograma era normală. Examenul medical scoate la iveală că Ciu En-lai resimte de câteva săptămâni unele dificultăți la înghițit. Această disfagie, cum spun medicii fu la început rară. Deveni apoi permanentă. Ea a antrenat și o slăbire cu câteva kilograme. Un examen radiografie al esofagului confirmă existența unei „lacune”. Acest termen: definește o tumoare cu profilul neregulat care determină o ieșitură în interiorul viscerului. Ca să se vadă de ce natură este i se face imediat o biopsie.

Esofagul este un segment al tubului digestiv care leagă faringele de stomac. Un mușchi scobit, lung de aproximativ douăzeci și cinci de centimetri capabil să se destindă. El reprezintă câteva sinuozități, patru îngustări, traversează gâtul, toracele, diafragma, pătrunde în abdomen și se deschide în buzunarul stomacului. Se știe că este constituit din trei tunici, dintre care doar cea de la exterior, este compusă din fibre musculare încrucișate, contractându-se, ele asigură mersul bolului alimentar.

O țevă banală, nu? Ei, nu-i așa! În mod normal el blochează îngurgitarea alimentelor dacă ființa umană este culcată. Mai mult, tunica sa internă, supusă contactelor cu băuturile și cu hrana ingerată

nu este o simplă membrană. Formată din celule puse unele peste altele ea adăpostește o multitudine de noduri mici, care se aseamănă prin compoziția lor cu ganglionii limfatici. Așadar este un țesut viu și vulnerabil. Adesea, se pot încrusta aici polipi sau chisturi. Uneori și cancerul. El survine în general la ființe care au mai mult de cincizeci de ani. În ciuda progreselor medicinei, pronosticul rămâne sumbru. Examenul țesutului lui Ciu En-lai demonstrează că este vorba de o tumoare malignă.

Acest cancer, un epitelioma malpighian spinocelular - acesta este numele său savant - are o răspândire variabilă în lume. Doctorul Guy Blaudin de Thé, șeful serviciului Centrului International de Cercetări asupra Cancerului, de la Lyon a stabilit că el se propagă într-adevăr, pe tot pământul într-o centură de frecvență tot mai ridicată. Centura pleacă din Marea Caspică, traversează Asia Centrală cu republicile rusești, înglobează Mongolia și se întinde în Siberia asiatică și în China. Mai sunt atinse și unele zone din Africa de Sud, Bretagne și Normandia, ca și Iranul.

Studiile epidemiologice au pus în evidență că merele bretone, laptele de capră din Iran, pâinea

coaptă la aer în cuptoarele speciale ale turcilor favorizează apariția flagelului. În China de Nord, deși fusese oficial negat faptul, alcoolul de orez era și el un furnizor al bolii. În anumite regiuni, ne-a explicat doctorul Woo, personalitate binecunoscută în Europa, nouăzeci și șapte de locuitori din o sută de mii sunt atinși de boală.⁸² Patru din cei zece purtători ai acestor tumori, adaugă el, sunt mari consumatori de alcool. Relația cu cancerul esofagului ar mai fi datorată și absenței câtorva elemente chimice naturale din pământurile arabile.⁸³ În China de Sud acest cancer se dezvoltă în partea superioară a esofagului multor pacienți exact în partea faringelui plasată în spatele amigdalelor. De totdeauna precizările medicilor chinezi au scos în evidență acest plasament. Este dificil să datezi care ar fi prima descriere a sa, pentru că s-au făcut multe. Acești chinezi din sud, a căror emigrare acoperă câteva secole și care se întind recent și până în America, nu numai că au păstrat un mare risc, de a contacta acest

82 Dr. Pierre Rentchwick, *Esculape chez Mao Tze-dung*, Paris, Ed. Berger. Lavrault, 1974.

83 „*The Epidemiology an Etiology of oesophageal Cancer în North China*” în Chinese Med. J. I.: 167-183, 1975. „*The early detection of the Oesophagus*” în Scientia Cinica, 16: 457-463, 1973.

cancer, dar l-au transmis și popoarelor cu care s-au amestecat. Ciu En-lai s-a născut într-o provincie meridională care avea cele mai multe cazuri de boală. A stat mult timp în Nord. La toate astea se adaugă și înclinația vădită manifestată spre băutură. El devenise o țință privilegiată. Tumoarea, ancorată în partea superioară a esofagului nu era ușor de tratat, datorită localizării.

La spitalul Central din Pekin pe care-l conducea doctorul Woo, medicii l-au avertizat pe Ciu En-lai asupra pericolelor care îl pasc și asupra dificultăților pe care ei le vor avea de înfruntat când îl vor îngriji. Cazul său nu justifica la acea dată o intervenție chirurgicală. Vor trata boala pe cale chimică. Însă și el va trebui să se menajeze căci organismul va plăti scump de pe urma bolii.

Timp de doi ani strategia adoptată de către echipa medicală a doctorului Woo oprește extensia răului. Primul ministru nu a schimbat cu nimic ritmul său de lucru; și-a modificat doar alimentația. Nimeni nu bănuiește suferințele pe care le îndură. Slăbirea sa și tenul pământiu sunt puse pe seama îmbătrânirii. Însă el nu bate în retragere doar pentru atât.

În iunie 1974, starea sa se înrăutățește brusc

brusc și impune spitalizarea. Cu scopul de a contracara agravarea bolii, medicii au hotărât să recurgă la radioterapie, cu singurul betatron pe care-l posedă China. Ciu En-lai va lucra și totodată se va îngriji în preajma acestui accelerator de particule ale cărui raze, utilizate pentru a distruge celulele cuprinse de aberația canceroasă, îl vor menține în viață.

El apare pentru prima dată în public pe 30 septembrie 1974, la Palatul Congreselor pentru cea de-a douăzeci și cincea aniversare a sărbătorii naționale. Un imens banchet adună patru mii cinci sute de convivi. În trecut, adora aceste serbări. De această dată, masa va fi mai scurtă. Puțin după discursul său care va fi precedat deschiderea agapelor, el a mers, conform protocolului, să ciocnească cu personalitățile așezate la masa de onoare, dar el se mulțumește să ducă paharul doar până la înălțimea buzelor... și nu a băut. Ambasadorul Étienne Manceaux, invitatul său, l-a simțit atunci ca fiind străin de veselia ce domnea peste tot. În privirea sa, ambasadorul a avut impresia că a surprins multă tristețe.

E de înțeles melancolia sa. Ciu En-lai se știe

condamnat. Ar fi trebuit să renunțe. Într-un post de răspundere, un om ale cărui zile sunt numărate, nu mai poate face față. „Forța sufletului, altruismul există!” vor cita unii. Acești factori explică, poate, starea de sanctitate. Dar oamenii de stat nu sunt niște sfinți. Asumat în mod corect, exercițiul puterii implică înainte de toate ca cei puternici să nu fie vulnerabili.

Ciu En-lai se va agăța de limitele anormalului. Fără îndoială și pentru că Mao Tze-Dung, el însuși cu puteri slăbite, nu a măsurat adevărata valoare a riscurilor pe care Primul Ministru le impunea Chinei. Între două ședințe de betatron, el continuă să primească numeroși vizitatori străini în camera sa din spital. Până pe 7 septembrie 1975. În acea zi, a fost vorba de o delegație a Partidului Comunist Român. A doua zi, considerând că tumoarea se umflă prea mult și că ea scapă de sub controlul lor, medicii hotărăsc iremediabilul: operația. Ea va antrena o complicație, o răspândire fulgerătoare a răului, deși betatronul este încă folosit ca tratament complementar. Primele metastaze vor atinge ficatul. În noiembrie, dintr-o sursă sigură se știe că Ciu En-lai l-a văzut în fiecare zi pe secretarul său, a cărui activitate majoră a urmărit-o cu atenție, nelăsând guvernului decât unele afaceri

obișnuite. Nicio decizie importantă privind viitorul țării n-a putut fi luată împotriva dorinței sale, nici măcar fără a fi consultat. Se vor găsi inconștienți care să admire așa o încăpățănare. Dar ce valoare mai poate avea judecata unui om alimentat cu o sondă gastrică, având un tub pentru a respira și neconținute perfuzii pentru că ficatul dereglat îi otrăvește lent creierul? Această ultimă luptă se va prelungi până joi 8 ianuarie 1976. În dimineața aceea, o hemoragie masivă îl doboară definitiv pe Ciu En-lai. Rămășițele sale sunt incinerate.

Micuța soră care l-a îngrijit cu răbdare pe Mao n-a spus niciun cuvânt care să arate că sfârșitul lui Ciu En-lai l-a pus la încercare pe Marele Timonier. Este adevărat că moartea era un vechi însoțitor al acestui octogenar. Frații săi fuseseră omorâți pentru cauza revoluționară. Prima soție pierise ucisă de naționaliștii chinezi în 1930. Fiul pe care-l avu de la ea căzu în războiul din Coreea. În timpul Marșului Lung, gloanțele, foamea, boala îi seceraseră cu zecile de mii pe cei ce-i erau fideli. Într-o zi, garda de corp căzu alături de el atins în frunte de un proiectil. Altă dată el se trezi împrăscat de sângele unui tovarăș de luptă căzut și el. Anormal era că, după toate câte a îndurat,

după pericolele care au mers în pas cu el, a trăit totuși până în septembrie 1976.

Puțini oameni, în istoria Chinei sau în cea a lumii întregi au ieșit dintr-un mediu țăranesc obscur pentru a realiza, cum a făcut-o el, o serie de fapte așa de mari: să lanseze și să ducă la victorie o revoluție, să-i scrie cronica stabilindu-i strategia victorioasă. Doctrina sa a luat forma unei gândiri, a unei filosofii. Datorită lui mii de oameni mănâncă după cât le e de foame, trăiesc bine, se îmbracă în mod convenabil. Cu siguranță, în uniforme, căci e dificil în fața legiunilor îmbrăcate în albastru să știi dacă ei sunt muncitori, țărani sau intelectuali. Această nivelare ce aduce toți oamenii la același numitor, insuportabilă pentru mulți, garantează supraviețuirea unui regim, un infern de virtuți.

Nu se găsesc mulți analfabeți în Imperiul Celest, în afară de cei bătrâni. Douăzeci de ani de împăduriri au modelat peisajul. Primăria de la sat, comitetul de cartier în orașe îngrijesc copiii, luptă contra poluării, susțin productivitatea, asigură tuturor un confort minim, igiena și aprovizionarea. Medicina este gratuită, impozitul pe venit nu mai există, prețurile rămân stabile, banul nu mai are o valoare venală. Mai

mult ca niciodată, China constituie pe planetă un univers închis ermetic la tot ceea ce palpită, trăiește sau se uneltește dincolo de frontierele sale. Căci alegerea operelor și a informației s-a restrâns doar la a alege între operele lui Mao.

Mulți sinologi se întreabă ce se va întâmpla acum, când Comandorul nu mai este. Sistemul se va perpetua? Va exploda? Dorința de a se deschide spre o societate de consum va cuprinde flagelul puritan care părea că o respinge pentru moment? Mao însuși nu punea întrebări referitoare la această problemă. El se îndoia că, după moartea lui, societatea sa nouă s-ar putea să degenereze, să devieze, cu alte cuvinte, să se îmburghezească. Acesta este motivul pentru care a lansat revoluția culturală în 1966; haosul cel mare, dezordinea din stradă și din spirite, tot atâtea manifestații ale vieții destinate să răstoarne liniștea ce anunța decadența în care simțea că alunecă lumea sa. Dorea astfel să dea o replică colectivistă unei morți simbolice. Cu această căutare a renașterii, el reînnoia viața comunistă, reafirma nemurirea revoluționară. Dar nu te poți juca nepedepsit cu o așa dinamită. Excesele, praful de pușcă cu puteri magice al gărzilor roșii au zdruncinat regimul.

Președintele chinez și-a lăsat forțele în lupta de recucerire după atâtea furtuni. Uzura sa începuse în anul precedent, în 1965. Indiciile nu scăpară scriitorului André Malraux, în cursul lungii sale audiențe particulare ce-i fusese acordată⁸⁴: „De la începutul întrevederii, spune el, Mao n-a făcut alt gest decât să-și ducă țigara la gură și să o repună apoi pe scrumieră. În imobilitatea sa generală, nu pare un bolnav, ci un împărat de bronz. Ridică deodată cele două brațe spre cer și dintr-odată le lasă să cadă...

Mao face un gest obosit și, agățându-se cu două mâini de brațele fotoliului său, se scoală. E mai drept decât noi toți: monolitic. Infiriera se află mereu în spatele lui, iar el merge cu pași mici, țeapăn, ca și când n-ar îndoi picioarele, un împărat cu un aer de bronz mai accentuat ca oricând”.

Urmează o altă observație cu același caracter: „Mao nu este străfulgerat de nimic: el are echilibrul nesigur al statuii Comandorului și merge ca o figură legendară ieșită dintr-un cavou imperial”.

Asemeni romancierului care făcuse aceste constatări în acea epocă, dar neavând talentul în

84 André Malraux, *Antimémoires*, Paris, Ed. Gallimard, 1967.

discreta artă de a pune întrebările fără să aibă aerul că o face înapoi, lumea întreagă a speculat timp de zece ani diferite date despre sănătatea Marelui Timonier. Se anunțase deja moartea sa de câteva ori. Unii au vorbit de asemenea de o criză cardiacă pe care ar fi avut-o și mai ales de hemiplegie. Alții au lăsat să se audă că profesorul Walter Birkmayer, eminent specialist austriac în boala lui Parkinson ar fi putut da o consultație președintelui chinez, la Pekin. Comportamentul lui Mao tze-dung în cursul rarelor sale apariții publice, observat de către medici n-a adus confirmarea bolii care să-l fi atins. La sfârșitul anului 1972, atunci când am vizitat capitala lor împreună cu trei colegi elvețieni, confrății chinezi ne-au adus la cunoștință că Mao suferea în realitate de o formă particulară de senilitate.

Ei, na! Un om îmbătrânit? Dedesubtul enigmei să nu fi fost decât asta? Într-adevăr, un fenomen simplu. După toate, era ceva tot așa de natural ca o boală oarecare. Pentru că decrepitudinea nu displace psihologilor care-i maschează ravagiile sub expresii anesteziate ca „vârsta a treia” sau chiar „vârsta de patru”, dar ea este o dificilă poartă pentru organism. Este mai de nevindecă ca o meningită, ca tuberculoza

sau poliomiелita; nimeni nu se mai îndreaptă. Această calamitate biologică, de care nu scapă nicio ființă, pentru că ea ucide de fiecare dată, nu-și culege victimele în același mod. Unii îmbătrânesc. Alții se distrug prematur, ca un dezastru. Asemeni lui Mao.

A îmbătrâni mult înseamnă a te veșteji; a sfârși asemeni unei lămpi căreia îi scade nivelul uleiului. În realitatea organică, asta înseamnă că toate secrețiile hormonale diminuează, că funcțiile pe care ele le întrețin se perturbă. De asemenea dispare pofta de mâncare și somnul devine ca de sticlă. Absorbția proteinelor se modifică. Din această carență decurg anemiile. Barierele imunologice se slăbesc și cel mai mic virus până atunci anihilat se transformă într-un ucigaș patentat. Pentru că coloana vertebrală sfârșește prin a se înclina sub greutatea anilor, cartilagiile de pe coaste se osifică, mușchii toracelui își pierd forța iar capacitatea respiratorie a plămânilor scade, de asemenea. Reducerea oxigenării sângelui care rezultă din lipsa de aer asfixiază lent toate țesuturile și toate organele. Randamentul acesta din urmă scade. Și întreg ansamblul organismului se dereglează. Un exemplu? Inima se modifică, volumul său și greutatea cresc; adaptarea sa la efort se

slăbește. Nimic nu poate opri această lentă consumare. Nici lăptișorul de matcă, nici colagenul pudră sau sub formă de pastile care se sug, nici calciul care se depozitează în mod periculos pe pereții arterelor și în rinichi. La nimic nu servește să alergi pe la stațiunile, pe atunci la modă, care vând tinerețe falsă și elixire.

Să îmbătrânești urât și prea devreme, ca Mao, înseamnă să plătești toate belelele și toate urmările arteriosclerozei. Uneori, ea determină în zona cardiacă mici infarcte, care trec neobservate în lipsa unei electrocardiograme sistematice de control. Ele se traduc prin suferințe serioase, înăbușire, greutate pe piept, o frică ce urcă din adâncuri. Această miocardită senilă anunță în general un infarct mai grav, tensional. Leziunile arteriale provoacă astfel tulburări ale creierului, ceea ce i s-a întâmplat președintelui chinez. Ele devin semnale de alarmă, revelatorii pentru tromboza masivă pe cale de constituire:

Într-adevăr, Mao a resimțit primele stări de rău generate de aceste obstrucții ale micilor artere cerebrale. Paralizia sa pseudobulbară s-a manifestat mai întâi prin starea de înțepenire care l-a impresionat așa de mult pe André Malraux. Winston

Churchill, atins de aceeași tulburare se deplasa tot așa de greu când tocmai primise Crucea Eliberării, la Paris. Dar Mao a mai prezentat apoi și alte simptome: un ramolism cerebral născut din perturbațiile creierului, mici ictusuri dispersate, fără o sistematizare netă. Când un cheag de sânge care provoacă tromboza închide astfel o arteriolă, zona creierului care conține punctul unde s-a produs microinfarctul se cangrenează. În locul celulelor moarte, al țesutului necrozat, subzistă o gaură microscopică. Această distrugere, care amintește ciurul stropitorii, în anumite regiuni cerebrale perturbă în mod evident funcțiile și comportamentul. Fizionomia se închistează și nu mai există mimică. Mușchii ce țin bărbia se destind. Se instalează tulburări de vorbire și de deglutiție. Buna dispoziție se deteriorează.

Încredințându-i lui Ciu En-lai conducerea treburilor, chiar de a doua zi a revoluției culturale, Mao se mărginea pe atunci să primească rari vizitatori de marcă, la Pekin. Dar ei nu-l puteau vedea pe președinte decât în momentele de luciditate, când reușea să-și domine stările proaste; adică vreo câteva ore, neregulat răspândite de-a lungul zilei. Aceasta explică de ce vizitatorii săi nu cunosc niciodată cu

exactitate, dinainte nici locul, nici ora prevăzută pentru întâlnire: după cum era starea lui Mao, medicii interpretau roluri de acari, schimbând șinele. Se întâmpla ca el să amâne sau să anuleze pur și simplu întrevederea.

De-a lungul anilor acest rău s-a întins la șeful Statului Celest. Ramolismul are o particularitate: nu dă înapoi niciodată, nu poate decât să se întindă. Astfel memoria se slăbește, apoi se șterge cu totul. Faptele recente se șterg primele. Această rugină care paralizează gândirea antrenează o dezorientare în timp și în spațiu. Universul lui Mao se îngusta. Fiind neîncetat încordate, activitățile sale intelectuale se slăbiseră acum. Judecata sa și capacitatea de atenție s-au slăbit. O evoluție progresivă, dar radicală. Ea se datorează degenerescenței, atrofiei celulelor nervoase și ale prelungirilor lor. Ea precedă tulburările de vorbire, care se reduc la câteva formule gata confecționate, ce nu mai permit exprimarea sentimentelor. Ramolismul își urmează drumul și este caracterizat printr-o relaxare a sfincterelor, apoi printr-o demență senilă, faza ultimă a regresiei. Medicina nu cunoaște niciun tratament împotriva acestor factori. Ea nu poate decât să dea puține

îngrijiri subiecților atinși de boală, care depind în întregime de cei de primprejur. O astfel de formă de senilitate este probabil înscrisă în programarea genetică a individului, un sfârșit trist, prevăzut chiar din momentul concepției ființei umane.

Degradarea a fost măsurată la Mao tze-dung de mediile diplomatice de la Pekin. S-a auzit eco-ul unor vizite foarte penibile ale oamenilor de stat străini făcute sub spectrul unui total dezinteres pe care Mao l-a acordat întrevederii. El n-ar fi schimbat de exemplu decât câteva cuvinte cu președintele francez Georges Pompidou; numai interpretul vorbea. Diplomații occidentali au scos la iveală de asemenea că președintele chinez venea din ce în ce mai rar la ceremoniile oficiale și că sfârși la un moment dat prin a nu mai participa la ele. Începând din 1970 n-a mai scris nimic. Poetul din el murise chiar de pe atunci. Căzut cu totul în trecutul său, se înnămolise în el. Dacă vreun gând străpungea acest cocon, el tuna, revenit la vremea de altă dată, a discursurilor care precedaseră nașterea Chinei sale.

În aprilie 1976, dictatorul anilor '50 s-a reanimat în carapacea acestui bătrân. Moartea lui Ciu En-lai grăbise, într-adevăr, lupta pentru putere și zvonurile

celor ce șicanau îl treziseră pe Mao. Asta pentru că ele fuseseră foarte puternice.

Cu Teng Siao-ping, pe care Ciu îl alesese ca moștenitor pentru că îl considera cel mai bun organizator al țării, preoții budiști tehnocrați ridicau steagul modernismului. Ei vorbeau de industrializare, de atragerea națiunilor occidentale înainte de sfârșitul secolului. Muncitorii îl urmează, ca și studenții, sătui să se știe destinați să scurme timp îndelungat pământul în provinciile îndepărtate în mijlocul țăranilor de la început ostili, ceea ce reprezenta o inițiere care încerca să cimenteze idealul lor revoluționar. Contra acestui bloc se ridicau cei de stânga uniți sub drapelul doamnei Ciang Cing, soția președintelui, împărăteasa de origine nobilă. Ea visa timpul paroxistic al revoluției culturale precum și succedarea lui Mao în capul hoardelor noilor gărzi roșii cu care ea îi dezrădăcina pe „deviaționiștii de dreapta”. Dar unui zeu viu nu i se poate dicta testamentul, chiar dacă el se eclipsează.

Mao a fost tranșant și a dat puterea imediat și chiar sub cârja sa episcopală, lui Hua Kuo-fang, cincizeci de ani, ministru al Securității din 1973. Un funcționar fără atașament față de cele două clii. El a

trănsat, dar nu era prea convins. Un val de violență a ars pavajul de la Pekin, pe 4 aprilie 1976, cu ocazia unei sărbători a Morților, dedicată memoriei lui Ciu En-lai. El confirmă semnele de instabilitate care agită China de doi ani. Recluzia definitivă a lui Mao tze-dung, o lună și jumătate mai târziu, n-a calmat spiritele. Conducătorul a murit pe 9 septembrie 1976. A intrat și el în acele zone ale repausului etern unde zac și cei pe care el i-a îndepărtat de la drumul unduios, uneori însângerat. Pentru chinezi, un popor imens, venise ora tentațiilor. Din contră, pentru lumea întreagă venise cea a frisoanelor.

Concluzii

De la secretul medical la apărarea legitimă a colectivității față de abuzurile puterii

Secretul medical pe care-l impun practicarea medicinei în lume este o practică străveche. Nu punem în discuție secretul față de individ ci față de societate, în special dacă acest secret îl protejează pe omul dornic să conducă state.

Trebuie știut că obligația medicilor de a respecta secretul profesional nu a fost legiferat, în special în beneficiul bolnavului, ci în interesul public. Această

discreție absolută servește pacientul și colectivitatea și ajută la buna exercitare a profesiunilor medicale.

Medicul, funcționar în serviciul unei națiuni, se află confruntat cu anumite obligații. În această situație se pot găsi mulți practicieni atașați persoanei și funcției de șef al statului. În funcție de țară, orice dezvăluire a unei situații pe care medicul trebuie să o facă în calitate sa de medic devine legitimă prin însăși datoria serviciului său. Practicianul nu trebuie să se întrebe dacă dezvăluirea îi este autorizată de datoria personală. Nu poate încălca obligația secretului medical pentru a eluda obligația de a vorbi pe care i-o impune statutul său de funcționar. Angajat al statului, el își duce în spinare și dreptul și obligațiile inerente profesiei sale, la care vin să se mai adauge și altele, inerente funcției sale.

Legitimitatea excepțiilor vizând dezvăluirea secretelor medicale este un fapt de necontestat.

Pentru ce însă interdicția de a scoate la iveală un secret profesional n-ar putea fi violată în mod legitim, de vreme ce interdicția de a ucide se ridică, uneori? De exemplu, în cazul legitimei apărări.

Când un medic constată afecțiunea contagioasă a unui pacient, protejarea sănătății publice nu obligă

deloc la tăcere, ba din contră, medicul trebuie să informeze autoritățile, ca ele să poată lua măsuri preventive adecvate.

În alte cazuri, obligația păstrării totale a secretului, ar avea drept consecință sacrificarea intereselor publice sau particulare care sunt și ele, de asemenea, demne de protejat. Ar fi inadmisibil, de exemplu, ca un medic să nu poată niciodată să spună că un anume bolnav este inapt pentru a conduce automobilul, căci el ar deveni astfel un pericol grav pentru siguranța celor ce folosesc drumul, sau ca un medic să nu poată spune că niște părinți maltratează un copil amenințându-i viața sau sănătatea.

Aceste ilustrări ne conduc la două concluzii. Ar fi irațional sau nedrept ca datoria secretului să prevaleze asupra oricărei alte obligații sau oricărui alt drept. Pe de altă parte, nu poate fi acceptat ca această datorie să poată să fie legitim sacrificată în apărarea oricărui interes. De asemenea, cântărirea justă a datoriei de a păstra tăcere și a dreptului de a vorbi presupune totdeauna o greutate a intereselor care să încline într-o parte sau în alta. Și atunci vom cântări cu atenție, observând că obligația de a fi discret este legiferată, în principal, în interesul public.

Verdictul dat de balanță ar putea fi rezumat astfel: orice violare a secretului profesional nu este justificată dacă interesul salvagardat prin această violare este tot atât de important ca interesul prejudiciat.

Acest echilibru pare simplu de înțeles, dar aplicarea lui devine, în mod sigur, dificilă. Cu siguranță că adeseori legea tranșează, indicând dacă secretul medical trebuie sau nu să fie sacrificat unui interes superior: dispozițiile date în vederea obligativității declarării bolilor transmisibile duc la protejarea sănătății publice mai mult decât la sporirea încrederii pe pe care o are pacientul în medicul său. Când legea se dovedește neclară sau când tace, principiile generale sunt acelea care ajută la a determina dacă balanța înclină de partea ilegitimității revelării sau către justificarea tăcerii. Când lipsesc recomandări precise, se admite că medicul hotărăște el însuși oportunitatea de a tăcea sau de a dezvălui secretul. Divulgarea nu trebuie niciodată să meargă dincolo de ceea ce este strict necesar pentru a atinge scopul vizat.

Sunt unele discuții referitoare la aplicarea articolelor Codului Penal care tratează legitima

apărare și starea de necesitate. Când există o ciocnire de interese, adică atunci când interesul esențial al pacientului de a păstra secret se află în opoziție cu interesul unei a treia persoane, sau chiar cu interesul public, medicul nu poate hotărî de unul singur rezolvarea conflictului. Trebuie să exploreze acele căi legale care pot să-l dezlege de obligativitatea păstrării secretului. Medicul poate utiliza această cale când dezvăluirea este indispensabilă sau când o impune interesul public. Este evident că societatea occidentală trebuie să continue păstrarea secretului profesional, dar nu se poate raporta mereu la jurământul lui Hipocrate atâta timp cât acesta este depășit de evoluția moravurilor actuale prin relațiile complexe care-l leagă pe medic de politică. Medicul n-ar trebui să fie niciodată avid de confort interior și siguranță juridică. Este exact invers. A avea onoare înseamnă a găsi tu însuși punctul de echilibru între cele două exigențe contradictorii. Ar fi cu siguranță greșit să se arate cineva prea conservator în ceea ce privește secretul profesional pe care trebuie să-l păstreze medicul unui șef de stat dacă el consideră că o boală psihică sau un comportament mintal sau chiar tratamentele pe care le necesită starea pacientului

pun în pericol colectivitatea. Așa s-a și întâmplat de-a lungul timpului, cazurile cele mai pregnante le-am scos la iveală prin intermediul acestei lucrări.

S-a dezbătut mult problema secretului profesional în 1966, când, la un an după moartea lui Churchill, medicul său, Lordul Moran și-a publicat „Memoriile”. În această lucrare el dă multe detalii de ordin medical referitoare la ilustrul său pacient.

Moran a demonstrat că nu mai este posibil să studiezi o perioadă istorică oarecare fără să relatezi în detaliu psihografia și patografia conducătorilor politici care au marcat această eră. Unii critici i-au reproșat că a violat secretul profesional. Moran își explică gestul asigurând că moartea pacientului său l-a eliberat de povara secretului profesional. În această situație, familia Churchill nu s-a declarat de acord cu medicul englez. Încetul cu încetul, adversarii Lordului Moran și-au modificat punctul de vedere: unii s-au arătat mirați că tocmai oamenii bolnavi sunt puși în fruntea statelor. În sfârșit, Lordul Moran a fost criticat nu pentru că și-a publicat „Memoriile” ci pentru că a ascuns națiunii starea de sănătate, demnă de milă a lui Churchill cât și pentru lipsa unei măsuri decisive

luate la timp.⁸⁵ Suntem într-un totu de acord cu punctul de vedere privind obligativitatea relativă a secretului profesional, când este în joc interesul comunității: Medicii se prostornează prea mult în fața liderului politic care, în definitiv, în ciuda mării sale puteri personale, cântărește mai puțin decât s-ar crede, față de evenimente. Acestea sunt încărcate cu propria lui greutate și au propria lor dinamică. Însă analiza evenimentelor politice ale ultimelor decenii arată pe deplin că, în democrație ca și în dictatură, personalitățile puternice joacă un rol decisiv. De aici decurge importanța echilibrului lor fizic și mental.

Un om ca Dean Rusk, care a fost secretarul de stat al președintelui Kennedy și al lui Johnson, în Statele Unite, a analizat bine, în timpul conferințelor la vârf la care a luat parte, importanța decisivă a unui temperament dependent de impulsurile sale sau de starea de hipertensiune arterială.⁸⁶ El afirmă cu putere că au fost mult prea numeroși acei lideri care și-au asumat responsabilități grave atunci când erau bolnavi, și că anumite decizii ar fi fost cu totul altele

85 H.L. Etang, *The Pathology of Leadership*, Heinemann, Londres, 1969.

86 D. Rusk *Foreign Affairs*, april 1960.

dacă acești mari oameni de stat ar fi fost sănătoși.

Se impune câteva precizări. Neîngrijind personal niciunul dintre oamenii politici studiați în această lucrare, nu ne simțim deloc îngrădiți de necesitatea păstrării secretului profesional. De altfel orice medic poate, asemeni unui cronicar medical, să zicem, sau unui istoric să scrie un studiu contribuind la o mai bună cunoaștere a evenimentelor istorice. Am vrut să demonstrăm că nu-i poți încredința ceva unui mare om de stat, bolnav, fie el dintre cei mai cinstiți, cum a fost de exemplu, președintele Eisenhower, pentru că nu-și poate forma o părere despre capacitatea de guvernare datorită necunoașterii (conștiente sau nu) a stării lor, instalate odată cu o anumită vârstă. În sfârșit, anumiți oameni politici nu știu nici măcar să-și aprecieze boala de care suferă sau de care ar putea suferi. Iată ce a scris fostul ministru Eden: „Dacă cineva, care are o sarcină importantă află că suferă de tulburări cardiace sau de cancer, el poate decide continuarea îndatoririi asumate atât cât îl țin forțele”. Și Eisenhower a afirmat că dacă întâmplarea ar fi făcut ca rușii să atace exact în momentul în care el avea o criză cardiacă, creând „o situație critică implicând o decizie rapidă pentru utilizarea forțelor armate” ar fi putut cu

siguranță să cântărească situația și să acționeze de unul singur, odată ce primele patruzeci și opt de ore ale bolii s-ar fi scurs...

Ne putem întreba de asemenea, așa cum s-au întrebat și medicii lui Kennedy și Pompidou dacă este corectă administrarea anumitor tratamente foarte puternice sau foarte agresive (în special derivatele cortizonului) șefilor de stat, datorită efectelor secundare ale acestor medicamente atât în sfera psihică cât și în cea intelectuală, începând cu momentul expirării „concediului de boală”.

Am dori să subliniem un alt fapt care ne-a surprins mult: cu excepția lui Eden care a invocat boala pentru a părăsi conducerea în momentul dezastrului de la Suez (1956) nevrând să-și asume vreo răspundere, niciun șef de stat al unui stat democratic sau dictatorial nu a abandonat puterea pentru motive de sănătate! Li se părea lor că sunt supraoameni? Probabil. De aici rezultă și dificultatea pentru medicul lor personal, de a impune sau a recomanda restricții sau chiar de a interzice ceva, așa cum ar fi putut-o face cu alți bolnavi. Relația obișnuită „medic-pacient” nu este posibilă decât în cazuri foarte rare, când omul investit cu puterea acceptă să joace

rolul de bolnav. Generalul de Gaulle, în ciuda orgoliului său, știuse să-i mulțumească chirurgului, profesorul Aboulker: „De dumneavoastră, domnule profesor, depinde totul...”

Adesea, vinovat iese tocmai medicul, așa cum a fost cazul Lordului Moran, care mărturisește în prefața „Memoriilor” sale: „Winston m-a întrebat dacă ar trebui să se retragă mai devreme. Nu am răspuns, dar mi-am pus mie însumi o întrebare: „Peste cincizeci de ani ce se va spune oare despre rolul pe care l-am jucat?” Cred că fusesem singurul care-l împinsese să rămână la conducere, deși știam că într-un an, dacă nu va ieși la pensie, nu va mai fi deloc la înălțimea sarcinii sale. Familia sa și prietenii îl rugară să se odihnească și să se retragă de la cârma treburilor politice. Se temeau ca el să nu facă ceva ce să-i întineze reputația. Eu susțineam că pe mine nu mă priveau toate astea, căci știam din experiență că dacă se retrăgea, ar fi avut impresia că viața sa s-a sfârșit pentru totdeauna și ar fi fost foarte nefericit să constate că nu mai are pentru ce trăi. Fiind medicul său, era de datoria mea să întârzii acest moment cât mai mult”. Iată la ce aberație poate să conducă o falsă concepție despre rolul medicului unui om politic.

Lordul Moran a sacrificat în mod deliberat interesul Angliei în interesul pacientului său. Dar Lordul Moran uită că el nu era medicul particular al lui Churchill și că fusese desemnat de Cabinetul de război englez, pe 24 mai 1940, să vegheze asupra sănătății Premierului britanic. El căpătase acest mandat de la guvern, nu de la Churchill.

Astfel, din lipsa unei doctrine clare acest *no man's land* acest domeniu medico-juridic permite multe interpretări ale secretului profesional și ale relațiilor „pacient-medic” la nivelul șefilor de stat, atinși de vreo boală. Astfel, dacă unii medici invocă jurământul lui Hipocrate pentru a nu dezvălui diagnosticul, alții, în special cei ce lucrează în spitalele armatei americane, publică rezultatele unui *check-up* sau comunicatele privind bolile președinților americani. Alții, în sfârșit, se cred obligați să înșele națiunea: nimic nu-l obliga pe vreunul dintre medicii lui Georges Pompidou să mintă omițând voit referirile la boala lui Waldenström pe care o avea președintele sau să emită un diagnostic fals (cel al gripei), sub pretextul secretului profesional, ignorând în întregime datoria păstrării secretului când vorbise, în mod oficial, într-un comunicat de hemoroizii

președintelui... Secretul profesional, contestabil în principiu, după cum am văzut, nu impune medicilor obligația de a minți sau de a vorbi, (ca în U.R.S.S., în Egipt, în America, în Anglia, în Spania) de o „gripă” care ar necesita „convalescență de cel puțin șase săptămâni”, atunci când această etichetă acoperă de regulă un infarct al miocardului...

N-ar trebui de asemenea să ținem seama de competența medicilor însărcinați să supravegheze sănătatea șefilor de stat? Metoda americană care prevede desemnarea unui medic aparținând cadrelor Armatei sau Marinei apare ca discutabilă. Conform „Memoriilor” anumitor practicieni (Lordul Moran în legătură cu Churchill și amiralul McIntire, medicul lui Roosevelt) observăm că ei, fie că vor, fie că nu, sunt flatați la ideea de a trăi în spectrul puterii și nu au curajul de a cere iluștrilor lor pacienți să lase altora cârma țării.

Parafrazând cuvintele lui Clemenceau, s-ar putea spune că sănătatea oamenilor de stat este o afacere prea importantă pentru a fi lăsată doar pe mâna medicilor. Cum să nu amintești înțelepciunea Parlamentului britanic care, acum două secole, desemna o comisie medicală în vederea examinării

regelui George III bolnav pe atunci de psihoză maniaco-depresivă. Comisia a tras concluzia imposibilității în care se afla regele de a mai domni și drept urmare, fu numit un consiliu de regență. Dacă instituțiile democratice americane ar fi prevăzut un astfel de caz, se presupune că Richard Nixon ar fi fost înlăturat de la putere în urma unei expertize medicale și drept urmare Statele Unite ar fi evitat chinurile de la Watergate.

Churchill era sănătos în timpul primului război mondial. El făcuse pe atunci câteva observații asupra stării fizice și mentale a câtorva amirali englezi, expuși unor probleme de sănătate care afectau viața și onoarea acestor ofițeri și în mod direct, securitatea statului. După cel de-al doilea război mondial, același Churchill, nerecunoscând propriile sale stări de boală, nu-și mai amintea vechile sale constatări.

Există oare vreun mijloc de a preveni o astfel de stare de lucruri care interesează în cel mai înalt grad fiecare națiune, chiar lumea întreagă?

Domeniul prevenirii maladiilor mentale sau psihice ale oamenilor politici este foarte controversat. După drama celui de-al doilea război mondial, doctorul Reew, care prezida Federația Mondială de

Higienă Mintală și care studiase în detaliu cazul lui Rudolf Hess, cel ce l-a înlocuit pe Hitler (după fuga sa în Anglia) era convins că există mijloace de a-i îndepărta pe anumiți oameni cu anumite trăsături din drumul către putere. Totul fu trudă zadarnică. După Watergate, se înregistrară două tendințe. Prima impunea testarea candidaților la președinția Statelor Unite (să amintim că un sondaj printre psihiatrii americani îl pusese la stâlpul infamiei pe M. Goldwater când acesta din urmă fusese contracandidatul președintelui Johnson, dar că Johnson însuși nu fusese testat!).

Cea de-a doua tendință susținea că nu este posibil să aduci prejudicii acțiunilor unui președinte aflat la putere. Să luăm cazul lui Churchill: lui i-a fost respinsă întoarcerea în toate cabinetele britanice care s-au succedat între cele două războaie mondiale, datorită atitudinilor caracteriale și a luărilor de poziție izolate (susținerea ex-regelui Eduard VIII) chiar și atunci când el joacă în mod remarcabil rolul Casandrei, în fața lui Hitler. Dar aceasta hiperactivitate fizică și mentală îl desemnează dintr-odată în postul puțin invidiat de lider al Marii Britanii, contra unui Hitler învingător în Polonia și în Franța.

Ajuns la putere el ia uneori decizii inspirate, alteori controversate sau chiar catastrofale. Însă el este tot timpul înconjurat, contrat; uneori i se joacă renghiuri, de către oamenii mai puternici decât el, în special din momentul intrării Statele Unite în război. Doar în Africa de Nord Churchill poate juca cu adevărat rolul de șef militar. Oriunde în altă parte, el se află în mod constant în opoziție cu șefii americani. După victorie, poporul britanic se separă instinctiv de șeful său valoros, el desemnează drept oameni de conducere niște persoane mai puțin strălucitoare, dar mai bine dotate, pentru a putea să rezolve gravele probleme socio-economice care decurg dintr-un război ruinător.

Pe plan fizic, ipocriza este de circumstanță. Candidații la președinția Statelor Unite își publică toți rezultatele examenelor de sănătate; fie că sunt cele adevărate fie că sunt false. Adeseori și presa se amestecă și dezgroapă câte un tratament psihiatric care întunecă viitorul politic al unui *Eagleton*... J.F. Kennedy uită pur și simplu să vorbească despre boala lui Addison; apoi interzice cercului său de susținători să răspundă la vreo întrebare pe această temă... Juan Perón face un infarct de miocard, după ce și-a trecut examenul și a obținut liberă trecere din partea

medicilor. Asta nu-l împiedică deloc să se prezinte la președinția Argentinei în 1970, apoi să devină un cardiac impotent, care cedează conducerea soției sale și aduce după moartea sa, un val de dezordine în țară.

Timp de mai multe luni, în 1976, în Statele Unite, în rândurile Partidului Democrat, lumea s-a întrebat dacă Jimmy Carter ar fi un candidat demn de luat în seamă pentru locul de la Casa Albă sau dacă i s-ar opune alți concurenți competenți. În final alegerea s-a oprit asupra unui candidat neutru, H.H. Humphrey fost vicepreședinte. Înaintea convenției din iulie 1976, Humphrey estima că el ar fi candidatul ideal pentru partid, în virtutea experienței căpătate. Faptul că avusese o tumoare malignă a vezicii, diagnosticată în 1973 și supusă unui tratament chirurgical, apoi radioterapie și în sfârșit, chimioterapie nu părea să-l stânjenească pe acest politician. La aceea dată, el era deja supus unui tratament chimic, probabil datorită caracterului malign al tumorii și lăsa să se înțeleagă că acest tratament era făcut în vederea prevenirii transformării unei tumori benigne într-una malignă. Hotărât lucru, Statele Unite au uitat totul despre patologia președinților lor, patologie a cărei influență în lume interesează toate democrațiile. Desemnarea

lui Jimmy Carter a rezolvat problema Humphrey. Dar se poate constata, odată mai mult că medicii americani nu aveau mijloacele de a se opune candidaturii lui Humphrey, dacă ea ar fi fost acceptată de acei adevărați „făcători de regi” ai Partidului Democrat.

Ce credeau despre asta observatorii politici americani? Unul dintre cei mai influenți, James Reston, autor al editorialelor ziarului *New York Times*, a publicat un articol interesant exact în momentul începerii campaniei prezidențiale. În articol se amintea tocmai faptul că în 1944 Roosevelt își înșelase electorii cu privire la starea sa de sănătate sau poate fusese el însuși înșelat de medicul său și că John Kennedy nu era chiar tânărul robust plin de vitalitatea pe care lumea-i vedea în timpul alegerilor. Electorii nici nu par a se sinchisi prea mult de asta, de vreme ce-l reeleg pe Eisenhower, chiar și după bolile sale cardiace și intestinale, iar pe Johnson îl aleg în ciuda infarctului pe care-l avusese. James Reston spune clar: „Cu toate acestea, atunci când insistăm să cunoaștem situația financiară a unui candidat la președinție noi avem încredere în declarațiile lui, dar în ceea ce privește condiția sa fizică și mentală ne încredem în

medicul său, deși aceasta este cu mult mai importantă decât situația financiară pentru conducerea treburilor statului. Ceea ce mi s-ar părea necesar, ar fi un examen obiectiv, făcut de un colegiu de experți în medicină, un examen al stării de sănătate a unui candidat înainte ca acesta să fie desemnat oficial de către convenția partidului său. Mi s-ar putea obiecta că este vorba de un amestec în viața particulară a cuiva. De vreme ce orice individ care intră în armata americană trebuie să treacă un examen medical sever, este normal de admis ca viitorul comandant al unui stat, ale cărui responsabilități sunt mult mai mari și a cărui stare de sănătate fizică și mentală are legătură cu interesele comunității, să suporte cel puțin același examen”. Reston discută apoi starea de sănătate a candidaților Wallace și Humphrey, amintește bolile lor, și ne aduce la cunoștință un fapt care ilustrează foarte bine chiar teza noastră: „I-am cerut insistent lui Wallace să-mi comunice dacă este de acord să se supună unui examen medical în momentul când devine candidat oficial al partidului său. Mi-a răspuns că ar face-o cu siguranță dacă și ceilalți candidați ar face la fel, însă lor nici nu li s-a pus problema”. Reston, amintind incidentul cu *Eagleton*, insistă

asupra faptului că toți candidații la vicepreședinte ar trebui supuși acelorași teste medicale, cu atât mai mult cu cât este vorba, în general de sexagenari.

Este evident că și în marea democrație, care a sărbătorit în 1976 ce de-a doua suta aniversare a republicii, instituțiile democratice sunt insuficient pregătite pentru a preveni instalarea unui bolnav în postul cheie al puterii, cu atât mai mult cu cât este vorba de un bolnav mental.

Aceste considerații ne conduc la câteva reflecții asupra originii dorinței de a lua conducerea, căreia i-am consacrat deja o teză nouă.⁸⁷ Luarea puterii apare ca o compensație a frustrării intense resimțită în copilărie, cea mai importantă fiind cea a copilului abandonat (orfan, nelegitim, respins etc.). Puterea apare începând din acest punct ca o terapie, chiar un drog, un panaceu pentru frustrările suferite, și atunci este de înțeles nevoia de a-i domina pe oameni, de a-i determina să suporte și ei ca revanșă legea. Acești oameni nu pot admite abandonul puterii în urma unor constatări medicale. Pentru ei, puterea este sacră. O mare parte a publicului admite această putere divină a

⁸⁷ Dr. Pierre Rentchwick „*Les orphelins mènent le monde*” în *Médecine et Hygiène*, op. cit.

anumitor șefi de stat. O mai mare independență a mass-mediei în statele democratice permite unei părți a publicului să se emancipeze. Astăzi, atitudinea tradițională față de cei ce țin puterea politico-militară, plasați în ierarhia legislativă, executivă, judiciară, administrativă și în cea a armatei oscilează între două poziții extreme. Una ar fi aprobarea administrativă, adorarea sau chiar idolatria, în legătură cu care s-ar putea cita multe exemple, atât în țările aflate sub dictatură cât și în cele democratice. Atitudinea opusă ar fi o rezistență ironică sarcastică, amară la orice elan de admirație (chiar și parțial meritați) și mergând până la imprecăție cu tendințe anarhice. Această atitudine este mai răspândită de la Revoluția franceză, epocă în care caracterul „sacru” al ierarhiei a apărut în toată ambivalența sa.⁸⁸

Se întreprinde, în anumite medii universitare americane și europene o schiță de critică științifică a unui „om celebru”, a șefului, a geniului politic oferit de atâtea ori de modelele hagiografice ale istoricilor vechilor școli și lăudat de educația clasică încă de la Plutarh. Fără să acceptăm ideile lui Lombrosa, care

88 P.D. Gloor „*Réflexions sur le pouvoir politique*”, in *Médecine et Hygiène*, 29: 1280-1282, 1791.

vorbea deschis despre o înrudire dintre omul de geniu și delincvent, putem să ne punem unele întrebări când constatăm la ce observații a condus „cultul personalității” în Uniunea Sovietică și în China.

Controlul medical care ar trebui să fie asigurat în cursul exercitării puterii este, în fapt, o extindere normală a controlului parlamentar în vederea unei posibile evitări a tulburărilor de funcționare ale democrațiilor și a devierii lor spre forme mai mult sau mai puțin dictatoriale. Informația medicală trebuie să completeze informația politică, adesea deficientă, a cetățeanului depășit de dificultățile tehnice și practice de apreciere și de judecare a problemelor din ce în ce mai complexe. Astfel, chiar în democrațiile noastre, puterea odată stabilită devine factor uzurpator și abuziv.

În consecință, studiul stării de sănătate fizică și mentală a șefilor de Stat nu mai constituie o simplă manifestare de curiozitate, de interes civic sau filosofic, ci devine o problemă de legitimă apărare a tuturor cetățenilor. În acest sens trebuie înțeles de către lector mesajul acestei cărți. Ea nu încearcă dezvăluirea fetei ascunse a conducătorilor politici, ci încearcă să-i facă pe oameni să înțeleagă că

exercitarea puterii. În anumite țări, devine un drog. De care acești oameni nu reușesc să se desprindă. Este probabil că având o veritabilă democratizare a instituțiilor, s-ar vedea reproducându-se exemplul lui Cincinnatus. Retras, după o carieră glorioasă, el fu constrâns de o delegație a Senatului să accepte postul de dictator; Roma se afla într-un mare pericol. Într-un timp scurt, el repurtă o victorie decisivă, demisionă de îndată și se întoarse la plugul său. Primul ministru britanic, Harold Wilson nu l-a imitat el deja pe Cincinnatus? El și-a anunțat demisia la începutul anului 1976, atunci când nimic nu-l constrângea la asta. Fără îndoială că pe plan politic avea motivele sale. Însă o altă forță îl mâna: atinsese deja vârsta de șaizeci de ani